ANASTASIE IORDACHE

Originile şi constituirea Partidului Conservator din România

Colecţia Paideia Ştiinţe – Seria Istorie
Lucrare elaborată în cadrul programului de cercetare al Academiei Române
INSTITUTUL DE ISTORIE „NICOLAE IORGA“

Seria ISTORIE
Coordonată de Radu-Dan Vlad

Coperta:
Adunarea Constituantă, 10 mai 1866
Mandache Costache Epurean, primul preşedinte al Partidului Conservator
Lascăr Catargiu, al doilea preşedinte al Partidului Conservator, prim-ministru

Ilustaţia volumului a fost asigurată
prin bunăvoinţa domnului
Emanuel Bădescu
de la Cabinetul de Stampe al
Bibliotecii Academiei Române

© 1999 Editura Paideia
Şos. Ştefan cel Mare nr. 2, sector I
71216 Bucureşti, România
tel. : (00401) 210.45.93, fax: (00401) 210.69.87
Str. Bucur nr. 18, sector 4
tel.: (00401) 330.80.06

I.S.B.N. 973-9131-99-9
ANASTASIE IORDACHE

ORIGINILE SI CONSTITUIREA PARTIDULUI CONSERVATOR DIN ROMÂNIA

PAIDEIA

Nota editorului

Lucrarea, intitulată : ***Originile şi constituirea Partidului Conservator,*** a fost elaborată în cadrul programului de cercetare al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga". în anul 1985, a fost prezentată spre publicare Editurii Ştiinţifice şi Enciclopedice. Cenzura foarte aspră, concentrată după 1977 la Secţia de Propagandă a C.C. al P.C.R., a respins publicarea de lucrări despre alte partide politice, întrucât lipsea una a propriului partid, în curs de elaborare, fără vreun rezultat, timp de câteva decenii.

Din referatele de specialitate, precum şi din notele colectivului redacţional, s-a conchis valoarea deosebită a lucrării şi publicarea condiţionată de modificarea titlului cu unul impus, anume : ***Rezistenţa contra procesului de democratizare între 1821 şi 1882,*** deci fără cuvintele partid şi nici măcar conservatorism. Pentru o mai atentă supraveghere a procesului editorial, lucrarea a fost transferată Editurii Politice. Şi la această editură, lucrarea a rămas pentru cenzură la Secţia de Propagandă, aproape doi ani. S-a propus reducerea ei la proporţiile a 10 coli, apoi s-a ajuns, după stăruinţele redactorului de carte, dr. în istorie Liviu Mărghitan, la publicarea lucrării, sub un titlu combinat, din care să lipsească totuşi cuvântul partid, anume : ***Originile conservatorismului politic din România şi rezistenţa sa contra procesului de democratizare 1821-1882.***

în consecinţă, s-a procedat la unele modificări şi reduceri, impunându-se de către cenzură diverse citate, care condiţionau publicarea multor cărţi în deceniile de după mini-revoluţia culturală iniţiată în 1971.

Editura Paideia restituie textul original al acestei valoroase şi temeinice monografii despre: ***Originile şi constituirea Partidului Conservator din România,*** având convingerea unei contribuţii notabile la mai buna cunoaştere a partidelor politice şi conducătorilor lor, deci a istoriei naţionale.

Radu-Dan Vlad

INTRODUCERE

Evoluţia societăţii umane de la epoca medievală la cea modernă este de neconceput fără o prealabilă apariţie şi dezvoltare a unei ideologii care să promoveze principiile democratice de dreptate, fraternitate şi egalitate, atât de necesare înfăptuirii progresului material şi spiritual. Confruntaţi cu afirmarea tot mai temeinică şi răspicată a acestor principii, elita privilegiată a societăţii, nobilimea, a reacţionat cu vehemenţă, utilizând toate mijloacele pentru a anihila încă în stadii incipiente orice tendinţă de democratizare a vieţii publice.

Deţinerea şi păstrarea privilegiilor sociale stau la baza oricărei manifestări de reacţiune faţă de ideile liberale, pătrunse şi răspândite în Europa şi pe alte continente, mai ales prin victoria revoluţiei franceze din 1789. Pe măsura răspândirii în Principatele Române a noii ideologii revoluţionare din Occident, sub influenţa directă a revoluţiei franceze, se constată încercări de aplicare a principiilor democratice, fie chiar şi la nivelul clasei dominante, întrucât marea boierime se constituise în castă privilegiată, asumându-şi toate funcţiile de conducere în stat.

Administraţia turco-fanariotă, întemeiată pe monarhia despotică de tip oriental, a început prin silnicirea voinţei boierilor ataşaţi tradiţiilor de neam şi a
sfârşit prin nemulţumirea generală a poporului. Boierimea încearcă găsirea unei protecţii a averilor şi privilegiilor în afară şi în funcţie de împrejurări, când la ţarul Rusiei, când la împăratul Austriei, încă chiar şi la Napoleon Bonaparte, atunci când nu mai avea cui se adresa spre a aştepta un răspuns favorabil. Astfel, boierii din Ţara Românească, refugiaţi la Braşov în 1802, din cauza incursiunilor de jaf ale pasvangiilor şi cârjaliilor din dreapta Dunării, se adresau primului consul al Franţei, Napoleon Bonaparte, prin intermediul ambasadorului din Viena, contele Jean Baptiste Nompere Champagny, spre a-i solicita protecţia. Au trimis la Paris, în acelaşi scop, pe Nicolae Dudescu. Ambele demersuri au rămas, însă, fără rezultatele scontate, deoarece primul consul, îndeajuns preocupat cu alte probleme, nu dorea să atragă antipatia sultanului otoman, prin intervenţia în favoarea unor vasali ai săi. 0 nouă cerere a boierilor, din 11/23 iunie 1802, adresată prin intermediul Curţii din Viena, avea aceeaşi soartă. Interesant totuşi de remarcat că boierii din Ţara Românească solicitau *„de a fi eliberaţi de sub jugul tiranic al asupritorilor barbari ai umanităţii”* numele primului consul devenind nemuritor prin *„eliberarea unui popor de tiranie”*'.

Cu toţii, adepţi ai imobilităţii sociale, boierii de rangul I doreau totuşi schimbări în forma de conducere a statului, pentru a nu mai fi supuşi capriciilor şi samavolniciei domnitorilor fanarioţi, a căror mânie stârnită avea repercusiuni adeseori catastrofale. Multe familii de vechi boieri români au decăzut, astfel, sau au dispămt în răstimp de un secol. Târziu, prin 1844, J.A. Vaillant menţiona, într-una din cunoscutele sale lucrări, că o delegaţie de boieri munteni ar fi căzut de acord cu altă delegaţie, a boierilor moldoveni, spre a detecta bunele intenţii ale lui Napoleon Bonaparte şi a-i solicita sprijinul pentru a „se *constitui în republică”*[2].

în ce măsură a avut rezultate acest proiect al boierilor moldo-munteni nu a devenit clar niciodată, însă, în mod cert, a existat un *„plan sau o formă de obläduire republiciască aristo-dimocraticească”,* redactat de logofătul Dimitrie I. Sturdza, propus spre a fi sprijinit de primul consul al Republicii Franceze. Proiectul de plan considera forma republicană de stat ca

2 ***Ibidem,* p. 13.**

„orânduiala cea cuviincioasă pentru fericirea unui loc"[3]. între prevederile sale existau suprimarea domniei şi conducerea ţării de către trei divane, alcătuite, firește, din boieri.

încercările boierilor munteni şi moldoveni de a se emancipa de formele extreme ale asupririi naţionale nu exprimă, evident, asimilarea de către ei a principiilor democratice ale timpului, ci mai degrabă atitudini de oportunitate, de utilizare în interesul propriu a unor noi mijloace pentru atingerea scopului propus, prin transformarea statului din monarhie autocratică în *„republică aristo-dimocra- ticească",* prin urmare un stat oligarhic. Tendinţa aceasta nu este lipsită de interes practic, ci, dimpotrivă, a fost de natură să pregătească spiritele în vederea acţiunilor decisive ale căror consecinţe inevitabile au fost înlăturarea administraţiei turco-fanariote şi instaurarea domniilor pământene.

în demersurile boierilor către Napoleon Bonaparte nu trebuie văzute manifestări ale vreunui spirit de partid sau grupare politică, nici vreo reacţie pozitivă faţă de ideile revoluţiei franceze. 0 astfel de reacţie apare totuşi cu doi ani mai târziu, anume în Moldova domniei lui Alexandru Moruzi, când, sub înrâurirea directă a noii ideologii, boierimea de al doilea rang adresa o jalbă prin care cerea ca funcţiile în stat să nu mai fie rezervate doar protipendadei, adică marilor boieri, ci să devină accesibile şi celorlalţi boieri de rang inferior, potrivit meritelor personale. Marea boierime a fost de-a dreptul indignată şi adânc tulburată de conţinutul scrisorii anonime, care ţintea în privilegiul ei de castă şi chiar în cel al conducerii ţării. De îndată, a şi fost luată în dezbaterea Divanului, alcătuit din 36 mari boieri ai Moldovei. într-un articol publicat în ziarul *„Steaoa Dunării* din 18/30 noiembrie 1857, ca răspuns la scrisoarea boierului conservator Dimitrie Danu, autorul se referă la atitudinea marii boierimi de la începutul secolului, anume la reacţia ei violentă faţă de propunerea accesului după merit la ocuparea funcţiilor în stat: *„Auzit-aţi, merit şi vrednicie I strigat-au stâlpii ţârei. Ciocoii I Ei răstoarnă ţara; ei voesc să ne dea jos; ei duc Moldova în prăpastie I Vina lor este mare ; este nepilduită. Pedeapsa lor nu poate fi alta decât moartea sau disţerarea. Dar să fim milostivi, să ne mărginim a-i disţera f'.*

Numai pentru că se pronunţaseră în favoarea meritului, în scopul obţinerii de funcţii în stat, boierii de rangul al doilea au fost ameninţaţi cu moartea, apoi, din milă, s-a propus domnului exilarea. Autorul articolului din ***„Steaoa Dunării*** se afla în posesia hrisovului dat de Alexandru Moruzi, prin

3 ***Ibidem,* p. 22.**

care decizia Divanului era considerată firească, pentru care motiv o şi întărea. în anaforaua Divanului se lua, aşadar, apărarea marii boierimi'şi conducerii statului, cerându-se domnului

1 *Acte şi documente relative la istoria renaşscerei României* (în continuare : *Acte şi documente),* voi. VII, Bucureşti, 1892, p. 891-892.

întreprinderea unor măsuri pentru descoperirea şi pedepsirea, în modul propus, a autorilor scrisorii, apoi să se adreseze un arz către Poartă, în sensul că scrisoarea „să *nu se socotească nici într-un chip ca din partea ţării pornită, ci ca nişte mişcări viclene şi izvodire mincinoasă şi răsuflată a nevăzuţilor şi vrednici de toată hula oameni, care nu sunt destoinici a sta înaintea luminei"*\

Anaforaua boierilor din Divan, adresată domnului la 29 martie 1804, reprezintă prima reacţie politică organizată contra influenţei ideilor revoluţiei franceze în Principatele Române. Explicabilă deci vehemenţa cu care-şi exprimau resentimentele, precum şi pornirea spre pedepse deosebit de aspre. Adepţii imobilismului social şi politic căutau să-şi asigure prin orice mijloace privilegiul de castă, reacţionând într-o manieră ultra-conservatoare, de-a dreptul retrogradă. Această manifestare politică sau manifestări, căci sunt două, ale boierilor mici şi mijlocii, apoi a celor mari, constituie începuturile unor dezbinări politice, apărute sub înrâurirea directă a ideilor revoluţiei franceze. Astfel, în accepţiunea marilor boieri, autorii scrisorii anonime se lăsau dominaţi de *„cugetul răzvrătirii",* care *„au agiuns întru atât de mare nesimţire dobitocească, încât fac pomenire arătătoare de un cuget a nesupunerii franţuzeşti, cutezând a zice şi către stăpânire cuvinte îngrozitoare. Cu chipul acesta că de nu se vor împlini fără prelungire voinţile lor, se vor rădica cu toţii şi vor face asupra noastră [...] ucidere şi înjugări de împotrivire vederată"*[4].

Cu toate că nu s-a păstrat scrisoarea anonimă a boierilor moldoveni de rangul al doilea, conţinutul ei rezultă cu evidenţă din cuprinsul anaforalei boierilor din Divan. Comentând-o, A.D. Xenopol constată că scrisoarea anonimă *„nu era un pamflet ordinar; că ea arăta fărădelegile pe cari le comitea boierimea cea mare la adăpostul unei ocârmuiri, în care ea singură*

4 **Theodor Codrescu, *Uricaru,* voi. III, Iaşi, 1892, p. 65-66, Cf. A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană,* ediţia a III-a, voi. XI, Bucureşti, 1930, p. 39.**

avea glas şi putere; că această arătare era însoţită de cereri de reformă, sub ameninţare de răscoală[5].

Ameninţarea cu tulburări, în caz de neacceptare a reformelor cerute, a provocat, astfel, neliniște profundă în rândurile marii boierimi, care n-a uitat nici măcar o clipă de la cine pornea ameninţarea, anume de la *„duhul cel tulburătoriu a unor netrebnici, pentru care nu putem zice întru alt chip, decât că depărtarea*
proniei cereşti au fost de a se sui şi a se alcătui întru cinul boieresc”, bucurându-se de multe binefaceri ale domniei[6].

Influenţa, considerată nefastă, asupra minţilor unor boieri, exercitată de ideile revoluţiei franceze, care îngrozea atât de mult boierimea mare, apare cu evidenţă şi dintr-o scrisoare de răspuns adresată mitropolitului Veniamin Costachi de către Vasile Mălinescu, la 1 iulie 1804. Astfel, boierul moldovean propunea împroprietărirea ţăranilor ca soluţie sigură pentru preîntâmpinarea izbucnirii răscoalei. El scria că ţăranii nu au pământul lor, încât de cel al altora n-au de ce să poarte grijă, mai ales că sunt săraci şi nu au vite de muncă: *„Cât priveşte «groaza revoluţiei»* – preciza V. Mălinescu, referindu-se la scrisoarea anonimă – *că am auzit că boierii din starea de mijloc îngrozesc cu pilda Franciei.* ***Se vede că sămânţa cea rea cu bună seamă se ascunde în ţeară. Dar ca sămânţa franţuzească*** *să nu le fie periculoasă, pentnj ca* ***o seamă de boeri prin pas- quelurile lor*** *să nu-şi mai arate ahturile şi* ***locuitorii să se supună lucrului”[7].*** în atare împrejurări, V. Mălinescu îndemna pe Veniamin Costachi să susţină libera exprimare a păsurilor ţărănimii, altminteri fiind nevoiţi să recurgă la răscoală : *„Că toată revoluţia să cuibăreşte în inimile oamenilor, cari n-au* ***drum legiuit*** *de a-şi arăta ahturile şi năcazurile sale, ca o scantee ce se tăinuieşte în cenuşe' .* Mitropolitul n-a dat însă urmare sfaturilor înţelepte ale boierului moldovean şi a semnat, alături de boierii din Divan, două acte care justificau aşezământul agrar în fiinţă[8].

Succinta expunere a unor înfruntări de interese la cel mai înalt nivel, adică chiar în rândurile clasei dominante, pe temeiul accesului la funcţii în stat

5 **A.D. Xenopol,** ***op. dt”*** **p. 40.**

6 **Th. Codrescu,** ***Uricaru,*** **III, p. 62 ; A.D. Xenopol,** ***op. cit.,*** **p. 40.**

7 **V.A. Urechia,** ***Istoria românilor,*** **Seria 1800-1834, tom. IV, Bucureşti, 1900, p. 27, V. Mălinescu,** ***Ţărani sub A. Moruzi.***

8 ***Ibidem,*** **p. 28.** *

după meritul personal, ci nu ca urmare a unor privilegii acordate numai marii boierimi, reflectă o stare de spirit permanent tensionantă, care ameninţa cu dispariţia regimul politic autocratic al despoţiei orientale. Evident, în asemenea condiţii era exclusă apariţia şi dezvoltarea unor partide politice, ca organisme moderne ale afirmării de interese colective ale unor grupări sau clase sociale.

Pătrunderea, propagarea şi asimilarea ideilor revoluţiei franceze au provocat o dezbinare în rândurile clasei dominante, despărţind-o în retrograzi sau conservatori şi în novatori sau liberali. Până la constituirea în partide politice, în deceniul al optulea al secolului al XIX-lea, apar şi evoluează grupări politice, care se confruntă şi se separă decisiv, mai ales, prin atitudinea deosebită faţă de înţelegerea necesităţii progresului economic, social, politic şi cultural. Astfel, grupările, apoi Partidul Conservator, consideră că organizarea politică dintr-un anumit moment istoric este satisfăcătoare pentru mai multe generaţii, grupările liberale, apoi Partidul Naţional Liberal, doresc o schimbare continuă. Primul reprezintă ***rezistenţa,*** al doilea, ***mişcarea.*** Extremele acestor două partide au dat naştere fie la grupări politice absolutiste sau reacţionare, fie la grupări radicale. Din care motiv, adeseori, a luat o fiinţă câte o grupare de centru, de obicei cu existenţa efemeră'.

Explicabil de ce nici înainte de 1821, nici după, până în preajma războiului de independenţă, nu se poate vorbi de partide politice, ci de grupări: *„Un partid politic ca să merite acest nume* – scria C. Dissescu – *trebuie să aibă o organi- zaţiune, un şef, un organ şi mai presus de toate să reprezinte un principiu, să aibă un scop. Şi, trebuie o disciplină pentru ca să poată lupta, nu şef care să o dirigă, un organ care să-i împrăştieze ideile, un scop, căci altfel nu-şi are raţiunea de a fi: partidul nu este atunci decât expresiunea nemulţumirilor”*[9].

Numai atunci când nemulţumirea devine constantă, impunându-şi un scop de atins, ea se instituţionalizează, dând naştere la grupări sau partizi politice, apoi la partide. înainte de 1821, abia se conturează unele nemulţumiri în rândurile clasei dominante, însă asocierile dintre nemulţumiţi se dovedeau efemere, trecătoare, nu se permanentizau. Cu deplin temei, constată Nicolae lorga că, în momentul sosirii în Principate a lui Al. Ipsilanti, spre a face apel la supuşii domnilor fanarioţi pentru a se ridica împotriva Porţii otomane, nu aflase *„partide politice, organizări durabile, bazate pe idei”,* deoarece boierii se uneau doar prin interes care *„îi apropia azi şi-i despărţea*

9 ***Ibidem,*** **p. 282-283.**

mâine". Sistemul însuşi de guvernare a Principatelor, relaţiile lor cu Puterea suzerană şi celelalte Puteri europene nu prezentau interes pentru conducerea din acel timp. Nici măcar situaţia internă nu se discuta. Marea boierime căuta sprijin, şi-l găsea adeseori, la ţarul Rusiei, pe care-l considera cu mult mai mărinimos decât pe sultan[10].

Nicolae lorga aprecia că exista totuşi un partid militant pentru domnia naţională, fără însă a fi organizat, deci numai un curent politic. La 1770, boierii moldoveni au solicitat Ecaterinei a ll-a constituirea unei republici aristocratice şi încorporarea ei la Rusia, evident în scopul de a scăpa de perspectiva revenirii la domni fanarioţi, însă după pacea de la Kuciuk-Kainardji Principatele au reintrat sub suzeranitatea Porţii otomane. Boierii munteni au încercat să obţină pe tronul ţării un domn pământean în persoana lui Manole Giani, care, după mamă, era un Rosetti. Alţii îl voiau domn pe bătrânul boier craiovean Ştefan Pârşcoveanu. A câştigat însă tronul Al. Ipsilanti, cu sprijinul lui P.A. Rumianţev, comandantul armatelor ruse în Principate. Şi la 1818, boierii munteni s-au gândit să înlăture domnii fanarioţi, în urma fugii peste hotare a lui loan Caragea. Ei propuneau chiar cumpărarea domniei pământene, fie cu orice preţ. Ţarul Rusiei nu voia însă înlăturarea domnilor fanarioţi *„care erau preţioase instrumente într-o epocă de agitaţii naţionale".* Aşa că a fost impusă pe tron *„figura umilită a bătrânului şi bolnavului Alecu Suţu"'.*

Nicolae lorga nu constată aşadar existenţa unor partide sau chiar a unor grupări politice durabile înainte de 1821. A.D. Xenopol, mai ales în cunoscuta sa ***Istorie a partidelor politice din România,*** în două volume, apreciază ca partide politice înseşi grupările boiereşti rivale din Evul Mediu. Unul dintre acestea se considera a fi partidul antigrecesc, altul antirusesc. 0 dată cu apariţia conştiinţei naţionale, în secolul al XVIII-lea, se înfiripează, după cum susţine A.D. Xenopol, şi un partid naţional, alcătuit din boierimea care tindea la înlăturarea domniilor fanariote. Răscoala din 1821 este denumită de A.D. Xenopol revoluţie a partidului naţional contra grecilor în Moldova, apoi revoluţia socială a lui Tudor Vladimirescu, care s-a întors şi ea, în ultima fază, tot contra grecilor. Boierii din Moldova doreau înlocuirea domnului cu un guvern aristocratic, alcătuit din marii boieri şi, în scopul urmărit, apelau necontenit la protecţia ţarului Rusiei, pe care-l vroiau chiar

10 ***Colecţia Hurmuzaki (Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki),*** **voi. X, ed. N. lorga, Bucureşti, 1897, p. LXVI-LXVII. Prefaţă.**

suveranul lor. în toate tendinţele lor de menţinere a privilegiilor, ei se sprijineau pe Curtea protectoare[11].

înainte de orice, boierii conservatori se temeau de exproprierea lor şi de împroprietărirea ţăranilor. Nimic nu-i putea convinge că pământul se va da ţăranilor cu despăgubiri : *„Faţă cu asemenea primejdie ... boierii consen/atori uitară*

şi de ţară şi de tot şi recurseră la ultimul mijloc de a-şi apăra proprietăţile, la ajutorul străinilor pe care-i chemară pe întrecutele în ţară, ca să o ocupe milităreşte şi să facă să înceteze mascarlâcurile ce se petreceau în ea" după cum le califica boierul conservator Scarlat Ghica[12].

Motive temeinice, care l-au determinat pe Eugen Lovinescu să identifice boierimea conservatoare cu reacţiunea politică românească. El constata în mod obiectiv evoluţia acestei reacţiuni pe măsură ce pătrundea tot mai mult în Principate noua ideologie revoluţionară din Occidentul Europei, sub influenţa directă a revoluţiei franceze din 1789. Rezultatul concret al acestei influenţe a fost constituirea unei grupări politice de orientare liberală, alcătuită din mica boierime, care-şi întemeia activitatea pe formularea unor revendicări sociale vizând obţinerea egalităţii, măcar la nivelul clasei dominante, care se divizase în diverse ranguri, mai mult sau mai puţin privilegiate. Mica boierime devenea, astfel, purtătoarea unor principii liberale de guvernare a statului, prin care se periclita vechiul regim bazat pe privilegii şi absolutism de tip oriental. în mod firesc, s-a produs o reacţiune a castei privilegiate, adică a marii boierimi, care n-a găsit şi nu putea găsi sprijin, în scopurile urmărite, decât în reacţiunea externă. Exista un antagonism între mica şi marea boierime, încă din secolul al XVII-lea, care nu s-a manifestat totuşi sub aspectul unor lupte politice, decât în secolul al XIX-lea, sub înrâurirea ideilor revoluţiei franceze[13].

Eugen Lovinescu consideră, cu deplin temei, că în spatele principiilor conservatoare propagate se afla numai interesul egoist al marii boierimi în menţinerea privilegiilor sale. Cum însă nu putea să afirme făţiş acest interes, îl ascundea sub învelişul *„principiilor sacre ale unui trecut imuabil"*[14]. Unul dintre

11 **A.D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România, voi. I, partea I (voi. IX al Istoriei românilor),* Bucureşti, 1910, p. 5 şi urm.**

12 ***Ibidem,* voi. I, partea a II-a, p. 555-557.**

13 **E. Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne, ediţie,* studiu introductiv şi note de Z. Ornea, voi. II, Bucureşti, 1972, p. 221.**

14 ***Ibidem,* p. 222.**

cei mai vajnici apărători ai acestor principii se va dovedi boierul conservator Mihail Sturdza, viitorul domn regulamentar. în diversele sale memorii, înaintate Puterilor suzerană şi protectoare, arăta un interes deosebit pentru stabilitatea vechilor instituţii consacrate prin legi, vizate spre a fi schimbate de către elitele liberale. Pentru a fi mai convingător în argumentarea sa, el invoca legăturile speciale cu Poarta, întemeiate pe tratate, care întăreau existenţa vechilor instituţii ale Principatelor: *„Orice abatere de la acest sistem primordial este o înfrângere vădită a cuprinsului tratatelor şi a voinţei autorităţii supreme”.* Astfel că, pe bună dreptate, Eugen Lovinescu conchidea : *„în faţa noilor idei revoluţionare, concepţia aproape mistică a unui conservatorism, în care instituţiile îşi scot forţa din imobilitate, nu se mai putea susţine decât în memoriile adresate Rusiei. Spiritul de reacţiune avea să ia, însă, cu vremea, caracterul ştiinţific al tradiţionalismului cultural şi al evoluţionis- mului biologic. Din asimilarea societăţii cu un organism viu şi al evoluţiunii cu un proces natural, au ieşit astfel toate sistemele conservatoare care au dominat cugetarea filosofiei sociale şi culturale a veacului al XIX-lea. Societăţile sunt privite ca organisme dominate de legile vieţii individuale; ele nu se pot dezvolta eficace decât evolutiv. «Imobilităţii» sacre de odinioară îi ia locul principiul creşterii treptate şi al unei structuri juridico-politice produse pe cale naturală, şi, deci, la nivelul psihei colective”*[1].

Istoria conservatorismului românesc nu este altceva decât o lungă succesiune de rezistenţe şi de capitulări, după care urmează noi rezistenţe pe aceleaşi poziţii de opunere la prefacerile economice politice şi sociale. De la începuturile sale, în primul deceniu al secolului al XIX-lea, şi până aproape de dispariţia sa de pe scena istoriei României, conservatorismul parcursese, însă, numeroase faze evolutive, care l-au determinat să se adapteze la necesităţile momentului. De la teoria imobilismului social, propovăduită cu asiduitate de Mihail Sturdza şi alţi reprezentanţi de seamă ai conservatorismului retrograd, s-a ajuns la teoria evo- luţionismului, care admitea reformele treptate, fie cât de mici, pentru a evita cataclisme sociale. Astfel că, de la Mihail Sturdza la Petre P. Carp, se produsese un fenomen de adaptare, conservatorismul rămânând în esenţă acelaşi curent politic şi ideologic care milita pentru menţinerea privilegiului în diversele sale ipostaze. Când n-a mai fost posibilă scutirea de dări către stat, privilegiul economic s-a transformat în privilegiu politic, deţinut astfel de către latifundiarii conservatori până după primul război mondial, când se desfiinţează colegiile bazate pe cens şi se adoptă

votul universal.

în mod constant, conservatorii s-au opus aplicării principiilor democratice de către radicalii liberali, pe care-i acuzau de intenţii socialiste. Eşuând în încercările lor, conservatorii s-au opus revizuirii Constituţiei în 1884, rezistenţa lor concentrându-se, aşadar, împotriva *„cuceririlor viitoare ale democraţiei în mers”*[15]. Şi în problema agrară, conservatorii au fost înfrânţi la 1864. Ulterior, ei au con-

siderat problemele sociale rezolvate odată pentru totdeauna : *„Capitulare în faţa faptului împlinit şi întărire într-o nouă poziţie defensivă faţă de procesul normal al vremii. După apriga lor rezistenţă împotriva împroprietării, devenind tot atât de înverşunaţi apărători ai proprietăţii ţărăneşti, conservatorii au vrut să fixeze parcela de la 1864 şi s-o ferească de pulverizare. Rămânând pe terenul legii din 1864, nu vedeau, însă, lărgirea împroprietăririi decât, cel mult, pe domeniile statului. La lumina noii concepţii a proprietăţii şi, mai ales, sub presiunea marilor zguduiri de după război, exproprierea, ca şi votul universal, i-a surprins”'.*

Cu toate limitele sale, conservatorismul a fost un curent politic naţional, evoluând în concordanţă cu mişcarea de eliberare naţională, însă cu interese specifice, ale unei caste privilegiate, care-l exceptează, uneori, de la poziţia consecvent naţională, mai ales în momente de mare tensiune socială, precum la 1848, când sunt subminate structurile economico-sociale. Apelul la sprijinul puternicelor imperii din afară, pentru a-şi apăra privilegiile periclitate, căci nu admiteau concesii de ordin social, îi situează pe conservatori în contradicţie formală cu interesul naţional. încât, se dovedea, o dată în plus, că sprijinul din afară se dovedea cu mult mai important pentru deţinerea monopolului puterii în stat şi a privilegiilor sociale. Abia după înlăturarea vechiului regim, susţinut cu forţa din afară, în 1859 s-a putut trece la democratizarea vieţii publice .

Vechiul regim nu se abolise, aşadar, după răscoala din 1821, prin înlăturarea domniilor fanariote şi instaurarea celor pământene, ci se perpetuase, adaptat la noi împrejurări, cu sprijinul imperiilor vecine absolutiste, care nu îngăduiau alte regimuri politice, decât cele existente, popoarelor vecine, aflate în diverse grade de dependenţă faţă de ele. încât, liberalizarea devine posibilă abia după Congresul de pace de la Paris din 1856, dar mai ales după stabilirea unui nou statut internaţional al Principatelor, în 1858. Acest statut, în pofida unor prevederi electorale restrictive, bazate pe

15 ***Ibidem,* p. 283.**

cens, îngăduia trecerea rapidă de la vechiul regim, aristocratic, la cel nou, liberal-democratic.

Asimilarea principiilor democratice în viaţa politică a dus la constituirea pe noi baze a Adunărilor ad-hoc. Unii autori înclină să considere că partidele politice s-ar fi format în aceste organisme reprezentative, anume în jurul dezbaterilor problemei agrare. Astfel, Constantin Gane, în introducerea la primul volum

1 *Ibidem,* p. 283-284.

2 Vezi Apostol Stan, *Grupări şi curente politice în România între Unire şi Independenţă (1859-1877},* Bucureşti, 1979, p. 34.

al cunoscutei sale lucrări despre P.P. Carp, apreciază că în Adunările ad-hoc ***Dreapta*** şi ***Stânga*** au sfârşit prin a se constitui în partide politice : ***Albi*** şi ***Roşii*** sau conservatori şi liberali. Este cu totul inexact, căci, în acel moment istoric, se delimitează, mai categoric prin înfruntarea liberă de opinii şi concepţii, cele două mari grupări politice, conturate încă de la începutul veacului. Acestea evoluaseră sinuos şi intermitent, din cauza condiţiilor neprielnice de dezvoltare existente în timpul regimului administrativ regulamentar, impus şi susţinut cu forţa din afară. Este de la sine înţeles că, în asemenea condiţii vitrege pentru promovarea principiilor democratice, nu se puteau afirma curentele sau grupările politice liberale, care îşi găseau teren de afirmare mai ales în afara Principatelor, îndeosebi în anii exilului de după 1848. Elitele conservatoare au rămas, în acest răstimp, în ţară, constituind clasa politică dominatoare, mereu dispusă a face concesii Puterii protectoare. Timp de trei decenii, mulţi parveniţi în această clasă îşi cumpăraseră ranguri, pe care le primiseră în schimbul unor servile îndeletniciri, folositoare numai protectorilor lor din afară.

După Convenţia de la Paris din 1858, prin care se desfiinţează efectiv rangurile boiereşti, conservatorii nu se mai sprijină pe forţe externe pentru a-şi apăra privilegiile, ci pe înseşi prevederile electorale restrictive ale acesteia, care îngăduiau deţinerea supremaţiei politice de către latifundiari în parlamentul ţării. Din acest moment, conservatorismul devine mai concesiv, sub înrâurirea directă a evoluţionismului german şi englez, admiţând şi susţinând înfăptuirea unor reforme. Un rol de seamă l-a avut junimismul politic, apărut îndată după moartea lui Barbu Catargiu, cel mai vajnic apărător al conservatorismului intransigent, adversar înverşunat al oricăror concesii în

problema agrară. Prin apariţia junimismului, elemente moderate din vechea grupare conservatoare se ataşează tot mai mult ideii de colaborare la guvern cu adversarii politici, adică liberalii, îndeosebi după 1866, sesizându-le la timp intenţiile înnoitoare în viaţa politică şi economică. Junimiştii vor colabora ei înşişi cu liberalii, aflaţi la guvern, după războiul de independenţă, ca o dovadă a evoluţiei necesare a conservatorismului român către spiritul de toleranţă faţă de adversar, dovadă incontestabilă a unei adaptări la nevoile unei societăţi moderne, în permanentă şi vădită devenire în domeniul democratizării vieţii politice. Nici nu era posibilă, altminteri, supravieţuirea lui fără a face concesii spiritului vremii.

Integrarea junimiştilor în marea coaliţie conservatoare, care a preluat puterea sub conducerea lui Lascăr Catargiu în 1871, i-a determinat pe unii autori să aprecieze acest moment drept constituirea Partidului Conservator din România.

Problema a fost însă temeinic şi argumentat rezolvată[16], încât nu mai necesită a se insista asupra ei. Partidele politice se constituie ca organisme moderne ale vieţii publice doar în momentul când au cluburi şi comitete executive sau centrale, organizaţii orăşeneşti şi judeţene, statute şi programe, organe de presă care să le propage ideologia proprie. Or, un asemenea moment nu va veni, pentru grupările conservatoare, decât în 1880, când se adoptă ***Statutele Clubului conservatorilor şi programul partidului.***

Despre originile şi constituirea Partidului Conservator din România există doar unele articole şi studii, referinţe în marile sinteze şi în lucrări de specialitate. Lipsa, de mult timp resimţită, este înlăturată prin această lucrare monografică.

CAPITOLUL I

REACTIUNEA POLITICĂ ROMÂNEASCĂ FATĂ ' DE RĂSCOALA DIN 1821

Marile conflicte social-politice antrenează, între alte consecinţe, delimitarea categorică de interese a grupărilor şi categoriilor sociale, situându-le fie pro, fie contra evenimentelor majore în curs de desfăşurare. Neînţelegerile şi dezbinările în rândurile elitei conducătoare au loc, îndeosebi, în domeniul nelimitat al luptei pentru putere, boierimea mică şi mijlocie tinzând necontenit la obţinerea de funcţii în stat. 0 năzuinţă spre egalitate în drepturi la vârf nu poate nicidecum produce o scindare în rândurile clasei dominante, întrucât boierii de rang inferior solicitau integrarea deplină în

16 **Vezi: Apostol Stan, *op. cit.,* p. 416-436.**

drepturi cu cei de rang superior, pentru a transforma conducerea statului din autocratică în una aristocratică. Nemulţumirile şi dezbinările au caracter temporar şi întâmplător, în funcţie de împrejurări, care pot fi sau nu prielnice luptei pentru egalitate în drepturi între toţi componenţii elitei aristocratice[17].

în afara acestor neînţelegeri şi dezbinări, între boierii de rang inferior şi cei de rang superior apar altele asemenea chiar în rândurile marii boierimi, determinate de propagarea şi asimilarea filosofiei luminilor. Astfel, boierii cărturari, luminaţi de noua ideologie, devin purtătorii idealului naţional al progresului material şi spiritual în vederea emancipării de servituţile trecutului. înapoierea economică, politică, socială şi culturală a tulburat tot mai multe conştiinţe, generând dorinţa fierbinte de schimbări, dar nu prin acţiuni radicale, ci prin reforme, iniţiate şi aplicate de sus în jos, pentru a preîntâmpina eventuale ridicări ale celor mulţi. Aceşti mari boieri cărturari, precum fraţii Gheorghe şi Constantin Golescu, în comparaţie cu cei de rang egal cu ei, dar rămaşi adepţi ai absolutismului de tip oriental, erau boieri liberali. Ei se pronunţaseră şi militau activ pentru transformări pe calea unor reforme, sub oblăduirea unui regim politic al monarhiei luminate. Unii dintre ei, puţini la număr fireşte, avansau atât de mult în concepţia lor, încât preconizau desfiinţarea unor privilegii sociale. între aceştia se situa la loc de frunte Dinicu Golescu[18].

Oricât de înaintate vor fi fost în Principatele Române ideile boierimii liberale, ele n-au atins nivelul şi intensitatea care să ducă la separarea definitivă, pe temeiuri doctrinare şi interese aparte, a marii boierimi, adică să se producă o scindare, în timpul răscoalei din 1821, aşa cum se va întâmpla în revoluţia de la 1848-1849. Boierimea liberală de la 1821 era adeptă a progresului, dar fără zguduiri sociale. Pe calea reformelor concepea ea propăşirea cea atât de mult dorită şi îndelung aşteptată a patriei lor. Boierii liberali nu cutezau să se desprindă de casta privilegiată din care făceau parte,

17 **Pentru referinţe şi probleme de ordin general, vezi: Nichita Adăniloaie, *Boierii şi răscoala condusă de Tudor Vladimirescu,* Bucureşti, 1956, 128 p.; Dan Berindei, *Revoluţia română din 1821,* Bucureşti, 1991,*212* p.; Dan Berindei, *L'annee revolutionnaire 1821 dans Ies Pays Roumains,* Bucureşti, 1973, 246 p., Andrei Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă în ţările româneşti 1821-1822,* Bucureşti, 1945, 411 p.; C.D. Ăricescu, *Istoria revoluţiunii române de la 1821, Craiova, 382 p.; E. Vârtosu, Tudor Vladimirescu. Glose, fapte şi documente noi* (1821), Bucureşti, 1927, 187 p.; G.D. Iscru, *Revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu,* Bucureşti, 1982, 286 p.**

18 **Vezi Anastasie Iordache, *Pe urmele Găieştilor,* Bucureşti, 1982, p. 135-149.**

pentru a se constitui aparte şi a milita pentru democratizarea vieţii publice, prin adoptarea principiilor revoluţiei franceze de dreptate, fraternitate şi egalitate.

Scindarea nu s-a produs în rândurile marii boierimi la 1821, membrii elitei conducătoare solidarizându-se, indiferent de convingeri şi concepţii, în lupta contra pericolului comun. Purtătoarea noii ideologii a filosofiei luminilor, boierimea liberală, nu s-a integrat răscoalei, spre a deveni, astfel, acţiune revoluţionară, plecând în mare parte peste hotare.

Dornici de a înlătura domniile fanariote, boierii au sprijinit ideea ridicării poporului contra asupririi străine. Implicarea în răscoala din 1821 a avut loc chiar în faza de început, considerând că va fi îndreptată contra administraţiei turco-oto- mane, după care se află, de îndată, în faţa unei puternice şi ample insurecţii
populare cu caracter social. Aceasta le ameninţa averile şi privilegiile. Colonelul rus Ivan Petrovici Liprandi, cunoscător al evenimentelor din Principate, susţinea, în memoriile sale, că Tudor, în calitate de comandant de panduri, a fost solicitat de boieri să ridice pandurii din Oltenia. El a acceptat, cu condiţia să i se acorde un act de împuternicire, în schimbul căruia trebuia să dea o declaraţie că va răscula poporul. în act se scria, printre altele : *„A sosit, în sfârşit, timpul de mult aşteptat, pentru a scutura jugul străinilor. Te împuternicim pe tine să ridici poporul. Cheltuielile necesare pentru aceasta le vei face, după promisiunea ta, acelea pe care le vei găsi de cuviinţă. Noi răspundem în întregime pentru tot"'.*

Scopul boierilor nu coincidea însă cu cel al mişcării eteriste, căci urmăreau înlăturarea domnilor fanarioţi, ei înşişi susţinători fervenţi ai acestei mişcări. A.D. Xenopol scria că românii ar fi fost de partea Eteriei numai dacă ţarul Rusiei ar fi sprijinit-o, însă acesta a dezavuat-o. în pofida unor aparenţe de sprijinire, la momentul decisiv, el tot trebuia să-şi declare neamestecul. Aşadar, românii n-aveau cum să sprijine mişcarea eteristă. Boierii, de la început, au fost neîncrezători: *„Aceştia nu erau iniţiaţi în secretul conspiraţiei şi nici nu aveau de gând să se răscoale contra turcilor"*[19]*.* De aceea şi sunt trataţi cu răceală de către Al. Ipsilanti, la intrarea sa în laşi. în faţa unor detaşamente înarmate, boierii moldoveni s-au prefăcut că sunt de partea Eteriei, mitropolitul încingând cu sabia pe conducătorul ei în biserica Trei Ierarhi şi dăruind un soldat. Curând, însă, după părăsirea laşilor, Veniamin

19 **A.D. Xenopol, *Istoria românilor,* ed. a III-a, voi. X, p. 43-44.**

Costachi se pronunţa contra mişcării, dând dispoziţii să se urmeze cererea consulului rus de a se citi în toate bisericile anatema patriarhului din Constantinopol contra mişcării eteriste. A.D. Xenopol conchide că moldovenii n-aveau de ce să se alăture Eteriei, întrucât s-ar fi expus fără nici un rost represaliilor otomane[20].

Precum boierii nu acţionaseră conform dorinţei şi speranţelor eteriştilor, tot aşa Tudor Vladimirescu, deşi se înţelesese cu o mare parte dintre ei, nu le-a împlinit aşteptările, menţinând *„neatins scopul mişcării sale, care era de a îndrepta fărădelegile sub care gemea încujbat poporul în Muntenia de către acei pe care el îi cuprindea sub denumirea de tagma jefuitorilor”[21].* Nici o înţelegere din partea
boierimii faţă de o astfel de ridicare a poporului, pe care o eticheta drept o bandă de tâlhari, imputându-i conducătorului că *„învaţă pre toţi cu mic cu mare să se scoale asupra boierilor, să-i piarză şi să le iea averile”'.*

Referitor la caracterul şi scopul răscoalei lui Tudor Vladimirescu, A.D. Xe- nopol nu neagă existenţa unei înţelegeri de colaborare între insurecţia română şi Eterie, însă ţine să precizeze că *„Tudor îşi dăduse toate silinţele spre a arăta ţintele lui deosebite: aceea a grecilor de un caracter politic îndreptată contra stăpânirii otomane; a lui proprie, pornită contra boierilor jăfuitori, cu anume arătare că nu este îndreptată împotriva ocarmuirii turceşti” .*

Reacţiunea politică împotriva răsculării poporului în Oltenia contra ne-dreptăţilor sociale este promptă şi vădit ameninţătoare. Astfel, boierii din Divan, foarte iritaţi, dau poruncă lui Tudor Vladimirescu să înceteze răscoala, făgăduindu-i că va fi iertat. Ei îşi exprimau convingerea că Tudor nu va reuşi în încercarea sa, deoarece va fi adus la ascultare prin forţa armelor, fără a afla îndurare nicăieri. Care dintre locuitorii ţării – întrebau boierii – pot da crezare spuselor lui Tudor, cu totul lipsite de judecată, precum că ridicarea s-a făcut în folosul general al locuitorilor şi al ţării ? Membrilor Divanului le plăcea să creadă, în continuare, că ţara o reprezentau numai ei, că toate drepturile li se cuveneau, încât un atentat la adresa lor nu ar însemna decât o inutilă şi păgubitoare încercare pentru făptaşi. Aroganţi şi cutezători, boierii de la cârma statului sfătuiau – zice-se părinteşte – însă ei chiar porunceau lui Tudor Vladimirescu să părăsească calea pe care a pornit, ca una foarte dăunătoare

20 ***Ibidem,*** **p. 44.**
21 ***Ibidem,*** **p. 59.**

pentru ţară, turburătoare de linişte, deci cu consecinţe foarte grave. Dacă va înceta orice acţiune, boierii declarau sub jurământ că-l vor ierta şi vor face demersuri la domnie să-l ierte, de asemenea. Altminteri, va fi condamnat la moarte cumplită ca un *„turburător şi amestecător de liniştea lăcuitorilor”*[3]. Drept urmare, i se porunceşte să le scrie imediat despre încetarea răscoalei, căci altfel singur se condamnă la moarte, neavând altă scăpare.

Concomitent, adică în aceeaşi zi, boierii înaintau un arz către Poartă în numele Ţării Româneşti, înţelegând prin aceasta înalţii prelaţi, boierii de toate rangurile, căpitanii, mazilii şi întreaga obşte a locuitorilor, în scopul trimiterii de trupe pentru înăbuşirea răscoalei. în arz se susţine că Tudor a plecat din Bucureşti însoţit de 40 de oameni călări şi înarmaţi spre judeţul Gorj. Sosiţi la Târgu Jiu,

1 *Ibidem.*
2 *Ibidem,* p. 60.
3 *D.I.R. 1821,* voi. I, p. 212-213, Bucureşti, 30 ianuarie 1821.

au produs mare panică. Pentru a preîntâmpina răul, s-au luat măsuri, precum trimiterea de oameni înarmaţi şi înştiinţare către dregătorii din judeţele Olteniei, în scopul opririi extinderii răscoalei. Tudor s-a retras la mănăstirea Tismana, unde a lăsat câţiva oameni ai săi, apoi s-a îndreptat spre Mehedinţi pentru a căpăta noi adepţi, prin adunări şi scrisori. Autorii arzului către Poartă continuă să susţină că, fiind din partea locului, Tudor poate deveni primejdios prin ridicarea pandurilor care-l cunosc, extinzând răscoala. Astfel, s-au adunat vreo 500, având intenţia să coboare spre câmpie, urmărind să ia cu ei şi pe alţii, apoi să se îndrepte spre Bucureşti. Boierii consideră acţiunea lui Tudor drept *„tâlhărească”,* iar pe răsculaţi *„tâlhari”,* din care motiv n-au înştiinţat încă Poarta. Au crezut că aceşti *„tâlhari”* vor fi prinşi cât de curând, însă, de vreo două zile, răul se tot întinde, prin câştigarea de noi participanţi. Cu toate măsurile întreprinse, boierii mărturisesc că nu pot face faţă, cerând Porţii *„să chibzuiască mijlocul cel cuviincios spre apărarea ţării dăspre aceşti tâlhari”*[1].

Indignaţi peste măsură, boierii intră curând în panică şi nu-şi mai află odihnă până nu recurg la toate mijloacele pentru înăbuşirea răscoalei în fază incipientă spre a nu se extinde prea mult şi a cuprinde chiar Capitala. Ei continuă cu măsurile de preîntâmpinare a unui atare deznodământ, la 2 februarie 1821 trimiţând o scrisoare domnului Moldovei, Mihail Suţu. Boierii etichetează ca de obicei *„mişcarea acestui răufăcător Tudor Vladimirescu ca tâlhărească”,* spre a o reprima ca atare, adică prin forţă şi mare violenţă. Ei

speraseră, deja, să fie prins şi pedepsit ca un tâlhar, precum mulţi alţii înaintea lui: *„Fiindcă însă lucrurile s-au arătat cu altă fire şi zisul Tudor s-a arătat pe faţă vrăjmaş al stăpânirii, făcând cunoscute în scris scopurile lui distrugătoare şi insuflând duhul răzvrătirii supuşilor, cu făgăduinţa de a i scoate de sub supunerea faţă de domni şi boieri, am cunoscut îndeajuns că acest vrăjmaş obştesc şi răzvrătit împotriva stăpânirii a cugetat mai dinainte şi este pregătit să întindă mişcarea sa în toată Ţara Românească”*[22]

Boierii munteni cereau sfat şi sprijin domnului Moldovei în privinţa rezistenţei contra înaintării lui Tudor Vladimirescu. Informaţiile pe care le deţineau stăteau mărturie că răscoala se extinde *„sub chemarea şireată a cuvântului de libertate”,* prin care grupul răzvrătiţilor creşte neîncetat, dobândind putere. Din cele relatate, rezultă că Tudor Vladimirescu avea întinse legături, scopul urmărit de el întrecând *„puterile minţii şi starea ţării'*[23]*.*

în pofida tuturor ameninţărilor la adresa lui, cât şi a răscoalei pe care o conducea, Tudor Vladimirescu răspundea scrisorii boierilor din 30 ianuarie 1821 că nu poate stăvili ridicarea poporului pentru dreptate, căci o dorise de prea multă vreme. Astfel că s-au adunat cu toţii şi s-au decis să meargă la Bucureşti spre a-şi susţine drepturile : *„Şi ştiindu-mă norodul pe mine dintr-alte vremi că sunt un adevărat fiu al patriei mele, cu silnicie m-au luat a le fi şi la această vreme chivernisitor pentru binele şi folosul tuturor”'.* Tudor Vladimirescu afirmă că a intenţionat să părăsească mulţimea răsculată, la primirea poruncii boierilor, dar n-a fost lăsat şi a fost chiar pus sub pază. La citirea scrisorii, răsculaţii au replicat, invocând suferinţele mari provocate lor de către dregătorii din judeţe şi fiind hotărâţi mai bine să piară decât să trăiască sub o asemenea oblăduire. Ei declară sus şi tare că nu fac nimic rău, decât numai că iau cele necesare hranei, produse tot de ei, dar intrate în stăpânirea altora. Oricum, se arătau foarte hotărâţi să nu mai trăiască la fel ca înainte, chiar cu preţul vieţii lor. Astfel, boierii, dacă se vor patrioţi, este bine să nu mai fie patriei vrăjmaşi, adică să retragă detaşamentele înarmate, trimise contra poporului răsculat, şi să se înţeleagă cu el, pentru că nu cere ceva lipsit de cuviinţă, ci numai ce a avut deja şi i s-a luat, adică dreptate. Aceasta ar fi de folos şi boierilor, pentru că altminteri nu se mai poate. Aşadar, afirmă Tudor în încheierea răspunsului său la scrisoarea boierilor, poporul trebuie ajutat să-şi dobândească dreptatea, ci nu oprimat şi ameninţat cu moartea .

22 ***Ibidem,*** **p. 221-222, Bucureşti, 2 februarie 1821.**
23 ***Ibidem,*** **p. 222.**

La răspunsul lui Tudor Vladimirescu, boierii din Divan dau replica lor aspră, plină de ameninţări, scriindu-i şi învinuindu-l că nu este patriot precum pretinde, deoarece tulbură liniştea prin ridicarea poporului. Or, afirmă ei, oamenii înşelaţi cu vorbe vor fi judecaţi şi aspru pedepsiţi, fără să li se recunoască dreptatea cererilor. Şi, astfel, vor muri sau vor fi năpăstuiţi oameni nevinovaţi. Cum se va justifica apoi Tudor Vladimirescu pentru faptele sale cele nelegiuite ? Căci *„urmările ce te-ai apucat să săvârşeşti sunt fapte de răzvrătitor, sunt pricinuitoare dă periciunea creştinităţii, sunt întru adevăr nelegiuiri, iar patrioţii adevăraţi suntem noi, căci nici odinioară nu am voit vărsarea de sânge, şi te hulim cu osebire într-această vreme când te faci pricinuitor aceştii vărsări, în vreme ce starea întru care te afli nu te iartă a face acest fel dă lucru cu mijlocul care lucrezi' .*

1 *Ibidem,* p. 228-229, 4 februarie 1821.

2 *Ibidem,* p. 230.

3 *Ibidem,* p. 242. Divanul Ţării Româneşti către Tudor Vladimirescu, Bucureşti, *1* februarie 1824.

Obişnuiţi să vorbească numai ei în numele ţării şi al poporului, boierii din Divan, şi nu numai aceştia, au ajuns să se confunde cu patria, identificându-se, drept urmare, ca veritabili patrioţi, care doresc binele ţării şi locuitorilor ei. Noţiunile de drepturi şi dreptate şi le apropie, declarând că şi ei vor *„păzirea dreptăţii”* în toată ţara. în scopul urmărit, se adresează însă stăpânirii, deoarece nu este bine să se omoare frate pe frate, oameni de acelaşi neam. Ca atare, îl îndeamnă pe Tudor Vladimirescu să înceteze răscoala şi să trimită oamenii la casele lor, dacă le doreşte binele şi nu răul. în cazul urmării sfaturilor înţelepte, boierii se arată dispuşi la mărinimie nu numai din partea lor, dar şi din cea a noului domn, Scarlat Callimachi, în scopul obţinerii iertării celor vinovaţi de răsculare[24].

Boierii din Divan se dovedeau hotărâţi să întreprindă cele mai drastice măsuri de pedepsire. Ei şi trimit o scrisoare noului domn, la 10 februarie 1821, prin care-i fac cunoscut că, la început, acţiunile lui Tudor Vladimirescu au fost considerate tâlhăreşti şi s-a încercat a fi pedepsit ca atare. Ulterior, însă, evenimentele au căpătat altă înfăţişare, el fiind un *„vrăjmaş înarmat al stăpânirii”,* care a agitat mulţimea, atrăgând-o de partea sa cu vorbe şi promisiuni înşelătoare. Aşadar, este vorba de o răzvrătire. Deşi s-au luat

24 ***Ibidem,* p. 243.**

măsuri contra extinderii sale, Tudor îşi continuă opera de ridicare a nevinovaţilor locuitori ai Tării Româneşti, cărora le promite eliberarea de sub *„jugul supunerii”.* El târăşte după sine o mulţime de oameni, zădărnicind toate măsurile luate contra lui. în acest fel, a cuprins jumătate din judeţul Mehedinţi[25]. Se duc tratative cu el pentru *„împăcare”,* dar pune condiţii[26]. Este, însă, de aşteptat ca Poarta să intervină şi să *„sfarme duşmanul”* înainte ca răul să devină atât de mare încât să fie *„prea greu de tămăduit'*.*

La 11 februarie 1821, Divanul acordă depline împuterniciri vornicului Constantin Samurcaş pentru potolirea răscoalei. Boierii continuau să nu înţeleagă că Tudor devenise căpetenia unor nemulţumiţi, care abia aşteptau semnalul ridicării contra asupririi. De aceea, susţineau că el a atras de partea sa locuitorii din Oltenia *„cu voie şi făr'de voie”.* Drept urmare, boierii şi locuitorii Craiovei s-au refugiat. Cu toate că s-a trimis oştire contra răsculaţilor, nu se dorea totuşi vărsare de sânge, ci potolirea lor prin înţelegere cu Tudor. în care scop, este deplin
împuternicit Constantin Samurcaş, un bun *„patriot”,* cu dragoste faţă de boierii, neguţătorii şi locuitorii din Oltenia, fost în cinci rânduri caimacam al Craiovei, să ia toate măsurile necesare, fără a mai cere aprobare de la Divan: *„Şi aşa să ridici această turburare dintr-acele judeţe, odihnind pă boieri, neguţători, şi pă toţi locuitorii pe la sălaşurile lor, ca să petreacă fieşcare liniştit făddă nici o temere sau frică”'.*

Denigrarea şi denaturarea, cu bună ştiinţă, a sensului răscoalei dădea, din nou, prilej lui Tudor Vladimirescu să explice cauzele ridicării poporului. Astfel, într-o scrisoare adresată zabitului (comandantului militar) al judeţului Romanaţi, la 12 februarie 1821, preciza că poporul din Oltenia a luat armele contra *„mai marilor lor”* asupritori, trimiţând petiţie către Poartă spre a-i prezenta cererile lor, atât de bine cunoscute de către comandanţii serhaturilor (cetăţilor turceşti de margine) dunărene *„având întrebare şi judecată cu aceşti trădători”.* Zabitul de la Romanaţi putea, aşadar, folosi forţa armată contra poporului răsculat numai dacă avea poruncă din partea Porţii, altminteri nu era bine să o facă, întrucât ar atrage urgia ei *„fiindcă norodul nici cu oamenii împărăteşti, nici cu nimenea bătaie nu are, decât numai au judecată cu cei ce i-au prădat, fără milostivire şi făr-de ştirea preaputernicei împărăţii .*

Puterea suzerană rămăsese, într-adevăr, în expectativă, căci la cererile boierilor din Craiova adresate paşei din Vidin pentru a le trimite trupe în

25 ***Ibidem,*** **p. 249-250.**
26 ***Ibidem,*** **p. 252.**

ajutor, au primit răspuns negativ, precum că nu îngăduie tratatele cu Rusia să se procedeze astfel. încât, numai dacă se solicită intervenţia de la Bucureşti de către Divan şi de către consulul Rusiei, se va putea trimite o armată de 3000 de oameni. Astfel de cereri nu au fost primite, deoarece a lipsit iniţiativa consulului rus[27].

Interesantă de remarcat, în toate acţiunile boierimii şi autorităţilor, este accepţiunea pe care o dau acestora, anume datoria faţă de patrie şi faţă de stăpânire. Astfel, caimacamul Craiovei, Ioan Tipaldos, convoca pe boierul Nicolae Glogoveanu să procedeze tocmai în sensul acestei datorii, a cărei îndeplinire trebuie urmată fără zăbavă. Tudor Vladimirescu este considerat vrăjmaş, împotriva lui fiind trimisă oştire spre a fi răpus[28].

Fără intervenţia din afară, răscoala nu putea fi înăbuşită. De această necesitate sunt convinşi tot mai mult boierii, care, în pofida clamării sentimentului patriotic, apelează la intervenţia străină contra propriului popor răsculat, pentru a-şi salva privilegiile şi averile. în scopul încurajării acţiunii întreprinse de Constantin Samurcaş, consulul rus, Al. Pini, într-o scrisoare adresată lui din Bucureşti, la 18 februarie 1821, îl asigura că mişcarea lui Tudor n-are sprijinul vreunei puteri străine. încât, zvonul răspândit de Tudor, că s-ar bucura de un atare sprijin, este lipsit de temei, menit doar a amăgi poporul. Ridicarea lui Tudor – aprecia Al. Pini – este o turburare : *„Deci, când Vladimirescu nu va da ascultare poveţelor dumitale şi nu va contena de a se arăta amăgitor de norod şi turburător obştei, odihnei a norodului Ţării Româneşti, să va privi nu numai de către înalta Poartă, norodul căriia răzvrăteşte Theodor, ca un răzvrătitor, dar şi de către curtea rusească ce voieşte a nu se turbura obştească odihnă şi se străduieşte să răzbuneze cea după înăuntru fiinţa sa"*'. Aşadar, atât Tudor, cât şi cei *„rătăciţi",* trebuie să ştie ce-i aşteaptă dacă nu dau ascultare sfaturilor lui Constantin Samurcaş.

înalta Poartă nu putea interveni în Ţara Românească, până nu avea să cunoască atitudinea Curţii din Petersburg, ambele dezagreând, de altfel, tulburările cu caracter social. Exprimarea deschisă a poziţiei ţarului Rusiei nu mai avea cum întârzia, în condiţiile extinderii rapide a insurecţiei poporului din Oltenia. încât, la 23 februarie/7 martie 1821, ministrul de Externe al Rusiei,

27 ***Ibidem,*** **p. 271, Notă informativă despre evenimentele din Ţara Românească, trimisă autorităţilor militare ruse din Basarabia, Bucureşti, 15 februarie 1821.**

28 ***Ibidem,*** **p. 271-272, Craiova, 15 februarie 1821.**

contele Ioan Capodis- tria, făcea cunoscută, din Laybach, consulului la Bucureşti, Al. Pini, dezavuarea mişcării lui Tudor Vladimirescu. în notă se aprecia insurecţia ca un eveniment deplorabil, despre care ţarul avea cunoştinţă deplină, fiind o funestă asemănare cu cele petrecute în Spania. în Ţara Românească, ca şi la Madrid, Lisabona, Napoli, au fost provocate dezordini menite să ducă la anarhie. Din care motiv puterile aliate sunt decise să împiedice progresarea răului. Al. Pini era autorizat să someze pe Tudor Vladimirescu pentru a compare în faţa consulatului Rusiei. Dacă refuză, atunci consulul avea împuterniciri să declare că locotenentul Tudor Vladimirescu va fi degradat din rangul de cavaler al unuia din ordinele ruseşti şi nu va mai deţine nici un drept la protecţia ţarului. Explozia revoluţionară trebuie înăbuşită fără întârziere, în ultimă instanţă cu sprijinul trupelor otomane. Contele Capodistria atrăgea atenţia că este necesar să se întreprindă orice măsuri în scopul menţinerii spiritului tratatelor dintre Puterile Aliate. înalţilor prelaţi, boierilor,

1 *Ibidem,* p. 282-283.

proprietarilor şi negustorilor, care reprezintă bogăţia şi influenţa, să li se expună clar voinţa ţarului Rusiei, dezminţind toate zvonurile contrarii acesteia[29].

în pofida ameninţărilor şi a diverselor făgăduieli de iertare, insurecţia se extindea în Oltenia. Tudor a refuzat să vină la Craiova, trimiţând doar o scrisoare prin care arăta că : *„poporul nu cere nimic mai mult, decât să i se restituie ceea ce i-a fost jefuit de către boieri sau de către cârmuire cu prilejul perceperii birului şi altor dări şi să se tăgăduiască pentru viitor că nu se va lua de la popor nimic mai mult decât birurile şi prestaţiile legale"[30].* După cum evoluau tratativele cu Tudor, o înţelegere avea şanse minime de înfăptuire, deoarece nici măcar a treia parte din cererile adresate de popor nu putea fi satisfăcută. Nicolae Văcărescu a fost şi el trimis să trateze cu Tudor Vladimirescu, care i-a răspuns, la solicitarea de a înceta răscoala, că, dacă este într-adevăr un Văcărescu, apoi ar trebui să se alăture poporului, căci nemulţumiri şi agitaţii există nu numai în Oltenia, dar şi în Muntenia şi

29 ***Ibidem,* p. 296.**

30 ***Ibidem,* p. 300, Notă informativă despre evenimentele din Ţara Românească trimisă autorităţilor ruse din Basarabia, Bucureşti, 23 februarie 1821.**

Moldova[31].

Intrigat şi înfuriat că n-a reuşit prin alte mijloace să determine pe Tudor să înceteze înaintarea, Constantin Samurcaş, unul dintre membrii de seamă ai Eteriei, a pus la cale asasinarea conducătorului răscoalei. Astfel, el a cerut, în acest scop, comitetului de oblăduire trimiterea sumei de 172.000 taleri[32]. Tudor a aflat la timp despre încercarea mişelească de ucidere a sa şi a trimis uneltitorului asasinatului o scrisoare, la 28 februarie 1821. Astfel, el menţiona că, prefăcân- du-se că a fugit de la boieri, Hagi Prodan a sosit în tabăra insurgenţilor, în fapt fiind plătit de stăpânii săi şi de Al. Pini să-l ucidă pe conducător. A fost însă surprins de poporul răsculat, asupra sa găsindu-se contractul încheiat cu boierii, precum şi o scrisoare a lui Al. Pini, prin care se făceau mai multe făgăduieli din partea puterilor vecine în caz de reuşită. Hagi Prodan a fost cu mare dificultate scăpat de mânia poporului, care s-a aprins şi mai mult. Rău a procedat Constantin Samurcaş, trimiţându-i vorbă să vină la Craiova, apoi pe Hagi Prodan să-l omoare : *„Apoi, de acum înainte* – întreba Tudor – *cine din lumea aceasta va mai crede pe dumneavoastră, pe nişte oameni care nu aveţi lucru de nimic a pierde o ţară întreagă şi mai vârtos pe un norod nevinovat şi care v-au hrănit şi vă hrăneşte?"*[6]

Boierii din Divan, care foloseau în tratativele lor de a potoli răscoala chiar şi pe boierii liberali, precum poetul Nicolae Văcărescu, apoi pe cărturarul Dinicu Golescu, nu mai găsesc alte resurse interne şi recurg, în disperare de cauză, la intervenţia externă. Consulul Rusiei, Al. Pini, într-un raport către guvernatorul Basarabiei, din 11 martie 1821, relata că ridicarea lui Tudor Vladimirescu *„a luat la un timp forma unei răscoale populare generalizate"'.* Preîntâmpinarea sau înăbuşirea ei au eşuat. în total, numărul răsculaţilor se ridica la 6000 de oameni înarmaţi, care n-au comis pagube în* Oltenia. Boierii au încercat să se înţeleagă cu conducătorul lor, au cerut chiar sprijinul trupelor otomane de pe linia Dunării, însă tratativele dintre cele două mari puteri n-au ajuns la un rezultat pozitiv. Mai informa Al. Pini că la laşi şi Galaţi, prinţul Al. Ipsilanti a organizat pe eterişti, îndreptându-se spre frontierele Imperiului otoman, "cu trecerea prin Bucureşti. Ocârmuirile celor două Principate nu se puteau nicicum opune *„acestei acţiuni arbitrare, care ameninţa să tulbure liniştea poporului în provinciile turceşti'*[33]*.* în perspectiva unor operaţiuni militare în ţările lor, boierii s-au refugiat unii peste Prut, iar

31 ***Ibidem,*** **p. 300-301.**

32 ***Hurmuzaki,*** **XX, p. 562, 569-570.**

33 ***Ibidem,*** **p. 366.**

alţii peste Carpaţi.

Al. Pini însuşi, care eşuase în diversele sale uneltiri contra răscoalei condusă de Tudor Vladimirescu, se vede nevoit să părăsească ţara, nu înainte de a adresa un protest către mitropolit. în nota sa, consulul Rusiei aprecia că *„dezordinea a crescut, din cauza lipsei unei administraţii legale în Capitală, din care motiv se vede nevoit să plece, dar protestează contra oricărei acţiuni de turburarea ordinei şi liniştei, împotriva iniţiatorilor răzvrătirii, care vor da socoteală pentru faptele lor, atât faţă de Curtea imperială rusă, cât şi faţă de înalta Poartă, fiindcă aceştia calcă, prin faptele lor, tratatele în fiinţă şi convenţiile, pe care aceste curţi le-au consfinţit*[12].

Dezavuarea concomitentă a răscoalei lui Tudor, cât şi a mişcării eteriste de către ţarul Rusiei lăsa liberă iniţiativa de înăbuşire a lor din partea sultanului otoman, care nu aştepta decât condiţii prielnice în acest scop. încurajat de actul dezavuării, domnul Scarlat Callimachi trimite o carte către mitropolit şi locuitori, îndemnând la abţinere faţă de Eterie şi răscoala condusă de Tudor. El începea prin a menţiona că Al. Ipsilanti, în pofida tratatelor ruso-turce existente, a trecut în Moldova, ridicând contra Porţii pe supuşii săi, prin propovăduirea libertăţii cu
ajutorul Curţii din Petersburg, care, se ştie, că este prietenă cu înalta Poartă. Pe toate cele pronunţate de Al. Ipsilanti le consideră cuvinte defăimătoare, lipsite de temei, necunoscute şi nesuferite de Curtea din Petersburg. Ambasadorul Rusiei la Constantinopol i-a numit deja răzvrătitori pe Ipsilanti şi adepţii lui, cerând Porţii să ia măsuri pentru pedepsirea lor. Pentru care motiv, nici un boier sau alt demnitar al statului să nu participe nici în ascuns, nici pe faţă la o astfel de mişcare, ci să se opună acesteia. Cei ce au fost amăgiţi să se pocăiască, pentru a nu atrage urgia asupra lor[34].

Teama de Tudor şi de consecinţele dezavuării de către ţar a răscoalei sale şi Eteriei a antrenat boierimea în refugiu peste frontieră încă de la 28 februarie/12 martie 1821. La 10 martie, insurgenţii din Oltenia se îndreaptă spre Bucureşti, la 16 martie ajungând la Bolîntinul din Vale. în zilele de 18-19 martie, Tudor lua cunoştinţă de dezavuarea ţarului. Apropierea de Capitală sporea teama boierilor, care trimit pe Dinicu Golescu, îmbrăcat în haine de arnăut, să-l întâmpine la Ciorogârla-Domneşti. El înmâna lui Tudor un act semnat de 77 boieri, dintre care mulţi se refugiaseră în Transilvania, prin care-l împuterniceau să acţioneze, găsin- du-i bune intenţiile şi folositoare ţării. I.P.

34 ***Ibidem,?. 310-31T***

Liprandi, în memoriile sale, preciza că boierii sesizaseră că ţarul nu sprijinea Eteria şi se temeau de Tudor, rămas singurul – « 2 *
stapan .

A.D. Xenopol consideră că din momentul intrării în Bucureşti s-a schimbat caracterul răscoalei lui Tudor Vladimirescu, care *„nu se mai putea menţinea ca răscoală pornită în contra elementului boieresc pentru revendicarea drepturilor poporului”.* Boierii deveneau supuşii săi şi trebuiau să-l sprijine, dar dintr-un interes al lor, ci nu din mărinimie şi compasiune pentru soarta grea a ţăranilor, pe care refuzau să o înţeleagă astfel. Ei se temeau, mai ales, de *„urgia turcească”* şi se străduiau să demonstreze că *„mişcarea românilor nu avea nimic comun cu cea a grecilor”.* în primul rând, însă, boierii urmăreau înlăturarea domnilor fanarioţi, deci un interes naţional, care era şi al lui Tudor. Ceea ce-l determină pe marele istoric să conchidă, cu deplin temei, că *„mişcarea lui Tudor, socială la început, fu împinsă de boierii cu care el se aliase pe tărâmul politic şi naţional”.* Şi aceasta pentru că *„românii nu puteau să-şi primejduiască interesele lor cele mai scumpe pentru revoluţia grecească, gândire cuprinsă în cuvintele mai scurte, atribuite cu drept*
cuvânt laconismului lui Tudor, că «în Grecia este locul grecilor, iar în România acel al românilor»„'.

înţelegerea dintre Tudor şi boieri nu însemna o împăcare, ci un pact de colaborare în noile împrejurări, căci el devenise conducătorul tuturor, deci şi al acestora. Dovada că nu se ajunsese la o împăcare o constituia refugierea la Braşov până şi a celor mai liberali dintre ei, a cunoscuţilor cărturari luminişti şi patrioţi, fraţii lordache şi Dinicu Golescu. Aşadar, în totalitatea ei, marea boierime, inclusiv elementele sale cele mai înaintate, a reacţionat unanim, deci solidar, contra răscoalei, făcând unele concesii de ordin tactic, pentru a-şi salva vieţile şi averile. Refugiul masiv peste frontiere şi cererea persistentă de ajutor străin, mai ales ţarului Rusiei, în scopul înăbuşirii răscoalei, stau mărturie acordului deplin intervenit între boieri, indiferent de concepţiile lor, pentru a-l stinge. Cei mai înaintaţi dintre boieri, propagatorii progresului în toate domeniile, adepţii absolutismului luminat în locul celui de tip oriental, nu depăşeau limitele unor reforme în strădaniile lor de prefacere lentă a societăţii, prin măsuri luate de sus în jos. Insurecţiile populare erau considerate zguduiri sociale în discordanţă cu rânduielile stabilite prin legi interne şi externe. încât nici unul dintre boieri, fie el cât de

înaintat în concepţii, n-a înţeles scopul răscoalei de la 1821, nici caracterul ei. De aceea, cu deplin temei, se poate conchide că în rândurile clasei dominante nu s-a produs sciziunea politică şi ideologică, necesară trecerii măcar a unei grupări de partea răsculaţilor. Or, fără sciziune în rândurile clasei dominante, nu putea fi vorba de revoluţie.

Divergenţe au existat între boierii de diverse ranguri, chiar între cei de rang superior, dar pe alte temeiuri decât atitudinea faţă de răscoală. Asimilarea filosofiei luminilor şi influenţa revoluţiei franceze nu depăşise, la nici unul dintre boierii români, limitele unui interes pentru principiile sale. Cei mai luminaţi preconizau egalitate în drepturi la nivelul clasei dominante, adică la vârful piramidei sociale. De aceea, boierii cer cu toţii intervenţia străină contra compatrioţilor lor, care nu voiau nimic mai mult decât încetarea abuzurilor şi jecmănirilor fără limite, devenite insuportabile. Astfel, boierii munteni, rămaşi în ţară, solicitau celor refugiaţi la Braşov semnăturile pe un memoriu adresat ţarului Rusiei, după exemplul boierilor moldoveni, în scopul obţinerii protecţiei. Boierii din ţară susţineau că patria se afla în grea primejdie, că s-au adresat petiţii către Poartă, dar aceasta se ţine de conferinţe, în loc să intervină pentru a restabili ordinea, altminteri răul

1 A.D. Xenopol, *Istoria românilor,* voi. X, p. 67-68.

se extinde, ameninţând vieţile şi averile. în atare împrejurări, scăparea de nenoroci o vedeau boierii numai în intervenţia armată a protectorului lor, ţarul Rusiei. Se făcea apel la boierii refugiaţi, ca buni patrioţi ce sunt, să semneze apelul pentru intervenţia armată rusească, în scopul salvării a ceea ce ei numeau *„patrie"* care se afla în grea cumpănă[35].

Jalba boierilor din Ţara Românească adresată ţarului Rusiei nu reflectă însă decât interesul unei caste privilegiate, decise să reintre în toate drepturile, ameninţate de răscoală. Astfel, boierii considerau pe ţar ca adevăratul lor protector, regretând anii războiului ruso-turc, când trupele sale se aflau în Principate *: „Biata Românie* – scriau ei – *gustase fericirea în cei şapte ani ai războiului din urmă, bucurându-se de vederea neînvinselor trupe ale Majestăţii Voastre ortodoxe şi să legănase cu dulcea speranţă a completei sale mântuiri'* . Ţarul şi-a retras, însă, trupele, lăsând ţara la discreţia vechii administraţii turco-fanariote. în pofida oricărei prezenţe a consulilor ruşi în ţară, domnitorii fanarioţi se comportau ca nişte tirani, ca şi cum ar fi fost

35 ***DJ.R. – 1821,* voi V, p. 378-379.**

ocupanţi într-o ţară străină, pe care o considerau ca o pradă : *„nimicind orice privilegii, până când, împinşi la disperare, mulţi dintre contribuabilii din România mică fură împinşi a se revolta, numaiputând suferi nedreptele şi neomenoasele cereri şi plăţi”*[36].

Boierii se exceptau, astfel, din angrenajul regimului politic, uitând că numai ei deţineau toate privilegiile în stat, plasând toată greutatea răspunderii pentru soarta cea grea a ţăranilor, pe care o recunoşteau de data aceasta, numai asupra domnului fanariot, aşezat pe tron şi susţinut de înalta Poartă. Dar, nu prin revoltă înţelegeau boierii să-şi recapete poporul drepturile sale. Ei aminteau că au întreprins deja toate măsurile pentru potolirea răscoalei, însă totul a fost zadarnic. în consecinţă, Poarta ameninţa cu invazia, or, pentru a o contracara, boierii solicitau ţarului Rusiei trimiterea de trupe în *„nenorocita ţeară a suferindei Românii, care se află în cel mai mare pericol'*.

Sprijin cer boierii nu numai ţarului Rusiei, dar şi împăratului Austriei, pentru a *„salva”* ţara de răsculaţi şi eterişti. Astfel, boierii refugiaţi la Braşov susţin că, în repetate rânduri, împăratul a acordat protecţie ţării lor, ca un mare şi bun creştin. în împrejurările existente, Ţara Românească se afla din nou sub presiunea

unor evenimente cu totul neaşteptate. Astfel, susţin boierii, domnitori fanarioţi hrăpăreţi, printr-o administraţie opresivă, au ruinat ţara, mai ales sub ultimul Al. Suţu, când autonomia a devenit iluzorie, clerul şi nobilimea au fost umilite şi întreaga populaţie aruncată în mizerie. Şi, în această manieră de a argumenta, boierii refugiaţi la Braşov, uitând că mulţi dintre ei făceau parte din protipendadă, deci membri ai Divanului, ajungeau la cauzele răscoalei, pe care, dacă nu o justifică, o explică totuşi ***sui generis,*** fără a o mai eticheta drept o acţiune tâlhărească. Aşadar, rapacitatea domnilor şi a administraţiei sale a provocat ridicarea pandurilor, care, în cele din urmă, au ocupat Capitala. Apoi, insurgenţii greci au trecut Prutul, chemând pe toţi străinii să li se alăture. La 22 martie, ajunseseră la Ploieşti. împăratul Austriei era rugat să *„salveze”* ţara de nenorocire[37].

în mod evident, boierii refugiaţi la Braşov nutreau o puternică aversiune faţă de liberalismul grecesc şi radicalismul insurecţiei populare condusă de Tudor Vladimirescu. într-o nouă scrisoare adresată ţarului Rusiei, ei cereau sprijin şi protecţie contra *„rebelului Vladimirescu”* care – zice-se – a înşelat oamenii slabi *„prin proclamarea de principii antisociale”,* cum ar fi

36 ***Ibidem.***
37 ***Ibidem,*** **p. 400-402, Braşov, 25 martie 1821.**

desfiinţarea impozitelor, introducerea unui sistem spoliator şi ameninţarea continuă a *„castei nobiliare”.* Detaşamentele armate ale Tării Româneşti, compuse din arnăuţi, în loc să stingă *„vulcanul revoluţionar”,* au trădat datoriile ce le reveneau. Drept urmare, boierii cer ajutorul ţarului Rusiei pentru înăbuşirea răscoalei şi Eteriei: *„Sistemul liberalismului grec introdus în ţara noastră s-a manifestat deja prin dezorganizarea tuturor competenţelor administraţiei de stat, prin sfărâmarea bunurilor sociale cele mai sfinte şi prin toate tarele anarhiei. Ţăranul, până atunci bun şi docil, nu-şi mai îndeplineşte nici una din datoriile sale”*[38]*.* în sfârşit, se tot plângeau boierii, pozând numai în victime, nici o categorie socială nu-şi mai afla liniştea spre a-şi vedea de treburile sale. Ei argumentau că s-au refugiat, părăsindu-şi funcţiile în stat *„pentru a nu deveni instrumente ale instituţiilor antisociale”.* Ţarul era stăruitor implorat să acorde protecţia sa, pentru a readuce ordinea şi calmul şi să restaureze vechile instituţii ale ţării[39].

Demersurile boierimii refugiate la Braşov găseau ecou, în mod firesc, la forţele politice din afară, similare, însă cu mult mai puternice. Dintotdeauna, casta privilegiată a aflat protecţie şi sprijin la monarhii autocraţi, care n-ar fi putut agrea în nici un fel regimuri politice liberale la limitele imperiilor lor. încât, vechiul regim
din Principate nu va avea un susţinător şi protector mai fervent decât în autocratul ţar al Rusiei.

Dorind să-i atragă, măcar, de partea intereselor supreme ale ţării, Tudor Vladimirescu se adresa boierilor refugiaţi la Braşov, pentru a-i determina să colaboreze cu boierii din ţară. El le relatează că, după intrarea în Capitală, boierii rămaşi au depus jurământ de credinţă lui Tudor Vladimirescu, trimiţând scrisori Porţii şi cancelarului Austriei, pentru a argumenta că răscoala este spre binele poporului şi a cere să nu se intervină armat contra ei. Tudor solicita boierilor refugiaţi să se alăture celor din ţară, care au trimis jalbe despre grava situaţie a locuitorilor ţării. Aşadar, boierii nu mai trebuie să fie dezbinaţi în această problemă : *„Dumneavoastră aveţi multe mijloace* – scria el – de a *scăpa de vrăjmaşii noştri şi nădăjduiesc că nu veţi lăsa aceasta fără băgare de seamă, ca oameni în stare de a judeca, ştiutori în ale ştiinţei şi pricepuţi în ale politicei, cunoscători şi ai puterii imperiului mijlocitor şi ai intereselor Porţii. Lucraţi, fiindcă acum e vremea potrivită, a dobândi de la înalta Poartă pentru un popor dreptăţile lui legiuite”*'*.* în care scop, Tudor trimitea copii de pe jalbele boierilor din ţară către Poartă şi Curtea din

38 ***Ibidem,* p. 430-431, Braşov, 30 martie 1821.**
39 ***Ibidem,* p. 432.**

Petersburg spre a le cunoaşte conţinutul şi a-şi exprima acordul. .

în tot acest timp, însă, boierii refugiaţi la Braşov acţionau, dar împotriva răscoalei lui Tudor şi intereselor majore ale ţării, cerând protecţia şi intervenţia armată străină, numai în scopul salvării intereselor proprii, pe care le confundau cu cele generale, susţinând caracterul *„antisocial"* al ridicării poporului pentru dobândirea *„drepturilor lui legiuite".* Precum boierii din Ţara Românească, cei din Moldova întreprindeau acţiuni similare de conservatorism social şi politic.

împotriva acţiunilor de tulburare a ordinei sociale, care *„au dărâmat mai de tot încuviinţările şi drepturile patrioticeşti",* înţelegând prin acestea *„obiceiurile cele vechi",* adică de a primejdui *„cinstea şi averea fieştecăruia pământean",* o parte din boierii moldoveni se legau prin jurământ, ca, *„adevărat patrioţi, neamuri boiereşti şi însuşi boieri",* să lucreze pentru înstatornicirea binelui obştesc[40]. Cum înţelegeau ei binele obştesc, o spun răspicat: *„să lucrăm pentru înflorirea obiceiurilor vechi ale pământului, unindu-le precât să poati şi cu hotărârea pravelilor politiceşti potrivite şi cu sistima patriei, siguripsând prin urmare ca aceasta cinste şi averea fieşticăruia patriot"[41].* Legatarii se obligau să contribuie material, pro-
punând alcătuirea unui comitet din 15-20 boieri bătrâni sau tineri, care să elaboreze un program politic.

Boierii moldoveni nu cugetau, astfel, diferit faţă de cei munteni, deşi nu se aflau sub presiunea directă a unor ridicări populare de anvergură în principatul lor, precum cea din Ţara Românească. Spiritul liberalismului social şi politic pătrunsese însă peste tot, generând reacţii puternice de conservatorism din partea boierilor, constituiţi în caste de privilegiaţi. în ţară nu aveau nici moldovenii cum afla sprijin şi ocrotire pentru interesele lor, încât, în frunte cu mitropolitul Veniamin Costachi, se adresează ţarului Rusiei, la 4 aprilie 1821. în termenii deja cunoscuţi de concepere a unor suplici, boierii moldoveni, deznădăjduiţi de consecinţele pentru ei ale insurecţiei greceşti, cer protecţie şi sprijin. Cu toate că domnul a părăsit tronul şi boierii au trimis o jalbă la Poartă, eteriştii cutreieră ţara. Numai o intervenţie armată din partea ţarului ar scăpa boierimea de spectrul foametei şi grijilor care-i chinuie[42].

40 ***Ibidem,* voi. II, Bucureşti, 1959, p. 19, Legământul unor boieri moldoveni în scopul dezvoltării vechilor obiceiuri.**

41 ***Ibidem,* p. 20.**

42 ***Ibidem,p.23-3}.***

Boierii moldoveni se adresau, în aceeaşi manieră, şi împăratului Austriei, căruia îi mulţumeau pentru înţeleaptă comportare a consulului austriac la Iaşi. El, nu numai în împrejurările vitrege existente, dar şi anterior, i-a sfătuit şi i-a încurajat pentru a face faţă primejdiilor de care au fost şi sunt înconjuraţi .

Aflând Tudor Vladimirescu că boierii şi domnul Moldovei s-au refugiat peste Prut, dar că unii boieri s-au reîntors şi au luat conducerea ţării *„adunând pre cei răsipiţi şi liniştindu-şi ţara”,* se adresa mitropolitului şi marelui vistier al Tării Româneşti spre a afla ştiri din principatul vecin, propunând o corespondenţă cu administraţia din Iaşi, în scopul întreprinderii unor acţiuni comune ale celor de acelaşi neam. Tudor cere să se ia legătura la Iaşi *„cu dumnealor boieri moldoveni, ca unii ce suntem de un neam, de o lege şi supt aceeaşi stăpânire şi ocrotiţi de aceeaşi putere. Aşadar, urmează să ştim cele ce să fac acolo şi să le vestim aceste de aici ca, fiind la un gând şi într-un glas cu Moldova, să putem câştiga deopotrivă dreptăţile acestor principaturi, ajutorându-ne unii pe alţii”*[43].

Boierii moldoveni se arătau însă dispuşi la ajutor şi colaborare numai cu forţele politice străine neamului lor, urmărind cu totul alte scopuri decât obţinerea *„dreptăţilor acestor prinţipaturi”,* anume redobândirea şi conservarea privilegiilor, prin aşa-zisa restatornicire a vechilor instituţii şi obiceiuri ale ţării. Ca de atâtea
ori în trecut, boierii preferau solidarizarea de grup, în locul celei naţionale, spre a-şi salva propriile interese, deşi se afişau pretutindeni şi oricând ca veritabili patrioţi. Ei erau, fireşte, şi patrioţi, dar numai atunci când sentimentul patriotic se putea identifica cu aspiraţiile lor sociale şi politice, de natură conservatoare.

Eteriştii erau cu adevărat străini de neamul românesc, dar nu erau deloc străini de suflul libertăţii naţionale a popoarelor, ei înşişi urmărind solidarizarea cu orice popor din Balcani, în lupta *„comună contra asupritorilor de veacuri”.* încât, suflul libertăţii, al unui început de liberalizare, inerent şi inseparabil oricărei lupte de eliberare naţională şi socială, repugna boierilor din ambele principate, care-şi vedeau ameninţat monopolul deţinerii tuturor privilegiilor, ocrotit numai de vechiul regim politic, cu sprijin interesat de la forţele absolutiste din afară. 0 solidarizare a popoarelor oprimate, din punct de vedere naţional, este deci inevitabilă la 1821. Ea nu poate fi contestată nicicum până la dezavuarea de către ţar a insurecţiei române şi a Eteriei.

43 ***Ibidem,* p. 33, 5 aprilie 1821.**

Solidarizării în aspiraţii naţionale îi era opusă însă cea în aspiraţii sociale, căci ultimele nu pot dobândi caracterul general, al înmănunchierii de interese a tuturor claselor şi categoriilor sociale. Astfel, boierimea, ameninţată în privilegiile sale, se separă de restul naţiunii, făcând cauză comună cu reacţiunea externă, în detrimentul solidarizării naţionale. încât, apelurile la astfel de solidarizare, adresate de Tudor fie boierilor refugiaţi la Braşov, fie celor din Moldova, vor rămâne doar tentative eşuate, căci o înţelegere pe astfel de baze nu avea şanse de reuşită; elementele unei presupuse coeziuni aveau interese diamentral opuse din punct de vedere economic şi social.

Nu e deloc de mirare faptul că, în condiţiile respingerii cu hotărâre a principiilor înaintate, ale luptei de eliberare naţională, boierii moldoveni refugiaţi în Bucovina se adresau înaltei Porţi, la 5 aprilie 1821, cerând înlocuirea domnului Mihai Suţu pentru că trecuse în taină de partea eteriştilor. Boierii susţin că domnul dădea de înţeles că acţiona în numele unor înalte porunci pe care nu le poate da la iveală. A început să strângă oameni şi, întrebat asupra scopului urmărit, el a răspuns că din cauza *„nesupunerei răzvrătitorilor de la Craiova strânge întrarmaţi pentru paza de orice”*[1]. în realitate, însă, i-a trimis în întâmpinarea lui Al. Ipsilanti, spre a-l ajuta, trecând la măcelărirea neferilor şi neguţătorilor musulmani, încât şi pământenii au început să fugă din calea lor: *„Aşadar* – scriau boierii – *în ochii noştri, în ţara noastră, în mijlocul capitalei noastre, am văzut grozăvie ce negrăită, am văzut ridicarea steagului apostasiei cu clopotile bisericii noastre sunând de*

1 *D.I.R. – 1821,* voi II, p. 42-43, 5 aprilie 1821.

frica răzvrătitorului, şi pe noi ocoliţi cu pază, neputând nici a trimite vreun arz lăcrămător către înaltul Devlet (înalta Poartă), nici vreo ştiinţă către prea înalţaţii muhafizi cetăţilor devletului, am stătut cu zilele în mâinile răzvrătitorilor, făr-însă a împreuna mâinile cu jertfa neomeniei”[1].

Boierii se deziceau astfel în privinţa oricărei înţelegeri cu *„răzvrătiţii”,* care, în Moldova, nu erau alţii decât eteriştii. încă îşi făceau, şi pe bună dreptate, o mărturisire de onoare, de a nu fi participat în vreun fel alături de aceşti *„răzvrătiţi”,* căci nu le împărtăşeau idealurile. în Ţara Românească, unde se afla în plină afirmare ridicarea poporului sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, argumentul desolidarizării de *„apostaţi”,* adică de insurgenţii greci, nici măcar nu se afla pe prim plan, căci boierii nemulţumiţi, indiferent că fugiseră peste hotare sau rămăseseră în ţară, reclamau, fără nici o rezervă,

intervenţia contra propriului popor. Astfel, din Câmpulung, la 10 aprilie 1821, boierii rămaşi în ţară adresau ţarului Rusiei un memoriu, trimis mai întâi lui Al. Ipsilanti, spre aprobare, de către Gr. Băleanu. Boierii munteni arătau că s-au împotrivit răsculaţilor, la început, crezându-i *„simpli revoluţionari”.* Apoi, i-au primit la Bucureşti, *„ca pe unii cu aceleaşi simţăminte ca noi”,* dornici să *„scape de tiranie şi să se bucure de vechile lor drepturi”*[44]*.* Locuitorii *„pământului dacic”* au fost, într-adevăr, decăzuţi din vechile lor drepturi, devenind *„robi ai robilor Porţii otomane”,* adică ai fanarioţilor. Ţara a fost sleită de toate bunurile sale, dar, în acel timp, aprilie 1821, ea nu mai avea pe tron un domn grec, încât suveranul Rusiei o putea ajuta să-şi recapete domn pământean şi să devină independentă faţă de Poartă : *„E neapărată nevoie* – scriau ei – *să se smulgă pământul dacic, cu hotarele sale naturale şi cu pământenii care locuiesc într-însul, din stăpânirea puterii otomane. Nu cerem lucru nepotrivit cu dreapta raţiune, ci cerem ceea ce toate popoarele cunosc ca raţional şi drept şi natura primeşte ca ceva firesc, să se refacă adecă poporul nostru de acum înainte pentru totdeauna ca popor cu totul liber, suveran, autonom şi legat de singura protecţie a Majestăţii Voastre, monarh ortodox, filantrop şi prea drept al tuturor Pusiilor”*[45]*.*

Cu toate că îl înţelegeau în felul lor, boierii români au fost încercaţi indubitabil de sentimentul patriotic, chiar atunci când, exasperaţi de abuzurile fără seamăn ale sistemului turco-fanariot, au cerut intrarea sub suzeranitatea sau, uneori, suveranitatea ţarilor Rusiei, crezând sincer, dar cu o mare doză de naivi-

tate, că-şi vor afla scăparea sub protecţia unei mari puteri creştine. Aşa procedau ei şi la 10 aprilie 1821, cerând ţarului sprijin şi ocrotire pentru atingerea unor scopuri pe deplin naţionale, precum desfiinţarea raialelor dunărene, deoarece *„tot acel pământ e pământ drept al Daciei”,* apoi cârmuirea după legi proprii *„pe toată întinderea pământului dacic, împărţit în Oltenia şi Muntenia, având domn de acelaşi neam şi supus legilor pământene după alegerea poporului”.* Mai cereau să aibă armată naţională, care să anihileze orice încercare de tulburare a liniştii şi suveranităţii ţării: *„Dunărea să fie hotar de netrecut al întregii Dacii şi barieră de nepătruns împotriva puterii otomane”*'. în care scop, propuneau ridicarea de cetăţi de apărare, de-a lungul marelui fluviu, contra oricăror invazii. Toate acestea sunt considerate de boieri *„drepturile noastre naţionale”,* pentru a căror împlinire solicită

44 ***Ibidem,*** **p. 54.**
45 ***Ibidem,*** **p. 54-55.**

sprijinul şi protecţia ţarului, care nu va face decât să adauge la *„celelalte prea mari şi lăudabile izbânzi”* una tot atât de mare, precum *„neatârnarea, libertatea deplină, autonomia şi suveranitatea poporului dacic”*[46].

Deşartă iluzie din partea boierilor munteni retraşi la Câmpulung, deci rămaşi în ţară, într-o perspectivă de eliberare naţională, cu sprijin rusesc, şi de reconstituire a întregului pământ dacic, în deplină suveranitate, deci independenţă faţă de Imperiul otoman, deşi este menţionat termenul de autonomie condiţionată de protecţia Curţii din Petersburg. De la ţarul Rusiei nu vor putea obţine decât sprijin şi protecţie pentru privilegiile de ordin social, deci pentru menţinerea în fiinţă a regimului politic bazat pe aceste privilegii ale marii boierimi. Interesantă, însă, este de reţinut năzuinţa spre independenţă şi suveranitate naţională, încă mai mult, spre unitate naţională, de îndată ce menţionează atât de frecvent cuvintele de teritoriu sau pământ dacic, de Dacia sau de popor dacic, de drepturi naţionale. Până şi înfăptuirea idealurilor naţionale cele mai înalte erau legate tot de Puterea protectoare, care nu avea nici un motiv să le accepte, nicidecum să le sprijine. Pentru că idealurile naţionale ale unităţii şi independenţei nu puteau fi agreate de puterile vecine, ele însele veritabile conglomerate naţionale menţinute prin forţa unor regimuri politice autocrate, despotice, în discordanţă cu aspiraţiile legitime ale popoarelor spre emancipare naţională.

în scopul înăbuşirii răscoalei lui Tudor Vladimirescu, puterile, vecine au căzut de acord, făcând astfel iluzorie orice năzuinţă de eliberare naţională şi socială, pentru încă o jumătate de secol. Şi aşa iritat de cele întâmplate în Principatele Române, sultanul otoman devenise tot mai indispus de reproşurile adresate de ambasadorul rus din Constantinopol cu privire la reaua administraţie a acestora. El afirma că domnitorii şi boierii au comis mari fraude, care au dus la nemulţumiri şi, în cele din urmă, la răscoală. Precum se menţionează într-o scrisoare a unui necunoscut din Constantinopol, din 13/25 aprilie 1821 : *„Cu osebire se arată că, dacă ei (domnul şi boierii) n-ar fi adus pe nenorociţii compatrioţi ai lor la o disperare atât de mare, niciodată un om de nimic, Vladimirescu, nu ar fi putut să răscoale deodată poporul”'.* Din care motiv, la Constantinopol, se discuta asupra viitorului Principatelor, iar, în cazul că se va decide să rămână ca mai înainte, apoi domnitorii vor fi obligaţi să-şi lase toată averea lor garanţie în capitala Imperiului otoman şi unul sau doi

46 ***Ibidem.***

copii sau, în lipsa lor, pe doamna. Pe de altă parte, boierii neascultători vor fi trataţi cu asprime[47].

Boierii căutau însă să se considere absolviţi de orice vină şi cereau, în continuare, intervenţia Porţii pentru înăbuşirea ridicării poporului. într-o jalbă către înalta Poartă, boierii refugiaţi la Braşov susţineau că, deşi nevinovaţi, ei suferă nenorociri de nedescris. Peste tot, în ţară, nu este decât o mare şi cumplită distrugere din partea celor *„doi răzvrătitori"* care au instaurat *„două tiranii",* adică cea a lui Tudor şi lui Al. Ipsilanti. Ei cer nimicirea acestor *„criminali tâlhari"* şi despăgubirea boierilor şi a ţării de cele pricinuite[48]. Concomitent, boierii rămaşi la Bucureşti, sub presiunea *„răzvrătiţilor",* cereau cancelarului austriac, prinţul Kle- mens Lothar Wenzel von Metternich, să intervină pe lângă Poartă, împreună cu ţarul Rusiei, în scopul restabilirii vechilor drepturi de autonomie ale Ţării Româneşti[49].

într-un memoriu către ţarul Rusiei, aceiaşi boieri refugiaţi la Braşov găseau alţi vinovaţi de ridicarea poporului sub Tudor Vladimirescu, afară de ei înşişi. în binecunoscuta manieră de a aborda subiectul, ei motivează că n-au reuşit să înăbuşe ridicarea poporului *„pricinuită de ororile cunoscute tuturora şi pe care le-a suferit acest prea nenorocit popor din cauza gheşefturilor ultimilor domni fanarioţi. Aceştia au înmulţit abuzurile în gradul cel mai înalt şi nesuferit, încât ţăranii, sperând prin revoluţie să obţină eliberarea totală şi redarea completă a fericirii*
lor, ştergerea dărilor şi desfiinţarea drepturilor boiereşti", au provocat jafuri şi distrugeri, pentru care cer despăgubiri[50].

Evident, Poarta a intervenit cu forţa armată, cerută insistent de boieri, deci, tardiv, printr-o dezlegare din partea marilor puteri aliate, îndeosebi a Rusiei, care dezavuase atât mişcarea eteristă, cât şi insurecţia română. Prin invazia armată otomană se înăbuşea, astfel, mişcarea de eliberare naţională şi socială din Principate. Conducătorul insurecţiei române şi-a aflat un tragic sfârşit în împrejurările cunoscute ale retragerii din faţa invaziei otomane. Analizându-i trăsăturile de mare om politic şi conducător, A.D. Xenopol îl consideră un *„martir al nevoilor poporului de jos"* din rândurile căruia a ieşit spre a îndeplini *„mântuirea ţăranului din robia boierului, fără alegere dacă acesta era român sau grec. Luptând însă contra ocârmuirii sub care gemea, el*

47 ***Ibidem.***
48 ***Ibidem,* p. 154-155, Braşov, 9 mai 1821.**
49 ***Ibidem, p.* 156-157.**
50 ***Ibidem,* p. 191, Braşov, 1 iunie 1821.**

se răsculase implicit contra regimului ne- omenos al domniei fanariote'[51]*.* Urmărind tenace aceste scopuri, Tudor nu se mai putea alătura eteriştilor, căci s-ar fi expus zadarnic represiunii otomane. El a căutat să ferească răscoala sa de *„abateri nelegiuite"* căci voia îndreptarea relelor stări de lucruri, ci nu o simplă răzbunare asupra unor oameni care comiseseră abuzuri.

Ajuns în capitala ţării, Tudor se vede pus în faţa situaţiei de a se înţelege cu boierii *„inspirându-se de interesul lor".* Or, din acest moment, consideră A.D. Xenopol, conducătorul *„dă mişcărei sale un caracter mai rostit contra domniei fanariote, schimbând ţinta revoluţiei sale din socială în naţională şi politică'*[3]*,* ceea ce i se pare cu totul firesc, întrucât *„clasa boierească, oricât de degenerată era ea, mai păstrase singură conştiinţa încălcărei naţionalităţii române de către elementul grecesc. Această opoziţie a clasei boiereşti contra grecilor nu era doar o izbucnire neaşteptată. Ea cocea demult în inima ei şi se manifestase de mult în decursul timpului'*[52]*.*

Marele istoric conchide, cu deplin temei, că fără ridicarea poporului sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, cererile boierilor de înlocuire a domniilor fanariote cu unele pământene ar fi rămas fără rezultat, ca şi alteori: *„Când turcii însă văzură că un popor întreg cerea restatornicirea vechei sale stări, ei se hotărâră să o încuviinţeze, spărieţi de răscoala grecilor şi nevoind să provoace după înăbuşirea ei o nouă turburare între români pentru redobândirea domniilor naţio-*

51 ***Ibidem.***
52 ***Ibidem,*** **p.** ***12.***

nale"'. Prin urmare, numai teama de răscoala din 1821 a determinat Poarta să fie rezonabilă şi să accepte ceea ce de multă vreme i se ceruse : *„De aceea are revoluţia lui Tudor Vladimirescu o însemnătate atât de mare în mişcarea de regenerare a poporului român şi cu drept cuvânt se datează de la acea epocă o nouă perioadă a istoriei neamului românesc"*[53].

în 1821, clasa dominantă nu s-a scindat, reacţionând concertat contra ridicării poporului pentru drepturile sale cu caracter socio-economic. înăbuşirea răscoalei şi Eteriei n-a adus, cum era firesc, boierimea refugiată în ţară. Ea continuă să rămână peste hotare, nemulţumită de consecinţele tendinţelor novatoare ale boierimii mici şi mijlocii, care marchează începutul unei egalităţi, fie şi la nivelul clasei dominante. împotriva oricăror tendinţe de egalitate în drepturi politice, chiar cu semeni de ai lor, dar de ranguri inferioare de nobleţe, boierii cei mari nu revin în Principate decât în urma aranjamentului survenit între Rusia şi Turcia, concretizat în Convenţia de la Akkerman, prin care li se garantau depline şi extensive privilegii, cum nu avuseseră încă nici înainte de 1821.

CAPITOLUL II

53 ***Ibidem.***

OPOZIŢIA BOIERIMII CONSERVATOARE LA PREFACERILE ÎNNOITOARE DIN TIMPUL DOMNIILOR PĂMÂNTENE

Perioada istorică imediat următoare înăbuşirii răscoalei din 1821 şi până la 1828 este considerată una de tranziţie de la regimul politic absolutist autocratic la cel absolutist aristocratic sau oligarhic din timpul Regulamentului Organic. Pom- piliu Eliade este înclinat să accepte că vechiul regim se încheiase odată cu înlăturarea domniilor fanariote, trecân-du-se la unul nou, modern[54]. în realitate, se atenuaseră doar trăsăturile exacerbate ale despoţiei de tip oriental, care exasperau însăşi marea boierime, de îndată ce căuta noi forme de conducere a statului, precum *„republica aristo-democraticească”.*

Pentru prima dată, în istoria modernă, românii au întreprins o experienţă pur naţională. Au lipsit din Principate consulii Rusiei, ca şi fanarioţii, existând o
ordine menţinută de armata otomană, fără însă să fi influenţat viaţa spirituală[55]. Ca o reacţie în faţa primelor manifestări ale liberalismului românesc, boierii de rangul întâi au preferat să rămână în afara Principatelor şi după înăbuşirea răscoalei şi Eteriei. Spre deosebire, însă, de Moldova, în Muntenia, nu toţi boierii cei mari părăsiseră ţara, încât caimacamul C. Negri îi foloseşte în administraţie. Caimacamul Şt. Vogoride al Moldovei, urmărind să devină domn, a recurs la sprijinul boierilor existenţi în ţară, aproape toţi din categoriile inferioare. Aceştia sunt ridicaţi în ranguri: Ioniţă Sturdza este promovat mare logofăt, Ionică Tăutu şi Gheor- ghe Cuza devin vornici, lordache Răşcanu din căminar şi vornic de poliţie ajunge vornic al Ţării de Sus[56]. Or, faţă de această situaţie, marea boierime reacţionează puternic, căutând şi găsind sprijin în Puterea protectoare, care-i satisface doleanţele

54 **Pompiliu Eliade, *Histoire de tesprit public en Uoumanie au dixneuvieme siecle,* tome premier (1821-1829), Paris, 1905, p. 3.**

55 ***Ibidem,* p. 4.**

56 **Ioan C. Filitti, *Frământările politice şi sociale în Principatele române de la 1821 la 1828,* Bucureşti, 1932, p. 74-75.**

numai după 1826 şi, îndeosebi, după 1828.

între 1821 şi 1828, marii boieri conservatori au avut rolul permanent de opozanţi, trimiţând memorii la Poartă şi la Curtea din Petersburg, toate în limba franceză. Dacă n-au adoptat ideile revoluţiei franceze, boierii cei mari scriau şi vorbeau aproape numai în franceză. Dimpotrivă, boierii cei mici şi mijlocii nu cunoşteau toţi limba franceză, dar au adoptat principiile constituţional-liberale ale Franţei. între cei mai învăţaţi şi mai activi dintre conservatorii refugiaţi era Mihail Sturdza, născut în anul 1795. El a protestat vehement contra acordării de noi ranguri boiereşti[57].

După înăbuşirea răscoalei, situaţia internă în principate a devenit deosebit de grea. într-un memoriu, în care se menţionau cauzele care au provocat în Ţara Românească *„războiul săracilor împotriva bogaţilor”,* vizând şi măsuri pentru organizarea ţării, se afirma că situaţia era cu mult mai gravă decât chiar după cei 6 ani de război, în anul 1812. Poporul fusese adus în pragul deznădejdii; *„Aceasta a dat curaj oamenilor să fie liber-cugetători, aproape fără sfială, încât o mică nemulţumire poate să-i împingă pe mulţi la multe fapte necuviincioase. în felul acesta s-au schimbat împrejurările în toate privinţele. Unii spun şi susţin că acei care au pornit răzvrătirea nu ar fi avut înlesnire în încercarea lor dacă nu găseau un popor adânc mâhnit de multe nedreptăţi şi jafuri*[14]*.*

Mişcarea de eliberare naţională a popoarelor din sud-estul Europei, iniţiată de Eterie, nu putea să nu antreneze clasa dominantă din Principate împotriva regimului turco-fanariot în scopul obţinerii de drepturi naţionale. Boierii prevedeau oricum sfârşitul domnilor fanarioţi, care trădaseră încrederea pusă în ei de către Poartă. Constatând formarea unui *„partid naţional”,* Nicolae Iorga apreciază că el a devenit deosebit de puternic în timpul evenimentelor din 1821, incluzând aproape pe toţi boierii. Ei acţionau febril, pentru a determina Poarta la schimbarea domnilor fanarioţi şi numirea unor domni pământeni, încă înainte de survenirea unui aranjament între ea şi Curtea din Petersburg, care ar fi putut impune aliaţilor săi *„combinaţii imposibile şi repulsive”.* Oricum, între boierii români nu existau susţinători ai regimului turco-fanariot, doar unii străini agitând această idee. însă, precum precizează marele istoric, constituirea unui *„partid al domniei pământene”* nu este singura consecinţă a evenimentelor din 1821, căci *„lăsând la o parte revolta lui Tudor, care a fost rezultatul unei nemulţumiri economice şi sociale,*

57 **Pompiliu Eliade, *op. cit.,* p. 81.**

care n-a fost un act de partid, ci o agitaţie de clasă, boierimea din principate s-a despărţit în exil în... grupări"'.

Interesul naţional constituia, aşadar, legătura generală între diversele grupări boiereşti, aflate însă în competiţie pentru supremaţie politică la cârma statului. Marea boierime se grupează aparte de boierimea mică şi mijlocie, conform interesului său specific de castă privilegiată, deţinătoare a tuturor drepturilor în stat. Ea a găsit şi va găsi întotdeauna sprijin şi ocrotire din partea Curţii din Petersburg, care nu îngăduia nici un fel de schimbări, încât propunerile de aşa-zise reforme ale boierilor conservatori nu depăşeau cadrul unor îmbunătăţiri cu caracter administrativ, dar în nici un fel cu caracter social, vizând micşorarea privilegiilor. Spre deosebire de moldoveni, unde propunerile de reforme veneau din partea micii boierimi şi aveau caracter liberal, boierii munteni refugiaţi la Braşov erau cu toţii adepţi ai reformelor cu caracter administrativ, excluzând pe cele cu caracter social, de natură liberală. Pentru atingerea scopului urmărit, ei se sprijineau întru totul pe Curtea Imperială din Petersburg, de unde şi denumirea de ruso-fili. Chiar liberalii munteni, precum fraţii Dinicu şi Iordache Golescu, aparţineau acestei grupări. Nu exista, deci, între boierii din Ţara Românească o grupare a susţinătorilor dreptului la autonomie sub suzeranitate otomană. Boierii rămaşi în ţară nu s-au pronunţat în nici un fel din punct de vedere politic[58].

Dintre refugiaţii la Braşov, tinerii s-au separat totuşi într-o grupare aparte, între aceştia fiind : Filipeştii, Cantacuzinii, Floreştii, Raleţii, I. Cocorăscu, Dimitrie Slătineanu, Ioan Golescu, Al. Villara, Gr. Grădişteanu, fraţii Ghica. Aceştia au redactat un proiect de reforme pe care să-l supună aprobării Curţii din Petersburg. N. Iorga consideră însă că *„erau foarte naivi cei treizeci de prieteni ai reformelor din Braşov"'.* A.D. Xenopol constata şi el că propunerile de reformă ale boierilor refugiaţi în Braşov urmăreau, fără îndoială, un scop naţional, susţinând instaurarea domniilor pământene, însă nu aveau nicidecum un scop social sau liberal[59]. Tot el apreciază că în Tara Românească nu a existat, până la 1828, un partid liberal şi egalitar ca în Moldova, unde este clară separarea în două a partidei naţionale : conservatori şi novatori, care urmăreau aceleaşi interese naţionale, dar pe căi diferite, unii prin reforme administrative, alţii prin reforme sociale şi politice. Şi, astfel se explică faptul că, *„deşi partidul naţional se împarte în partidul rusesc şi turcesc, ba chiar în o subîmpărţire a lor ca partid austriac, el tot nu părăseşte*

58 ***Ibidem,* p. LXXII.**
59 **A.D. Xenopol, *Istoria românilor,* voi. XI, p. 65.**

ideea întăririi neamului, prin dezvoltarea minţei şi cultivarea învăţăturilor, cum am văzut că se întâmplă lucrul cu boierii rusofili din Braşov şi cu partidul rusofil şi conservator din Moldova"[60].

Evident că prin termenii de filorus, filoturc sau filoaustriac adăugaţi diverselor grupări boiereşti nu trebuie înţeleasă prea marea dragoste a acestora faţă de imperiile vecine asupritoare, direct sau indirect, a milioane de români, ci, în mod firesc, căutarea de sprijin în afară, la cei puternici şi, deci, în măsură să le susţină interesele, pentru atingerea scopului urmărit. Numai că interesele specifice, de grup sau grupare politică, vin în flagrantă contradicţie între ele şi, uneori, lezează chiar interesul naţional printr-un prea mare ataşament faţă de ideea emancipării politice de sub suzeranitatea otomană, în schimbul unei protecţii ruse sau austriece, mergând până la cererea de intrare sub suveranitate directă a acestora. Tentative ale marii boierimi, în această privinţă, au existat în secolul al XVIII-lea, neîncetând nici măcar în cel următor, îndeosebi din partea celor din Ţara Românească, care, în 1821, ceruseră intrarea sub dominaţia directă a ţarului Rusiei.

în Moldova, gruparea rusofilă era însă mai puţin ataşată acestei idei, dar destul de numeroasă. Deşi îşi punea toată speranţa în sprijinul Curţii din Pe-

tersburg, boierii aparţinând acestei grupări se temeau de soluţia numirii domnului pământean şi nu vroiau să se întoarcă într-o Moldovă guvernată *de „ciocoi".* Drept urmare, se pronunţau pentru trimiterea unui comandant turc care să ocrotească Divanul, precum şi averile şi privilegiile marilor boieri. Şeful acestei grupări era spătarul lordache Bucşănescu, om învăţat, care citea gazete străine. Din grupare mai făceau parte: mitropolitul Veniamin Costachi, Sandu Sturdza, Cantacuzino- Paşcanu, Şerban Negel, fratele mitropolitului, mai toţi boieri mari, descendenţi din vechi familii[61].

în Moldova mai exista o grupare politică de boieri sprijinitori pe Rusia, care nu se înţelegea însă cu prima, susţinând o întărire a protectoratului Curţii din Petersburg în dauna Porţii otomane. Aceştia îşi propuneau, însă, şi realizarea unor reforme interne, care stârneau nelinişte şi indignare în gruparea condusă de lordache Bucşănescu. Nicolae Iorga îi numeşte *„rusofili democraţi".* în realitate, se aflau sub influenţa Curţii din Petersburg, sfârşind prin participarea la alcătuirea Regulamentului Organic. în fruntea acestei grupări (taraf) se afla vistierul lordache Roznovanu. El *„voia contopirea*

60 ***Ibidem, p.T}.***
61 ***Hurmuzaki,* X, p. LXVIII.**

boierilor într-o singură clasă dominantă şi luarea de măsuri prin majoritatea voturilor", ceea ce umplea de spaimă cealaltă grupare de mari boieri conservatori, care nici măcar nu concepeau *„că tot acelaşi glas să aibă şi un sluger, cât şi un logofăt mare",* precum afirma fratele mitropolitului, Şerban Negel. între aşa-numiţii *„ruso-fili democraţi"* se aflau : Constantin Catargiu, Al. Calimah, Gr. Ghica, lordachi Balş, Petrachi Negri. Ei vroiau alegerea unui domn dintre marii boieri, într-o adunare obştească, în care boierii cei mici, mazilii şi neamurile să fie reprezentaţi de deputaţi boieri sau fii de boieri caftaniţi[62].

în afara celor două grupări boiereşti moldovene, aflate în exil, ambele sprijinitoare pe Curtea din Petersburg, care se vor convinge curând că ţarul nu intervine în favoarea lor, mai exista una în ţară, a boierilor oportunişti, condusă de caimacamul Ştefan Vogoride, care urmărea să ajungă domn cu sprijin de la Poartă. Ei făceau, aşadar, parte din gruparea boierilor mici şi mijlocii, denumiţi *„turcofili",* democraţi şi egalitarişti. Adversarii lor le spuneau *„ciocoi",* însă ei îşi spuneau cărvunari sau novatori, adică liberali. La rândul lor, novatorii îi numeau retrograzi pe boierii refugiaţi, ei înşişi denumindu-se conservatori, această denumire conve- nindu-le cel mai mult. Contrar novatorilor, care susţineau numirea de către Poartă a unui domn din rândurile lor, conservatorii urmăreau obţinerea unei duble vasa-
lităţi şi conducerea statului de către o oligarhie aristocratică, opunându-se, deci, ca unul dintre ei să devină domn[63].

Aceasta era situaţia politică internă în Principate, în care evoluau diversele grupări boiereşti, dintre care cele ale marilor boieri conservatori continuau să rămână în exil, când, cu numai câteva luni înainte de numirea domnilor pământeni, în aprilie 1822, apare memoriul redactat de Ionică Tăutul, în numele micii boierimi, denumit şi ***Constitutia cărvunarilor,*** prin care se cereau : egalitate în faţa legii, fără nici o excepţie, atribuirea de funcţii în stat după meritul personal şi libertatea muncii[64]. Cu toate acestea, precum reflectează Pompiliu Eliade, Constituţia din 1822 era mai degrabă aristocratică decât liberală, pentru că puterea rămânea în mâna clasei dominante, chiar dacă se aveau în vedere boierii de rangurile al doilea şi al treilea. Privilegiile urmau să fie acordate întregii clase boiereşti şi nu tuturor claselor sociale, adică, în fapt, desfiinţarea acestor privilegii. Se propunea, deci, egalitatea

62 ***Ibidem,*** **p. LXIX.**
63 **Pompiliu Eliade,** ***op. cit.,*** **p. 55-56.**
64 ***Ibidem,?. 6],***

numai între boieri[65].

Gruparea micilor boieri, fideli Porţii, dar adversari ai fanarioţilor, trimisese Puterii suzerane o petiţie prin care cereau un domn ales dintre ei, întrucât erau singurii rămaşi în ţară, în prezenţa trupelor otomane de ocupaţie. La conducerea grupării lor se afla loniţă Sandu Sturdza, descendent dintr-o veche familie, dar scăpătat, fost spătar şi ispravnic sub domnitorul Mihail Suţu. El fusese ridicat la rangul de logofăt de către caimacamul Şt. Vogoride. între partizanii săi, se aflau : Andronachi Donici, Vasile Miclescu, Gh. Cuza, Lascăr şi Petre Sturdza, episcopul Meletie al Huşilor, lordachi Catargiu, lancu Cănănău. în petiţia lor către Poartă cereau: un domn ales de toţi boierii, reprezentanţă la Constantinopol, întărirea privilegiilor de autonomie ale ţării prevăzute în capitulaţi! şi hatişerifuri, despăgubiri pentru cei afectaţi de evenimentele din 1821. Petiţia le-a fost aprobată de Poartă la 11/23 decembrie 1821. învinsese, precum scria N. lorga, *„partidul înaintat şi turcofil",* întrucât, din cinci boieri propuşi candidaţi la domnie, a fost ales loniţă Sandu Sturdza[66].

Purtând un nume mare, dar de origine obscură, întrucât familia sa decăzuse de-a lungul timpului, se spunea că Poarta se înşelase numindu-l domn

pe loniţă Sandu Sturdza, crezând că face parte din ramura principală. însă, nu s-a înşelat, căci noul domn nu putea fi decât de condiţie socială modestă. A fost acuzat de marea boierime conservatoare de incapacitate, închistare sau sărăcie de spirit, slăbiciune, nebunie şi multe alte defecte, dar, în pofida acestor epitete, domnul Moldovei a fost cu totul alt om. Este adevărat că nu era un om instruit, însă majoritatea boierilor nu diferea de el. Cu toate acestea, a fost un mare om, un sprijinitor al novatorilor egalitarişti şi un patriot. El a dovedit compasiune şi înţelegere pentru ţărani. Străduindu-se să facă binele, el se preocupa să nu lase răul să progreseze. Se va dovedi un bun administrator şi un om abil, promovând măsuri pentru îmbunătăţirea sorţii ţăranilor, ordinea în finanţele publice şi o atitudine demnă şi energică în calitate de şef al statului'.

Şi în Ţara Românească se alcătuise un aşa-numit *„partid filoturc",* supranumit şi al patrioţilor, dintre boierii care nu se refugiaseră sau se

65 ***Ibidem,*** **p. 65-66.**

66 ***Hurmuzaki,*** **X, p. LXVII. Vezi** ***Arzul boierilor moldoveni către înalta Poartă, noiembrie 1821 mDJJl. – 1821,*** **voi. III, p. 401-407.**

reîntorseseră, însă ei, în loc să sprijine pe noul domn, numit de Poartă, la 1 iulie 1822, împreună cu domnul Moldovei, criticau unele înclinări subiective ale lui Grigore al IV-lea Ghica, între care numirea în funcţii a rudelor sale apropiate. Pentru acest motiv, se şi intitulează ei patrioţi. însă nu numai patriotismul îi determina să fie contra domnului, ci teama de unele reforme faţă de care el manifestase interes spre aplicare. Şi măcar de ar fi vorba de reforme cu adevărat. Dimpotrivă, ele constituiau ameliorări în sis- ternul de impunere fiscală, care ar fi obligat la dări şi pe boieri .

Grigore al IV-lea Ghica şi-a început, astfel, domnia în condiţiile unor foarte mari şi multiple dificultăţi, datorate ultimelor evenimente, care au determinat invazia otomană. Grupările politice boiereşti, una în frunte cu Constantin Bălăceanu, alta cu banul Barbu Văcărescu, vistierul în funcţie, urmăreau limitarea puterilor domnului şi dirijarea voinţei sale în conformitate cu interesele lor, boierii pretinzând slujbele cele mai mari. Cei refugiaţi şi rămaşi în contiunare la Braşov şi Sibiu aşteptau încă sfârşitul lucrărilor Congresului de la Verona al Sfintei Alianţe, decis să ia măsuri contrarevoluţionare. Ei se aflau sub influenţa consulului rus Al. Pini, urmărind înlăturarea de pe tron a noului domn, neagreat de Curtea din Petersburg, întrucât nu i se solicitase acordul[3]. Consulul Prusiei la Bucureşti constata existenţa a trei partide

1 Pompiliu Eliade, *op. cit.,* p. 34-53.

2 A.D. Xenopol, *op. cit.,* voi. XI, p. 62-64.

3 *Hurmuzaki,* voi. X, p. 185-186, Raportul consulului Prusiei la Bucureşti, Ludwig Kreuchely, baron de Schwerdtberg, către A. von Miltitz, ambasadorul Prusiei la Constantinopol, 16 nov. 1822.

(grupări) principale : unul al Curţii, format din membrii familiei domnitoare şi partizanii lor, unul român, adversar al Curţii domneşti, şi unul grecesc, adversar al celor două, urmărind restaurarea domniilor fanariote. Partidul românesc urmărea detronarea domnului şi alegerea în locul său a unuia dintre membrii săi[67].

în memoriile sale, ofiţerul rus I.P. Liprandi şe referă în mod deosebit la nemulţumirile marilor boieri contra domnului şi la cauzele care le-au provocat, anume „că *ei nu se puteau deda uneltirilor lor obişnuite; nu puteau şi erau lipsiţi de toate mijloacele de a-şi procura lor, rudelor şi partizanilor lor posturi*

67 ***Ibidem,* p. 204, Kreuchely către Miltitz, Bucureşti, 14 ianuarie 1823.**

şi funcţiuni"[68]. Barbu Văcărescu, iritat că nu ajunsese domn, îşi exprima şi mai răspicat îndârjirea contra lui Grigore Ghica pentru că domnul nu vroia să ridice la rangul întâi de boierie pe ginerele său Ştefan Bellu, în pofida intervenţiilor consulilor rus şi austriac. Marii boieri, mai toţi, se împotriveau domnului, în loc să-i fie recunoscători că era foarte prudent şi zgârcit în acordarea de slujbe care se bazau pe împilarea poporului: *„Acest sentiment (de recunoştinţă), propriu firii omeneşti* – reflecta I.P. Liprandi – *nu a atins şi multă vreme încă, foarte multă vreme, nu va răzbate platoşa năravurilor inveterate ale boierilor băştinaşi*[6].

în timp ce domnul Moldovei fusese cerut de la Poartă prin petiţia micii boierimi, cel al Ţării Româneşti fusese numit tot ca o consecinţă a acestei petiţii, încât, pe bună dreptate, remarca Nicolae lorga, *„domnul pământean a fost căpătat de boierii Ţării Româneşti fără sforţări, ca o urmare naturală a satisfacerei cererilor partidului «ciocoilor» din Moldova, căruia-i datorim cu toţii începutul regeneraţiei noastre naţionale"*[69]. în Ţara Românească o astfel de grupare a lipsit. Exista totuşi un curent democratic antifanariot şi în acest principat. Astfel, într-un pamflet, îşi fac loc idei înaintate, cum era unirea tuturor românilor, spre a face faţă adversarilor lor, precum şi colaborarea claselor sociale, fără deosebire de naştere. într-un apel, din 20 iunie 1822, se scrie că *„cea adevărată blagorodie îşi are fiinţa sa nu în părerile bunătăţilor trupeşti, ci întru îmbunătăţirile cele sufleteşti [...] şi povăţuiri de folos către aproapele său potrivit [...] în dragostea curată şi neţărmurită către toţi patrioţii* [...Ţ *care aceste toate câştigă iar nu se pogoară la moştenire, nici se hărăzesc*[6]. Cu alte cuvinte, ţara trebuie să fie a tuturor, nu numai a boierilor, *„căci nu boierii fac ţara, ci ţara boierii"'.* Democratismul muntean avea profunzime, însă nu depăşise stadiul unui curent, spre a se alcătui în grupare politică, recurgând mai ales la pamflete.

Intrigată peste măsură de *„boierirea celor «nevrednici», în paguba neamurilor vechi ale Moldovei",* boierimea conservatoare, aflătoare peste hotare, va unelti permanent contra domnului şi grupării politice partizane. Convingându-se că ţarul Rusiei nu intervine în favoarea lor, boierii refugiaţi adresează petiţii către Poartă, în scopul garantării privilegiilor lor. Aflând despre succesul petiţiei boierilor de la laşi, care cereau alegerea domnului de către boierime, vornicul Şerban Negel, fratele mitropolitului, care avusese prilejul să citească o copie a acesteia, nu o considera rea, atât doar că nu-şi

68 ***DJJI. – 1821,*** **voi. V, p. 349.**
69 ***Hurmuzaki,*** **voi. X, p. LXXIII.**

închipuia cum va putea fi ales domnul de întreaga adunare a boierilor fără vărsare de sânge[70]. în două scrisori către fratele său, din 12 şi 16 mai 1822, relata asupra intrigilor şi agitaţiilor boierilor refugiaţi şi despre mişcarea cărvunarilor. Cei refugiaţi peste Prut rămâneau ataşaţi ideii de sprijinire pe Curtea din Petersburg, sub conducerea lui lordache Roznovanu, aşteptând încheierea unui aranjament diplomatic între Rusia şi Turcia spre a se reîntoarce. Şerban Negel afirma categoric fratelui său, mitropolitul Veniamin Cos- tachi, că boierii refugiaţi nu se vor repatria, dacă cele două puteri nu vor trimite reprezentanţi ai lor la laşi *„să ne alcătuiască toate cele dintre noi”,* altminteri *„chip de a merge în Moldova de răul cărbunarilor nu avem”.* Mai adăuga el că *„afară de boieri, va fi vai şi amar şi de toată obştie cu aşa răsvrătite şi înfocate duhuri. Iar, fiind aşa, miniştrii de la două împărăţii vrând-nevrând fieştecare să vor supune hotărârei lor, şi nici păsuri carbunariceşti nu vor îndrăzni a face nimic'*[71].

Ce înţelegea vornicul Negel, şi, odată cu el, ceilalţi mari boieri conservatori, despre carbunarism devine clar tot din scrisorile adresate fratelui său. în mod cert, în cugetul vornicului, ei constituiau un pericol, fiind sub influenţa ideilor revoluţionare din Apusul Europei, pericolul crescând prin atragerea de partea lui Nicolae Roznovanu a unor carbonari sau ciocoi desprinşi de loniţă Sandu Sturdza, pe considerentul permiterii egalizării tuturor boierilor: ***„Carvonarismul ciocoilor –*** scria aşadar vornicul Şerban Negel – *şi legătura lor asupra boierilor ar fi ajuns până la cel mai de sus grad, fiind vistiernicul Roznovanu în unire cu* ***ciocoii,*** *aceştia ar fi făcut şi arz asupra boierilor celor dintâi şi ar fi trimis şi ponturi de*
cererile lor; răii ar fi răsvrătit duhurile oamenilor; răsvrătitorii au fost pricina agonisirei (sic) patriei noastre, au semănat duhul răscoalei şi a nesupunerei în sufletele multora din cei proşti, şi neamurile de jos s-au sculat împotriva noastră, celor dintâi pământeni”'.

Deosebirile dintre boieri nu sunt, astfel, de origine socială, ci de concepţii, iar acestea nu sunt de ordin social, ci politic, pe temeiul punctelor de vedere diferite cu privire la conducerea statului. în fond, iritarea marilor boieri conservatori se datora acceptării accesului la funcţii în stat, de prim rang, unor mici boieri de dată recentă. între boierii conservatori, se aflau şi boieri de a doua categorie, unii foarte recent ridicaţi în ranguri. Aşadar, viziunea deosebită asupra formei de conducere a statului îi dezbina în grupări

70 ***Ibidem,*** **p. 82-83.**
71 ***D.I.R.-1821,*** **voi. III, p. 91-92, Chişinău, 12 aprilie 1822.**

diferite opuse. Astfel că, scindarea în grupuri politice antagonice, şi aceasta, doar pe motive politice, are loc numai în interiorul clasei boiereşti, vizând o egalizare în drepturi politice a tuturor boierilor. Dar, ce formă de conducere vroiau boierii conservatori ? Evident, una oligarhică aristocratică. Dintru-un arz (petiţie) către Poartă, redactat încă din luna septembrie 1822 de către boierii refugiaţi la Cernăuţi, dar încredinţat lui Teodor Balş, în luna octombrie, spre a-l înainta seraschierului de Silistra, rezultă cu pregnanţă concepţiile conservatoare. Astfel, boierii cu vederi conservatoare acuză vehement domniile fanariote, pronunţându-se contra lor, nu însă în favoarea unor domnii pământene. Aveau, deci, repulsie pentru un domn străin, dar şi pentru unul provenit din rândurile lor, căruia să-i spună *„Măria Ta”* şi să-i asculte poruncile. Nu se opuneau însă categoric domniei pământene, acceptând-o în principiu şi propunând, zice-se din motive de economie, deocamdată, în locul unui domn *„un sfat de boieri pământeni”* din care unul baş boier, care să *„aibă putere domnească şi să numească pe slujbaşi”* trimişi la poartă tot dintre pământeni, să păstreze inviolabilitatea privilegiilor menţionate în hatişerifuri, să expulzeze pe arnăuţii de pază şi să alcătuiască gărzi, să aprovizioneze chelerul împărătesc prin intermediul negustorilor pământeni[72].

în concurenţă cu petiţia boierilor din Iaşi, care cereau Porţii domn pământean, petiţia celor refugiaţi la Cernăuţi nu este luată în consideraţie, prima fiind semnată chiar de către Teodor Balş, emisarul lor, ajungând, astfel, la Poartă şi aprobată. De altminteri, Nicolae Iorga considera cererea boierilor refugiaţi cu totul naivă, întrucât Poarta n-ar fi acceptat nicicum *„un guvern de hărţuieli şi*
intrigi perpetue, care n-ar fi putut asigura nici liniştea, nici răspunderea regulată a tributului. Nici ţarul Rusiei nu agrea ideea, nici caimacamul Vogoride, care urmărea să ia domnia”'.

în acelaşi timp, proiectul de Constituţie a cărvunarilor nu preconiza desfiinţarea privilegiilor boiereşti, a veniturilor slujbelor sau dregătoriilor, ci numai acordarea lor tuturor boierilor. Astfel că trăsătura dominantă consta în tendinţa egalizării în drepturi a micii boierimi cu cea mare. Cât priveşte iniţiativa unui astfel de proiect de Constituţie din partea moldovenilor, I.C. Filitti consideră că mica boierime moldoveană se aflase de multă vreme sub influenţa revoluţionarilor polonezi, care s-au refugiat la finele secolului al XIX-lea. în Muntenia, exista un curent mai democratic decât cel moldovean, dar nu

72 **I.C. Filitti, *op. cit.,* p. 77-78.**

se constituise în grupare politică şi nu elaborase un proiect de constituţie care să-i învedereze concepţiile[73].

Vechiul regim din Principatele Române, perpetuat şi sub domniile pământene, apoi sub Regulamentul Organic, până la Convenţia de la Paris din 1858, susţinut de Poartă şi de Curtea din Petersburg, nu permitea, în realitate, nici o reformă de structură. Numai o emancipare de sub suzeranitatea otomană ar fi îngăduit asemenea reforme. Diplomaţia ţarului Rusiei şi protecţia sa acţionau de asemenea manieră încât jigneau demnitatea naţională a unei părţi din boierime, care, din acest motiv, vroia strânse legături cu Poarta, de teama unei perspective şi mai sumbre. în Ţara Românească, *„partidul patriei”,* în frunte cu Constantin Bălăceanu, se orienta, aşadar, spre Puterea suzerană. Şeful partidei răspundea consulului prusian Ludwig Kreuchely, care-l întrebase dacă va candida la domnie, că *„nu este cinste a domni când până şi Domnando, secretarul consulatului rusesc, poate veni la curte să mustre, să poruncească şi să ameninţe'*[74]*.*

Cu toate acestea, boierimea conservatoare nu va găsi protecţie mai sigură şi mai temeinică decât în Curtea din Petersburg, care rămâne, până la dispariţia vechiului regim, sprijinul de nădejde al tuturor celor ahtiaţi după privilegii şi ranguri boiereşti, în schimbul unui servilism care leza atât demnitatea, cât şi interesele naţionale. Un conservator de acest fel, consecvent până la capăt, a fost Mihail Sturdza, care aştepta de la tar tronul Moldovei. în Curtea protectoare vedea el apărătoarea cea mai sigură a privilegiilor şi principiilor conservatoare, precum
„simplismul autocratic al cârmuirei, sentimentul religios. Romantic creştin, el credea sincer în misiunea providenţială a imperiului pravoslavnic”'.

Idealul lui Mihail Sturdza consta în înlocuirea suzeranităţii otomane cu cea rusă, păstrarea privilegiilor, anularea rangurilor dobândite recent, centralizarea administrativă, sub forma unei gubernii care ar putea intra sub autoritatea aceleiaşi familii[2]. El denunţă cu vehemenţă, la 1 februarie 1823, consulului rus M.L Min- ciaky, proiectul de constituţie al cărvunarilor, protestând contra lui, *„în numele* ***principiilor conservatoare*** *ale boierilor emigranţi”.* Scrisoarea şi memoriul erau redactate în limba franceză. în primul document, Mihail Sturdza mărturisea cu claritate motivele esenţiale ale amânării reintrării în ţară, anume existenţa unei activităţi a novatorilor şi

73 **I.C. Filitti,** ***op. cit.,*** **p. 102-105.**
74 **I.C. Filitti,** ***op. cit.,*** **p. 147.**

consecinţele sale : *„Aceste argumente, pe cât de hotărâtoare, pe atât de adevărate, vă vor face o idee justă despre intenţiile răuvoitoare şi despre rezultatele funeste, care decurg, şi despre principiile conservatoare ale boierilor emigraţi*[2]*.*

Pentru prima dată în scrierile boierilor apăreau cuvintele *„principii conservatoare”,* spre a se deosebi de cele *„răuvoitoare”* ale novatorilor. Mai argumenta Mihail Sturdza consulului rus că boierii se vedeau încă reţinuţi în afara hotarelor, datorită unei *„penibile incertitudini”,* pentru care motiv se supun spontan ordinelor Puterii protectoare. Din memoriul prezentat lui Minciaky, rezultă şi mai clar, decât din scrisoare, principiile conservatoare ale marii boierimi aflate în emigraţie: *„Orice schimbare efectuată în principiile unei guvernări este privită ca o inovaţie. Şi orice mutaţie a acestor principii răstoarnă aproape întotdeauna instituţiile consacrate de legitimitate şi a căror succesiune de secole a imprimat un caracter de neşters. Instituţiile care conduc Moldova sunt bazate pe autoritatea ordonanţelor emanate de la guvernul otoman, care n-au fost decât o confirmare a vechii administraţii a principatului. Orice deviere de la acest sistem primordial este o infracţiune manifestă (la cuprinsul tratatelor şi) la voinţa autorităţii supreme”*.

Afirmarea atât de explicită a principiilor conservatoare de către unul dintre cei mai fervenţi susţinători ai imobilismului social poate fi considerată ca moment de început instituţional al conservatorismului românesc ca grupare aparte, distinctă de cea a novatorilor, adică a liberalilor. Regimul politic al privilegiului, prin

1 ***Hurmuzaki,*** **X, p. LXXV. Prefaţa lui N. Iorga.**
2 ***Ibidem.***
3 ***Ibidem,*** **Supliment I, voi. 4, p. 6.**
4 ***Ibidem,*** **p. 7.**

exponenţii săi cei mai avizaţi, reacţiona, aşadar, în mod categoric şi concertat contra pătrunderii principiilor novatoare, liberale, care ameninţau rânduielile existente : *„Timp de aproape un veac* – scria Eugen Lovinescu – *acest partid* (conservator – n.n.) *a jucat un rol de factor moderator al procesului vieţii noastre politice, înainte ca, prin capitulări succesive, să dispară sub presiunea evenimentelor de după război, de nu ca doctrină cel puţin ca forţă politică reală”*[1]*.*

în fond, acţiunile boierilor conservatori se îndreptau contra principiilor liberale novatoare, în scopul apărării privilegiilor şi instituţiilor vechiului regim,

care le ocrotea şi le putea, deci, perpetua. De fapt, Mihail Sturdza căuta să demonstreze, în memoriul către Minciaky, că Poarta, încredinţând tronul Moldovei lui Ioan Sandu Sturdza, i-a făcut cunoscut să se conformeze fără nici o abatere de la uzanţele şi obiceiurile Principatelor sau să aducă vreo atingere drepturilor sultanului, dar făcea totuşi abstracţie de faptul că tocmai noua administraţie, sprijinită de boierimea mică şi mijlocie, asigura cel mai bine interesele Puterii suzerane, îndeajuns iritată contra trădării foştilor domni fanarioţi. Evident, Poarta, îndestul de conservatoare în principii, precum Curtea din Petersburg, nu agrea nici ea evoluţia spre liberalizare a regimului politic din Principate, dar se vedea nevoită s-o tolereze, din raţiuni proprii, lesne de înţeles. Or, tocmai principiile conservatoare ale Porţii erau invocate de Mihail Sturdza pentru a contracara evoluţia spre liberalism, prin adoptarea unui regim reprezentativ, fie chiar şi la nivelul întregii boierimi.

Pentru boierul conservator, nimic nu era mai de neînţeles decât confirmarea de către Ioan Sandu Sturdza a Constituţiei novatorilor, care tindea, nici mai mult, nici mai puţin, la *„slăbirea resorturilor puterii legitime”* şi la convertirea conducerii principatului într-un regim reprezentativ. El considera că numele însuşi de Constituţie desemnează un act atentatoriu la autoritatea legitimă, sugerând dezordinea. Cele *11* de articole ale Constituţiei sunt elocvente pentru principiile care au stat la baza alcătuirii ei. între altele, se prevede o adunare reprezentativă a ţinuturilor cu prerogative mai mari decât domnitorul, care se va pronunţa asupra actelor acestuia şi va numi funcţionarii în stat, fapt ce contravine dispoziţiilor Porţii, care a încredinţat domnului aceste prerogative. Adunarea va mai avea dreptul să decidă în toate afacerile politice şi civile, asumându-şi chiar puteri judiciare, legislative şi executive, făcând, astfel, din domnie un simulacru pasiv de autoritate .

1 Eugen Lovinescu, *op. cit.,* voi. II, p. 22, vezi şi A.D. Xenopol, *op. cit.,* voi. XI, p. 34-38.
2 *Hurmuzaki,* Suplimentul l-4, p. *1.*

Precum afirma, în continuare, Mihail Sturdza în memoriul său, boierii conservatori emigranţi se pronunţau contra oricăror înnoiri, considerând nefaste principiile novatorilor, care, dacă vor fi aplicate, dezordinea va progresa, sub influenţa spiritului neliniştitor şi turbulent al aşa-numitei *„clase inferioare”,* adică boierimea mică : *„Principala cauză a acestor intenţii răuvoitoare este tendinţa spiritelor spre principiul egalităţii, care se hrănesc*

din multitudinea de promovări în ranguri de boierie nemeritate". Numărul acestora a crescut considerabil sub ultimul domn fanariot, care a acordat titluri de boierie celor ce ofereau mai mult fiind astfel scoşi din condiţia lor socială obscură. S-au înmulţit mai ales sub caimacamul Vogoride, care a promovat oameni fără nici un venit. Aceşti nou ridicaţi în ranguri profesează principii subversive faţă de ordinea stabilită, vrând să-şi consolideze poziţia în detrimentul interesului general. Astfel, ei insistă pe lângă domn să le recunoască constituţia, care, formal, susţinea Mihail Sturdza, contravenea tratatelor.[75]

încă mai grav decât atât, constata autorul memoriului, răul progresa, prin acordarea de titluri de boierie onorifice, din care motiv propunea anularea tuturor titlurilor astfel obţinute, precum şi reprimarea aspră a oricăror tentative ale clasei inferioare de boieri. Altminteri, boierii emigranţi nu vor reintra în ţară, temându-se, chipurile, de a nu fi confundaţi cu aceşti novatori sau de a avea altercaţiuni cu ei. Drept urmare, boierii conservatori îşi exprimau speranţa că vor fi luate măsurile necesare care să le permită întoarcerea la căminele lor, căci nu recunosc nici o idee de renovare oarecare, întrucât ar dăuna interesului public şi bunăstării locuitorilor. Numai o respectare strictă a prevederilor tratatelor ruso-turce ar garanta imunităţile de care se bucura patria lor .

în virtutea celor menţionate, Mihail Sturdza numea pe marii boieri conservatori drept veritabili patrioţi, care vor numai binele ţării lor. Cum vedeau ei binele, rezultă cu evidenţă din expunerea pe larg a legăturilor speciale cu Poarta de către Mihail Sturdza, în ***Material pentru un memoriu asupra Ţării Moldovei,*** la care erau anexate listele cu domnitorii Moldovei şi hatiumaiumurile din 1393 şi 1460[76]. Aşadar, prin cunoaşterea şi respectarea tratatelor din vechime, care consacrau intangibilitatea vechilor instituţii ale ţării, profitabile îndeajuns marii boierimi, înţele-
geau conservatorii împlinirea unei înalte datorii patriotice, care s-ar sprijini pe tradiţie şi nu pe inovaţie, ultima de inspiraţie străină.

în mod aparent paradoxal, boierimea liberală devine purtătoarea evoluţio- nismului reformist, pentru că cererile sale nu depăşeau limita unor reforme în cadrul regimului politic existent, păzit cu străşnicie atât de puterea suzerană, cât şi de cea protectoare, căci marea boierime conservatoare era

75 ***Ibidem.***
76 ***Ibidem, p. 14-11.***

categoric adepta imobilismului social şi politic, susţinut cu tărie de Curtea din Petersburg. Aşa cum era de aşteptat, consulul Minciaky răspundea cu promptitudine boierului conservator moldovean, asigurându-l că ţarul este împotriva oricăror reforme : „l/ă *asigur domnule* – scria el din Sibiu, la 12/24 februarie 1823 –, *că orice propunere de inovare sau orice proiect de schimbare în vechile instituţii ale ţării a fost totdeauna sus şi tare reprobate de împărat, oricare ar fi fost originea şi motivele care l-au determinat"*[1]. Astfel că, tot ce-l preocupă pe ţar este menţinerea tratatelor existente, nefiind departe momentul când *„principiile conservatoare şi salutare care stau la baza politicii sale vor triumfa asupra tuturor obstacolelor" .*

Imobilismul social şi politic, astfel conceput şi sprijinit din afară, trebuia să-şi găsească adepţi şi în interiorul ţării, încât boierii divaniţi din Moldova adresează, din laşi, la 23 iunie 1823, o anafora către loan Sandu Sturdza în care cer izgonirea arnăuţilor şi sârbilor din ţară şi instituirea cenzurii asupra scrisorilor primite din străinătate : *„Scrisorile cu privire la treburile negoţului şi altele de neapărată trebuinţă să fie supuse unei cenzuri pe care Măria Ta vei crede de cuviinţă să o institui. Şi, s-ar mai cuveni să se privegheze vorbele dintre oameni la carantine printr-un comisar credincios şi de ispravă, pe care l-ai numi Măria Ta"*[3].

în disperare de cauză, constatând lipsa de ecou a demersurilor faţă de domn, în scopul anihilării manifestărilor novatorilor, marii boieri conservatori, precum informa Mihail Sturdza pe consulul general rus, M.L Minciaky, la 16 noiembrie 1823, erau decişi să reclame Porţii *„vicisitudinile care pustiesc nenorocita ţară"* datorate *„atentatelor facţiunii dezorganizatoare care domină asupra Moldovei"*.* Fără îndoială, că e vorba de cărvunari sau novatori, al căror presupus şef ar fi devenit însuşi domnul, mai ales după primirea deputăţiei sale de către Curtea protectoare, simţindu-se *„în putere să comită cele mai strigătoare abuzuri, întrucât*

1 ***D.I.R.-1821,*** **voi. III, p. 258.**
2 ***Ibidem,*** **p. 257.**
3 ***Hurmuzaki,*** **S. l-4, p. 22.**
4 ***Ibidem.***

presupune că stăpânirea sa este suficient întărită". Astfel, printr-o ordonanţă, domnul permitea *„răzvrătiţilor"* să voteze asupra constituţiei elaborate cu un an în urmă, intenţionând chiar s-o sancţioneze : *„Aceasta este orbirea unui partid ale cărui pasiuni domină inteligenţa, care preferă să fie distrusă în*

întregime, mai degrabă decât să se abată de la hotărârea sa. Vederile sale insidioase sunt prea evidente pentru a putea fi dispreţuite"'. Aşa se întâmplă când persoane de condiţie obscură sunt ridicate la cele mai înalte demnităţi ale ţării; un popor întreg este încredinţat unor oameni lipsiţi de orice onestitate .

Denigrarea novatorilor constituie scopul principal al scrisorii lui Mihail Sturdza către Minciaky, dovedind ura fără limite a boierilor conservatori faţă de orice tentativă de înnoire. Pentru ei, adepţii reformelor erau nu numai oameni necultivaţi, dar lipsiţi de orice moralitate, neavând nimic sfânt, dominaţi cu totul de înavuţire. Din nenorocire, constata cu amărăciune Mihail Sturdza, se aflau printre ei şi nobili, care, în loc să se inspire din frumoasele exemple ale înaintaşilor lor, apucau pe un făgaş diametral opus. Şi, în această complicată şi nenorocită stare de lucruri, domnitorul nu numai că nu le reprimă tendinţele, dar le încurajează, prin ignoranţa, aviditatea şi desfrânarea sa. Astfel, este apreciat ca trădător logofătul Dimitrie Sturdza şi complice al boierilor emigranţi, deoarece s-a opus Constituţiei, întrucât o considera contrară instituţiilor şi liniştii ţării. Şi, pentru a demonstra că nu se sinchiseşte de nimeni şi de nimic, domnul a numit vistier pe un anume Gheorghe Catargiu, cunoscut prin tendinţele sale atentatoare la starea de drept. Până şi un demnitar turc, obişnuit cu *„rusticitatea asiatică",* a recunoscut că vexaţiunile la care se dedă domnul şi acoliţii săi au depăşit limitele răbdării locuitorilor ţării, care – zice-se – se văd nevoiţi să urmeze exemplul grecilor din Moreea[3].

0 rea-^redinţă şi o rea-intenţie faţă de opera înnoitoare ce abia se înfiripa în Principate dominau cugetul marii boierimi conservatoare care nu precupeţea nimic în a demonstra protectorilor săi din afară că numai ea, cu adevărat era purtătoarea sentimentului patriotic, întruchipat în respectul faţă de tradiţie, deci de instituţiile şi ordinea stabilite din vechime şi consacrate prin tratate. Invocarea persistentă a acestor tratate este ţinta permanentă a memoriilor adresate marilor puteri vecine, pentru a le câştiga încrederea şi sprijinul în scopul urmărit, dar

1 ***Ibidem.***
2 ***Ibidem.***
3 ***Ibidem,*** **p. 22-23.**

nemărturisit, al menţinerii şi perpetuării privilegiilor, care, în mod evident, nu

avea alţi susţinători în interiorul Principatelor, decât numai marii boieri conservatori. Mistificările, denigrările, calomniile se dovedeau arme politice răzbătătoare, găsind un firesc ecou, mai ales la Curtea protectoare, care, însă, nu putea acţiona, deocamdată, direct şi făţiş în favoarea boierilor conservatori. 0 va face cu prisosinţă, dar nu înainte de Convenţia de la Akkerman din 1826, când survine un aranjament diplomatic cu Poarta, care-i va permite, practic, favorizarea elementelor conservatoare.

Până la 1826, boierii conservatori nu fac altceva decât să adreseze memorii, în care susţin cu obstinaţie că nu vor să se reîntoarcă în ţară înainte de îndepărtarea parveniţilor, cărora – presupuneau ei – ar putea să le cadă victime. Mihail Sturdza argumenta, în scrisoarea către Minciaky, că boierii emigranţi nu vor să fie antrenaţi pe calea unei catastrofe, care ar ameninţa patria lor, căci astfel denumea el efectul operei de reforme preconizată a fi întreprinsă de către novatori. De aceea, intenţionează să se adreseze Porţii *„pentru a cere anularea demnităţilor acordate parveniţilor şi destituirea şefului lor”,* adică a domnitorului. Dar, pentru a constata dacă este bine să facă acest demers la Poartă, boierii emigranţi erau în aşteptarea unui răspuns din partea consulului rus[77].

Neliniştit de relatările lui Mihail Sturdza, Minciaky răspundea din Sibiu, la 30 noiembrie/12 decembrie 1823, sugerând boierilor să mai amâne petiţia către Poartă[78]. însă, sfaturile sale fie n-au ajuns la cunoştinţa tuturor, fie n-au reuşit să convingă, de vreme ce boierii conservatori se adresează totuşi Porţii în scopul obţinerii de sprijin contra domnului şi partizanilor săi. Până şi cele mai reţinute cereri ale boierilor către înalta Poartă erau suspectate de către consulii Rusiei, care le exagerau semnificaţia, considerându-le cereri de reforme. Astfel, consulul general rus în Principate, Al. Pini, a trimis o scrisoare boierilor moldoveni pentru a le reproşa că un demers al lor la Poartă n-a fost făcut în sensul tratatelor, ei neavând dreptul să ceară vreo inovaţie sau schimbare a ordinii de lucruri stabilite, încât, în conjunctura existentă, trebuiau mai întâi să consulte pe ţar, pentru a primi aprobarea de a se adresa Porţii. Boierii moldoveni exilaţi se adresează lui Minciaky spre a se dezvinovăţi de acuzaţiile lui Pini, afirmând că au trimis petiţia la Constantinopol spre a face cunoscute temerile şi reclamaţiile lor întemeiate, în scopul de a se aduce o ameliorare gravei stări de lucruri existente, întrucât, fără
aceasta, nu se vor putea reîntoarce în ţară. Boierii conservatori mărturiseau

77 ***Ibidem.***
78 ***Ibidem.***

lui Minciaky că reproşurile lui Pini i-au aruncat într-o nelinişte profundă, ei fiind cu totul nevinovaţi, deoarece cereau Porţii numai înlăturarea domnului Ioan Sandu Sturdza, unul dintre parveniţi, care a adus ruina ţării, un ignorant absolut, împingând îngrijorarea lor până la ultima limită. De aceea, protestează contra acuzaţiilor, ei fiind cu totul inocenţi[79].

Presupusele abuzuri comise de domn sunt reclamate lui Minciaky şi într-o scrisoare a lui Mihail Sturdza, care, în numele boierilor emigranţi, afirma că Moldova se afla sub imperiul calamităţilor şi nenorocirilor. Astfel, pasiunile partidului dominant în ţară, aflat sub auspiciile domnului, în loc să se potolească, cresc neîncetat. Domnul comite tot felul de abuzuri, tocmai cu sprijinul novatorilor. Sub influenţa acestora, drepturile sacre la proprietate au fost lovite pentru a treia oară. Mai ales cei absenţi din ţară sunt loviţi în aceste drepturi, pentru a fi lipsiţi de unica sursă de existenţă, extorcând prin impozite arbitrare pe vechilii de moşii. Opresorii, adică novatorii, se pun sub egida şefului lor, susţinându-l, în speranţa de a-şi apropia bunurile altora cu ajutorul său. Venalitatea constituia unul din mijloacele folosite în acest scop. Astfel, ei se adresează Porţii pentru ca domnul lor, pe care-l consideră un om plin de înţelepciune, de clemenţă, de umanitate, de justiţie şi dezinteres, să fie menţinut la conducerea statului. însă, aceste calităţi nu erau în ochii lui Mihail Sturdza decât aparenţele unei amare ironii. Din care motiv, el cere ajutor pentru a scăpa Moldova de un astfel de domn[80].

Nu numai boierii emigranţi, dar şi cei din ţară, tot conservatori reveniţi din exil, reclamă aşa-numitele abuzuri ale domnului, care ar oprima pe cei ce s-au adresat cu petiţii către sultan. Boierii afirmau că nu s-au terminat nenorocirile cauzate de insurecţia eteriştilor, că Moldova a intrat sub presiunile *unor „răuvoitori (novatorii), mânaţi de principii subversive"* contra oricăror ordini. Şi, pentru a-şi atinge scopurile, ei au jurat să se susţină reciproc. Aceste scopuri sunt două, anume : îmbogăţirea pe seama avutului public şi susţinerea la cârma ţării a unuia dintre afiliaţii lor, care să-i ridice în rangurile cele mai înalte, să le tolereze vexaţiunile şi să le sancţioneze constituţia deja elaborată. Au găsit printre ei cinci deputaţi pe care i-au trimis la Constantinopol, între aceştia, fiind şi Ioniţă Sturdza, de la început, trecut de partea lor. înscăunat de Poartă, el nu face decât să fie un mijloc de presiune la dispoziţia *„vederilor insidioase ale novatorilor".* Abia urcat

79 ***Hurmuzaki,* S. I-4, p. 25-27, *Memoriul boierilor moldoveni către Minciaky,* 1823.**
80 ***Ibidem,* p. 27, Mihail Sturdza către Minciaky, 1823.**

pe tron, el a şi fost solicitat să sancţioneze constituţia acestora. Şi, ar fi făcut-o dacă n-ar fi fost oprit la timp din *„funesta sa tendinţă"'.*

Exasperarea boierilor conservatori era în creştere, în faţa măsurilor întreprinse de domn şi aparatul său de stat, aflat în mâna a aşa-numiţilor novatori, care căpătaseră titluri de nobleţe în număr foarte mare, peste 500, precum constatau boierii cei atât de porniţi contra noilor măsuri întreprinse în ţară, sub puterea numărului. între vexaţiunile la care era supusă Moldova, ei includ creşterea dărilor, care, spre stupefacţia marilor boieri, au fost aşezate asupra tuturor claselor, chiar şi a clerului. Iritat de reacţia mitropolitului şi boierilor care au reclamat Porţii că ţara se află pe marginea prăpastiei, domnul a trecut la măsuri contra lor, trimiţând o petiţie Porţii cu cele mai negre calomnii la adresa oamenilor de bună credinţă (boierii conservatori), semnată de acoliţii săi. Boierii conservatori din Iaşi, împreună cu mitropolitul, reveniţi în ţară din refugiu, declară că nu se pot înşela asupra intenţiilor domnului, încât trimit patru deputaţi ai lor la Poartă, anume pe Gr. Balş, Şt. Rosetti, Gh. Râşcanu şi Al. Rosetti, spre a face cunoscută starea deplorabilă a ţării şi să solicite sprijinul necesar remedierii. Boierii din ţară, membri ai Divanului, se plâng de lipsa de activitate a celor emigraţi, în asemenea momente dificile[81].

Demersurile către Poartă şi Curtea din Petersburg, menite a exagera măsurile de reforme întreprinse în ţară de către domn, sprijinit de mica boierime, nu rămâneau fără ecoul scontat, căci se adresau unor puteri absolutiste şi profund conservatoare. Domnul ţării, loan Sandu Sturdza, se vede nevoit să se adreseze boierilor emigraţi în Bucovina, la 7 februarie 1824, pentru a-i acuza de înţelegere cu cei din ţară spre a petiţiona la Poartă. Le atrage însă atenţia că apelul din ţară a fost făcut numai cu intenţia de a-i compromite, abuzându-se de dezinformarea lor[82]. Boierii îi răspund că nu se pot desolidariza de demersul celor din ţară, din raţiunea de a demonstra Porţii gravele stări de lucruri cauzate de administraţia lui loan Sandu Sturdza. Ei declară domnului că li se pare straniu ca adevăraţii fii ai patriei (boierii conservatori), descendenţi din vechi familii, care au adus numeroase şi reale servicii ţării, să rămână impasibili şi să se abţină de la evidenţierea gravei situaţii existente. Ca atare, boierii din exil consideră de-a dreptul o calomniere atunci când se reproşează întreţinerea de legături cu semenii lor din

81 ***Ibidem,* p. 29.**

82 ***Ibidem,* p. 30.**

ţară, încât, afirmă sus şi tare că ei n-au legături cu oameni rău-intenţionaţi şi dispuşi la vexaţiuni, ci numai cu cei ce vor să se sacrifice pentru binele general. Domnul este implorat, măcar o dată, să asculte plângerile compatrioţilor săi, adică ale marilor boieri. în final, precizează că au încercat, în repetate rânduri, să revină în ţară sau să se apropie de domn, spre a-i demonstra fidelitatea, însă patria lor a devenit scena unor numeroase vexaţiuni, un obiect al milei şi compătimirii generale. Ei nu se pot reîntoarce în ţară spre a o vedea cum piere[83].

Persuasiunile, insidiile, denigrarea, calomnia erau la îndemâna adversarilor domnului şi novatorilor, care, de fapt, nu intenţionau schimbări de structură, pentru că nu erau posibile în acele împrejurări, ci numai reforme absolut necesare unei bune administraţii a ţării, fără de care nemulţumirile creşteau, stingând tensiunea marilor răbufniri sociale, precum în 1821. Linguşirea, servilismul faţă de suveranii şi înalţii demnitari ai puterilor vecine se dovedeau pline de consecinţe binefăcătoare pentru cei ce renunţau la demnitatea personală, în favoarea obţinerii unor favoruri trecătoare, în discordanţă cu interesele generale. Pentru câte declaraţii de fidelitate şi ataşament făcute Curţii protectoare, Mihail Sturdza mulţumea, în februarie 1824, contelui K.R. Nesselrode, cancelarul Rusiei, pentru intervenţia pe lângă ţar în vederea admiterii sale ca supus rus, împreună cu fiii săi. El considera o mare favoare şi solicita răspuns să ştie de când poate să se folosească de ea. De ce solicita Mihail Sturdza să devină supus rus ? 0 spune, între altele : *„împrejurările m-au făcut să simt că voi fi fericit să pot atinge ţinta speranţelor mele, mai ales că, după restabilirea relaţiilor, patria mea se găseşte sub o administraţie vinovată de mancătorie de bani” .*

Ahtiat de dorinţa de a-şi apăra mai bine avutul şi interesele de mare boier privilegiat, Mihail Sturdza solicita ţarului Rusiei aprobarea de a-l include între supuşii săi. De altfel, se şi mutase de la Cernăuţi la Chişinău, unde aştepta răspunsul. în martie 1824, se adresa lui Severini, şeful de cabinet al contelui Nesselrode, spre a-i prezenta situaţia gravă a ţării sale, ca şi cum un popor întreg suferea de pe urma măsurilor administraţiei lui loan Sandu Sturdza. în realitate, aceste măsuri au dus la disperare pe marii boieri, care-şi vedeau ameninţate privilegiile. Astfel, Mihail Sturdza scria lui Severini despre *„excesul de suferinţe ale unui popor atât de sensibil la rău”* şi care aşteaptă – chipurile – protecţia din partea ţarului.

Impulsionaţi de dorinţa de îndreptare, boierii au trimis o delegaţie la Poartă,

83 ***Ibidem,*** **p. 31-32.**

care însă a fost arestată de paşa din Silistra. în acelaşi timp, domnul loniţă Sandu Sturdza a fost autorizat prin firman să recompenseze sau să pedepsească pe supuşii săi. Aşa se face că oameni voitori de bine rămân în afara hotarelor, pe când *„uneltitorii de inovaţiuni şi de mâncătorii”* sunt recompensaţi. Mulţi boieri au fost puşi sub arest la domiciliu, alţii surghiuniţi la mănăstiri. însuşi clerul înalt a fost supus unei pedepse băneşti, încât *„vechea noblețe, ale cărei drepturi legitime au fost dintotdeauna observate şi respectate, a devenit batjocura unor oameni lipsiți de orice moralitate şi loviți de blamul public, lată urmările noii constituţii pe care au supus-o sancţiunii şefului lor; ei îşi ating scopul, ridicându-se la demnitățile ţării şi asociindu-şi mulţimea de aspiranți”'.*

Ca şi alte ori, în trecut, marea boierime se identifica cu ţara şi poporul, pentru că numai ea vorbea şi acţiona în numele lor. Din când în când, din necesitatea unei argumentaţii, ajunge însă să recunoască faptul obiectiv că numărul, mulţimea, se afla de partea cealaltă, explicând şi de ce, anume, inducerea în eroare prin tot felul de promisiuni deşarte, din partea unor oameni care nu urmăreau altceva decât îmbogăţirea lor, adică din partea novatorilor, etichetaţi ciocoi şi parveniţi. Ura contra boierimii liberale, identificată cu aspiraţiile boierimii mici şi mijlocii, creşte până într-atât, încât boierii cei mari, lipsiţi de sprijinul *„numărului”* sau *„mulţimii”* recurg la forţa redutabilă din afară. Mihail Sturdza, în scrisoarea către Severini, cere direct intervenţia ţarului Rusiei împotriva *„unei majorități care creşte pe zi ce trece prin înaintările în ranguri acordate membrilor partidului răzvrătiţilor”,* deoarece *„niciodată un asemenea principiu n-a condus această nenorocită ţară”*[84]*.* Drept urmare, boierii conservatori afirmă că speră numai de la ţar salvare şi protecţie.

în anexa scrisorii către Severini, Mihail Sturdza prezenta lista boierilor persecutaţi, mari vornici şi mari logofeţi, precum : Constantin Balş, Dimitrie Sturdza, V. Rosetti, Th. Balş, V. Miclescu, Al. Beldiman etc. La 21 aprilie/3 mai 1824, Severini răspunde de primirea scrisorilor, pe care contele Nesselrode le-a citit cu interes. Pentru care motiv, îl îndemna pe autorul lor ca, pe viitor, să le adreseze direct contelui, ceea ce l-a umplut de bucurie pe boierul conservator. De acum, el se foloseşte de îndată de favoarea acordată, denunţându-i cancelarului conte pe domnul Moldovei, pentru că numise în funcţia de vistier pe însuşi fiul său[85].

El descria situaţia din ţară ca fiind sumbră şi întunecată din cauza prelungirii

84 ***Ibidem,* p. 33-34.**
85 ***Ibidem,* p. 38-39.**

staţionării trupelor otomane şi tendinţelor *„partidului dominant”.* Speranţa revenirii la situaţia anterioară, a unei epoci fericite, se îndreaptă spre protectorul legitim, adică ţarul Rusiei[86].

Obţinând favoarea de a se adresa direct lui Nesselrode, Mihail Sturdza solicita lui Severini şi pe cea de a se adresa ambasadorului Puterii protectoare la Constantinopol, spre a-l informa asupra stării de lucruri din Moldova[87]. Scrisorile şi memoriile lui Mihail Sturdza nu erau altceva decât denunţuri ale unei presupuse grave stări de lucruri din ţară, care ar face imposibilă întoarcerea boierimii rămase în exil. Domnul este incriminat pentru intenţia de a percepe un impozit de 1.300.000 de piaştri, prin includerea concesiilor de împrumuturi forţate prelevate asupra moşiilor tuturor boierilor şi sumelor alocate în bugete din anii precedenţi pentru plata scutelnicilor. într-o scrisoare, din 10 august 1824, Mihail Sturdza contestă dreptul şefului statului de a percepe astfel de sume de bani. De aceea, în lipsa consulului Puterii protectoare, boierii emigranţi au adresat un protest lui Hackenau, consulul austriac, declarând nule şi neavenite semnăturile boierilor din ţară pe actul prezentat de Ioniţă Sandu Sturdza în vederea perceperii impozitelor, ca fiind smulse cu forţa[88].

Reacţia contra măsurilor administaţiei de stat, considerate vexatorii, cuprinde însă, în mai mare măsură, chiar, pe boierii conservatori din ţară, care se constituie într-o ligă de apărare reciprocă la laşi, în luna octombrie 1824. Boierii menţionează că se legaseră şi în trecut pentru a fi unul pentru toţi şi toţi pentru unul, însă nu au reuşit din cauza temerii de a nu fi prigoniţi. Drept urmare, se leagă iarăşi, cu jurământ *„că la orce fel de întâmplări prigonitoare ce s-ar pute porni asupra orcărue dintre noi, să stăm cu totii întru apărarea şi mântuire acelue ce ar cădea supt prigonire despre orce parte”*.* Şi, pentru a fi sigur fiecare despre efectul acestei îndatoriri, s-au făcut cinci scrisori. Atunci când unul va fi prigonit, să deschidă una din scrisori în adunarea obştească a Divanului, *„spre ruşinarea şi defăimarea călcătorilor acestei legături şi spre plata tuturor păgubitor ce i s-ar pricinui”.* Semnau marele logofăt Constantin Canta, vornicul Costache Roset, vistierul Petrachi Sturdza, hatmanul Buhuş, spătarul Alexandru Sturdza[89].

Contra atingerii privilegiilor marii boierimi protesta -mitropolitul ţării, în numele tuturor, într-o scrisoare adresată domnului: *„în nici o împrejurare a patriei noastre* – preciza el – *nobilimea n-a fost constrânsă să dea o contribuţie*

86 ***Ibidem,* p. 39.**
87 ***Ibidem,?.* 39-40, Mai 1824.**
88 ***Ibidem,* p. 42-44.**
89 ***Ibidem.***

oarecare; este deja a doua oară, după numirea Alteţei Voastre, că ea se vede obligată să plătească"' . în caz că există dispoziţii contrare regulamentului cuprins în hatişeriful sultanului, boierii de rangul I solicitau domnului să le comunice, pentru a putea să se adreseze Porţii în cunoştinţă de cauză, în scopul de *„a obţine de la inepuizabila sa clemenţă observarea acestui privilegiu legitim, de care boierii Moldovei s-au bucurat din timpuri imemoriale' .*

în petiţia adresată de boierii moldoveni sultanului, ei făceau cunoscute nenorocirile cauzate de o aşa-numită administraţie venală. Astfel, veniturile mănăstirilor închinate au fost absorbite, nici clerul înalt n-a fost exclus de la contribuţii, fără a mai vorbi de boierime şi de toate celelalte clase. Şi, pe deasupra, s-au mai ridicat în ranguri numeroşi oameni obscuri, a căror vanitate egalează ignoranţa lor, promovări numeroase folosite de domn, în scopul de a avea majoritatea de partea sa : *„el a reunit majoritatea spre a favoriza majoritatea intereselor".* Această promovare lucrativă – susţineau boierii conservatori – anulează vechile privilegii recunoscute din vechime, ştiut fiind că rangul de nobil dă dreptul la scutire de dări şi la un număr de scutelnici. Conform noilor măsuri întreprinse, boierii de rangul I au fost impuşi la dări fără număr şi pe nedrept. în scopul anulării acestora, boierii s-au adresat în repetate rânduri domnului, dar fără nici un rezultat, căci el mereu afirmă că vistieria ţării e împovărată, de când Moldova suportă consecinţele unei ocupaţii armate. Prin urmare, boierii prezentau sultanului situaţia unei ţări considerată în agonie din cauza pretinselor abuzuri ale domnului[3].

Anularea privilegiilor acordate aşa-numiţilor parveniţi sau ciocoilor constituia unul din scopurile esenţiale ale demersurilor marilor boieri conservatori, căci, prin aceasta, li se întăreau propriile privilegii, asigurându-le monopolul funcţiilor în stat, premisă fundamentală a conservatorismului economic şi social. Prin anulare, se distrugea baza socială a adversarilor politici, adică a novatorilor, deşi erau şi ei boieri, mici sau mijlocii, deci, nu făceau parte din altă clasă socială. Intoleranţa politică împinsă ***în extremis*** constituia rodul unei mentalităţi specifice, statornicită de secole în tipare, care se vroiau imuabile, tocmai pentru că acordau

1 ***Ibidem,*** **S. I-4, p. 57.**
2 ***Ibidem.***
3 ***Ibidem, p. 59-61.***

toate drepturile politice unei minorităţi. într-o scrisoare către vărul său Alexandru Sturdza, care se afla la Odessa, Mihail Sturdza era de părere că, în cazul ocupării armate a Principatelor, ţarul Rusiei, în manifestul său, va trebui să includă clauza anulării ridicării în ranguri şi tuturor actelor administrative emise în timpul domniei lui Ioan Sandu Sturdza. Această clauză va fi o urmare a ***statu-quo-u|u|*** enunţat în notele lordului Strangford, ambasadorul Angliei la Constantinopol, care lovesc de nulitate actele unui regim nelegitim sau incomplet, întrucât Puterea protectoare n-a contribuit la consolidarea lui: *„Fără această măsură salvatoare* – scria Mihail Sturdza – *aceşti domni (novatorii) se bucură de prerogativa pe care le-o dau rangurile obţinute, adică aceea de a se amesteca în administraţia ţării, ceea ce înseamnă nenorocirea Moldovei, zdrobită deja prin intolerabile abuzuri şi cu totul epuizată"*[1].

în perspectiva revenirii consulului rus la laşi, pe care o dorea cât mai curând, Mihail Sturdza insista pe lângă vărul său, aflat la Odessa, de a mijloci pe lângă diplomatul rus să-l recunoască şi să-l protejeze pe el şi pe tatăl său, Dimitrie Sturdza, drept supuşi ruşi. Altminteri, considera el, moşiile lor din Moldova ar fi ruinate, ba chiar s-ar vedea nevoiţi să le vândă în pripă, deci cu bani puţini. în scopul urmărit, adică de a se reîntoarce în ţară, solicita mijlocirea obţinerii unui paşaport pentru a trece frontiera împreună cu familia, spre a se bucura de protecţia rusească .

îndată după sosirea consulului rus la laşi, Timkowski, Mihail Sturdza îl felicita pentru numire, oferindu-i serviciile, în caz de necesitate, mai ales „în împrejurările dificile" în care considera că se afla patria sa . El solicită şi contelui Capo d'Istria intervenţia pe lângă ţar spre a fi admis între supuşii săi, împreună cu fiul[4]. Mihail Sturdza se adresează chiar ţarului pentru a solicita permisiunea să servească tronul Rusiei, împreună cu fiul său : *„Dorinţa de a exista sub un guvern aşa de înţelept şi patern este o consecinţă naturală şi necesară vieţii sociale bazată pe instituţii civile şi politice. Aceste instituţii sub influenţa benignă a unui monarh filantrop ca Majestatea Voastră, fac să prospere statele şi naţiunile, care au fericirea să se afle sub sceptrul său"*[6]. Drept urmare, declară că doreşte să

1 *Ibidem,* p. 46-47, Chişinău, noiembrie 1824.
2 *Ibidem,* p. 48-49.
3 *Ibidem,* p. 57.
4 *Ibidem,* p. 58.
5 *Ibidem,* p. 59.

se consacre servirii tronului Rusiei pentru tot restul zilelor. în final, roagă pe ţar să primească suplica *„unei familii dezolate de nenorocirile patriei sale, care sunt consecinţa inevitabilă a unui sistem administrativ contrar instituţiilor sociale şi care au făcut-o să geamă de mult timp la picioarele opresiunii”*'.

Boierul conservator moldovean nu numai că dorea să devină supus rus, el şi membrii familiei sale, dar, într-un memoriu către ţar, adresat prin intermediul contelui Karl Nesselrode, intitulat ***Consideraţiuni asupra Moldovei şi Ţării Româneşti la începutul anului 1825,*** propunea trecerea celor două principate sub suzeranitatea Curţii din Petersburg, unindu-se astfel. După un succint istoric al Principatelor, de la întemeiere până în contemporaneitate, în care elogiază noţiunea de patrie şi regimul politic monarhic al domniilor pământene, arată avantajele noii situaţii a celor două Principate, care ar putea deveni *„primele verigi ale unei mari asociaţii politice”,* prin urmare unirea tuturor românilor. Ambele ţări româneşti sunt locuite de acelaşi popor, aceeaşi naţiune, care, sub suzeranitatea ţarului Rusiei, ar prospera, s-ar dezvolta[90].

Mare boier conservator, Mihail Sturdza prefera ca formă de guvernământ a celor două Principate pe cea aristocratică sau monarhică. Spre a fi mai explicit, dezvolta inconvenientele regimului democratic, care, din cele mai vechi timpuri, a generat războaie civile şi zguduiri violente ale ordinii sociale. Republicile, încă din antichitate, au sfârşit prin recurgerea la monarhie şi la dictatură, pentru a nu ajunge pradă luptelor intestine. Aşadar, guvernul celor mai mulţi nu este bun, ci al unui singur şef, al unui monarh. De altminteri, obiceiurile, legile şi relaţiile politice ale Principatelor nu le permit adoptarea unui regim democratic. Dacă administraţia turco-fanariotă, timp de un secol, n-ar fi surescitat spiritele, guvernul aristocratic s-ar fi aflat, fără nici o îndoială, la locul său în Principate. Din care motiv, numeroşi indivizi, profitând de ultimele tulburări, au luat cu asalt funcţiile de primul rang în stat, înnobilându-se, după ce fuseseră în *„completă obscuritate, drojdia societăţii”.* Despre aceştia, desigur novatorii, liberalii, se scrie că *„fiecare se crede născut pentru dominare”,* însă o societate nu poate dăinui *„când toată lumea vrea să comande şi nimeni nu vrea să se supună”*[a].

în contrast evident cu regimul democratic, boierul conservator face

90 ***Ibidem,* p. 63-66, *Mihail Sturdza către contele Nesselrode. Memorii către ţarii Rusiei,* Cernăuţi, 8/20 ianuarie 1825.**

elogiul regimului politic absolutist monarhic. în Principate, locul nobilimii n-a fost cel cuvenit şi nici respectul datorat ei n-a fost constant. Divizată, ea n-a acţionat unită, deci cu fermitate pentru apărarea ordinei, fără de care *„nu sunt posibile falsele mişcări care imprimă un mers dăunător în mecanismul administraţiei”.* în consecinţă, aristocraţia trebuie să participe la guvernare, fiind cea mai profund cunoscătoare a situaţiei politice. Dar, a se încerca restabilirea rolului aristocraţiei, în urma unui îndelungat regim fanariot, ar însemna perpetuarea urii şi disensiunilor. Pentru care motiv, Mihail Sturdza consideră că Principatele au nevoie de un singur om, de un monarh, care să domine între interese de grupări opuse. Aşadar, un guvern monarhic este cel mai indicat, singurul în măsură să determine cicatrizarea rănilor. El este avantajos celor două ţări şi profitabil Puterii suzerane (Rusia). Domnitorii ar fi numiţi de suzeran (ţar), cărora li s-ar adresa spre a-şi impune voinţa. Pe lângă foloasele aduse Principatelor şi Puterii suzerane, guvernul monarhic va folosi lui însuşi, căci va inspira teamă şi speranţă guvernanţilor, ca un principiu motor, fără de care principiul conservator se compromite, făcând loc anarhiei. Un astfel de guvern seacă izvorul anarhiei, arbitrând între diversele grupări politice[91].

în scopul urmărit, de a înlătura cu ajutor din afară administraţia lui Ioan Sandu Sturdza, Mihail Sturdza reclama peste tot, unde credea că poate găsi audienţă, pretinsele abuzuri din ţară. Astfel, într-o scrisoare către Minciaky, din 12/24 martie 1825, afirma că devenea imposibilă obţinerea dreptăţii sub domnia existentă[92]. Cu aceeaşi aplecare spre a denigra actele domnului, el se recomanda consulului Austriei, spre a-i oferi informaţiile necesare guvernului său, ştiind cât de mare influenţă poate avea asupra soartei Moldovei, atât de slabă, pentru a reuşi să remedieze răul de care suferă[93].

Demersurile sale pe lângă diplomaţii şi oamenii de stat ai puterilor vecine nu erau însă agreate de către toţi marii boieri, care nu considerau oportun apelul la ţarul Rusiei în vederea emancipării politice a Principatelor de sub suzeranitatea otomană, temându-se, evident, de altfel de dominaţie, cu mult mai gravă. încât, însuşi vărul lui Mihail Sturdza, vistierul lordache Rosetti, i se adresa în scris, exprimându-şi dezacordul şi faţă de forma şi faţă de fondul petiţiei către ţar. în
primul rând, menţiona că scrisoarea *„este feştelită cu cerneală şi şade rău”,*

91 ***Ibidem,* p. 67-69.**
92 ***Ibidem, p. $9-71.***
93 ***Ibidem,* p. 71-72, Cernăuţi, aprilie 1825.**

apoi, nu consideră necesar să se pună prea mult accentul pe eliberarea românilor, căci ţarul ar interpreta că i se forţează mâna, dintr-o dată. în afară de acestea, petiţia ar trebui să poarte şi iscălitura mitropolitului, despre care la Petersburg se cunoaşte că a semnat adeseori, în trecut, astfel de scrisori[94].

în tot cursul anului 1825, boierii conservatori emigranţi s-au adresat când ţarului Rusiei, când împăratului Austriei pentru a solicita sprijin în vederea repatrierii şi garantării existenţei şi avutului lor, reintegrării în drepturi şi limitării prerogativelor domnului. într-o adresă către ţar, boierii, care se arătau disperaţi, îi cereau protecţia, ca autocrat absolut şi apărător al privilegiilor şi principiilor conservatoare : *„îndepărtaţi de patria noastră* – scriau ei – *unde vârsta şi poziţia noastră ne-ar da dreptul să fim în fruntea organismelor fireşti ale poporului moldovean, noi îndrăznim încă cu acest titlu să ridicăm slaba noastră voce către Majestatea Voastră Imperială şi Regală şi să ceară de a binevoi să lase să cadă o privire de îndurare şi de bunătate asupra nenorocitei noastre patrii şi să verse asupra ei augustele sale binefaceri"*[95]. împăratului Austriei, se plângeau boierii emigranţi de starea lor jalnică, din cauza nenorocirilor care s-au abătut *„sub un guvern vicios"*[96]. Totodată, boierii din Divanul Moldovei înaintează ţarului Rusiei o petiţie prin care-i solicită intervenţia în favoarea menţinerii drepturilor, imunităţilor şi privilegiilor lor[97]. în numele moldovenilor, de fapt, însă, numai al lor, adresau boierii o petiţie ţarului prin care cereau scutirea de impozite pe mai mulţi ani, anularea ridicărilor în ranguri şi funcţii a unor oameni abjecţi şi obscuri până atunci, care îndrăznesc să întreprindă măsuri vexatorii şi să profeseze principii antisociale, limitarea prerogativelor domnului, care a inversat ordinea naturală a instituţiilor sociale şi politice, libertatea comerţului şi deschiderea portului Galaţi, un termen de 10 ani pentru stăpânii de moşii spre a-şi aranja afacerile atât de grav lezate de *„maşinaţiunile parveniţilor'*.

Demersurile insistente pentru restatornicirea în înaltele funcţii ale statului şi deţinerea în întregime a tuturor privilegiilor, deci monopolul conducerii, devin tot mai înverşunate, cu trecerea timpului, luând aspectul reprobabil al invocării
dominaţiei ţarului, în caz că protecţia din afară nu era deajuns. Mobilurile acestor demersuri ale marii boierimi conservatoare sunt constatate de

94 ***Ibidem,* p. 73, Chişinău, 22 decembrie 1825.**
95 ***Ibidem,* p. 75.**
96 ***Ibidem,* p. 81-82.**
97 ***Ibidem,* p. 83-84.**

consulul Prusiei, Kreuchely, care, într-un raport către von Miltitz, ambasadorul la Constantinopol, menţiona ura lor contra domnului, înconjurat de mici boieri. împotriva lui sunt chiar verii săi, Grigore şi Alexandru Sturdza, care se consideră mai demni de a ocupa tronul decât loan Sandu Sturdza. în această atmosferă de discordie, diplomaţia rusă întreţine disensiunile, amplificându-le. De aceea, marii boieri, în bună parte, doresc stabilirea dominaţiei ţarului Rusiei asupra patriei lor[98].

Şi în Ţara Românească, unde domnul, Grigore Ghica, nu era înconjurat de boierimea liberală, boierii conservatori, rămaşi peste hotare, unelteau contra lui, susţinând, sub influenţa consulului rus Al. Pini, că fusese numit de sultan, fără acordul ţarului. Ei au şi organizat o răscoală contra domnului, sub conducerea lui Ghiţă Cuţui şi Simion Mehedinţeanu, eşuată de altfel, prin prinderea şi executarea celor doi la Bucureşti: *„De la o vreme însă boierii din Transilvania care-şi mâncase tot comândul cu pribegirea lor* – scria A.D. Xenopol – *văzând că nu pot împinge pe cei din ţară, mai mulţi chiar rudenii de ale lor, a trece contra domnului, se hotărăsc să revină în Muntenia, unde Ghica îi iartă şi-i numeşte în funcţii'*[99].

Spre deosebire de Ioniţă Sandu Sturdza, Grigore Ghica a căutat, şi a reuşit, să reprime diversele tendinţe ale boierimii de a restrânge prerogativele domniei, impunându-se ca un principe absolut, dar luminat de noile imperative ale timpului, între care încurajarea dezvoltării economice şi dezvoltarea învăţământului. Adversar hotărât al regimului turco-fanariot, Grigore Ghica s-a străduit să întărească poziţia domniei în relaţiile cu Poarta. Cu toate acestea, principiile liberale, afirmate îndeosebi în Moldova, dar şi în Ţara Românească îi repugnau. Despre proiectul de constituţie a cărvunarilor, Grigore Ghica scria că este *„ridicul [...], dezagreabil în împrejurările actuale"* căci tinde spre o *„formă reprezentativă"* şi la *„restrângerea considerabilă a puterii principelui'*[3].

Din motive aparte, marii boieri, atât din Ţara Românească, cât şi din Moldova, s-au împotrivit domnilor pământeni, rămânând, în mare parte, peste hotare. Ei au revenit cu toţii abia după semnarea Convenţiei ruso-turce de la Akkerman, la 25 septembrie/7 octombrie 1826. între prevederi, exista şi cea a creării con-

98 ***Hunnuzaki,* voi. X, p. 330-331 – laşi, 10 octombrie 1825.**

99 **Vlad Georgescu, *Din corespondenţa diplomatică a Ţării Româneşti, 1823-1828,* Bucureşti 1962, p. 121.**

diţiilor necesare reîntoarcerii boierilor emigranţi şi alegerea domnilor pe timp de şapte ani. Prin încheierea acestui aranjament diplomatic, Curtea din Petersburg capătă ascendent în Principate, încât marii boieri, care se sprijineau pe ea, redevin ceea ce fuseseră înainte de 1821, încă chiar mai mult, întărindu-li-se privilegii pe care nu le deţinuseră. Grupările şi curentele novatoare cad sub incidenţa reconcilierii Puterilor suzerană şi protectoare. Fără a se stinge vechiul conflict, care-i divizase, boierii se solidarizează în voinţa de a-şi apăra privilegiile, cu prilejul alcătuirii Regulamentului Organic.

Demersurile insistente ale boierilor conservatori nu puteau depăşi limitele ideii naţionale, întrucât şi ei erau români şi doreau binele patriei lor. în pofida unui secol de regim turco-fanariot, care favorizase ascendenţa unor elemente străine în rândurile clasei dominante, aceasta a rămas esenţialmente românească. Astfel, la 1810, dintre 465 boieri moldoveni, numai 17 erau greci de origine[100], iar, în timpul domniei lui Grigore Dimitrie Ghica în Ţara Românească, doar 62 de boieri descindeau din grecii stabiliţi de-a lungul timpului[101]. Pentru care motiv, reîntoarcerea marilor boieri în Principate, după 1826, dăunează ideilor liberale, egalizării, nu şi celor de propăşire naţională : *„căci* – scrie A.D. Xenopol – *ei nu-şi dădeau seama că, între aceste două curente, acel naţional şi acel liberal egalitar, era o legătură ascunsă şi de tot strânsă care făcea de unul nu se putea desfăşura fără deplina lui putere în tovărăşia celuilalt. Boierii de castă credeau că pot desfăşura iubirea de ţară, cultivarea limbei, că pot chiar hrăni cu idei păturile de jos ale societăţii, fără ca cu toate aceste să la dea vreo împărtăşire la viaţa statului şi fără ca aceste elemente să ceară drepturi egale pentru ei şi sarcini egale pentru toti. Mult timp va trebui, nu e vorbă, să mai treacă, până ce stânca privilegiilor protipendadei va fi prăbuşită în valurile democraţiei'* . Astfel că atat Mihail Sturdza, cât şi mitropolitul Veniamin Costache, ambii vajnici apărători ai principiilor conservatoare, participă activ la înfiinţarea unor instituţii de învăţământ şi cultură.

Nu numai împotrivirea marii boierimi, dar regimul politic însuşi determinase eşuarea unor reforme preconizate sub domniile pământene, căci nu domniile fanariote, în sine, ci dominaţia otomană făcea posibilă menţinerea

100 **Radu Rosetti,** ***Arhiva senatorilor,*** **voi. III, Bucureşti, 1909, p. 17-20.**

101 **I.C. Filitti,** ***Arhondologia Munteniei de la 1822 la 1828,*** **în** ***„Cercetări şi documente",*** **Bucureşti, 1935.** ***Catagrafia oficială de toţi boierii Ţării Româneşti la 1829,*** **Bucureşti, 1929.**' ' '

unui regim politic
absolutist de tip oriental. Domniile străine numai îi accentuaseră unele trăsături, care au sfârşit prin creşterea fără precedent a abuzurilor, mergând până la lezarea demnităţii naţionale. în fond, după 1821, organizarea statală rămăsese aceeaşi, aceleaşi legiuiri, încât, cu deplin temei, reflecta A.D. Xenopol: *„nu persoanele erau de vină, ci sistemul în care erau prinse”.* Pentru funcţii nu se acordau salarii sau lefuri, veniturile provenind din cumpărarea de slujbe sau dreptul la anumite privilegii, fie cât de mici sau puţine. Aşa se explică de ce boierimea ţinea atât de mult la privilegiile sale şi se opunea, mai ales în Moldova, la sporirea numărului privilegiaţilor, spre a nu scădea prea mult numărul birnicilor[102].

Triumful marii boierimi conservatoare devine evident, prin însăşi revenirea în Principate, din emigraţie, şi restabilirea situaţiei lor privilegiate, prin înlăturarea oricăror urme ale manifestărilor de liberalism egalitar, măcar în interiorul clasei dominante. Boierii reveniţi la căminele lor au vrut şi au obţinut încă mai mult decât avuseseră înainte, căci, de data aceasta, ele sunt înscrise în ***Anaforaua pentru pronomiile Moldovei,*** dată în aprilie 1827 de către însuşi domnitorul loniţă Sandu Sturdza, cel atât de blamat şi hulit de către boierimea conservatoare pentru înclinările sale de partea novatorilor. Anaforaua era subsemnată de 22 de boieri de rangul I, prin care se recunoştea boierimii scutirea de orice dare către stat, încă, foarte straniu, beneficiarii acestui act profund conservator susţineau că astfel de drepturi le avuseseră din vechime, ceea ce fireşte, nu corespundea întrutotul adevărului. Şi, astfel, se termina, vremelnic, lupta dintre novatori şi conservatori : *„Nedreptatea şi neegalitatea se păreau că-şi înfig şi mai adânc rădăcinile în această parte a poporului român”*[103]*.*

Problema înfăptuirii unor reforme este preluată de emisarii Puterii protectoare, care o vor folosi numai în scopurile sale, căutând, cu o grijă stăruitoare, să înlăture orice urmă de influenţă a ideilor revoluţiei franceze, instaurând *„un sistem de ocârmuire în Ţările Române, aşa de îndepărtat de ideile noue, precum nu se mai întâlnea nicăieri în Europa, şi nici chiar în propriul lor stat”*[104]*.* Anaforaua din 1827 constituie un început de legalizare a privilegiului, a cărui expresie ultimă şi cea mai dezvoltată o constituie, fără îndoială. Regulamentul Organic, care nu va introduce principii noi, ci numai va

102 **I.C. Filitti,** ***op. cit.,*** **p. 171-172.**
103 **A.D. Xenopol,** ***Istoria românilor,*** **voi. XI, p. 52.**
104 ***Ibidem,*** **p. 52-53.**

consacra existenţa unor vechi deprinderi şi abuzuri: *„Un regim atât de nedrept* – scria Eugen Lovinescu –, *în care o*
oligarhie îşi însuşea beneficiile statului fără a-şi lua asupră-şi nici una din sarcinile lui, se sprijinea, totuşi pe ipoteza că «aşa a fost în toate timpurile în Ţările Române şi că niciodată clasa boierească n-a fost supărată cu nici un fel de dări sub orice cuvânt, nume sau închipuire». Contestabilă în literă, teoria e adevărată în spiritul ei; pe lângă despotismul oriental, privilegiul boieresc e a doua caracteristică a vechiului nostru regim; pe care unii istorici vor să ni-l prezinte ca pe o democraţie rurală"'.

Justificarea legitimităţii privilegiilor pe temeiul existenţei lor din vechime, deci invocarea trecutului, fie cel mai îndepărtat, devine un ***laitmotiv*** al tuturor demersurilor boierimii conservatoare în scopul acaparării tuturor drepturilor politice. Astfel, în două scrisori către Alexandr Ribeaupierre, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, Mihail Sturdza este de părere ca în firmanul pentru alegerea domnilor să se stipuleze revenirea la vechiul obicei, adică alegerea şefului statului de către marii boieri, căci, altminteri, prin numirea lor de către Poartă s-ar menţine germenii dezordinilor şi neorânduielilor. Nefiind aleşi de boieri, domnii n-au de ce să le fie recunoscători. Dimpotrivă, ei acordă cu uşurinţă ranguri de boieri unor indivizi care îi aleg şi susţin contra intereselor marii boierimi. în Moldova, numărul boierilor parveniţi a depăşit cu mult pe cel al veritabilei boierimi. Aşadar, potrivit concepţiei lui Mihail Sturdza, singurul mijloc de a scăpa ţara de tulburări şi dezordini este revenirea la vechile uzanţe ale ţării, potrivit cărora *„alegerile se fac numai de fruntaşii ordinului nobilimii".* în acest fel, şeful statului este ales de egalii săi din rândul celor mai vechi şi capabili[105].

Numai că, boierii cei mari, invocând doar cu câţiva ani în urmă sprijinul şi ocrotirea Puterii protectoare, lezaţi adeseori în sentimentele lor naţionale, umiliţi personal, supuşi unor vexaţiuni, mai ales în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829, părăsesc vechile poziţii, foarte mic devenind numărul celor care mai credeau în binefacerile atât de des solicitate. Nemulţumirile boierilor contra protectoratului Rusiei sunt în creştere, după 1826, iar ei nu se sfiesc a le arăta public. .

Eminamente conservatoare şi absolutistă, Rusia îşi va ralia, însă, toate forţele reacţiunii. După 1826, boierii conservatori, ahtiaţi după privilegii, care le concedau monopolul puterii, găsesc sprijin în Puterea protectoare, mai ales în perioada de ascensiune politică. Erijându-se în apărător al popoarelor

105 ***Hurmuzaki,* S I-4, p. 94-97, Scrisori din 8 februarie şi 10 martie 1827.**

creştine din
Balcani, ţarul Rusiei devine tot mai de temut, acceptându-i-se protecţia, chiar când nu era dorită.

0 perioadă de tranziţie de la regimul absolutist al despoţiei orientale către cel al oligarhiei aristocratice are loc între anii 1821-1828. încercările de reforme eşuează sub imperiul forţei reacţiunii interne şi externe. în lupta sa acerbă cu elementele boierimii liberale, care tindeau la înfăptuirea unei egalizări în drepturi la nivelul întregii clase dominante, deci o timidă democratizare la vârf, boierimea conservatoare a triumfat, revenind în Principate şi restatornicindu-se în drepturi, ce vor fi consacrate prin Convenţia de la Akkerman, prin tratatul de la Adrianopol şi prin Regulamentul Organic ce s-a dovedit opera unei colaborări asidue între marea boierime şi vechea sa ocrotitoare Rusia, căreia i se adresase cu memorii timp de un secol, întrucât constituia reazemul cel mai temeinic în speranţa de menţinere a privilegiului de castă aristocratică.

Mai mult şi mai profund decât în timpul domniilor fanariote, îşi fac loc ideile absolutismului luminat, chiar în practica politică a conducătorilor Principatelor, dar aceste idei nu au un rol dominant. Regimul a fost şi a rămas, şi sub domniile pământene, cel agreat şi susţinut cu forţa din afară de către Puterile suzerană şi protectoare, încă chiar mai mult, datorită unei prelungite ocupaţii armate otomane.

Politica de concesii din ultimii ani de domnie ai primilor domni pământeni a avut loc nu atât ca o presiune a pribegilor boieri conservatori reîntorşi la căminele lor, cât, mai ales, a întregii clase boiereşti, îngrijorată de perspectiva unor reforme de structură, care să atingă totalitatea privilegiilor. în faţa primejdiei, boierii de toate rangurile fac corp comun. Şi, astfel, se ajunge la regimul politic regulamentar, care consacră drepturi politice întregii clase dominante, dar mai ales marii boierimi conservatoare, ajunsă la apogeul puterii sale, sub oblăduirea directă a Rusiei, întruchipând cel mai pregnant vechiul regim.

CAPITOLUL III

SUPREMAŢIA OLIGARHIEI CONSERVATOARE SUB DOMNIILE REGULAMENTARE

Principatele Române, care se aflau sub înrâurirea unui început de modernizare, încă din secolul al XVIII-lea, după 1828-1829, cunosc o accentuată dezvoltare economică şi culturală, vădind interesul boierilor cărturari pentru propăşirea naţională. Desfiinţarea monopolului turcesc deschidea căi largi economiei. Necesităţile de informare determină apariţia gazetelor şi tipărirea unor lucrări indispensabile evoluţiei limbii şi literaturii române. Traducerile de cărţi lărgesc orizontul de cunoaştere. Se înfiinţează numeroase şcoli de nivel elementar şi mediu, tot mai mulţi tineri se îndreaptă pentru studii în capitalele şi oraşele ţărilor apusene, în faţa unor deschideri spre progres, boierimea conservatoare se vede nevoită să părăsească treptat teoriile retrograde ale imobilismului, asimilând şi propagând pe cele ale evoluţionismului, curent ideologic de esenţă conservatoare, sub influenţa directă a filosofiei germane şi engleze. Conservatorismul nu mai apare sub forma rigidă şi vetustă a unei opoziţii totale la orice idee de reformă. Dimpotrivă, este influenţat de curentul evoluţionist care acceptă şi promovează politica unor reforme cu caracter administrativ, vădind tendinţa spre modernizare
prin propăşire culturală şi sporirea gradului de confort material. Este întocmai ceea ce se întâmplă în perioada regulamentară, când Principatele se află sub conducerea directă a oligarhiei aristocratice, dornică să pună în aplicare unele principii ale absolutismului luminat, al cărui adept a fost, mai ales, Mihail Sturdza al Moldovei.

Primele domnii pământene încetează odată cu ocuparea Principatelor şi instaurarea unei administraţii militare ruse sub conducerea contelui I.F. Pahlen, care este preşedintele Divanurilor, apoi a lui P.F. Jeltuhin, şi, curând, după moartea acestuia, a lui Pavel Kiseleff, până în 1834. Animaţi de dorinţa de a face binele patriei lor, mulţi boieri colaborează la opera de alcătuire a Regulamentelor Organice. Lucrările Comisiei de redactare, sub preşedinţia consulului general rus L.M. Minciaky, se termină la 30 martie 1830.

Regulamentul Organic a fost elaborat pe baza principiilor evoluţioniste, precum rezultă din prezentarea lui în faţa Adunării obşteşti de către Pavel Kiseleff: *„Regulamentul Organic ce v-a fost prezentat ca să-l cercetaţi, afirma generalul, cuprinde principiile cele mai potrivite cu situaţia d-voastră socială actuală. El nu cuprinde nici una din acele teorii care, în abstracţia lor, nu sunt lipsite de un ţel de utilitate recunoscută, dar care în aplicare dau greş, trecând de limitele, pe care civilizaţia actuală şi deprinderile naţionale sunt singure în drept de a trage"'.* Se părăsise, aşadar, teoria imobilităţii seculare, în favoarea conservatorismului bazat pe principii evoluţioniste, care semnificau o creştere treptată. Această ideologie conservatoare a fost promovată, apoi, în tot cursul secolului al XIX-lea. Era de esenţă occidentală, ca şi liberalismul, dar opusă acestuia, căruia-i contesta radicalismul, deci efectuarea unor reforme de structură, între care desfiinţarea privilegiilor prin naştere.

în mod evident, comparativ cu proiectele de reformă ale boierilor conservatori moldoveni, proiectul de constituţie al cărvunarilor reprezenta un real progres, deşi şi acest proiect avea caracter oligarhic, dar mai larg, extinzând egalitatea în drepturi a tuturor categoriilor de boieri, nu numai a celor de rang superior, deci lărgirea bazei sociale a privilegiaţilor. Domnul devenea într-adevăr constituţional, aprobat de un sfat alcătuit numai din boieri mici. în acest fel, nu putea însă fi vorba de o reprezentanţă naţională, ci tot de una boierească, cu un caracter mai larg, dar nu încă democratic, deşi pe calea aceasta se ajungea şi la democraţie.

1 ***Analele Pariamentare ale României,*** **voi. I, Bucureşti, 1890, p. 70, cf. E. Lovinescu,** ***op. cit.,*** **voi. II, p. 223.**

Se ignorau, astfel, celelalte clase şi categorii sociale. Ulterior, Regulamentul Organic, nefiind altceva decât un instrument al oligarhiei boiereşti, va exclude celelalte clase sociale de la drepturi. Domnitorul era obligat, formal, să guverneze în temeiul Regulamentului Organic. Adunarea obştească avea însă un caracter oligarhic, compusă numai din boierime, de toate categoriile. Astfel că şi alegătorii şi aleşii erau boieri. Viaţa politică se reducea la existenţa numai a unei singure clase sociale, care deţinea, în întregime, privilegiul politic[106].

în perioada administraţiei regulamentare s-au pus bazele conservatorismului evoluţionist cultural şi social. Acest evoluţionism a ţinut loc de argument în *„toate campaniile obscurantiste de la Mihai Sturdza şi până în*

106 **E. Lovinescu,** ***op. cit.,*** **voi. II, p. 231-232.**

zilele noastre". „Dregătoriile publice – se rostea ***Proiectul pentru reorganizarea învăţăturilor,*** al unei comisii din 1845, din care făceau parte vornicii G. Balş, C. Sturdza, V. Beldiman şi C. Negruzzi[107] –, *n-ar putea fi încredinţate decât la oameni cu oarecare stare, pe când cealaltă parte a cetăţenilor se dedă la îndeletnicirile negoţului, a meşteşugurilor şi a lucrării pământului, de unde ar urma că, dacă am da tot acea învăţătură treptelor societăţii care se găsesc în împrejurări deosebite, ar fi tot aşa precum de a supune la una şi aceeaşi hrană vietăţi de soiuri deosebite'[2].*

Mai clar, încă, exprima această concepţie conservatoare cunoscutul scriitor Costache Conachi: *„adevăratul început de civilizaţie ar fi a se învăţa norodul catehismul, cum trebuie să lucreze pământul, să grijască vietăţile şi cum să ajute cu gospodăria sau cu casnice lecuiri şi oblojeli, iar starea deasupra norodului, acea boierească, să înveţe cum trebuie să judece şi să cârmuiască pe norod'[108].*

Păstrarea privilegiului, în accepţiunea conservatorismului evoluţionist, dominant în perioada Regulamentului Organic, se făcea prin bararea accesului la învăţătură fiilor claselor neprivilegiate. Drept urmare, Mihail Sturdza procedează la desfiinţarea Colegiului, în favoarea dezvoltării învăţământului elementar şi practic, pentru că numai atât vroia să acorde copiilor claselor de jos : *„Reacţionarismul* – scria E. Lovinescu – *apărea fără mască; societăţile erau privite prin prisma unei stratificări, în care îşi supravieţuia vechea concepţie a castelor indiene; oamenii erau socotiţi ca «vietăţi de soiuri diferite» ce nu trebuiau supuse aceluiaşi regim educativ'[6].* Mobilul real al propagatorilor unui astfel de sistem conservator
era sesizat şi menţionat ca atare de Gh. Asachi, directorul Epitropiei şcolilor, deci funcţionar de stat. Sistemul de învăţământ preconizat se situa clar contra egalităţii accesului la învăţământul de toate gradele. El constata că sistemul preconizat a inspirat neîncredere, întrucât favoriza privilegiul prin monopolul la învăţătură înaltă fiilor de boieri obişnuiţi cu caracterul lucrativ al dregătoriilor de stat[109].

Aspiraţiile spre modernizare, în primul rând dezvoltarea învăţământului şi tipăriturilor, aveau a se limita, aşadar, în mod obiectiv, mai ales la cerinţele clasei dominante, care căuta, şi în noile condiţii, să-şi perpetueze privilegiul politic, în calitate de clasă conducătoare unică. în lipsa unei temeinice pregătiri intelectuale a fiilor de oameni neprivilegiaţi, se perpetua monopolul

107 **Vezi: *„Gazeta de Transilvania",* nr. 46 din *1* iunie 1845, p. 182.**
108 **E. Lovinescu, II, p. 224.**
109 ***Ibidem.***

conducerii statului de către boierime, singura în măsură, nu numai economic şi social, dar şi politico-juridic, să asigure o învăţătură înaltă urmaşilor săi. Deţinerea monopolului la învăţătură înaltă a constituit multă vreme ascendentul cel mai categoric al clasei dominante la funcţii în stat. Numai scindarea ei, în liberali şi conservatori, va duce la promovarea ideologiei democrat-liberale şi la democratizarea învăţământului, printr-un acces mai larg tineretului din celelalte clase şi categorii sociale.

Anaforaua din 1827 constituie un început de legiferare a privilegiului, a cărui expresie ultimă şi cea mai dezvoltată o constituie, fără îndoială, Regulamentul Organic. Acest Regulament nu introducea principii noi, ci numai consacra existenţa unor vechi deprinderi şi abuzuri, legalizând ceea ce exista de fapt. Astfel, el devenea o constituţie ideală pentru marea boierime conservatoare. De altminteri, Regulamentul Organic nu este altceva decât opera unei colaborări asidue între marea boierime şi vechea sa ocrotitoare, Rusia, căreia i se adresase cu memorii timp de un secol, întrucât constituia reazemul cel mai de nădejde în tendinţa de menţinere a privilegiului de castă. Mai mult încă, Puterea protectoare s-a văzut nevoită să tempereze, prin intermediul lui Pavel Kiseleff, lăcomia marii boierimi, care nu mai găsea limite pretenţiilor sale faţă de ţărănimea clăcaşă. Prin Regulament, Anaforaua dată de Ioan Sandu Sturdza primeşte consacrarea legală, boierii fiind exceptaţi definitiv de la orice dări către stat, spre deosebire de trecut când plăteau dări indirecte, trecute, prin Regulament, tot pe seama ţăranilor. Unei propuneri a lui Kiseleff, de a se stabili o dare funciară pentru toate domeniile boiereşti, i s-a răspuns categoric negativ de către comisia de boieri care avea sarcina redactării Regulamentului Organic, la 15 ianuarie 1830. Astfel, se stabilea legal abuzul ce decurge din privilegiul social[110].

Datorită privilegiului politic, marea boierime deţinea majoritatea în Adunarea obştească, dispunând deci de destinele statului. Astfel, din cele 2.500.000 locuitori ai Ţării Româneşti, numai 3.000 erau alegători, toţi boieri, între care 75 mari boieri. Prin protecţia Rusiei, marii boieri îşi asiguraseră privilegiul consacrat prin Regulament, deşi nu reprezentau *„nici interesele ţării, nici chiar ale celor 3.000 de boieri care i-a constituit în ţară legală. Ţăranii au fost aserviţi boierilor proprietari, boierii, la rândul lor, au fost aserviţi domnului şi domnul, el însuşi străinului. De aici neputinţa de a face binele, incapacitatea de a opri răul; iată legea actuală a ţării"'.* Numai naţiunea singură putea pune capăt unei astfel de stări de lucruri, prin

110 ***Ibidem,*** **p. 225-226.**

alegerea unei Adunări naţionale reprezentative, democratice.

Acordarea a numeroase ranguri boiereşti de după 1821 a transformat numeroşi indivizi în funcţionari servili. 0 reacţie puternică s-a produs în rândurile marii boierimi, care şi-a restabilit astfel poziţiile prin Regulamentul Organic. Acest act *„a constituit boierii, care nu erau până atunci decât ansamblul dregătorilor în funcţiune sau în disponibilitate, într-o castă autocratică mult mai vicioasă, căci ea nu-şi trăgea dreptul său, forţa sa, moralitatea sa, nici în ereditatea, nici în alegerea, nici în capacitatea, ci în simpla bunăvoinţă a domnitorului de a le acorda un rang, un grad oarecare"*[111]. Singur rangul conferea drepturi politice, exceptând pe purtătorii săi de la impozit şi de la oricare alte sarcini, deschizând calea spre ocuparea funcţiilor publice în stat. De aici, aviditatea de a deţine astfel de ranguri. Regulamentul Organic a împărţit boierii în trei categorii, care se bucurau de toate privilegiile civile şi sociale, însă cele politice se acordau diferenţiat, încât categoria întâi avea mai mult decât a doua şi aşa mai departe.

Sub oblăduirea unui absolutism luminat şi în spiritul prevederilor Regulamentului Organic au loc o serie de îmbunătăţiri în Principate, tinzând, în mod firesc, spre modernizare, începând cu învăţământul şi sfârşind cu urbanizarea. A.D. Xenopol le consideră bune şi spre propăşirea Principatelor Române, cu o singură excepţie, aceea a introducerii cenzurii, care nu existase înainte de 1828, deoarece tipăriturile aveau, îndeosebi, un caracter religios. Tocmai când presa şi cărţile urmau să contribuie la dezvoltarea intelectului s-a luat măsura cenzurării lor[112]. Boierimea conservatoare, în pofida unor demersuri ale lui Kiseleff, în sensul
limitării puterii sale politice, le-a primit pe toate, prin stăruinţa expresă a Curţii protectoare, în scopul de a o îndatora şi aservi interesului său[113].

Cu toate acestea, sau în pofida existenţei unor asemenea practici politice discordante cu interesul naţional, se constată dispariţia grupărilor boiereşti, care-şi întemeiau ideologia pe intrarea Principatelor sub suzeranitatea sau suveranitatea Rusiei. în Moldova, sub domniile regulamentare, aspiraţiile spre libertate naţională devin şi mai puternice. Cu toţii doreau sprijinul Puterilor occidentale pentru a avea un domn străin, din

111 ***Ibidem,* p. 425.**

112 **A.D. Xenopol, *Istoria românilor,* XI, p. 93.**

113 ***Ibidem,* p. 103. Vezi Apostol Stan, *Adunările obşteşti,* în *Istoria parlamentului şi a vieţii pariamentare din România,* Bucureşti, 1983, p. 26-58.**

Apus, şi unirea Principatelor sub autoritatea lui. Deci, pentru a fi mai puternice în faţa pericolului naţional al anexării Principatelor, se vroia unirea şi chiar independenţa lor. Partidul Naţional din Moldova avea ca şef pe Al. Mavrocordat, considerat adept al Franţei lui Ludovic Filip : *„un bătrân care toată viaţa sa a visat independenţa principatelor şi care ar vrea să-şi vadă, înainte de moarte, visul împlinit"*[114]. Din această grupare politică mai făceau parte : Constantin Mavrocordat, adversar vehement al demnitarilor Rusiei, Iorgu Catargiu, propunător la 1827-1828 al Unirii Principatelor. Gruparea s-a destrămat, însă, prin trecerea lui Al. Mavrocordat de partea autorităţii domneşti. După 1840, se ridică altă generaţie de militanţi pentru cauza naţională. Până atunci, opoziţia contra domnului avea ca punct de pornire invidia şi dorinţa de a ocupa tronul sau înaltele funcţii. Numai generaţia nouă a conceput lupta bazată pe principii[115].

Până la apariţia unei astfel de opoziţii, bazată de principii liberale, Mihail Sturdza, viitorul domn regulamentar, se opunea însăşi prevederii alegerii domnului de către Adunarea obştească. Astfel, într-un memoriu din 27 iulie 1830 către guvernul rus, el propunea numirea domnului de către Curtea protectoare, în locul alegerii de către forul deja desemnat. El argumenta că alcătuirea Adunărilor generale extraordinare, împuternicite să aleagă pe domn, vor avea loc, întotdeauna, în prezenţa unor tulburări, care vor compromite instituţiile create prin Regulamentul Organic. Cei care au dat votul lor domnului se aşteaptă de la el să le acorde funcţii şi numeroase avantaje personale. De aceea, consideră necesară numirea domnului de către Curtea protectoare, urmând să primească învestitura de la Sublima Poartă[116].

De altminteri, Mihai Sturdza reuşea să vină întotdeauna în întâmpinarea dorinţelor şi principiilor conservatoare ale Curţii protectoare. Fidelitatea faţă de aceasta constituia criteriul fundamental al tuturor ridicărilor în slujbe şi al statorniciei pe tron a domnitorilor. Rezultă aceasta cu evidenţă dintr-o scrisoare secretă a generalului Pavel Kiseleff către A.P. Butenieff, ambasadorul Rusiei la Constantinopol. Astfel, este expusă necesitatea unor măsuri administrative şi legislative, care vor trebui să fie garantate de către viitorii domnitori ai Principatelor Române faţă de Rusia. în primul rând, adeziunea lor sinceră şi totală la Regulamentul Organic, apoi ridicarea în

114 ***Hurmuzaki,* voi. X, p. LXXIX, Prefaţa lui N. lorga, S.I-6, p. 281.**
115 ***Ibidem,* p. LXXIX.**
116 ***Ibidem,* Supliment I-5, p. 34-36.**

ranguri a boierilor din toate categoriile care au servit cu zel şi devotament guvernul rus şi recunoaşterea tuturor avansărilor civile şi militare făcute în timpul ocupaţiei armatei ruseşti, menţinerea în posturi a principalilor funcţionari. Un ultim punct prevedea restricţii împotriva introducerii presei şi cărţilor străine : *„supravegherea de exercitat asupra presei publice şi asupra introducerii şi vânzării de cărţi şi jurnale străine care, din cauza situaţiei geografice a Principatelor, ar putea deveni un principiu de dezordine şi de perturbare nu numai pentru ele însele, dar chiar pentru provinciile limitrofe"'.*

Problema respectării Regulamentului Organic se dovedea primordială, între toate celelalte, căci prevederile sale includeau, în întregime, principiile conservatoare ale Rusiei şi marilor boieri români. Contelui Nesselrode, ministrul de Externe al Rusiei, îi scria generalul Pavel Kiseleff, la 26 septembrie 1832, din Bucureşti, că ţarul nu trebuie să ordone evacuarea Principatelor până când Poarta nu va recunoaşte şi sancţiona Regulamentul Organic şi nu va indica noilor domnitori că respectarea lui trebuie să fie una din legile fundamentale[117].

Sub o astfel de protecţie, boierii conservatori îndrăznesc orice, mergând chiar până a irita pe însuşi generalul Pavel Kiseleff, un om politic cu concepţii conservatoare absolutiste, dar influenţate de filosofia luminilor, căci agrea despotismul luminat. Abia sosit de 15 zile la Iaşi, el împărtăşea ambasadorului la Constantinopol, A.P. Butenieff, dezamăgirea sa faţă de rapacitatea şi încrâncenarea boierilor moldoveni în scopul menţinerii privilegiilor lor şi acaparării de noi pământuri de la ţăranii liberi. Alcătuirea Adunării obşteşti constituie ea însăşi motiv de dezordine. La mijloace represive contra lor nu se poate recurge, a lăsa lucrurile să decurgă precum mai înainte înseamnă provocarea a noi dezordini, care întârzie formarea unor noi guverne: *„Pe lângă aceasta* – scria Kiseleff -
Adunarea formată din boieri care niciodată n-au făcut decât să calce drepturile claselor inferioare, fiind constituită judecător, în propria sa cauză, în mod firesc ea nu caută decât să-şi mărească propriile privilegii, în paguba altora care nu sunt reprezentaţi, nici apăraţi de nimeni. Aceasta a mers atât de departe, încât, printr-un articol insidios la capitolul ***claca,*** *au aservit săteni care sunt liberi, în fiecare zi tinzând a asen/i noi oameni liberi, pentru a-i oprima încă mai mult"'.* Generalul Kiseleff este de părere că acest articol trebuie revizuit neapărat, altminteri, aşa cum este, ar produce foarte rea impresie în Principate. Orice domnitor ar veni în Moldova va trebui să

117 ***Ibidem,*** **p. 404-406.**

reformeze compoziţia Adunării, deoarece laşii s-ar transforma într-o mică Varşovie. De aceea, roagă pe A.P. Butenieff să sustragă Regulamentul de la Poartă, spre a se introduce unele modificări în acest sens[118].

Compoziţia Adunării obşteşti a Moldovei, înainte de urcarea pe tron a domnilor regulamentari, a fost prezentată de consulul francez Mimaut ministrului de Externe al Franţei, Leonce-Victor de Broglie. Astfel, el considera că existau două grupări în Adunare. Una era constituită în jurul marelui vistier (ministrul Finanţelor) Mihail Sturdza, în fapt majoritatea, alcătuită din 27 sau 28 de membri din totalul de 35. între cei mai de seamă se numărau : Al. Ghica, N. Suţu. Cealaltă grupare avea în frunte pe marele logofăt (ministrul de Justiţie) Constantin Sturdza[119].

La câteva luni după numirea ca domn al Moldovei de către Poartă, la 22 martie/3 aprilie 1834, cu acordul guvernului rus, generalul Pavel Kiseleff îl încu- noştinţa pe Mihail Sturdza, cel mai fidel dintre boierii români, că ţarul îi conferise ordinul Sf. Ana, împodobit cu coroana imperială, în calitate de domn al Moldovei[120].

în noua sa calitate, aflându-se la Constantinopol, Mihail Sturdza critica demersurile domnului Ţării Româneşti pe lângă Poartă, care, în schimbul concesiei de a arbora drapelul naţional şi prelevarea a trei procente din vămi, s-a angajat să mărească tributul cu 1800 de pungi pe an. Domnul Moldovei considera că acest demers făţiş contravine drepturilor Puterii protectoare, creându-se, astfel, un precedent care va da naştere la cerinţe şi exigenţe ulterioare : *„aducând atingere principiului conservator al unei Puteri mărinimoase şi binefăcătoare'^.*

Mihail Sturdza relata că Poarta i-a cerut şi lui să procedeze precum Al. Dim. Ghica, însă a refuzat, pe motiv că domnitorii nu pot decide nimic fără asentimentul Adunării obşteşti, apoi că nu e de competenţa lor de a trata arborarea drapelului, iar trei procente din vămi constituie un avantaj iluzoriu. El îşi exprima părerea că acestea toate ar putea fi obţinute mai târziu de către Rusia, ceea ce firește nu era decât o himeră. Pentru a argumenta şi a convinge pe generalul Pavel Kiseleff, Mihail Sturdza scria : *„eu prefer mai degrabă să renunţ la domnie decât să compromit garanţiile sacre şi principiile conservatoare de existenţa cărora politica mărinimoasă a Curţii imperiale a*

118 ***Ibidem,*** **p. 407.**

119 ***Idem,*** **voi. XVII, Bucureşti, 1913, p. 311, Rapoarte consulare franceze (1825-1846). Publicate de Nerva Hodoş, laşi, 20 ianuarie 1834.**

120 ***Idem,*** **SI-4, p. 102-103, 2 iunie 1834.**

chemat ţara mea"'.

Boierul conservator dintotdeauna, cel care a afirmat pentru prima dată în istoria ţării principiile conservatoare, adept convins al sprijinului necondiţionat pe Rusia, în scopul apărării privilegiilor marii boierimi, urcat pe tronul Moldovei, vădea aceeaşi puternică înclinare spre aceleaşi principii şi spre ocrotitoarea lor. într-un memoriu din 1835, el lua apărarea privilegiilor, propunând măsuri aspre pentru reprimarea opoziţiei. în fapt, care era opoziţia detectată de Mihail Sturdza ? Fireşte, boierii înnobilaţi pe timpul domniei lui loan Sandu Sturdza. în mod vădit, domnul se arătă critic faţă de clasa boierească, în realitate fiind contra boierimii care făcea opoziţie guvernului şi administraţiei sale susţinătoare ale Regulamentului Organic şi Puterii protectoare. Astfel, afirmă că *„facţiunea",* adică opoziţia, caută să lovească în instituţiile regulamentare şi, mai ales, în şeful statului. De aceea, se vede nevoit să ia apărarea unei părţi a boierimii care şi-a dovedit ataşamentul şi afecţiunea faţă de domn şi nu trădează gândirea dominantă a clasei lor, adică principiile conservatoare ale marii boierimi[121].

Reprezentantul cel mai de seamă al marii boierimi conservatoare, la fel ca odinioară, constata originea partidei opoziţioniste în multitudinea de titluri de nobleţe acordate în deceniul precedent. Astfel, peste 800 de noi boieri caută să obţină slujbe în stat. în lipsă de oferte, ei provoacă dificultăţi guvernului şi tulburări în stat. Acest *„partid dispreţuit a îndrăznit"* să facă propuneri lui Mihail Sturdza de a pactiza cu el, dar toate au fost în zadar, căci – afirmă el – membrii săi nu doreau altceva decât să fie acceptaţi la conducere şi să aibă acces la privilegii nestingheriţi. în scopul urmărit, ei incriminează actele administraţiei de stat, căutând să intimideze şi să discrediteze guvernul, prin atragerea, de partea lor, a celor răuvoitori şi a celor slabi. în fruntea partidei opoziţioniste se afla fostul
mare vistier Alexandru Sturdza *„om ignorant şi îngâmfat".* El se erijează în şef de partid, raliind în jurul său tot soiul de nemulţumiţi. în timpul domniei lui loan Sandu Sturdza, a avut rolul principal, ducând, precum aprecia Mihail Sturdza – o propagandă ostilă Rusiei. Succe-dându-i la Vistierie, Mihail Sturdza afirma că a avut prilejul să-i cunoască imoralitatea şi inepţia: *„Această coterie* (partidul opoziţio- nist), *nulă şi neînsemnată până acum, nu este mai puţin hărţuitoare, insolentă şi vinovată de vederi răzvrătitoare pe care le proclamă deschis şi prin aroganţa individului care o conduce"'.*

Exagerând în mod evident, pentru a atrage mânia Rusiei contra unor

121 ***Ibidem,*** **Supliment I-5, p. 272-273.**

aşa- numiţi „răzvrătitori”, care dintotdeauna s-au opus acesteia şi principiilor conservatoare pe care le ocroteşte, Mihail Sturdza susţine, în memoriul său, că, nepedepsită, această facţiune ar continua să crească atât ca număr, cât şi ca îndrăzneală : *„partidul ar putea pe nesimţite să prindă consistenţă, să se dezvolte şi să profite de prima ocazie favorabilă pentru a-şi întinde reţeaua în ţară şi să stârnească tulburări serioase”*[122]. Pentru a preveni asemenea eventualităţi, Mihail Sturdza consideră că e mai bine să lovească un singur individ, decât pe cei mulţi. De aceea, va surghiuni la mănăstire pe Al. Sturdza, şeful partidului opoziţionist, după ce, însă, îl va preveni la următoarea şedinţă de Consiliu. Printr-o asemenea măsură, aplicată la timp şi eficientă, contra celor care încearcă tulburarea ordinii publice, va înnăbuşi în faşă *„partidele răzvrătitoare antisociale”,* căci numai în acest fel, vor fi puse la adăpost instituţiile regulamentare de maşinaţiunile răuvoitorilor[123].

Adversar înverşunat al novatorilor, Mihail Sturdza fusese unul dintre cei mai de seamă fruntaşi ai opoziţiei conservatoare a boierilor emigranţi după 1821. Ocupând tronul Moldovei, sub protecţia Rusiei, el capătă şi mijloacele de a oprima boierimea nemulţumită transformată în forţă opoziţionistă sub domnia sa. Pretinsele agitaţii şi tulburări ale acesteia sunt reclamate frecvent consulului general rus, baronul P.l. Riickmann, pentru a autoriza măsurile contra ei. între şefii opoziţiei, domnul indică pe logofătul Constantin Sturdza, considerat din toate punctele de vedere *„un om rău”,* apoi pe postelnicul Al. Mavrocordat, *„plin de datorii, în stare de faliment, ignorant”.* în privinţa principiilor politice, Al. Mavrocordat se declară adept al lui Ludovic Filip, furnizând câteva date prestins false unui străin.

Alţi fruntaşi opoziţionişti erau aga Al. Rosetti, om ruinat şi în acută strâmtoare; vistierul Al. Sturdza. Aceşti *„indivizi”* s-au asociat cu câţiva străini fără căpătâi, punând la cale intrigi, încât nepedepsirea lor ar dăuna grav liniştii şi ordinii publice.[124]

Domnul Moldovei s-a şi grăbit în luarea de măsuri contra fruntaşilor opoziţiei, înştiinţându-l pe baronul Riickmann de surghiunirea la conacele lor a următorilor : Constantin Sturdza, Al. Sturdza şi Gh. Ghica, a căror îndrăzneală şi atitudine nu mai puteau fi tolerate. *„Casa logofătului Constantin Sturdza devenise un punct de întruniri, care avea caracterul unui comitet*

122 ***Ibidem,* p. 274.**
123 ***Ibidem,* p. 275.**
124 ***Ibidem,* p. 279-280, laşi, 3 noiembrie 1835.**

revoluţionar"[125].

în cei câţiva boieri opoziţionişti, Mihail Sturdza vedea veritabili revoluţionari, când, în realitate, ei nu doreau decât ameliorări în administraţia de stat şi o domnie suportabilă pentru toţi membrii aceleiaşi clase dominante. Arogant, ştiind că deţine puterea în temeiul şi prin ocrotirea Rusiei, domnul Moldovei se vedea a fi şeful autorizat al oligarhiei aristocratice conservatoare, care dobândise supremaţia politică şi nu înţelegea altfel, decât s-o păstreze numai în avantajul său. Constituită în *„elită"* socială, veritabilă castă, marea boierime conservatoare îşi găsise, încă mai de mult, şeful ei cel mai autorizat, diriguitorul unui curent politic, care începuse cu teoria imobilismului social şi adoptase pe cea a evo- luţionismului sub imperiul unor noi împrejurări istorice.

Convins că numai prin regimul absolutismului luminat se va ajunge la transformări binefăcătoare, Mihail Sturdza a întreprins unele măsuri cu consecinţe favorabile, în multe privinţe, căci multe erau de înfăptuit după atâtea secole de înapoiere, dar toate le-a făcut, îndeosebi, în interesul marii boierimi privilegiate, în mod autoritar, lezând demnitatea şi interesele boierimii mici şi mijlocii, care n-a întârziat să se transforme în forţă politică de opoziţie. Iritat de acţiunile acesteia din Adunarea obştească a Moldovei, Mihail Sturdza o denunţa baronului Riickmann, spre a atrage noi măsuri de reprimare contra ei. Astfel, constată că în Adunare se aflau cinci opozanţi, care îi făceau sarcina tot mai grea, precum : Al. Mavrocordat, care se declara agentul Franţei, Al. Rosetti, Constantin Catargi, Gh. Ghica, aflat sub influenţa temerară a domnului Ţării Româneşti, apoi Constantin Balş. Precum se lamenta domnul Moldovei baronului Riickmann, prezenţa lor în Adunare o va compromite[126].

La 5 decembrie 1835, Mihail Sturdza transmitea consulului general rus un proiect pentru reprimarea celor nemulţumiţi în vederea aprobării lui de către Curtea din Petersburg şi Poarta otomană[127]. într-o scrisoare către ambasadorul rus la Con- stantinopol, el susţinea că nemulţumirea opozanţilor constă în ostilitatea boierimii moldovene contra instituţiilor regulamentare. Nemulţumirile opozanţilor se manifestă prin acţiunile de răsculare a sătenilor[128]. Baronul Riickmann nu agrea, însă, măsurile de expulzare din Adunare a celor cinci boieri opoziţionişti, încât, la 30 ianuarie 1836, îi scria să-i

125 ***Ibidem,* p. 288.**
126 ***Ibidem,* Supliment I-5, p. 295-297, Iaşi, 25 noiembrie 1835.**
127 ***Ibidem,* p. 297-298.**
128 ***Ibidem,* p. 310-313, Iaşi, 12 ianuarie 1836.**

reintegreze, căci altfel intenţionau să adreseze un protest la Petersburg[129]. Şi generalul Pavel Kiseleff se vede nevoit să intervină pe lângă vehementul domn al Moldovei spre a-i tempera avântul în opera de reprimare a opoziţiei, în vederea liniştirii şi nu a tulburării spiritelor. Astfel, constatând nemulţumirea unor boieri, care s-au adresat ţarului cu un memoriu, între ei şi personalităţi binecunoscute, Pavel Kiseleff sfătuieşte pe Mihail Sturdza să-i cheme la guvern, pentru a calma spiritele[130]. în întâmpinarea dorinţelor Rusiei, domnul dădea o circulară către membrii Sfatului administrativ ca, pe viitor, să se conformeze întru totul dispoziţiunilor din Regulamentul Organic, fără nici o abatere[131].

Spirit închistat în dogme de esenţă conservatoare, cultivând elitismul în viaţa politică, Mihail Sturdza continua să susţină vechiul său punct de vedere, care se opunea electivităţii şi alcătuirii pe această bază a Adunării obşteşti, căci, în acest fel, intrau deputaţi şi din rândurile boierimii mici şi mijlocii, care se transforma în opoziţie. în concepţia sa, electivitatea, oriunde, nu numai în Principatele Române, creează dezordini şi tulburări de tot felul, antrenând la pervertirea spiritului public şi la înfruntarea autorităţii în stat: *„alegerea este* – scria el baronului Riickmann – *pe de altă parte şi nu poate fi decât incompatibilă nu numai cu obiceiurile şi starea morală a Moldovei, dar, de asemenea, cu situaţia ei politică, principiul guvernului moldovean plasat sub suzeranitatea Porţii şi sub protecţia Imperiului Rusiei nu va putea întruni exigenţele unui guvern reprezentativ, or, acestea nu sunt decât printre ultimele care implică adunări elective, care sunt adesea bazate pe doctrine diametral opuse garanţiilor stabilite şi liniştii, de care guvernul Moldovei trebuie să fie pătruns'*.* Mihail Sturdza se pronunţă astfel pentru suprimarea modului de alcătuire a Adunării obşteşti şi nu a instituţiei însăşi. Aşadar, adunări neelective, care – zice-se – s-ar adapta foarte bine condiţiilor existente în Moldova'. în realitate, acest deziderat se conforma şi favoriza cel mai bine principiile conservatoare ale elitei conducătoare, care nu îngăduia alte opinii, decât pe cele proprii, fiind astfel lipsită de spirit de toleranţă faţă de adversarul politic.

Animat de spiritul intoleranţei faţă de opoziţie, Mihail Sturdza făcea cunoscut consulului rus la laşi, Karl von Kotzebue, că a luat măsurile necesare de suprimare a suplimentului ***„Albinei româneşti"*** intitulat ***„Alăuta românească",*** apărut, la 1 septembrie 1838, sub egida ***Institutului Albina.*** De

129 ***Ibidem,*** **p. 317-318.**
130 ***Ibidem,*** **Supliment I-4, p. 116-117,1 februarie 1836.**
131 ***Ibidem,*** **p. 118,16 aprilie 1837.**

fapt, consulul general rus ceruse, iar domnul Moldovei, ca de obicei, se conformase, să suprime suplimentul ***„Albinei româneşti”,*** pe motiv că în articolul ***Filosofia vistului*** se făcea aluzie la Rusia, *„al cărei nume* – scria el lui Kotzebue – *trebuie să fie venerat atât de guvern, cât şi de locuitorii ţării care-i datorează existenţa şi prosperitatea sa”*[132]. întrucât, autorul suplimentului, adică Mihail Kogălniceanu, se afla în *„recidivă”,* se lua măsura suprimării suplimentului ***„Albinei româneşti”.*** Mihail Sturdza îl asigura pe iritatul consul al Rusiei că guvernul său va veghea cu grijă să prevină sau să reprime cea mai mică atingere a numelui Rusiei, care nu trebuie înconjurată decât de dovezi de respect şi gratitudine[133]. Consulul Kotzebue transmitea, la 14 septembrie 1838, că între abuzurile comise şi încă necurmate se afla şi acordarea de ranguri de boierie, contrare vechilor regulamente. Unul dintre promovaţii în rang, pe nedrept, se dovedea a fi căminarul Eftimie Stamati, pentru care se cerea retragerea numirii[134].

înainte de întoarcerea în ţară a tinerilor cu concepţii liberale din ţările Apusului, se constată un reviriment al liberalismului aşa-zis ciocoiesc, reprezentat de micii boieri privilegiaţi, contra cărora întreprindea atât de dese măsuri punitive domnitorul Mihail Sturdza, cu acordul şi sub ocrotirea Rusiei. Una din manifestările liberalismului boieresc sau ciocoiesc este Conjuraţia confederativă a comisului moldovean Leonte Radu, în octombrie 1839, care avea relaţii secrete strânse cu Ştefan Catargiu, Gheorghe şi Constantin Sturdza, Constantin Burghele. El a redactat un program, considerat a fi revoluţionar, dar, în fapt, numai un contraregula- ment organic, cum îl numeşte Nicolae lorga. în esenţă, memoriul comisului Leonte
Radu preconiza abolirea protectoratului Rusiei şi garanţia colectivă a celor patru mari puteri: Anglia, Franţa, Austria, Rusia, sub suzeranitatea Porţii, înlocuirea guvernului absolutist monarhic cu unul luminat aristocratic, un domn ales, o confederaţie a Principatelor Române cu Serbia, un Consiliu de Stat, un Senat, miniştri responsabili, un Seim al nobilimii[135].

Memoriul comisului Leonte Radu despre abuzurile şi călcările de lege săvârşite în Moldova de la introducerea Regulamentului Organic septembrie-octombrie 1839 conţinea, în total, 32 de puncte. Autorul său evidenţia că, deşi au fost abolite prin Regulamentul Organic anumite dări, precum havaielile, acestea continuă încă de la introducerea lui. Referitor la alegerea deputaţilor

132 ***Ibidem, p. 142.***
133 ***Ibidem.***
134 ***Ibidem, p. 202, 215.***
135 ***Idem,*** **voi. X, p. LXXIX-LXXX. Prefaţa lui N. lorga.**

în Adunarea obştească se menţiona : *„Deputăţii şi boierii pentru obştească Adunare să aleg nu după plecarea (dorinţa) publicului, nici cu slobozenia dăruită prin Regulament, ci după făţişe poronci a Oblăduitorului (Puterii protectoare) şi prin feluri de îngroziri, şi din asemine oameni înjghebându-se aceasta Adunare (sufletul norodului), să lucrează ceea ce vrea domnul, iar nu ce-i legiuit şi hărăzit prin pronomii"*[136]*.* Mai demonstra Leonte Radu că funcţiile în stat şi rangurile boiereşti se vindeau pe bani, încălcând legiuirile ţării, că *„dreptatea făţiş se vinde pre bani, din care pricină săracii, văduvele şi orfanii pătimesc şi pier".* Boerescul (claca) s-a mărit de şase ori: *„în toate ramurile, boeriile se dau făr cuviinţă, făr măsură şi făr dreptate, ba mulţi se boeresc făr a sluji".* Apoi, abuzuri fără limite : *„samavolnicia, despotismul şi cruzimea necontenit urmează, prin ţară, nimene nu cercetează nici iea samă ca să îndrepte şi să stăpânească răul".* în fine, existau lux şi desfrâu, neorânduială şi neomenie peste tot, fără putinţă de a fi eradicate, din cauza guvernului slab. Domnul însuşi ia rusfeturi, interzise de Regulamentul Organic[137].

Un regim politic autocratic, ce se vroia luminat, prin întreprinderea unor măsuri de modernizare, se dovedea necruţător şi abuziv în problemele sociale, menţinând trăsături ale despoţiei orientale, spre a fortifica şi perpetua privilegiul oligarhiei conservatoare a marii boierimi. Domnul şi guvernul său încălcau flagrant prevederile Regulamentului Organic şi înseşi propriile legi. De aceea, comisul Leonte Radu procedează la un succint tablou final al gravei stări de lucruri din Moldova, comparativ cu cea existentă înainte de introducerea Regulamentului Organic *:"Mai înainte au fost pricini de giudecăţi pre puţăne, iar acum sânt multi. Mai înainte giu-*
decăţile se curma cu grabă, iar acum se lungesc pre mult. Mai înainte, deşi cheltueli în giudecăţi, dar pre puţin, iar acum precât pretenderăseşti pe atât trebue să chel- tueşti. Mai înainte, toate luările din ţară nu să sue nici la o a cince partea pe cât să iea astăzi. Iar apoi dacă ne vom întoarci la catachrisă (încălcarea de lege), de ne jăcuia mai înainte o sută, apoi astăzi ne dizbracă o mie, şi cu deosăbire că acei de atuncea să mulţămea cu puţăn, iar acestora de astăzi nu la toţi intri în voe cu mult. Domnii mai dinainte pentru mice nelegiuiri perde scaunul, dar de multe ori şi viaţa, iar acum jecueşte şi dizbracă fără temere. Atunce atârna Moldova de o singură putere, acum să vede supusă la doă. lată starea şi fericirea ei"'.

în pofida oricăror regulamente şi legiuiri, abuzurile, corupţia şi

136 ***Idem,* Supl. I-6, p. *11.***
137 ***Ibidem,* p. 78-79.**

prevaricaţiu- nile continuau, căci era în natura sistemului politic să le includă şi perpetueze, tocmai datorită exercitării puterii de către o oligarhie aristocratică asupra unui întreg popor şi, adeseori, asupra semenilor boieri, dar de categorie inferioară. Aşa-numitul partid naţional, care ar fi strâns laolaltă pe toţi boierii ţării, se dovedeşte o simplă ficţiune, în condiţiile înfruntării de interese între boierimea liberală şi cea conservatoare. Idealul naţional se dovedea un liant prea efemer între cele două grupări politice aflate în competiţie la cârma statului. Fricţiunile se vor intensifica, sfârşind prin scindarea definitivă a clasei dominante în progresişti sau liberali şi în retrograzi sau conservatori în timpul revoluţiei de la 1848, prin adoptarea ideologiei revoluţionare a liberalismului de către tinerii întorşi de la studii din centrele de cultură ale Europei.

Deocamdată, până la sosirea acestor tineri revoluţionari, militanţi pe bază de principii contra vechiului regim, domnitorii Principatelor, vajnici susţinători ai acestui regim, se înfruntau doar cu elemente ale boierimii liberale, precum comisul Leonte Radu în Moldova, loan Câmpineanu în Ţara Românească. Comisul moldovean întocmise încă şi o ***Sistemă de conjuraţie confederativă,*** având anexată o listă a conjuraţilor[138]. Această conjuraţie este însă descoperită de Mihail Sturdza, care înştiinţează de îndată pe consulul general rus V.P. Titov, succesorul lui P. Riickmann, cerându-i sfaturi în privinţa procedării cu comisul Leonte Radu. Proiectele sale fiind considerate de-a dreptul criminale, subversive, autorul memoriului se afla deja arestat, netăgăduind cele incriminate. Domnul Moldovei relata că nu se gândeşte totuşi la un proces, care ar provoca scandal, ci la interogarea şi expulzarea comisului peste Prut, în Basarabia, de unde a şi venit[139].

Consulul general rus scria, apoi, lui Mihail Sturdza, exprimându-şi opinia ca să se facă o instrucţiune secretă a Conjuraţiei confederative şi, în caz de nevoie, să expulzeze pe Leonte Radu în Basarabia. Deci, să evite inconvenientele unei proceduri finale, adică un proces, şi să se ia măsuri severe contra autorului şi complicilor săi. Comisul poate rămâne la conacul său sub strictă supraveghere sau să fie expulzat în Basarabia, cu titlu de vechi supus rus. în final, solicită să fie pus la curent cu toate amănuntele referitoare la complotul urzit[140]. La interogatoriu, comisul Leonte Radu a răspuns negativ la întrebări[141].

138***1 Ibidem,*** **p. 82-110.**
139 ***Ibidem,*** **p. 125,31 octombrie 1839.**
140 ***Ibidem,*** **p. 127, 7 noiembrie 1839.**
141 ***Ibidem, ţ>.*** **130-132.**

Un proces nu a putut fi intentat comisului Leonte Radu, întrucât ar fi avut un caracter politic, răscolind pasiuni şi resentimente, care mocneau în rândurile unei populaţii profund nemulţumite. La îndemnul consulului rus la laşi, mişcarea a fost înăbuşită, conducătorul ei fiind expulzat.

0 nouă perioadă începe, însă, după 1840 sub flamura radicalismului liberal promovat de tinerii învăţaţi la şcolile Apusului. Rusia priveşte acum cu nelinişte o deteriorare a situaţiei politice din Principate sub influenţa directă a elementelor radicale. Astfel, contele Nesselrode, ministrul de Externe al Rusiei, cerea lui V.P. Titov să facă cunoscut lui Mihail Sturdza că guvernul rus este satisfăcut de felul cum a fost descoperit complotul lui Leonte Radu. Consulul general la Bucureşti trebuie însă să atragă atenţia celor doi domnitori să fie cât se poate de vigilenţi cu privire la *„odioasele maşinaţiuni care se urzesc în Ţara Românească şi Moldova"*[142]. Securitatea viitoare a celor două Principate – insista Nesselrode – va depinde de descoperirea la timp a diverselor comploturi, a mijloacelor şi scopurilor urmărite. Pe de altă parte, la Paris, numeroşi tineri moldoveni, aflaţi la studii, au intrat în legături cu câţiva *„demagogi valahi",* adică tineri munteni cu concepţii liberal-radicale, de stânga. Printre moldovenii care *„profesează principii de cea mai pură democraţie"* se numără : Al. Mavrocordat (Ursu), Ghenadie şi Filittis. Ei întreţin legături active la laşi şi Bucureşti. în atare situaţie, domnul Moldovei trebuie să întreprindă măsuri pentru a se informa mai bine asupra adevăratei stări de lucruri[143].

Pericolul pentru forţele trecutului, adică absolutismul şi oligarhia conservatoare, era detectat şi sesizat la timp, în scopul întreprinderii unor măsuri grabnice,
spre a fi eficiente. Pentru a curma acţiunile unor tineri aflaţi la Paris, Mihail Sturdza informa pe V.P. Titov că a luat legătura cu tatăl lui Al. Mavrocordat, pentru a pune *capăt „scandalului"* provocat de purtarea fiului său. Drept urmare, s-a convenit să-l transfere la Berlin. Măsuri s-au luat şi contra celorlalţi. Domnul Moldovei, poate pentru a se disculpa, oarecum, că nu luase măsuri înainte de a i se atrage atenţia, caută să incrimineze *„manifestările liberalismului care au loc în fiecare zi în Ţara Românească".* El afirmă că nu este de competenţa lui de a le pune capăt, dar consideră că nu se poate abţine să le evidenţieze pericolele, fiind tolerate de guvernul muntean şi având o influenţă funestă asupra locuitorilor Moldovei. într-un almanah din

142 ***Ibidem,*** **p. 175, 2 ianuarie 1840.**
143 ***Ibidem,*** **p. 176.**

Ţara Românească, cele două Principate sunt prezentate ca state constituţionale, încă chiar mai mult, anume că *„statul României este un principat constituţional”,* având aceleaşi origini, limbă, religie cu Moldova. Deci, se tinde spre unirea celor două ţări. După părerea lui Mihail Sturdza, acesta constituia un sistem incompatibil cu situaţia Principatelor. Se vorbea – scria domnul Moldovei – chiar ca Al.Dim. Ghica să fie domn al ambelor Principate, înaintaşii săi Ghiculeşti domnind, în trecut, atât în Moldova, cât şi în Ţara Românească. în consecinţă, Mihail Sturdza considera această tendinţă o atingere a drepturilor guvernului moldovean, contra căreia protesta în faţa Puterilor suzerană şi protectoare[144].

Nu era pentru prima dată când domnul Moldovei denunţa spiritul de toleranţă al domnitorului Ţării Româneşti, care se arătase, încă din momentul învestiturii, dornic să contribuie la afirmarea specificului naţional şi demnităţii naţionale, solicitând dreptul de arborare a drapelului naţional. Firește, în Ţara Românească nu exista un alt regim politic decât cel îngăduit de cele două puteri, însă devotamentul şi ataşamentul lui Mihail Sturdza faţă de Rusia, ca putere protectoare, nu îngăduia, nici măcar în cugetul său, un alt comportament din partea domnului principatului vecin. Unele rezultate pozitive avusese, fără îndoială, şi administraţia lui Mihail Sturdza[145], însă el nu rămăsese numai în limitele Regulamentului Organic, precum Al.Dim. Ghica, despre care A.D. Xenopol scria : *„Ocârmuirea lui [...] fusese destul de spornică în rezultate în primii ani ai domniei lui, şi cu toate că lucrările adunării legiuitoare se întinsese asupra deosebitelor ramuri ale trebuinţelor ţării, nicăieri nu depăşise hotarele puse de Regulament, ci lucrase numai strict în limitele lui la dezvoltarea aşezămintelor Munteniei'².*

Insistenţa, apoi presiunea consulului general Riickmann în privinţa introducerii articolului adiţional în Regulamentul Organic pun la grea încercare atitudinea domnului Ţării Româneşti, care se vede nevoit să exileze pe loan Câmpineanu şi Emanoil Băleanu şi să pedepsească pe alţi deputaţi pentru că se opuseseră acestui act samavolnic, atingător al demnităţii naţionale. însuşi baronul Riickmann, într-o adresă către domn, ameninţa membrii opoziţiei, arătându-se foarte mâhnit, „că *atare necuviinţă au putut să se întâmple în Muntenia în timpul ocârmuirii sale”*| Din acest moment, şi începe declinul domniei lui Al.Dim. Ghica, care, dintr-odată dobândise aversiunea şi a partidei naţionale şi a Rusiei, ce nu va întârzia să determine detronarea lui.

144 ***Ibidem,*** **p. 188-191.**
145 **Vezi A. 0. Xenopol, *Istoria românilor,* XI, p. 172-187.**

Descoperirea şi pedepsirea autorilor complotului din 1840, în frunte cu Dimitrie Filipescu, în care fusese implicat şi Nicolae Bălcescu, n-a fost de natură să atenueze prea mult impresiile Curţii din Petersburg, îndepărtându-l însă definitiv de partida naţională. înăbuşind răscoala bulgarilor din Brăila, la 1841, AI.Dim. Ghica se vede definitiv părăsit de bunăvoinţa Rusiei, care pune la cale detronarea lui şi alegerea lui Gh. Bibescu, un spirit conservator şi conformist, deşi nu lipsit de calităţi personale în domeniul administraţiei de stat. El, însă, se dovedea mai receptiv la dorinţele şi cerinţele Rusiei, ale cărei dispoziţii le îndeplinea, dacă nu cu abnegaţie, precum Mihail Sturdza, cu conştiinciozitatea determinată de sentimentul recunoştinţei şi datoriei faţă de cel căruia-i datora tronul Ţării Româneşti, ţarul Rusiei.

în Moldova, cu toate măsurile represive luate de domn, în iunie 1841 este descoperită o asociaţie politică secretă la laşi, care, aparent, funcţiona ca o societate filantropică, fără ostilitate contra guvernului. Cu toate că nimic nu lăsa să se întrevadă că e vorba de un complot, ea a fost totuşi dizolvată, pe motiv că nu fusese autorizată. Se curmau, astfel, orice iniţiative similare pe viitor[146].

Şi în Ţara Românească, se constituie societăţi secrete, precum ***Frăţia,*** în 1843, apoi altele în anii următori. Gh. Bibescu se dovedeşte un zelos executor al dispoziţiilor Rusiei, supraveghind îndeaproape evoluţia politică a ţării. în perioada 1844-1846, el guvernează prin decrete-legi, din cauza prorogării Adunării Obşteşti, ai cărei deputaţi se opuseseră concesionării explorării şi exploatării minelor de către inginerul rus Alexandr Trandafilof. Cu prilejul prorogării Adunării pe termen nedefinit, în martie 1844, Gh. Bibescu ţinea o cuvântare, în care stigmatiza acele *„netrebnice uneltiri împotriva Oblăduirii",* adică Rusiei, ca putere protectoare. Gu-

vernul nu mai putea îngădui asemenea *„necuviinţe",* încât a găsit cu cale să lase un timp pentru potolirea pasiunilor, altminteri s-ar considera drept slăbiciuni din partea sa. Astfel că – afirmă domnul în final – *„am hotărât a nu mai suferi nici acele mişcări cu care unii se muncesc a împiedica lucrările oblăduirei, nici acele plăsmuiri defăimătoare cu care caută neîncetat a amăgi duhurile şi a turbura cugetele norodului, nici acele abateri de cuviinţe prin care se silesc a dovedi că nu le-ar păsa de înalta Stăpânire, şi că ar fi iertat să se atingă fără frică de a ei dignitate"'.* S-a dat apoi citire firmanului Porţii de prorogare a Adunării obşteşti, până la data când domnul va *„socoti că*

146 ***Hurmuzaki,*** **SI-6, p. 338-340.**

duhurile cele mai răzvrătite s-au întors pe calea cea dreaptă"[147].

Foarte înclinat să îndeplinească dispoziţiile Rusiei, denumită *„înalta Stăpânire",* Gh. Bibescu este întru totul înţeles şi sprijinit spre a le îndeplini în cele mai bune condiţii. Informat asupra situaţiei din Ţara Românească, Pavel Kiseleff scria domnului acestui principat că s-a întristat cu privire la opoziţia existentă în Adunarea obştească, pe care o stigmatizează în termeni foarte aspri: *„Ea e turburătoare şi, mai mult încă, – nu e sinceră şi nu e mişcată decât de interese proaste, murdare şi ruşinoase; poate chiar că cercetând mai departe s-ar găsi o aţăţare revoluţionară ascunsă, care ar compromite viitonjl ţârei şi, în această privinţă, lăsând la o parte cestiunea de persoane, lucrul ar fi cu mult mai serios decât s-ar putea crede la prima înfăţişare''*[148].

Gh. Bibescu era încurajat şi sfătuit să convoace Adunarea doar pentru *„verificarea cheltuielilor"* şi atunci *„când interesele materiale vor merge învederat propăşind etc, etc., cei mai turburători din Adunare nu vor face decât fraze fără răsunet, în contra unei administraţii care se foloseşte de dreptul său şi care nu cere, propune nimic alta cercetării lor decât dări de seamă despre ceea ce este în competenţa ei directă'*.

Concomitent, Pavel Kiseleff se adresează şi boierului conservator Constantin Cantacuzino, îndemnându-l ca, împreună cu alţi boieri, să sprijine pe Gh. Bibescu în aplicarea Regulamentului Organic, care este o *„binefacere"* pentru Principate. Apoi, adăuga că opoziţia în Adunare este de înţeles şi stă în firea lucrurilor, dar este necesar ca ea să contribuie la bunul mers, să se debaraseze

de *„patimi lăturalnice",* adică *„o opoziţie care să examineze şi să discute în scopul de a regula şi de a păstra, iar nu o opoziţie care să declare şi să supere în scopul de a încurca şi de a doborî"'.* Deci, nu ambiţia şi pofta de putere, de preluare de funcţii şi o predominantă tendinţă către *„idei ce nu sunt de îngăduit".* 0 opoziţie nu numai sistematică, dar de-a dreptul *„răzvrătitoare",* care nu urmăreşte altceva decât *„o întreagă răsturnare atât în Ţara Românească, cât şi în Moldova".* Ea este întreţinută – susţinea Pavel Kiseleff – de *„nişte inşi cu idei derăpănitoare, duşmani ai oricărei ordini".* în consecinţă, cele două Puteri, Rusia şi Turcia, vor lua, în cele din urmă, măsuri pentru a stârpi răul din rădăcină, căci nu pot tolera prea mult astfel de ameninţări[149].

Evident, fostul guvernator al Principatelor exagera, voit sau nu, pentru

147 ***Ibidem, p. 153.***
148 ***Ibidem,*** **tom. I, Bucureşti, 1893, p. 220. St. Petersburg, 14 aprilie 1844.**
149 ***Ibidem,*** **p. 229.** **.**

a determina sau justifica măsura aspră a prorogării Adunării obşteşti, pe un motiv cu totul minor, dar considerat important, Astfel, prin respingerea concesiunii Tran- dafilof, se sfida existenţa unei Puteri protectoare, care se dorea prezentă în toate actele şi manifestările vieţii publice din Principate. Nu era nicidecum vorba de răzvrătire sau acţiune revoluţionară, ci pur şi simplu de manifestarea sentimentului demnităţii naţionale, lezat prin menţionata concesiune unui inginer rus pentru exploatarea minelor. Revoluţionarii potenţiali, veritabilii *„răzvrătitori”,* în mare parte, se aflau la studii în diversele centre de cultură ale ţărilor apusene, îndeosebi la Paris. Generalul Pavel Kiseleff atrăsese, desigur, atenţia lui Gh. Bibescu asupra lor, de îndată ce domnul Ţării Româneşti îi răspundea, la 16 august 1847, precum că diversele constatări făcute cu privire la înclinarea periculoasă a tineretului de a merge la studii în Franţa sunt îndreptăţite, însă tinerii se aflau deja la studii în momentul urcării sale pe tron. Domnitorul însuşi şi-a trimis fiii la Paris pentru studii, dar ei au fost crescuţi sub o *„aspră priveghere”* şi, la reîntoarcere, vor servi patriei şi vor fi recunoscători Rusiei pentru cele întreprinse în favoarea ţării lor: *„După mine* – reflectă Gh. Bibescu – *nu atât educaţiunea franceză ne strică tineretul, ci mai mult starea de absolută părăsire în care se găseşte în mijlocul stâncilor ce-nfăţişează viaţa din Paris unor spirite necoapte încă. Singurul mijloc de a-l face să pearză acest gust de ducă ar fi de a înfiinţa şcoli în care să poată dobândi cunoştinţele pe care se duce să le caute în străinătate, şi aceasta este acuma una din principalele mele îndeletniciri*[12]*.*

Concepţia lui Gheorghe Bibescu se dovedea profund conservatoare, la fel ca a lui Mihail Sturdza. De altfel, ambii domnitori ai Principatelor au trăsături comune, care-i fac deopotrivă agreabili Rusiei. în pofida tuturor măsurilor de opresiune, ideile înaintate ale timpului nu puteau fi oprite la hotarele Principatelor. Cei doi domni propun nu numai stăvilirea plecărilor la studii în Occident, dar însăşi desfiinţarea învăţământului superior românesc, pentru a nu facilita tineretului accesul la înaltele curente de idei ale timpului. Regimul politic absolutist al administraţiei regulamentare era într-atât de mărginit şi închistat în dogme ultra-conservatoare, încât nu îngăduia înfăptuirea nici unei reforme liberale, căci orice încercare de acest fel i-ar fi atins şubreda temelie, care nu avea altă raţiune decât menţinerea privilegiilor pentru o infimă minoritate, cu sprijin interesat din afară.

întrucât totul se opunea progresului accelerat şi nimic nu putea stăvili răul, societatea românească se afla într-un dramatic impas istoric, ce se impunea cu necesitate înlăturat: *„Renaşterea naţională desăvârşită* – scria A.D. Xenopol – *nu se putea îndeplini decât prin realizarea reformelor liberale şi egalitare. Aici, însă, naţionalismul boierilor bătrâni venea în luptă cu interesele lor de clasă, şi nu trebuie să ne mirăm dacă vom găsi simţămintele cedând pasul înaintea interesului. Şi, cu toate acestea, tot din sânul boierimii trebuie să se înfiripeze şi partidul liberal”*[1].

Scindarea clasei dominante în grupări politice adverse, capabile să lupte una împotriva alteia, pe temeiuri ideologice incompatibile, vizând schimbarea radicală a vechiului regim, se va produce în mod necesar prin izbucnirea şi desfăşurarea revoluţiei de la 1848-1849.

1 A. D. Xenopol, *op. cit.,* voi. XI, p. 52.

CAPITOLUL IV

ACŢIUNILE CONTRAREVOLUŢIONARE ALE BOIERIMII CONSERVATOARE LA 1848

Peste tot în Europa, unde a izbucnit, revoluţia însemna o ridicare violentă contra unei minorităţi privilegiate aflate la conducerea statului, care se substituie, prin folosirea forţei şi persuasiunii, adevăratelor interese naţionale şi sociale, strivind orice încercare populară menită să servească la descătuşare şi propăşire generală[150]. Oligarhia conservatoare din Principatele Române, atât de bine ocrotită
de propriile-i dogme, susţinute şi promovate prin oprimarea celor mulţi şi hrănite din parcă nesecatul izvor al absolutismului de tip oriental, ale cărui trăsături esenţiale s-au mai atenuat de-a lungul timpului, dar n-au dispărut niciodată în întregime, nu cunoştea limite în luarea unor măsuri care să zăgăzuiască pătrunderea ideilor înaintate, de natură să determine schimbări radicale, de structură. Pentru că societatea românească nu mai avea cum supravieţui unei lipse de reprezentare naţională, în condiţiile pericolului iminent al pierderii fiinţei de stat.

în aceste condiţii, imposibil de suportat în continuare, revoluţia venea ca o mântuire generală. împotriva suflului revoluţionar, care cuprinsese popoarele oprimate ale Europei, acţionau, însă, cu febrilitate forţele reacţiunii, ultraconser- vatoare şi retrograde, profund interesate în statornicirea vechiului regim bazat pe privilegii. îndată după izbucnirea revoluţiei pariziene, la 24

150 **Pentru probleme speciale şi de referinţă vezi: Cezar Colescu-Vartic, *1848. Zile revoluţionare,* Bucureşti, 1898, 500 p.; Dan Berindei, *Revoluţia română de la 1848,* Bucureşti, 1974, 79 p.; Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate naţională 1834-1849,* Bucureşti, 1967, 390 p.; Apostol Stan, *Le problăme agraire pendant la râvolution de 1848 en Valachie,* Bucureşti, 1971, 154 p.; Apostol Stan, *Revoluţia română de la 1848,* Bucureşti, 1992, 499 p.; Dan Berindei, *Contradicţie de clasă în desfăşurarea revoluţiei muntene din 1848,* în *„Studii",* XI, 1958, nr. 3; Gh. *Georgescu-Buzău, Aspectul agrar al revoluţiei din 1848 în Muntenia,* Bucureşti, 1946, 195 p.; Ioana şi P.I. Panait, *Participarea maselor populare din Bucureşti la înfrângerea comploturilor reacţiunii în iunie 1848,* în *„Studii",* XIII, nr. 6,1960; Vasile Maciu, *Les relations roumano-turques pendant la revolution de 1848* în *„Revue Roumaine tfRistoire",* X, nr. 1, 1971; Teodor Bălan, *Activitatea refugiaţor moldoveni în Bucovina 1848,* Sibiu, 1944; N. lorga, *Despre revoluţia de la 1848 în Moldova,* Bucureşti, 1938.**

februarie 1848, marele vizir Reşid Paşa se adresa lui Gh. Bibescu pentru a lua măsuri în scopul preîntâmpinării evenimentelor revoluţionare *„care se petrec în Europa cu o viteză înspăimântătoare”.* Guvernul otoman – adăuga marele vizir – are în persoana domnului Ţării Româneşti un garant al menţinerii ordinei şi liniştei interne, încât i se pare de prisos să-i amintească despre vigilenţa necesară în acele împrejurări[151].

Neliniştit şi iritat era şi ţarul Rusiei, care, într-un manifest către popor, menţiona măsurile luate contra extinderii revoluţiei. El afirma că pacea şi prosperitatea Europei sunt afectate de mişcări menite să destrame ordinea şi să răstoarne autoritatea. Pornite din Franţa, revolta şi anarhia au cuprins Germania, ajungând la frontierele puterilor aliate Rusiei : *„Necunoscând nici o frână, această forţă oarbă ameninţă astăzi Rusia, pe care Dumnezeu a încredinţat-o pazei noastre. Aici ea îşi va afla limitele”.* Ţarul Rusiei declara că este hotărât să facă faţă duşmanilor, oriunde s-ar ivi, spre a apăra onoarea naţională şi integritatea teritorială. Autocratul îşi exprima convingerea că orice supus al său va răspunde apelului pentru apărarea patriei, calea spre victorie fiindu-i indicată[152].

Privirile Rusiei se îndreptau, în mod firesc, spre Principatele Române, care dăduseră deja semne de nemulţumire, de natură să irite şi să stârnească mânia diplomaţilor şi emisarilor ţarului. Ministrul de Externe, contele Nesselrode, se adresa, într-o notă, consulului general în Principate, Karl von Kotzebue, pronunţându-se categoric contra tendinţelor de emancipare politică şi naţională a popoarelor asu-
prite. în faţa primejdiei extinderii revoluţiei franceze în Europa, el solicita luarea unor măsuri energice, amintind că Principatele se aflau sub suzeranitate otomană şi protecţia Rusiei. Drept urmare, guvernul rus se va opune cu fermitate oricăror încercări de a slăbi aceste relaţii. Din care motiv, consulul general rus este împuternicit să facă publică voinţa ţarului, anume de a preîntâmpina, prin orice mijloace, propaganda revoluţionară, potrivit căreia popoarele s-ar amăgi cu ajutor spre a se emancipa politic şi reîntregi naţional, precum se scrie în manifestul Republicii Franceze. Aşadar, Kotzebue să recomande celor doi domnitori să-şi dubleze eforturile contra tendinţelor

151 ***Anul 1848 în Principatele Române. Acte şi documente,*** **tom. I, Bucureşti, 1902, p. 145,**
Constantinopol, 6 martie 1848.
152 ***Ibidem,*** **p. 158-159, Petersburg, 24 martie 1848.**

revoluţionare, pe care să le reprime cu tărie pentru a păstra ordinea şi liniştea[153].

în consecinţă, precum scria un corespondent din Bucureşti către ***„Mercure de Souabe”,*** Gh. Bibescu a strâns în jurul lui boierii, petrecându-şi nopţile în cazarme, doamna fiind păzită de 200 de soldaţi. Kotzebue i-ar fi zis: *„Este posibil că d-voastră şi cu mine nu vom mânca la Bucureşti ouă de Paşti'*[154]*,* ceea ce semnifica iminenţa izbucnirii revoluţiei. Şi contele general Pavel Kiseleff insista pe lângă Gh. Bibescu să-şi sporească măsurile de supraveghere şi preîntâmpinare a evenimentelor revoluţionare, despre care soseau ştiri tot mai alarmante. Principatele ar putea fi atinse în curând de aceste evenimente menite *„să le turbure liniştea şi, îndrăznesc să spun, prosperitatea pe care le-au asigurat-o atât de bine pacea şi liniştea generală, de care s-a bucurat lumea cu câteva zile în urmă”.* Această *„avalanşă”* tulburătoare îşi va afla riposta hotărâtă mai devreme sau mai târziu. Până atunci, domnul Ţării Româneşti era îndemnat la vigilenţă sporită[155].

Prosperitate, în deplină linişte şi pace, numea generalul Kiseleff situaţia gravă a Principatelor, în care conformismul ultraconservator al minorităţilor aflate la conducere anihila tendinţele spre progres şi libertate naţională ale tuturor românilor. Libertatea şi progresul constituiau tocmai scopurile fundamentale ale revoluţiei de la 1848. Izbucnind mişcarea petiţionară la Iaşi, Mihail Sturdza o înăbuşea cu asprime. în ziua de 29 martie 1848, el dădea un ofis către locuitorii Capitalei. Deşi în petiţia-proclamaţie din 28 martie nu se aflau decât cereri moderate, între care *„Sfânta păzire a Regulamentului în tot cuprinsul său şi fără nici o răstălmăcire”,* chiar la primul punct, Mihail Sturdza, spirit esenţialmente conservator, se adresa locuitorilor laşilor, afirmând că a privit cu adâncă mâhnire

cele pricinuite *„de câţiva netrebnici cu cugetări tulburate dintre boieri”'.* De aceea, a şi întreprins măsuri energice contra tulburătorilor de linişte, după ce, anterior, folosise blândeţea. Cei mai vinovaţi dintre ei au fost arestaţi, încât poate vesti şi încredinţa *„despre sfărâmarea cu totul a complotului urzit cu viclene închipuiri şi ademeniri”.* Astfel că locuitorii capitalei *„se pot ocupa de îndeletnicirile lor fără grijă”*[156]*..*

în pofida tuturor măsurilor preventive, revoluţia cuprinsese şi

153 ***Ibidem,*** **p. 168-169, Petersburg, 16 martie 1848.**
154 ***Ibidem,*** **p. 170.**
155 ***Ibidem,*** **p. 172-173, Petersburg, 21 martie 1848.**
156 ***Ibidem,*** **p. 180.**

Principatele Române. 0 circulară rusă ameninţa cu intervenţia din partea Rusiei, pentru a curma orice tentativă revoluţionară, deoarece nu* era dispusă să tolereze *„nici o inovaţie tinzând să slăbească foloasele suzeranităţii sau cele ale protectoratului, nici o mişcare având ca scop modificarea regimului politic sub care Principatele s-au constituit. Această voinţă este irevocabilă şi va fi susţinută, la nevoie, prin întrebuinţarea tuturor mijloacelor de care Rusia dispune'* .

Consulul Franţei la Bucureşti, care transmitea ştiri despre această circulară lui Al. de Lamartine, afirma că efectul acestui document asupra poporului a fost deosebit de dureros. Unii o considerau doar o ameninţare, alţii vedeau un nou pretext pentru ţarul Rusiei de a-şi asigura avantaje în Principate, care i-ar deschide perspectiva de a deveni suveranul lor. La această circulară a contelui Nesselrode, Mihail Sturdza, altminteri impresionat şi el, dădea un ofis, la 31 martie 1848, în care confirma primirea sa: *„Acest act este o nouă dovadă a îngrijirii cu care Augustul nostru protector nu încetează a priveghia asupra fericirii moldovenilor şi cu osebire în această epocă de crisis, ce ameninţa orândueala soţială a Europei apusene, care se învălueşte de tulburări ţintitoare a răsturna legiuitele guvernări'*[157]. El aprecia drept pozitivă hotărârea neclintită a ţarului Rusiei de a opri anarhia să pătrundă în limitele Imperiului Otoman, anume în ţările aflate sub protecţia sa. Drept urmare, Mihail Sturdza face cunoscut locuitorilor ţării *„să se ferească cu de-adinsul de orice ademeniri de afară venite sau înlăuntru urzite, de defăimare şi zdruncinătoare închipuiri, ce nu produc alta decum vătămare patriei, răspundere Cârmuirii, la întâmplare de a le trece cu vederea, nenorocire făptuitorilor şi întristare familiilor"*[6].

Şeful statului moldovean şi al elitei politice conservatoare ameninţa, astfel, cu măsuri drastice pe înşişi cei ce nu denunţau pe iniţiatorii de *„răzvrătiri"*. Şi, cum să nu ameninţe, când ştia atât de bine ce are de pierdut, în caz de *„răsturnare de guvernuri"* şi de regim politic. Consulul Franţei la Iaşi, Gueroult, într-un lung raport asupra ţării şi locuitorilor, adresat lui Al. de Lamartine, relata că singurii care se bucurau de o existenţă reală şi independenţă sunt boierii. Ei dispun de toate privilegiile, ceilalţi locuitori fiind robi sau aproape de această condiţie, mai degrabă toleraţi, decât admişi. în Principate exista o nobilime de funcţii şi nu una ereditară, titlurile fiind cumpărate de la domn. Moravurile acestei clase sunt cu totul detestabile, totul se vinde şi se cumpără. Funcţiile cumpărate de boieri de la domn devin foarte

157 ***Ibidem,* p. 200.**

lucrative. Luxul şi petrecerile îndatorează pe foarte mulţi boieri la negustori străini, îndeosebi turci[158].

0 stare de lucruri cu totul anormală pentru imensa majoritate a locuitorilor era considerată totuşi normală, de linişte, pace şi prosperitate de către oligarhia conservatoare, aflată la putere. Pentru care motiv, nemulţumirea ajunsese aproape generală, doar cu câteva excepţii, ţinând de şeful statului şi boierii partizani, cu toţii ultra-conservatori, ahtiaţi după cele mai înalte funcţii în stat. Considerată ca un *„act de nebunie”,* izbucnirea nemulţumirii moldovenilor devine totuşi un act firesc, normal în desfăşurarea lucrurilor, căci, precum scria Gh. Sion lui Gh. Bariţ *„înşişi conservativii societăţii noastre şi-au luat parte în amestec”.* Marea majoritate a boierimii mici şi mijlocii, chiar unii mari boieri, conservatori, dar moderaţi, mitropolitul şi clerul înalt, intelectualii au semnat petiţia-proclamaţie, cerând în unanimitate reforme. Domnul fusese părăsit de chiar miniştrii săi, având de parte-i numai armata[159]. Cu toate acestea, a reuşit să înăbuşe mişcarea petiţionară şi, oricât de timizi au fost petiţionarii în cererile şi acţiunile lor, ei au reuşit să mişte întreaga societate moldoveană. Tronul lui Mihai Sturdza, precum scria Gueroult lui Lamartine, la 5 aprilie 1848, a fost serios zdruncinat şi nu se va putea menţine fără să facă unele reforme care să nu vină în contradicţie cu principiile sale conservatoare şi nici cu cele ale Rusiei[160].

Elementele conservatoare moderate participante la mişcarea petiţionară din Iaşi au limitat totuşi caracterul acesteia, întrucât doreau numai înlocuirea domnului: *„Intenţiile se păreau bune, dar sub mantaua patriotismului se ascundea*
interesul privat. «Scoală-te să şez eu I» era scopul cel adevărat şi planul era organizat prin asemenea păşiri a ajunge la schimbarea domniei”'. La 12 aprilie, sosea la Iaşi generalul rus Al. Duhamel, cu o scrisoare a cancelarului Nesselrode către Mihail Sturdza, mulţumindu-i-se pentru înăbuşirea mişcării petiţionare. Boierii s-au adunat la consulatul Rusiei, unde generalul Duhamel le-a mărturisit satisfacţia pentru măsurile luate de domn: *„Totodată a recomandat cu îngrijire bătrânilor ţării de a priveghea şi a modera pe tinerii cei esaltaţi cu doctrine primejdioase fericirii moldo-române. O învăţătură rezemată pe principii de religie şi morală a rezis că trebuie să fie educaţia tinerimii noastre, pe lângă care a adaos că trebuie a vă întruni cu dinadinsul*

158 ***Ibidem,* p. 207-210, Iaşi, 31 martie 1848.**
159 ***Ibidem,* p. 223-224, Iaşi, 2 aprilie 1848.**
160 ***Ibidem,* p. 255-256.**

împrejurul domnitorului, pentru ca să fiţi tari şi să conlucraţi la fericirea patriei". în numele boierilor, răspundea vornicul lordache Balş, care asigura pe generalul Duhamel despre sentimentele de lealitate şi devotament către ţarul protector[2].

La Bucureşti, în ziua de 18 aprilie 1848, s-au adunat la Palat boierii de rangul întâi şi alte câteva persoane marcante din alte categorii sociale. Domnul i-a întâmpinat şi le-a ţinut o cuvântare. El menţiona primejdia care ameninţa din vestul Europei, măsurile luate de Puterile suzerană şi protectoare, trimiterea generalului Al. Duhamel la laşi, unde se aştepta sosirea şi a unui comisar otoman. Aceşti doi comisari, după cercetări în capitala Moldovei, se vor deplasa şi la Bucureşti. Gh. Bibescu se arăta mulţumit de starea liniştită a ţării, luând toate măsurile de asigurare pentru elita conducătoare şi fiind sigur de sprijinul ei[3]. De altminteri, domnul Ţării Româneşti, la fel ca al Moldovei, era cel mai bine sprijinit din afară. Generalul Pavel Kiseleff nu mai înceta cu scrisori, propunând măsuri de preîntâmpinare a evenimentelor revoluţionare. El solicita acordarea de sprijin generalului Duhamel pentru a-şi îndeplini misiunea în Principate : *„Esenţialul, după părerea mea* – scria Kiseleff lui Bibescu – *va fi de a preveni dezordinele, îndepărtând din mijlocul populaţiei oamenii care visează la schimbări imposibile; nu trebuie să existe nici pace, nici tranzacţie cu uneltitorii de turburări şi mai ales să nu li se facă promisiuni. încarcerarea şi trimiterea peste frontiere va fi, după părerea mea, cel mai sigur mijloc de apărare contra proiectelor lor subversive şi apoi menţinerea cu orice preţ a Regulamentului în spiritul şi litera sa"*[4].

1 *Ibidem,* p. 291, Corespondenţa din laşi către *„Gazeta de Transilvana",* laşi, 9 aprilie 1848.

2 *Ibidem,* p. 297-299, Comunicat din *„Albina Românească",* din 5 aprilie 1848.

3 *Ibidem,* p. 341-342, Notă din *„Vestitorul românesc"* din 20 aprilie 1848.

4 *Ibidem,* p. 344-346, St. Petersburg, 22 aprilie 1848.

în numele principiilor conservatoare ale unei administraţii impuse şi susţinute cu forţa din afară, foarte convenabilă oligarhiei aflate la putere, se concentrau toate mijloacele de persuasiune, de influenţare, apoi de ameninţare, pre- conizându-se expulzarea străinilor şi propagatorilor unor idei considerate subversive, primejdioase. Furia domnului contra mişcării petiţionare de la laşi a depăşit orice limite. Ajutat direct de către fiii săi, Mihail Sturdza a comis acte de represiune cu adevărat barbare. Astfel, fiul său,

Grigore Sturdza era dispus să comande foc la orice semnal de opoziţie, dacă nu s-ar fi opus fratele său mai tânăr. Cu toate acestea, petiţionarii au fost arestaţi şi maltrataţi, încât oraşul lași *„prezintă cel mai trist aspect. Nu se văd pe străzi decât mame şi soţii, cu părul despletit, plângând şi cerând cu voce tare copiii lor, soţii lor; dar nenorocitele sunt tratate cu cea mai mare barbarie şi izgonite cu lovituri de baionete”*[1].

Sub oblăduirea protectoratului Rusiei se comiteau acte de mare îndrăzneală, faţă de o populaţie exasperată, care n-ar mai fi îngăduit nici măcar o zi regimul tiranic de opresiune. Acest protectorat extinsese nemulţumirile până în rândurile clasei dominante, care se scindează radical în timpul revoluţiei. Protectoratul Rusiei tindea la desfiinţarea drepturilor de autonomie ale Principatelor, însă pericolul nu părea iminent, în condiţiile în care oligarhia conservatoare servea atât de bine interesele străine, fiind oricând gata să cheme forţe din afară în sprijinul ei, pentru a restatornici, la nevoie, ceea ce numea în mod frecvent ordinea şi liniştea. Referitor la această perspectivă, într-un articol din ***Jiazeta de Transilvania”*** se scria că *„o partidă oarecare internă, neîndestulată cu păciuita revoluţie, va chema ea însăşi pe ruşi înlăuntru*[3].

în Moldova, de la măsurile aspre întreprinse de guvern, privind arestarea şi trimiterea la Măcin a petiţionarilor, interzicerea intrării în ţară a străinilor şi tinerilor aflaţi la Paris, s-a trecut şi la unele concesii, spre a calma spiritele agitate mai ales între ţărani. Astfel, beizadeaua Grigore Sturdza a renunţat la mari venituri din moşii arendate şi păduri, aceasta constituind *„o uşurare considerabilă pentru sătenii din Moldova de Sus, pe care-i oprima, în mod cert de o manieră foarte dură şi care strigau să fie eliberaţi din jugul său. Nu exista îndoială că domnul, tatăl său, n-ar fi dispus să acorde mai mult decât i se cere, dar el nu vrea să se creadă că aceste concesii îi sunt smulse cu forţa*[3].

1 *Ibidem,* p. 354-355. Corespondenţă din Moldova către .Le National”, 28 aprilie 1848.

2 *Ibidem,* p. 368, *Protectoratul rusesc în Moldavo-România,* 29 aprilie 1848.

3 *Ibidem,* p. 383, Depeşa consulului Franţei la lași, Duclos, către Lamartine, 3 mai 1848.

Nu concesiile caracterizau activitatea domnitorilor Principatelor, în condiţiile extinderii evenimentelor revoluţionare, ci numai măsurile represive. 0 veritabilă teroare poliţienească s-a abătut asupra locuitorilor. N-a fost deajuns

că s-a interzis presa românească, dar s-a interzis încă şi intrarea celei străine. Şi, era interzis nu numai cuvântul scris, dar încă şi cel spus sau măcar şoptit. Peste tot mişunau iscoade ale administraţiei de stat în Ţara Românească. Dintre toţi românii, transilvănenii au devenit ţinta principală a terorismului poliţienesc, apoi participanţii la Adunarea de la Blaj, care nu mai aveau voie să reintre în principatul lor. îndeosebi tinerii transilvăneni erau prigoniţi şi expulzaţi[161].

împotriva tiraniei lui Mihail Sturdza se ridică Vasile Alecsandri, într-o broşură publicată în mai 1848. El stigmatizează cu asprime atitudinea şi caracterul domnului, iniţiatorul conservatorismului în Moldova. Ca atare, se adresează românilor *„din toată România"* spre a constata că, de 14 ani, Mihail Sturdza s-a dovedit duşmanul implacabil al întregii naţiuni. Cu toţii, sunt chemaţi să protesteze contra regimului politic *„varvar şi corumpător"* al cărui promotor este un om pătimaş. Datorită lui, Moldova se află *„în lanţuri şi întunecime".* El faţă de nimic nu are respect, nici faţă de patrie, nici de Dumnezeu. Lacom de bani, tiranic, corupător al sentimentelor celor mai nobile ale naţiunii, Mihail Sturdza o degradează şi o compromite în ochii lumii civilizate, îndreptând-o spre pierzanie. Domnul a încălcat însuşi Regulamentul Organic în propriul său interes, vinde rangurile boiereşti, funcţiile în stat, scaunele clericale, vinde tot ce se poate vinde, chiar şi drepturile patriei .

Evenimentele se precipită, între timp, cu febrilitate, domnul Ţării Româneşti intrând în panică. La 7 iunie 1848, dădea o proclamaţie către săteni, pentru a-i îndemna să se ferească de revoluţionari, pe care-i eticheta drept *„oameni perduţi",* care vor să pună la cale tulburări printre săteni, amăgindu-i cu promisiuni deşarte. Dacă astfel de oameni se vor afla în mijlocul sătenilor, apoi ei trebuie prinşi şi duşi la ocârmuirea judeţului, precum şi manifestele eventuale răspândite de ei[162].

Izbucnind revoluţia la Islaz, la 9 iunie 1848, unde s-a şi constituit primul Guvern provizoriu, mulţimea se îndrepta spre Craiova. Reacţiunea conservatoare
din acest oraş a încercat să aresteze pe membrii guvernului, dar intervenţia mulţimii revoluţionare, în frunte cu Gh. Magheru, a făcut să-i eşueze planurile. După izbânda şi la Bucureşti a revoluţiei, la 11 iunie 1848, în pofida unor

161 ***Ibidem,* p. 397-398, Corespondenţă din Bucureşti către *„Gazetade Transilvania",* 26 mai 1848._**

162 ***Ibidem,* p. 485.**

măsuri drastice de preîntâmpinare, soldate cu arestări, Gh. Bibescu este nevoit să semneze ***Proclamaţia revolup'onară (Constituţia),*** abdicând, totuşi, la 13 iunie, şi părăsind ţara, în noaptea de 13/14 iunie 1848. El îşi motiva abdicarea precum că puterile nu-i mai erau potrivite cu împrejurările cele noi, şi nevoind să pericliteze soarta ţării, lasă conducerea ei în mâinile Guvernului provizoriu şi intră în viaţa privată ***„cu acea mulţumire ce aduce o conştiinţă curată”'.*** Cât de curată era conştiinţa domnului şi în ce măsură era el sincer în afirmaţiile sale, rezultă cu evidenţă din însăşi decizia de abdicare şi părăsire a ţării în condiţii atât de grele ale ameninţării invaziei din afară.

Eminamente conservator, Gh. Bibescu nu putea fi omul potrivit noilor împrejurări, întrucât contraveneau propriilor sale convingeri. El intuia ideea naţională într-o manieră conservatoare, vizând înfăptuirea ei în interesul elitei conservatoare. De aceea, detesta profund revoluţia şi pe promotorii ei. Fiul său, cu acelaşi prenume, publica, mai târziu, documente, note şi impresii, în două volume, pentru a elogia meritele fostului domnitor. Astfel, el scrie că tinerimea a fost atrasă, visând multe libertăţi, încurajată chiar de şeful statului, ***„care desrobise pe ţigani, pregătise unirea celor două Principate şi emanciparea ţăranilor”.*** Din nenorocire, însă, entuziasmul tinereţii s-a contopit cu idealul ***„răzvrătitorilor”.*** Tinerii au fost atraşi de o mână de ***„socialişti”,*** care simbolizau anarhia, şi au participat la evenimente. Sub frumosul nume de libertate, aceşti ***„răzvrătitori”*** ascundeau gândul de a o înlăţui pentru ceilalţi, năzuind la răsturnarea ordinii sociale spre a prelua puterea. Ei vorbeau mulţimii numai de drepturi şi nicidecum de datorii, aţâţând-o la ***„prădare şi omor”.*** Se considerau, de altfel, unicii apărători ai cauzei mulţimii, căutând să i se impună prin fapte de îndrăzneală şi propovăduind, cu iscusinţă, planurile de viitor, spre a o amăgi. Sub masca democraţiei, se ademeneau cei dornici de democraţie[163].

Şi, toate acestea erau scrise şi publicate în 1894 de către fiul fostului domnitor, după înfăptuiri de seamă în istoria României. El continua să considere pe revoluţionari drept socialişti, răzvrătitori, demagogi. Cu vădită lipsă de realism politic, Gh. Gh. Bibescu susţinea că în jurul evenimentelor de la 1848 s-a creat
o legendă. S-au tipărit broşuri, s-au publicat articole în Apus, din care rezultă *„pornirea nebunatică vorbind de înţelepciune, tăgăduirea adevărului dându-se fără ruşine în vileag, calomnia contra suveranului înfruntând documentul”.* 0 proslăvire a meritelor lor este întreaga acţiune de propagandă în Apus, cu

163 **Gh. Gh. Bibescu, *Domnia lui Bibescu,* voi. II, p. 385-387.**

scopul ca *„să vâre astfel fantezia în învăţământul tineretului român, ca să-l îmbete de fapte mari închipuite, în ai căror eroi se preschimbă d-lor: – aceasta e legenda. Ea nu are nici un amestec cu istoria. Acei care au făcut-o au avut dibăcia să o facă să-şi ducă traiul aproape o jumătate de veac, ei înşişi au trăit pe seama ei”*\

0 înverşunare fără seamăn a ultra-conservatorilor contra liberalismului îi determina să le nege orice merit, denigrând şi calomniind activitatea revoluţionarilor de la 1848, după aproape o jumătate de secol, când înfăptuiri de cea mai mare însemnătate obligau la scrutare cu luciditate a evenimentelor pe înşişi adversarii tradiţionali. în mod vădit, se căuta disculparea domnului Gh. Bibescu, care trădase cauza naţională, plecându-se în faţa voinţei stăpânilor din afară. Oricum, se recunoaşte că scopul politic fundamental a fost *„neapărata trebuinţă de a revizui Regulamentul Organic”.* Deci, nu contra domnului s-au ridicat *„răzvrătiţii”,* ci contra protectoratului Rusiei. Gh. Gh. Bibescu consideră că ţara era îndreptăţită să năzuiască la o constituţie mai liberală decât Regulamentul Organic, ca şi cum acesta ar fi fost o Constituţie, şi încă chiar una liberală. Considera, astfel, necesare unele reforme, precum impozit în funcţie de avere, abolirea clăcii. însă, *„câtă cuminţenie, câtă iscusinţă trebuiau puse a se feri românul de a-şi primejdui situaţiunea dobândită, spre a lăsa să crească pomul libertăţii care nu dă poame rodnice decât dacă e lăsat să crească încet”*[164]*.* în mâinile domnului Bibescu erau, aşadar, adevăratele fire ale istoriei, care aveau să ducă la evoluţie treptată prin reforme chibzuite şi o creştere lentă, în timp.

0 operă raţională, cea întreprinsă – zice-se – de către Gh. Bibescu, vizând un şir de reforme, de fapt numai îmbunătăţiri în domeniul unei modernizări statale, ar fi fost întreruptă de către *„duhul răzvrătirii”.* Oamenii de la 1848 sunt denigraţi şi calomniaţi în chipul cel mai odios cu putinţă, spre a se demonstra că *„rupseseră firul înfăptuirii mai multor reforme”* de către Gh. Bibescu[165]. Mai întâi de toate, afirmă Gh.Gh. Bibescu, nici unul nu avea pregătire pentru a putea conduce statul. Ei nu aveau încă nici aceleaşi opinii sau scopuri; nebizuindu-se nici pe ei, nici
pe alţii, căci constituiau o *întreprindere improvizată, spontanee [...], ea era osândită înainte de a fi trăit, traiul ei nu avea să fie decât o scurtă şi jalnică tragere a moarte”*'.

Nu cuvintele fiului, partizan şi propagator al doctrinei conservatoare,

164 ***Ibidem,*** **p. 390-391.**
165 ***Ibidem,*** **p. 394-400.**

califică cel mai pregnant iritarea şi aversiunea oligarhiei conservatoare faţă de revoluţie, ci, mai ales, participanţii la evenimente, între care mitropolitul Neofit, preşedintele Guvernului provizoriu. La Craiova, reacţiunea a încercat, în două rânduri, să aresteze sau să înlăture Guvernul provizoriu, însă, în ambele, mulţimea animată la luptă de conducători eminenţi şi curajoşi a reuşit să dejoace acţiunile contrarevoluţionare. La fel s-a întâmplat în Bucureşti, la 19 şi 29 iunie 1848. Cu sprijinul emisarilor Rusiei, boierimea conservatoare căuta să-şi atingă scopurile. Astfel, prinţul Dimitrie Grigore Ghica, fiul primului domn muntean după 1821, împărtăşind principiile conservatoare, într-o scrisoare către fratele său Grigore Ghica, îşi expunea părerile despre evenimentele în curs. El îi considera pe revoluţionari drept *„nebuni”,* care au dispreţuit voinţa şi puterea Rusiei. în concepţia sa, Gh. Bibescu a comis .multe greşeli, dar a fost totuşi părăsit de armată şi nu avea ce face, decât să abdice[166].

Târziu, în 1856, într-o broşură, Dimitrie Ghica încerca să acrediteze principiile sale conservator-moderate, reformatoare. Referindu-se la izbucnirea revoluţiei în Europa, el mărturiseşte că nu a rămas în afara evenimentelor sau, în orice caz, nu vroia să rămână, fiind pus în situaţia de a pleca din ţară, pentru că nu concepea să rămână spectator pasiv, deoarece contravenea sentimentelor sale. Ivindu-se holera la Bucureşti, s-a îmbolnăvit şi a plecat în Transilvania, când a văzut în ***„Pruncul Român”*** din 15 iulie 1848 apelul lui C.A. Rosetti de a se reîntoarce în ţară, căruia i-a dat răspuns în ***„Gazeta de Transilvania”*** din 2 august 1848. Revenit în ţară, a dovedit moderaţie în vorbe şi fapte, deşi se situa contra revoluţiei[167].

Guvernul provizoriu simţea necesitatea adeziunii la marele act naţional a unor personalităţi cunoscute şi recunoscute în ţară şi peste hotare, în scopul vădit de a înlătura perspectiva invaziei armatei străine. Cei mai moderaţi dintre adversarii revoluţiei aveau, cel puţin, un rol pasiv. Ultraconservatorii urzeau însă com-
ploturi de tot felul, urmărind să dea lovituri fatale conducerii revoluţiei. Gerantul consulului Franţei la Bucureşti, Hory, relata ministrului său de Externe, Bastide, la 17 iunie 1848, că toată lumea era preocupată de iminenţa unei intervenţii armate ruseşti: *„Un mic număr de vechi boieri o doreşte*

166 ***Anul 1848,*** **voi. I, p. 622-623.**

167 ***Acte şi documente,*** **voi. IV, p. 1020-1024, *„Amicilor şi inamicilor unei politici”,* septembrie 1856, Bucureşti.**

pentru a restabili vechile lor privilegii; tineretul, dimpotrivă, şi tot restul populaţiei se tem; acest gând determină vii şi justificate nelinişti asupra menţinerii naţionalităţii şi independenţei. Aşadar, prin toate mijloacele, se căuta contracararea interpretării atât de abuzive a dreptului de protectorat din partea Rusiei"[1].

Cu toate că fusese ales preşedinte al Guvernului provizoriu, mitropolitul Neofit se dovedea, în fapt, sufletul reacţiunii, devenind complicele adversarilor din afară ai revoluţiei. Binecunoscut de reacţiunea externă, mitropolitul este bine folosit în calitatea sa de preşedinte al Guvernului provizoriu. Lui i se adresa consulul general rus Kotzebue, după retragerea la Focşani, pentru a-i arăta motivele şi a-l îndemna să contribuie la restabilirea vechii ordini, răsturnată de către *„o slabă minoritate".* Considera că s-au încălcat tratatele existente, comiţându-se o *„infracţiune patentă".* în atare situaţie, Kotzebue afirmă că nu poate rămâne impasibil la evenimente.

Potrivit concepţiei sale, oameni mânaţi de idei iluzorii, utopici, uită că progresul nu poate fi adus prin răsturnare. Sub masca patriotismului, *„ei ascund vederi personale, ambiţia şi aviditatea lor".* De aceea, Kotzebue consideră că e crimă să ridici mulţimea să reziste unei forţe armate, şi aceasta numai pentru satisfacerea amorului propriu al unora. Consulul rus afirmă că el cunoaşte foarte bine Principatele Române şi poate mărturisi cu convingere că locuitorii lor nu se pot guverna ei înşişi. Sub protectoratul Rusiei, au făcut deja atâtea progrese în timp de 20 ani, încât, dacă nu se restabileşte vechea ordine, Ţara Românească va deveni un mare câmp de bătălie pe care va curge mult sânge. De aceea, îndeamnă pe Neofit să convingă pe compatrioţii săi de necesitatea restabilirii ordinii dinainte de 11 iunie 1848, să readucă pe tron pe Gh. Bibescu sau să formeze o căimăcămie, aceasta fiind singura cale pentru a arunca vălul uitării peste tot ce s-a întâmplat.

îndoctrinat cu principii politice şi sociale conservatoare imuabile, reprezentantul autocraţiei ţarului Rusiei în Principate denigra scopul şi caracterul revoluţiei, mistificând realitatea, spre a da de înţeles că numai sub suzeranitatea otomană

1 ***Anul 1848,*** **voi. I, p. 638.**
2 ***Ibidem,*** **p. 655-657, Focşani, 18 iunie 1848.**

şi sub binefacerile protectoratului Rusiei, românii vor prospera, altminteri

nefiind capabili să ajungă la vreun rezultat pozitiv, căci nu se pot conduce singuri. Ca o replică la afirmaţiile lui Kotzebue, dat fiind faptul că circulau zvonuri persistente despre o iminentă ciocnire între revoluţionari şi trupele invadatoare ruse, în ***„Ga- zeiţa de Transilvania”*** se scria răspicat că numai Puterea suzerană, adică Poarta, este protectoarea Principatelor Române, Rusia neavând altceva de făcut decât să le protejeze în faţa abuzurilor Porţii. în problemele interne, Principatele sunt cu totul independente, astfel că nimeni nu are vreun drept a se amesteca. Constituţia românilor nu poate fi motiv de război, ci cel mult de neînţelegere, care se poate aplana prin convorbiri între cele două mari puteri. Astfel că, un popor ridicat la luptă pentru intrarea în deplinele sale drepturi de autonomie nu este posibil să fie maltratat în văzul Europei şi indiferenţa Puterii suzerane, căreia i se plătesc milioane pentru a ocroti interesele românilor[168].

După eşuarea primului complot al reacţiunii din Bucureşti contra Guvernului provizoriu, acesta dădea o proclamaţie, în care menţiona că, din cauza uneltirilor, a curs sânge de român în lupta unora contra altora, puse la cale de unii, *„ce vor ca românul să fie rob al lor şi înjugat ca dobitocul ce le cară lor avuţii”*[169]*.* Evenimentul era relatat în aceeaşi manieră de către gerantul consulului francez, Hory, ministrului său de Externe[170], apoi pe larg în ***„Gazeta de Transilvania”*** şi ***„Pruncul Român”***[171]***.*** Mitropolitul Neofit se şi grăbeşte, la 23 iunie 1848, să scrie consulului rus, Kotzebue, precum că aprecia *„generoasele intenţii care animă Curtea protectoare faţă de nenorocita mea patrie”.* El face răspunzător pe Gh. Bibescu de sistemul care a dus la prăpastie, lăsând, în cele din urmă, frânele puterii în mâna unor indivizi compromişi prin purtarea lor, departe de orice manifestare de moderaţie, dispuşi să pună în aplicare *„cele mai sinistre proiecte”.* Un preot ca el, preciza Neofit – nu putea face mai mult, în condiţiile dezlănţuirii pasiunilor .poporului, decât să se sacrifice : *„Preşedinte nominal al unui guvern care n-are decât timpul de a face rău, eu ignor complet dacă ţăranii s-au lăsat seduşi de instigaţiile agenţilor revoluţionari”.* Restabilirea vechii ordini nu este posibilă fără părăsirea Capitalei de către *„indivizii care oprimă ţara”* şi nu o vor părăsi decât

168 ***Ibidem,*** **p. 657-659, Bucureşti, 18 iunie 1848.**
169 ***Ibidem,*** **p. 664-665, Bucureşti, 19 iunie 1848.**
170 ***Ibidem,*** **p. 666-667.**
171 ***Ibidem,*** **p. 700-703; voi. II, p. 32-34.**

prin ameninţarea intrării trupelor ruseşti. în acest caz, numai, va constitui Neofit, cu boierii rămaşi, o căimăcămie, pentru a se conforma instrucţiunilor primite[172].

Corespondenţa consulului general rus Kotzebue cu mitropolitul Neofit constituie dovada incontestabilă a deplinei concordanţe între reacţiunea internă şi externă, vizând, ambele, restabilirea vechiului regim politic regulamentar, care le asigura, deopotrivă, interesele. Gerantul consulului francez la Bucureşti, Hory, scria ministmlui de Externe, Bastide, la 24 iunie 1848, că intrase în posesia textului scrisorii lui Kotzebue către Neofit, care a produs mirare tuturor, pentru încrederea acordată mitropolitului în opera de restabilire a vechii ordini. Uimirea este provocată de faptul contrastant, anume că mitropolitul se situase, mai tot timpul, în opoziţie sub domnia lui Gh. Bibescu. El are o mare influenţă asupra poporului şi ostaşilor. De aceea, s-a recurs la sprijinul său pentru a împiedica continuarea vărsării de sânge de către colonelul Ion Solomon, retras în cazarme şi foarte decis sa acţioneze .

Mitropolitul era, fără îndoială, un personaj duplicitar, în fond un adversar ascuns al revoluţiei, pentru care merita cu adevărat încrederea lui Kotzebue. Deşi dăduse un răspuns confidenţial consulului rus, el mai dădea unul oficial, în care, în mod ipocrit, elogia revoluţia petrecută în mai puţin de trei ore[173]. în faţa pericolului invaziei armatei străine, se făceau apeluri stăruitoare la marii proprietari spre a se solidariza cu poporul[174], dar toate erau zadarnice, căci reacţiunea urmărea propriile sale scopuri strâns legate de cele ale Rusiei. Răspândind zvonul apropierii armatei ruse, reacţiunea a determinat retragerea Guvernului provizoriu spre munţi. Mitropolitul Neofit, uneltitorul celui de al doilea complot al reacţiunii contra Guvernului, dădea o publicaţie, la 29 iunie 1848, despre plecarea acestuia din Capitală. Pentru el, membrii Guvernului pe care-l prezida erau *„rebeliştі”* care s-au grăbit – chipurile – să se retragă spre munţi. De aceea, anunţă cu satisfacţie evenimentul întregii ţări, printr-o publicaţie, în care se mai menţionează că, de acord cu boierii, s-au luat măsuri pentru *„statornicirea liniştei obşteşti”.* Toţi locuitorii erau înştiinţaţi *„să primească cu sentimente de recunoştinţă şi de dragoste pe izbăvitorii ţării”,* aceştia nefiind alţii decât boierii conservatori şi protectorii lor din afară. 0 căimăcămie alcătuită din Theodor Văcărescu şi Emanoil Băleanu făcea

172 ***Anul 1848,* voi. II, p. 42-43, Bucureşti, 23 iunie 1848.**
173 ***Ibidem,* p. 66.**
174 ***Ibidem, p. 59-11.***

cunoscut tuturor celor refugiaţi că se puteau reîntoarce spre a-şi lua în primire posturile deţinute înainte de 11 iunie 1848[175].

Mitropolitul, complice şi uneltitor contra propriului guvern pe care-l prezidase, comunica plecarea *„rebelilor"* şi lui Talaat Effendi, comisarul Porţii în Principate, cât şi funcţionarului de la consulatul rus din Bucureşti, Katoff, pe care-l ruga să-i dea dispoziţii, în numele consulului, neexistând nici un impediment în a le pune în aplicare[176]. 0 scrisoare adresa Neofit şi colonelului Ion Solomon, în- vitându-l să ia comanda regimentului 3, apoi să intre sub comanda colonelului Ion Odobescu, în vederea asigurării liniştii publice . La 30 iunie 1848, mitropolitul dădea altă publicaţie, contrasemnată de Ion Câmpineanu, în care dezavua cele scrise în cea precedentă, întărind jurământul depus pe Constituţie, la 15 iunie 1848, cu excepţia articolului 13, privind împroprietărirea ţăranilor, care – menţiona el – va fi decis de Adunarea obştească. Proclamaţia era semnată în faţa depu- taţilor poporului, a cărui dorinţă a fost, astfel, împlinită[177].

Sub presiunea poporului, reacţiunea conservatoare se văzuse nevoită să cedeze pentru a doua oară. 0 delegaţie a negustorilor din Capitală se prezentase la Palat, în ziua de 30 iunie 1848, pentru a cere mitropolitului rechemarea Guvernului provizoriu şi restabilirea Constituţiei. Căimăcămia a fost dizolvată, consti- tuindu-se o conducere provizorie, până la reîntoarcerea Guvernului: *„Naţiunea s-a pronunţat din nou, de această dată fără apel. Le-au trebuit trei săptămâni duşmanilor ţării, trei săptămâni de intrigi, de înşelătorii şi de minciuni pentru a pune la cale o astfel de contrarevoluţie, şi au fost suficiente poporului trei ore pentru a recuceri drepturile sale călcate în picioare şi a răzbuna buna sa credinţă înşelată"[178].* Sub presiunea acestui popor înşelat, duplicitarul mitropolit se vedea nevoit să dea o circulară către protopopi spre a propaga între enoriaşi supunerea la legile cele noi, Guvernului provizoriu şi prevederilor Constituţiei[6].

în iunie 1848, era publicată la Bucureşti o broşură, intitulată semnificativ : *Căinţa încrederii în boerii aristocraţi şi sfânta hotărâre de a nu-i mai crede.*

Autorii broşurii se adresau direct aristocraţilor, pentru a le etala cele

175 ***ibidem, p. 174-175.***
176***I Ibidem, p. 176.***
177 ***Ibidem,* p. 185-186.**
178 ***Ibidem,* p. 193-194.**

provocate de atitudinea lor de elită privilegiată, discordantă cu interesele generale. Or, patria se află în durere, trupe străine au trecut hotarele ei, ca rezultat al demersurilor nesăbuite ale acestei aristocraţii, dornice cu orice preţ a-şi menţine privilegiile, contra intereselor ţării. Poporul vroia să scape de orice dependenţă, alergând vesel pe uliţele Bucureştilor, aristocraţii i-au înşelat însă pe oamenii dornici de libertate cu vorbe deşarte. Jurămintele de lealitate ale boierilor s-au dovedit false, căci, trecând Prutul, armatele ruse invadatoare, cu nimic nu s-a protestat împotriva lor. Vicleni şi mincinoşi, solidari totdeauna cu domnii spoliatori şi adversari celor ce se ridicau contra lor, boierii, în loc să apere poporul, pentru că se aflau la cârma lui, l-au apăsat şi l-au asuprit. De aceea, poporul nu trebuie să-i mai creadă niciodată pe aristocraţii vicleni şi făţarnici[179].

Dirijarea operativă a forţelor reacţiunii conservatoare aparţinea consulului general Kotzebue. într-o scrisoare către banul Gh. Filipescu, el îi propune preluarea funcţiei de ministru de Interne, apoi pe cea de caimacam : *„Prin calităţile voastre distinse şi prin inteligenţa voastră, alăturate celorlalţi colegi, desemnaţi prin Regulamentul Organic, veţi reuşi, fără îndoială, să menţineţi odihna şi liniştea ţării şi sunt încredinţat că Eminenţa sa Mitropolitul nu va refuza, prin sfaturile sale, pentru a uşura succesul operei voastre”*[180]*.* între timp, se formase însă un Guvern interimar al Ţării Româneşti prezidat de mitropolitul Neofit, alcătuit din: I. Câmpineanu, C.A. Creţulescu, N. Minco, I. C. Brătianu, ca secretar, care dădea o proclamaţie către locuitorii Capitalei, destituind şi expulzând pe Ion Solomon şi Ion Odobescu[181].

Marea boierime intrase, de altfel, din nou în binecunoscuta cursă pentru funcţii, după plecarea Guvernului provizoriu, încât propunerea lui Kotzebue concretiza una din numeroasele dorinţe ale boierilor conservatori. Rapiditatea înăbuşirii celui de-al doilea complot n-a mai îngăduit punerea în aplicare a unor planuri care mai de care străine intereselor poporului. Nevoit să se încline în faţa mulţimii revoluţionare, mitropolitul Neofit încerca să se disculpe faţă de Kotzebue pentru semnăturile date pe decretele Guvernului provizoriu. Aşadar, el protestează formal contra tuturor actelor emise de *„rebeli”,* având şi semnătura sa. Această protestare o face – zice-se – ca o datorie faţă de legile ţării, precum şi, mai ales, pentru *„devotamentul absolut şi fără limite”* pe care-l are faţă de împăratul protector. Declară, apoi, că a luat

179 ***Aiuri 1848,*** **voi. I, p. 447-457.**
180 ***Idem,*** **voi. II, p. 232, Focşani, 1 iulie 1848.**
181 ***Ibidem,*** **p. 243-244.**

parte
la afacerile publice în virtutea prevederilor Regulamentului Organic, dar şi-a asumat obligaţia de a informa despre toate cabinetul imperial rus, fiind convins de dispoziţiile nobile şi generoase ale Rusiei. Ordinea şi liniştea ţării nu pot exista nicidecum cu *„principiile subversive şi odioase proclamate de rebeli”.* în ceea ce-l priveşte, mitropolitul declara că a epuizat toate mijloacele. Unul singur va salva ţara – era el de părere – anume venirea trupelor imperiale ruse, dar nu pentru a readuce pe tron pe Gh. Bibescu, căci el va fi o sursă permanentă de tulburări viitoare. Curtea imperială rusă nu va mai trebui să tolereze nici o mişcare revoluţionară, fie de orice coloratură. Suprimarea cauzelor primare ale *„rebeliunii”* constituie soluţia unică şi sigură a unei represiuni[182].

Convins că numai prin intrarea trupelor ruseşti sunt salvate interesele marii boierimi, pe care le confunda cu cele ale ţării, Neofit apelează insistent, după numai trei zile, la Kotzebue pentru a nu abandona ideea trimiterii trupelor ruse, aşa precum deja plănuia ţarul, pe motiv că toată lumea s-a raliat *„rebelilor”.* 0 astfel de abandonare – se lamenta înaltul prelat – ar însemna nenorocirea ţării, căci se vor reîntoarce vremurile brigandajului, societatea fiind atacată în bazele ei. Mitropolitul l-a autorizat pe banul Gh. Filipescu, cel mai vârstnic dintre boieri, spre a adresa o suplică ţarului Rusiei, în care să-i invoce mila, atât de necesară în împrejurările existente.

0 pornire şi o mentalitate nesăbuite, rod al unor concepţii retrograde, dar şi al unor amărăciuni şi umiliri personale, survenite după eşuarea ultimului complot contrarevoluţionar, îndepărtau pe mitropolitul, care era şi preşedintele Guvernului provizoriu, de la îndatoririle sale oficiale, împingându-l la acţiuni discordante cu cauza naţională.

în Moldova, unde administraţia lui Mihail Sturdza nu fusese înlăturată, situaţia devenise deosebit de gravă. Consulul Franţei la laşi, Thions, informa pe ministrul său de Externe că domnul se dovedea devotat trup şi suflet Rusiei, plătind chiar un tribut secret, desigur pe spezele statului, în timp ce refuza satisfacerea celor mai modeste cereri ale poporului. A refuzat chiar să primească pe consulul Franţei, pare-se pentru a face pe plac *„Puterii uzurpatoare”.* Din care motiv, acesta se vede nevoit să-şi părăsească postul[183].

împotriva draconicelor măsuri ale administraţiei lui Mihail Sturdza,

182 ***Ibidem,* p. 335-337, 7 iulie 1848.**
183 ***Anul 1848,* voi. II, p. 247, laşi, 2 iulie 1848.**

Anastasie Panu adresa un apel, intitulat: ***Moldova către fiu săi,*** pentru ca tot românul
să se trezească la raza soarelui libertăţii, care face să se mişte lumea întreagă. Nimeni să nu se îngrozească de suferinţele pentru dreptate şi fericire[184]. în condiţiile existente, nimic similar nu se va întâmpla în Moldova, căci aristocraţia se opune cu vehemenţă, dorind cu orice preţ să-şi menţină privilegiile. Ea nu urmărea decât înlăturarea domnului, care s-a îmbogăţit prea mult şi prea repede, candidaţi! existând în număr foarte mare. Cât despre îmbunătăţiri sociale şi politice, nici nu poate fi vorba. Oamenii denumiţi în mod dispreţuitor *„ciocoi”* de către marea boierime sunt lipsiţi de curaj şi iniţiativă. Lor nu le trebuie decât un şef slab în jurul căruia să se grupeze. Prin intrarea trupelor străine în ţară, boierii se tem că Mihail Sturdza va avea sprijin pentru a se răzbuna contra lor. Din care motiv, se plâng comisarilor otoman şi rus, în scopul de a înlătura pe domn. Se şi zvonea, de altfel, că Mihail Sturdza va fi detronat. Moldova urmând să fie condusă de un comitet militar al trupelor invadatoare ruse .

Cu adevărat, precum se relata într-o corespondenţă din laşi către ***J.e Nationar*** din 3/15 iulie 1848, urât de toată lumea, chiar şi de boieri, care vroiau altul dintre ei în locul său, Mihail Sturdza nu avea altă scăpare decât în sprijinul armatelor invadatoare ruse. împreună cu oamenii săi, comitea tot felul de cruzimi, după care lacheii, răspândiţi în ţară, îi trimiteau scrisori de mulţumire. El dădea sume considerabile autorităţilor ruse spre a-l susţine la tron şi, în caz de forţă majoră, se arăta gata să provoace tulburări dezordonate care să necesite intervenţia armată rusă în scopul restabilirii liniştii. în atare situaţie disperată, numai Puterile occidentale mai puteau reuşi să salveze Principatul de la ruina totală prin pierderea autonomiei de care se bucura din vechime[185].

Principatele Române se aflau, de fapt, în acelaşi grad de periculozitate, căci atât boierii conservatori din Bucureşti, cât şi administraţia lui Mihail Sturdza adresau petiţii ţarului Rusiei pentru a trimite trupe. Drept urmare, au trecut Prutul 25.000 soldaţi. într-un articol, publicat în ***„Gazeta de Transilvania”*** din 5 iulie 1848, se scria, cu deplin temei, că nu se putea ajunge la nici o înţelegere cu boierimea conservatoare, întrucât ea vroia nici mai mult, nici mai puţin decât menţinerea privilegiilor, devenită imposibilă în

184 ***Ibidem,*** **p. 219-224, iunie 1848.**
185 ***Ibidem, p.*** **280-281.**

condiţiile ridicării la luptă a poporului pentru libertate internă şi externă. Numai sprijinul din afară îi asigura acesteia
privilegiile şi, pentru a-l obţine, reacţiunea se dedă la tot felul de clevetiri. între acestea, profera că se simte ameninţată de comunism, uitând cu desăvârşire că jugul străin va apăsa asupra întregului popor român[186].

Nu numai Curtea din Petersburg împărtăşea concepţiile şi tendinţele boierimii conservatoare, dar şi Poarta otomană, ea însăşi absolutistă şi retrogradă, deşi îi convenea ridicarea contra protectoratului Rusiei, dar numai atât. Trimis de guvernul otoman pentru a schimba conducerea revoluţionară a Ţării Româneşti cu o căimăcămie, Suleiman Paşa, deşi sosit la Giurgiu cu intenţii nu prea rele, adresa o scrisoare boierilor şi notabililor, precum că Principatele Române ar face parte integrantă din Imperiul Otoman, bucurându-se totuşi de anumite privilegii, în schimbul acestor *„privilegii* – susţinea el – *românii au comis acte ilegale, în loc să menţină ordinea".* Conducătorii revoluţiei sunt consideraţi răsturnătorii de ordine legală pentru a alcătui apoi o conducere ilegală. Ca atare, invită pe români la supunere, altminteri se va folosi forţa contra lor. Guvernul provizoriu, considerat ilegal constituit, trebuie, aşadar, dizolvat şi numit un caimacam, care să declare nule şi neavenite toate dispoziţiile anterioare. Şi, numai după aceasta, se vor lua în consideraţie cererile populaţiei prezentate de o delegaţie. în caz contrar, Suleiman Paşa declara că se va vedea nevoit să intre cu armata în ţară spre a restabili ordinea şi liniştea .

Guvernul rus, la fel-ca Poarta otomană, dar din motive proprii, vedea cu ochi răi revoluţia română. Şi el considera că la originea evenimentelor se situa „o *minoritate turbulentă".* într-o notă circulară către reprezentanţii săi în străinătate, Cabinetul imperial rus aprecia, firește, fără vreun temei, că Guvernul provizoriu a preluat în mod ilegal conducerea, improvizând o resurecţie, care contravine *„suveranităţii"* Porţii asupra Principatelor, precum şi protectoratului Rusiei. Or, se cunoştea foarte bine, rezultând aceasta cu evidenţă din tratatele existente, că Poarta era suzerană şi nu *„suverană"* a Principatelor. Suleiman Paşa însuşi, la ordinul guvernului său, formulase o pretenţie inexistentă în tratate, precum că Principatele Române ar face parte integrantă din Imperiul Otoman, tocmai pentru a justifica necesitatea invadării armate, la caz de nevoie. Guvernul Rusiei invoca aceleaşi false argumente, recurgând la denaturarea gravă a sensului evenimentelor revoluţionare, în scopul foarte clar de a reclama necesitatea invaziei armate. Astfel, se susţinea

186 ***Ibidem, p.*** **309-310.**

că acea *„minoritate turbulentă”* a încercat să asasineze domnul.
apoi să unească cele două Principate, într-un stat fără vreo legătură oarecare cu Rusia sau cu Poarta otomană. în atare situaţie, trupele celor două imperii, de comun acord, vor intra spre a restabili ordinea. S-ar putea ca regimul să aibă nevoie de unele îmbunătăţiri, dar nu fără aprobarea celor două Puteri, căci altfel n-ar fi decât revoltă. Iniţiatorii acesteia sunt consideraţi a fi în număr mic. Ei plagiază – chipurile – idei democrate şi socialiste din Occident, străini de ţara lor, neconstituind adevăratul popor. Drept urmare, imperiul Rusiei vede în stabilitatea Imperiului Otoman o garanţie a menţinerii păcii generale. Mai mult chiar decât Poarta otomană, Rusia nu doreşte să vadă constituit un nou stat în locul celor două Principate, bântuit de anarhie şi foarte slab spre a se susţine de unul singur, pasibil să cadă sub influenţa altor mari puteri. Acestea sunt motive legitime de intervenţie armată rusă, de comun acord cu Poarta otomană[187].

Cea mai redutabilă adversară a prefacerilor revoluţionare din Principate se dovedea astfel Rusia. Avatarurilor protectoratului său şi presiunilor sale sunt dezvăluite cu claritate într-un articol din ***J.e Sfecle”,*** 20 iulie 1848. Astfel, se argumentează că Poarta este suzerană Principatelor şi ar trebui să-şi respecte angajamentele luate faţă de ele spre a determina respectarea tratatelor. Or, Rusia îşi depăşeşte atributele, intenţionând să intervină în afacerile interne ale celor două Principate, prin trimiterea unor forţe militare, de comun acord cu Poarta, care nu are decât să se plece în faţa presiunii lor, nefiind sprijinită de nimeni .

în mod evident, reacţiunea externă avea un important sprijin în boierimea conservatoare contrarevoluţionară. însuşi emisanjl lui Suleiman Paşa la Bucureşti, Tangîr Effendi, declara mitropolitului şi lui I. Heliade-Rădulescu că are de adresat o scrisoare boierilor, la care i s-a răspuns că *„boierii nu mai există în ţară”.* în cele din urmă, textul scrisorii lui Suleiman Paşa a fost prezentat în faţa boierilor şi notabililor din Capitală, după care *„asistenţii, care erau în număr mare, au luat hotărârea unanimă, conformă vechilor obiceiuri, de a nu mai recunoaşte singurei clase a boierilor şi notabililor dreptul de iniţiativă în afacerile de stat. A avut loc un acord comun între toţi şi solidaritate reciprocă în acelaşi scop, acela al expresiei sociale'[188].*

187 ***Ibidem,*** **p. 609-614, Petersburg, 19 iulie 1848.**
188 ***Ibidem,*** **p. 711. Răspunsul comisiunii boierilor şi notabililor Ţării Româneşti**

După această precizare, se poate răspunde la scrisoare, anume că **Poarta este rău informată asupra naturii mişcării din Ţara Românească şi sentimentelor poporului faţă de ea[189].**

Firește, boierii conservatori se refugiaseră peste hotare, cei din țară acceptând punctele de vedere ale Guvernului provizoriu în atitudinea față de Suleiman Pașa. Refugiații se sprijineau permanent pe Rusia, ei aveau bani şi influenţă, fiind deosebit de periculoşi în cazul reîntoarcerii în țară în timpul alegerilor preconizate. De aceea, scrisoarea lui Suleiman Paşa a stârnit nemulţumire la București, rănind amorul propriu al celor prezenți. în mod cert, scrisoarea n-a fost redactată cu abilitate, fiind profitabilă doar pentru Rusia, care nu dorea nimic mai mult decât o ciocnire între români şi turci[190].

Poporul fiind în unanimitate de partea revoluției, se puteau obține succese, deşi situaţia se complicase extrem de mult, datorită sprijinului acordat de minoritatea alcătuită din boierimea conservatoare ideii de intervenție din afară : *„Este adevărat că o minoritate foarte mică s-ar bucura de răul ţării –* **se scria în *.Poporul suveran"* din** *21* **iulie 1848 –** *pe aceştia îi ştie lumea că sunt oameni plătiți de vrăjmaşii noştri din afară sau românii păcătoşi cari, norociți fără merite, se tem ca într-un regim unde dreptatea şi frăția sunt proclamate pentru toată lumea, o să rămâie muritori de foame sau uitaţi şi despreţuiți"*[191]*.* **Aşadar, fără solidaritatea naţională, nu există temei de izbândă.**

în faţa voinţei ferme a lui Suleiman Paşa, care în fond reprezenta interesul manifest al reacţiunii externe faţă de revoluţie, Guvernul provizoriu cedează locul unei Locotenenţe domneşti, fără a avea însă consecinţe notabile pentru conduita politică, întrucât cei trei locotenenţi acţionau de comun acord cu membrii fostului guvern. La fel ca Rusia, boierimea conservatoare fremăta de nemulţumire pentru o astfel de schimbare de guvern în Ţara Românească. Cunoscutul fnintaş conservator, Apostol Arsaki, înainte de orice, dădea vina izbucnirii revoluției pe Gh. Bibescu, care lăsase să se urzească un complot sub ochii săi, dând

către Suleiman Paşa, 24 iulie 1848.

189 ***Ibidem,?. 112-115.***

190 ***Ibidem,*** **p. *113.* Nota lui Ion Ghica înmânată Porții, Constantinopol, iulie 1848.**

191 ***Ibidem,*** **p. *111.***

mereu asigurări că ţara va rămâne liniştită. Astfel că nu s-a format nici o opoziţie serioasă *„contra unei mişcări care, prin ideile comunismului său infernal, prejudiciază interesele întregii societăţi^.*

Omul politic român ultra-conservator vedea în revoluţie o calamitate naţională, care a instaurat un regim de teroare, îngăduitor numai cu o presă necesară atacării adversarilor. Din care motiv, consideră conduita lui Suleiman Paşa inexplicabilă, pentru că a lăsat să se întărească comunismul, să se stabilească un cancer care devorează totul în jurul său. Emisarul Porţii a tratat cu revoluţionarii, în loc să-i reprime, în primul rând, apoi să procedeze la efectuarea unor îmbunătăţiri. După opinia lui Apostol Arsaki, Poarta a dat dovadă de slăbiciune, făcând concesii revoluţionarilor, Suleiman Paşa punându-se într-o situaţie falsă, căci a considerat ţara în situaţie de linişte. S-a dat astfel relief noului regim, tocmai în momentul punerii în aplicare a ideilor comuniste, adică de a lua de la cei care au ceva şi a da celor care nu au numic. Guvernul însuşi s-a situat în fruntea comunismului. în atare situaţie, este de demnitatea Rusiei să nu lase ca lucrurile să evolueze aşa precum procedase Suleiman Paşa, căci fusese înşelat: *„O intervenţie fermă şi decisivă din partea Curţii protectoare este singura în măsură de a preveni nenorocirile, care, în mod cert, nu se vor opri la limitele Ţării Româneşti"'.*

0 concepţie retrogradă, contrară intereselor naţionale, pentru că urmărea asigurarea privilegiilor unei infime minorităţi cu sprijin armat din afară, îşi făcea loc fie chiar şi în rândurile unor oameni luminaţi de înalte învăţături, precum doctorul Apostol Arsaki. El venise în contact spiritual cu ideile cele mai înaintate ale timpului, dar le repudia, chiar le denigra, denaturându-le sensul, căci era evident că nu instaurarea comunismului sau socialismului urmăreau revoluţionarii de la 1848. Pornind de la aceeaşi origine comună, concepţiile ţarului Rusiei, ale miniştrilor şi diplomaţilor săi se dovedeau ultraconservatoare, ei nerecunoscând nici una din realizările revoluţiei române. Ca atare, generalul Al. Duhamel a fost solicitat de cancelarul Nesselrode să transmită banului Gh. Filipescu, bătrânul boier conservator şi de încredere, pentru a explica compatrioţilor săi că *„împăratul este ferm hotărât să nu trateze, nici să cadă la învoială cu revolta, că el reprobă întrutotul opera pe care a zămislit-o, că va privi ca nule şi neavenite toate reformele introduse prin rebeliune, că, în sfârşit, Majestatea Sa nu face nici o promisiune românilor şi că îşi rezervă de a judeca cât, prin conduita viitoare, vor merita de aici înainte un interes binevoitor din partea Puterii a cărei protecţie tutelară a adus patriei lor ani lungi de pace, care au contribuit atât la dezvoltarea prosperităţii publice şi bunăstarea care a domnit până*

acum în Principat"[192]*.*

O retorică ***sui generis*** şi o frazeologie ce se vroiau fără replică înfruntau realitatea fremătătoare de viaţă şi tumultuoasele prefaceri sociale, economice, politice din Principate, numai din dorinţa afirmării unei doctrine-dictat, impusă celor ce n-o acceptau. Lipsa totală de toleranţă la orice idee de reforme, închistarea dogmatică în preceptele imuabile ale conservatorismului ultra se împleteau cu politica ameninţării cu forţa a Rusiei contra popoarelor care se ridicaseră la luptă pentru emancipare politică şi libertate naţională şi socială. Până şi cei mai moderaţi conservatori existenţi în Principate se opuneau ridicării la luptă a poporului, preconizând, în locul ei, doar reforma administrativă, adică paliative, considerate necesare unei evoluţii lente. Unul dintre aceştia a fost principele Dimitrie Ghica *„fiu de domn* – cum scria Nicolae lorga despre el –, *dar cu un trecut aproape revoluţionar la 1848 şi în epoca Unirii, în orice caz om care trecuse dincolo de margenile ideilor obişnuite ale beizadelelor şi feciorilor de boieri mari de pe vremea lui"'.* Desigur, se exagera tendinţa sa spre înfăptuirea unor reforme, de altfel atât de necesare unei societăţi aflate în proces de modernizare, dar se avea în vedere atitudinea lui Dimitrie Ghica în comparaţie cu cea a boierimii retrograde şi ultraconservatoare.

Aflat în Transilvania, unde scria diverse la adresa revoluţiei, principele Dimitrie Ghica a devenit ţinta unor critici ale ziarelor din Bucureşti. Impresionat neplăcut, a trimis o scrisoare lui C.A. Rosetti, insistând ca s-o publice. El declară că n-a comis nimic în dauna patriei sale, fiind un adept al progresului, *dar „prudent şi înţelept",* căci este un adversar al *„acelor răsturnări ce desghină societăţile şi fundamentele lor",* menite să desfiinţeze legăturile între oameni. 0 veritabilă profesiune de credinţă se dovedea întreaga scrisoare a omului politic conservator moderat, care mărturisea că şi el a fost de acord să se efectueze unele reforme după izbucnirea revoluţiei franceze din 24 februarie 1848, de natură să *„stârpească abuzurile",* din raţiunea firească de a preîntâmpina izbucnirea unor tulburări, cu consecinţe foarte grave, care duc nu la progres, ci la regres. S-a alăturat şi el celor ce vroiau îmbunătăţirea stării de lucruri existente, prin diverse măsuri, însă numai cu condiţia respectului faţă de tratatele în vigoare şi *„nestrămutata observare a Regulamentului Organic",* şi, aceasta, nu pentru că ar privi acest Regulament ca *„un chivot sfânt",* ci pentru a nu expune ţara unor invazii

192 ***Anul 1848,*** **voi. III, p. 30. Fragment dintr-o scrisoare a contelui Nesselrode către generalul Al. Duhamel, Petersburg, 29 iulie 1848.**

străine prin atingerea drepturilor Puterilor suzerană şi protectoare[193].

Dimitrie Ghica se situa categoric împotriva mijloacelor violente de prefacere socială, ca fiind *„contrare stării legale, de drept”,* pe motiv că *„se declanşa un război civil”,* care atrăgea, după sine, *„intervenţia armată străină”.* înainte de izbucnirea revoluţiei, a plecat în Transilvania, pentru a-şi căuta sănătatea, de unde a aflat despre *„răscoala biruitoare, proclamarea Constituţiei, şi, în fine, abdicarea şefului statului”.* Din acest moment, mărturiseşte el, şi-a dat seama *„cu durere”* că se afla în divergenţă cu cei rămaşi în ţară, deşi plecaseră de la un punct comun, anume necesitatea unor măsuri, de remediere a stării de lucruri existente. Mijloacele de înfăptuit erau însă cu totul deosebite, opuse chiar, căci Dimitrie Ghica preconiza pentru ţară *„aşezăminte potrivite cu istoria ei, cu obiceiurile ei“,* în conformitate cu gradul de civilizaţie, adică reforme administrative menite să ducă treptat spre progres, şi nu aşa cum a procedat C.A. Rosetti şi prietenii săi *„într-o mişcare nemărginită”* prin care, dintr-o *„săritură”,* s-a trecut peste mai multe secole, fără a se ţine seama de prăvălirea ţării în prăpastie. în atare situaţie, el n-a putut face altceva decât să rămână de o parte, aşteptând sfârşitul evenimentelor, care nu se prevedea a fi bun, întrucât nici un om cu *„sânge rece”* nu poate considera un sfârşit bun, în condiţiile existenţei unor legături speciale cu Turcia şi Rusia. De aceea, consideră că a dat dovadă de patriotismul, dacă nu cel mai înflăcărat, oricum, cel mai înţelept: *„Crede-mă, domnul meu* – scria Dimitrie Ghica lui C.A. Rosetti –, *că arborul libertăţii nu va da rod bun şi folositor, de nu va îndeplini condiţia să crească încet şi să-şi întindă adânc rădăcinile în tăiâmul patriei, când se va presădi în grabă din tărâm străin în ţeară română arborul acesta, şi chiar de s-ar uda cu sângele a mai multor generaţii, nu va produce decât roduri amare, câteva ramuri ofilite; şi pentru că nu va avea rădăcini în pământ, îl vei vedea să cază la cea dintâi suflare de viscol”'.*

Temă predilectă a tuturor scrierilor junimiştilor de mai târziu, repulsia faţă de aşa-numitele importuri de legi şi instituţii străine pătrunsese cugetul unui om politic luminat, aşa cum vor fi junimiştii, insuficient argumentat, însă, asupra imperioaselor cerinţe ale recuperării în timp de decenii a rămânerii în urmă de secole a ţărilor române faţă de ţările cele mai dezvoltate. Progresul lent, potrivit obiceiurilor şi tradiţiei, asigura, în fapt, privilegiul politic pentru elita socială, întruchipată în aristocraţia conservatoare, care deţinea şi bogăţie

193 ***Anul 1848,*** **III, p. 13-14. Scrisoarea lui Dimitrie Ghica, către ziarele bucureştene *„Pruncul Român”* şi *„Poporul Suveran”,* 28 iulie 1848.**

materială şi înaltă pregătire intelectuală pentru a-şi perpetua monopolul la conducerea ţării. Concepţiile conservatoare, fie şi moderate, sunt combătute în coloanele ***„Foii pentru minte”*** din

1 *Ibidem,* p. 15-16.
23 august 1848, sub titlul: *Câteva reflexiuni la răspunsul d-lui Dimitrie Ghica.* în fond, autorul constată că omul politic conservator ponegreşte actul de la 11 iunie 1848, considerând că a dus ţara în prăpastie şi făcând abstracţie că, sub regimul regulamentar, nici o reformă temeinică nu era posibilă, încât numai ridicarea la luptă a poporului l-ar fi scos din înapoierea seculară. Din primele luni ale anului şi până la izbucnirea revoluţiei din Ţara Românească *„au avut boierii timp destul spre a vedea că a sosit epoca eliberării popoarelor, că acestea nu mai pot să fie ţinute sub despotismul oligarhiilor; deci dacă dânşii aveau numai un dram de inimă bună şi curată, numai un grăunte mic de iubire către popor, trebuiau să se sloboadă la desrobirea poporului”*[1].

Din neghiobie sau rea-voinţă – susţinea autorul reflecţiunilor la răspunsul lui Dimitrie Ghica – boierii conservatori n-au ţinut seama de spiritul secolului şi au menţinut poporul sub vechile servituţi. Mai mult, încă, au recurs la sprijin străin, când propriul popor s-a ridicat pentru libertate şi egalitate. în Moldova, unde s-a urmat calea preconizată de Dimitrie Ghica, adică cea a reformelor sub oblăduirea strictă a Regulamentului Organic, petiţionarii au fost arestaţi şi trataţi ca nişte răufăcători. Aşadar, moderaţia recomandată de el nu este de nici un folos în faţa unei boierimi deprinse cu privilegiile şi huzureala pe seama celor mulţi. De aceea, în Ţara Românească nu s-au putut înfăptui reforme decât pe calea revoluţiei. Şi, acestea înseamnă oare mizerie şi sărăcie, precum afirmă Dimitrie Ghica ? Nicidecum. Presupunerii ce o face cu privire la invazia armată străină i se răspunde astfel: *„O naţiune pătrunsă de demnitatea sa nu se va speria de unele ameninţări ca acestea, cugetând că mai bună este moartea cu onoare, decât viaţa cu ruşine. Dacă popoarele s-ar fi temut de ascuţişul baionetelor, şi astăzi am zăcea în noroiul despotismului”*[194].

înainte de orice, poporul român s-a ridicat la 1848 pentru afirmarea demnităţii naţionale, grav lezată de imperiile vecine, care încălcau înseşi prevederile propriilor tratate referitoare la Principate, privind neamestecul în treburile lor interne. Prin apăsarea naţională, se agrava cea socială şi lipsa generală de drepturi ale unui popor divizat şi hărţuit, tocmai cu intenţia de a-l

194 ***Ibidem,* p. 625.**

reduce la neant. Indiferent de mobilurile diverselor concepţii conservatoare ale timpului, acestea au dăunat grav revoluţiei române, pentru că-şi aflau concretizarea în solicitarea nesăbuită şi permanentă de sprijin şi chiar de intervenţie armată străină contra propriului popor.

în repetatele comploturi şi uneltiri contrarevoluţionare, contemporanii vedeau, în mod firesc, acte antisociale şi antinaţionale, căci se opuneau intereselor imensei majorităţi a poporului român : *„Unii din casta privilegiată de mai înainte* – scria un anume Carminschi din Craiova către ***„Popolul Suveran”*** din 29 iulie 1848 – *deşteptându-se şi părându-le rău că au perdut acele mijloace ruşinoase de corupţie, care degradau pe omul adevărat nobil tnu după naştere, ci după purtarea lui), au băgat intrigi şi spaimă în inimile multora”'.*

în atmosfera de înverşunată înfruntare între revoluţie şi reacţiune, pe plan intern, se accentuau sentimentele de nemulţumire contra Puterii suzerane, care se înclina prea repede şi fără demnitate presiunilor Rusiei. în atare situaţie, consulul Franţei la Iaşi, Thions, aprecia că *„dacă Poarta persistă în planul indicat de Suleiman Paşa, se poate aştepta la o luptă înverşunată şi sângeroasă'[195].* Şi, paşa recurgea la noi presiuni, scriind Locotenenţei domneşti să creeze condiţiile necesare reîntoarcerii boierilor refugiaţi[196].

Diversele apeluri la boierii conservatori de a dovedi înţelegere faţă de nevoile poporului român ridicat la luptă erau sortite eşecului, căci atitudinea lor fermă de partea contrarevoluţiei era sprijinită de Rusia. C.A. Rosetti trimite o scrisoare de răspuns lui Dimitrie Ghica, la 3 august 1848, în care face apel la sentimentele sale patriotice : *„Cum poţi dar să mai vorbeşti de Regulament, fără să-ţi faci şi dumitale şi nouă un mare rău'[197].* Ion Ionescu de la Brad se adresa tuturor proprietarilor, în coloanele ***„Popolului suveran”,*** afirmând că poporul ar fi în drept să dea *„afară din sânul său pe cei ce s-au retras de o parte, formând reacţia, dar nu procedează astfel, ci face apel la marii proprietari, ca la nişte fraţi de acelaşi sânge, în favoarea păcii şi liniştii interne. Cu toţii, marii proprietari trebuie să înţeleagă că emanciparea clăcaşului este condiţia esenţială de echitate socială, căci el va deveni proprietar şi va apăra patria'[6].*

Până la înţelegerea de către reacţiunea conservatoare a unor necesităţi de ordin social şi naţional, în coloanele ***„Popolului suveran”*** se atrăgea atenţia oamenilor voitori de bine să fie cu luare aminte faţă de cei

195 ***Ibidem,*** **p. 81, Iaşi, 30 iulie 1848.**
196 ***Ibidem,*** **p. 144-145,1 august 1848.**
197 ***Ibidem,*** **p. 203.**

care sprijină vechiul regim al Regulamentului, uneltind în dreapta şi în stânga. Aceşti oameni consideră
o onoare de a nu fi făcut nimic pentru ţara lor, iar Regulamentul Organic că ar sta la temelia fericirii poporului român. Pentru ei, revoluţia română nu este decât o prăpastie : *„Aceştia pot fi oameni buni* – scria Al. Zâne – *oameni cinstiţi, dar nu sunt oamenii noştri, de ar fi cât vor tot binele ţării, fără însă să se facă lucruri cari să le atace antica (iertate (mândrie); aceştia vor fi dorit binele ţării, însă după Regulament"*[1]. Prin urmare, trebuie descoperiţi la timp cei ce vor să facă răul pe ascuns. Funcţiile în stat ar trebui ocupate de tineri capabili veniţi de pe băncile liceelor, însă aceştia lipsesc, în bună parte, *„din cauza patriotismului celui negativ al răposaţilor boeri, ce doriau întunerecul, pentru că meseria d-lor era din cele ce se exersează la intunerec" .*

Schimbarea Guvernului provizoriu cu o Locotenenţă domnească n-a convenit boierilor conservatori. Invitaţi la Palat, în ziua de 10 august 1848, de către Suleiman Paşa, ei nu şi-au ascuns nemulţumirea faţă de recunoaşterea noului organism politic : *„Unul, d. I.F. (loan A. Filipescu), nemaiputând răbda, strigă că Locotenenţă să cârmuiască după Regulament; altul, F.L (Filip Lenş) zise că să i se chezăşuiască viaţa, căci îi este frică de popoF*[a]. Deşi indignată de cele auzite, mulţimea adunată la Palat s-a dovedit generoasă, iscălind rezoluţia de recunoaştere a Locotenenţei domneşti, fără a lua în consideraţie *„ofilitele lor protestaţii*[4]*.*

Profund nemulţumiţi şi iritaţi, boierii conservatori trimit un memoriu către Poartă în care dau vina pe Gh. Bibescu pentru că a lăsat să se urzească *„complotul revoluţionar sub ochii săi",* apoi asupra lui Suleiman Paşa, care, în loc să restabilească ordinea, n-a schimbat nimic în bine, ci numai în mai rău, deoarece revoluţia a dobândit, prin recunoaşterea Locotenenţei, putere legală. Or, aceasta nu este decât un cancer, care va devora provinciile otomane vecine. Aşadar, Suleiman Paşa a tratat cu revoluţia, dându-i relief, în loc s-o reprime[5].

Chiar fără demersurile boierilor conservatori către Poartă, aceasta avea suficiente motive să-şi schimbe atitudinea faţă de Principate, trimiţând pe Fuad Effendi spre a împlini ceea ce nu făcuse predecesonjl său, adică reprimarea violentă a revoluţiei. Ion Ghica, trimisul Guvernului provizoriu la Constantinopol, adre-

1 *Ibidem,* p. 310-313, *J'opolul suveran'* din 9 august 1848.
2 *Ibidem,* p. 314.

3 *Ibidem,* p. 335. Nota din *J'opolul Suveran'* din 10 august 1848.

4 *Ibidem.*

5 *Ibidem,* p. 358-359. *Memoriul unor boieri antirevoluţionari către Poartă, august 1848.*

sa Porţii o notă în care-şî exprima surprinderea faţă de noul act, foarte profitabil reacţiunii, încurajată să considere o dezaprobare tacită a celor înfăptuite de Suleiman Paşa. Timp de douăzeci de ani – menţiona Ion Ghica – Rusia şi-a făcut partizani, nepăsători faţă de durerile şi suferinţele compatrioţilor lor. Şi cu toate că formează o minoritate, ei sunt foarte activi, mai ales când ştiu că au sprijin puternic din partea Rusiei, dorinţa lor fierbinte fiind restabilirea vechiului regim, în scopul urmărit, nu precupeţesc nici un mijloc, calomniind chiar Poarta, când le este de folos. Misiunea lui Fuad Effendi le-ar prinde bine, cu adevărat, căci le-ar permite recâştigarea terenului pierdut, spre marea nenorocire a Principatelor şi a Porţii însăşi[198].

între timp, o deputăţie compusă din cinci membri s-a dus la Constantinopol pentru recunoaşterea Constituţiei de către sultan. Suleiman Paşa sugerase deja unele modificări, în sensul de a se renunţa la libertatea nelimitată a presei, la garda naţională şi la votul universal, contra cărora Locotenenţa nu opusese vreo rezistenţă mai importantă, căci boierimea conservatoare se împotrivea cu dârzenie procesului revoluţionar. Sub preşedinţia boierului liberal Al. Racoviţă, cumnatul de soră al Goleştilor, şi vicepreşedinţia lui Ion Ionescu de la Brad şi-a deschis lucrările Comisia proprietăţii alcătuită din 34 de membri, câte un proprietar şi un ţăran din fiecare judeţ, în scopul elaborării unui proiect de lege care să reglementeze relaţiile agrare. Dar, abia îşi începuse lucrările, că a şi fost dizolvată din cauza refuzului marilor proprietari de a mai participa la dezbateri pe baza principiilor enunţate, suspectate de intenţii comuniste, adică împroprietărirea ţăranilor cu despăgubire, ceea ce se considera ruinătoare pentru marea proprietate. Rezultatul a constat în surexcitarea peste măsură a ţărănimii: *„Moţiuni violente au fost făcute contra proprietarilor, care trec la chemarea în ţară a ocupaţiei ruse în scopul restabilirii vechiului sistem de privilegii, al abuzului şi opresiunii. Ameninţări chiar au fost proferate la viaţa unor boieri. Mulţi dintre ei au părăsit din nou Capitala"*[199].

Nemulţumită de continuarea unor aşa-numite tulburări, în fapt agitaţii

198 ***Ibidem,* p. 425-426.**

199 ***Ibidem,* p. 545-546. Depeşa lui Hory către Bastide, 19 august 1848.**

ale boierilor conservatori, Poarta a luat decizia schimbării Locotenenţei cu un caimacam, în persoana unui *„boier de seamă, care nu va fi fost implicat în ultimele evenimente şi se va fi distins în casta sa prin sinceritatea şi moralitatea sa"*[200]. în
acţiunea de schimbare, Fuad Paşa, trimisul Porţii, va colabora cu generalul Al. Duhamel.

Intrată sub teroarea presiunilor de tot felul, fără vreun sprijin din afară, Poarta cedează, punând la cale înăbuşirea revoluţiei şi restabilirea vechiului regim. Ea refuză primirea deputăţiei române, deci recunoaşterea Constituţiei. Indignată de un astfel de procedeu, deputăţia adresa un memoriu lui Aali Paşa, ministrul de Externe al Turciei, demonstrându-i că forţa poporului, imensa majoritate a locuitorilor ţării, a determinat noile acte legislative, contra cărora s-a situat numai o *„minoritate aproape imperceptibilă în naţiune, dar susţinută de o mare Putere străină, adversară a oricărui progres şi oricărei îmbunătăţiri în ordinea materială, ca şi în ordinea morală, sacrificând interesele ţării în favoarea vederilor personale, deoarece opune drepturilor Curţii suzerane pretenţiile Curţii protectoare, furioasă de căderea sa, şi gata la orice pentru a-şi redobândi privilegiile"*[201]. Nimeni din rândurile poporului înşelat nu va înţelege schimbarea radicală de atitudine a Porţii faţă de revoluţia română, încât se va opune cu dârzenie oricărei încercări de opresiune.

Indignarea faţă de conduita boierimii conservatoare era în creştere, de îndată ce se aflaseră ştiri cu privire la solicitarea intervenţiei ruse. în ***„Popolul Suveran"*** se stigmatizau astfel de acţiuni nu numai contrarevoluţionare, dar antinaţionale : *„Voiţi voi* – li se adresa autorul articolului – *ca istoria să zică că în cea mai glorioasă epocă a naţiei române, boerii, părinţii patriei, nu voiau să mai aibă patrie, pentru cuvântul că într-acea patrie ei nu mai puteau suge sudoarea celui sărac ? Că sufletul nostru avilit şi prostituat până la trădare – era rece şi închis la orice nobilă simţire, la orice generoasă cugetare ?".* Urmaşii se vor ruşina de fapta lor, îi vor blestema pentru desolidarizarea de fraţii de acelaşi neam. Dacă nu se vor supune glasului raţiunii, vor rătăci prin ţări străine, dispreţuiţi şi huliţi ca nişte trădători ai unei patrii înrobite[202].

Apelurile la raţiune se dovedeau însă zadarnice, în condiţiile

200 ***Ibidem,*** **p. 549-550. Nota Ministerului Afacerilor Străine al Turciei către ambasada Rusiei la Constantinopol, 19 august 1848.**

201 ***Ibidem,*** **p. 556-557.**

202 ***Ibidem,*** **p. 575-576.**

ameninţărilor iminente ale unei intervenţii armate străine în scopul înăbuşirii revoluţiei şi restabilirii vechiului regim al privilegiilor. în atare gravă situaţie, şeful poliţiei Capitalei, Ion C. Brătianu, dă o proclamaţie către locuitori, în scopul calmării spiritelor agitate, la vestea chemării în ţară a trupelor străine de către reacţiunea conservatoare : *„Fraţilor, de orice opinie* – scria el – *vă conjur pe ce aveţi mai scump să*
nu mai daţi ascultare acelor minciuni criminale, fiindcă dacă le veţi asculta, con- tribuiţi fără voia dv. la vătămarea fieştecăruia şi la pieirea patriei comune"'. Pericolul creştea cu atât mai mult cu cât, la finele lunii august 1848, se reîntorseseră mulţi boieri conservatori, refugiaţi peste hotare, care au îngroşat rândurile reacţiu- nii, sporind uneltirile şi răspândirea de zvonuri cu spectrul unei invazii străine, spre a înfricoşa poporul. Unii dintre boieri angajau chiar oameni prin târguri, dar nu pentru muncă, ci pentru a-i înarma. Poliţia a descoperit deja unele comploturi: *„Mulţi din reacţionari* – se scria în ***„Gazeta de Transilvania"*** din 23 august 1848 – *nu mai vreau să asculte nici de învoire frăţească, ci le căşună pe moarte, a chema armate muscăleşti, pentru ca generalii să le mai trântească işlicurile de pe cap şi să le bată la nas cu ciubucul. Suflete incorigibile I În 20 august, noaptea, bandiţi plătiţi bine erau să omoare pe cei trei bărbaţi ai Locotenenţei'*[203].

Boierimea conservatoare se preta la tot felul de presiuni şi uneltiri, numai şi numai să fie înăbuşită revoluţia română. Scarlat Ghica scria fratelui său Dimitrie, din Braşov, unde se afla în refugiu, că nu dorea nimic mai mult decât căderea revoluţiei române, considerată de *el „atotputernicie a puterii acestor patrioţi",* adică a revoluţionarilor. Apoi, mărturisea că nu poate veni în ţară, decât atunci când va vedea *„lucrurile săvârşite",* ceea ce însemna înăbuşirea revoluţiei[204]. Scarlat Ghica era unul dintre cei care aşteptau acest deznodământ în afara hotarelor, mulţi boieri conservatori reveniseră, însă, provocând mult rău în jurul lor. Astfel, în curţile unora, poliţia a descoperit arnăuţi înarmaţi, care au fost arestaţi[205].

înspăimântată de izbucnirea revoluţiei, boierimea conservatoare s-a refugiat, apoi, încurajată de presiunile efective asupra ei din afară, a reintrat în ţară îndârjită şi hotărâtă să contribuie la înăbuşire. Când se menţionează însă boierimea conservatoare, trebuie exclusă boierimea liberală, care a trecut de partea revoluţiei, opunându-se opresiunii străine sub forma

203 ***Ibidem, p. 621.***
204 ***Ibidem,*** **p. 659, Braşov, 24 august 1848.**
205 ***Ibidem,*** **p. 660-661, Vasile Maiorescu către loan Maiorescu, Bucureşti, 24 august 1848.**

protectoratului Rusiei. Aşa precum constataseră, cu deplin temei, ofiţerii francezi Desaint şi Sabatier, trimişi în Principate, într-o scrisoare către generalul Aupick, reprezentantul diplomatic al Franţei la Constantinopol *„câţiva vechi boieri nu mai fac excepţie şi doresc să cheme ocupaţia rusă, ca singura garanţie a drepturilor feudale, pe care nu vor să le abandoneze"*[6].

Zadarnic căuta Dimitrie Ghica să ia apărarea castei privilegiate a boierimii conservatoare, care acţiona frenetic contra revoluţiei. El considera calomnii tot ce se scria în presă cu privire la pretinse comploturi pentru asasinarea locote- nenţilor domneşti[206]. Scarlat Ghica, fratele său, continua să-l informeze că generalul Al. Duhamel avea ordin să intre cu armata în Ţara Românească, dacă Poarta nu va restabili vechiul regim. Despre deputăţia, întoarsă de la Constantinopol, fără nici un rezultat, scria cu răutate că *„atâta* numai au reuşit să prăpădească ţeara şi ei să se folosească cu banii ce au furat"*[207], ceea ce, fireşte, constituia nu numai o afirmaţie lipsită de temei, dar o calomnie infamă la adresa celor mai buni dintre românii patrioţi, precum N. Bălcescu, Şt. Golescu şi Dumitru Brătianu.

în interiorul ţării, reacţiunea trece de la ameninţări verbale la fapte, punând la cale comploturi şi asasinate. Cezar Bolliac, fiind urmărit de indivizi înarmaţi, este confundat cu tânărul Constantin Romanescu, asupra căruia se trage, fiind rănit[208]. în faţa unor astfel de atacuri înarmate asupra conducătorilor revoluţiei sau simplilor participanţi, în ***„Popolul Suveran"*** se face un nou apel la moderaţie din partea reacţiunii, care este îndemnată să contribuie la solidaritatea naţională, căci poporul îi întinde, din nou, mâna, spre a se uni, şi aceasta nu din teamă, ci din sentimente fireşti de solidaritate, spre a se uni contra primejdiei externe, deoarece nici o putere străină nu poate face binele pentru români. Nimeni nu trebuie să stea deoparte pentru a lăsa străinii să decidă dacă românii să fie liberi sau robi. Numai o infimă minoritate se situează de această parte, intrigând, însă *„nici o putere în lume, nici o putere materială, mai tare decât puterea morală a două milioane de oameni",* nu va reuşi să impună *„un regulament infam şi să ne întoarcă către timpul de robie în care am gemut până acum",* căci românii nu pot trăi altfel, decât liberi[209].

206 ***Ibidem,* p. 679-680. Răspunsul lui Dimitrie Ghica către ziarul german *Jlomania",* 25 august 1848.**

207 ***Ibidem,* p. 729, Braşov, 28 august 1848.**

208 ***Ibidem,* p. 703-704.**

209 ***Ibidem,* p. 723-724.**

Vasile Boerescu face un apel *„către fraţii reacţionari”* în ***„Pruncul Român”*** din 31 august 1848, mărturisind că-i numeşte astfel cu mare strângere de inimă, dar sunt denumiţi ca atare, întrucât se opun progresului patriei, recurgând chiar la sprijin din afară contra propriului popor. Cu toate acestea, patria nu vrea să piară nici unul din fiii săi. De aceea, reacţionarii sunt chemaţi să renunţe la patimi

şi interese personale, în favoarea interesului general, care consta în fericirea şi prosperitatea patriei. în acest sens, trebuie urmat exemplul altor naţiuni. Prin fapte, să se şteargă numele de „reacţionar” atribuit, pe care nimeni nu-l acceptă, fie dintre cei mai vinovaţi. Li se cere reacţionarilor ca măcar să fie indiferenţi, să nu mai intrige şi să calomnieze, să nu mai acuze oameni nevinovaţi, să nu încerce imposibilul, adică să lupte contra propriului popor. Numărul reacţionarilor este foarte mic, dar dorinţa lor de a face rău este foarte mare, de îndată ce cheamă trupele străine să invadeze ţara .

în faţa presiunilor Rusiei, Poarta se înclină tot mai mult. Oricum, atmosfera la Constantinopol era cu totul defavorabilă revoluţiei române. Ambasadorul Rusiei, V.P. Titoff, nemulţumindu-se numai cu trimiterea lui Fuad Effendi în Principate, a cerut expulzarea lui Ion Ghica, trimisul Guvernului provizoriu la Poartă, care informa în ţară : *„Este în general acreditat aici că noi facem socialism şi comunism”,* dându-se ca exemplu lucrările Comisiei proprietăţii[210]. Ambasadorul englez, Stratford Canning – scria Ion Ghica, cu alt prilej – *„este în mod excesiv adversar al oricărei idei democratice. El crede că oricare ar fi legea scrisă, aceasta este întotdeauna a minorităţii care guvernează şi, întrucât este o lege a naturii, la ce bun să aduci mari perturbări în societate pentru a scrie dreptul tuturor”.* Unei doamne din Moldova, care avea soţul deţinut la Măcin şi a intervenit pentru eliberarea lui la Canning, acesta i-a spus să scrie celor din Bucureşti să renunţe la ideile democratice, dacă ţin să aibă succes în scopul urmărit[211]. Astfel că, nicăieri nu mai putea avea sprijin revoluţia română spre a rezista în mod eficient contra invaziei armate străine. .

Intervenţia armată a Rusiei constituia, de altfel, singura speranţă a boierimii conservatoare în restatornicirea vechiului regim politic al privilegiului. Dimitrie Ghica, aflat în ţară, avea casa păzită de arnăuţi. Fratele său, Scarlat, aflat încă la Braşov, se arăta nedumerit de acest fapt, însă şi-l explica totuşi prin teama faţă de *„oamenii cei răi”,* care se aflau la cârma ţării,

210 ***Idem,*** **voi. III, p. 752-753, Constantinopol, 30 august 1848.**
211 ***Idem,*** **voi. IV, p. 29-32.**

vrednici numai de spânzurat. Scarlat Ghica se arăta foarte mirat că, venind Fuad Effendi, *„aceşti răzvrătiţi stau în loc şi nu se ascund”.* Oricum, fără concursul generalului Al. Duhamel – era de părere boierul conservator – nu se va ajunge la rezultatul urmărit, altminteri nu se explică de ce *„aceia să aibă atâta obrăsnicie ca să adune poporul la Filaret*
şi să-l îndemne să se ducă iarăşi la Giurgiu, după ce odată ştiu că deputăţii lor n-au fost primiţi la Constantinopole !“\

în ţară, sufletul reacţiunii a fost şi a rămas mitropolitul Neofit, susţinut de marea boierime conservatoare, care alcătuia aşa-numitul *„partid reacţionar”.* în realitate, nici măcar nu era un partid, ci o grupare conservatoare, care a încercat permanent răsturnarea conducerii revoluţionare. Precum Kotzebue, consulul Rusiei, Fuad Effendi, emisarul Porţii, se adresa, în primul rând, mitropolitului, din tabăra de la Sinteşti, unde se afla la 10 septembrie 1848. Emisarul otoman îi solicita să adreseze poporului cuvinte de ordine şi linişte, pentru a reînturna pe calea cea bună pe cei rătăciţi. La 11 septembrie 1848, Neofit îi răspundea că va încredinţa Locotenenţei scrisoarea spre a o publica, dar Ion Voinescu II, secretarul de stat, nu autoriza un astfel de act, pe motiv că nu era un act oficial, ci privat[212].

La 13 septembrie 1848, Fuad Effendi dădea o proclamaţie către boierii şi locuitorii Ţării Româneşti, înştiinţând despre restabilirea vechii ordini şi făcând apel la linişte. în aceeaşi zi, adresa o scrisoare mitropolitului prin care-l invita să vină împreună cu boierii şi alţi oameni de seamă din Bucureşti spre a asista la comunicările ce are de făcut. El preciza că este de prisos a adăuga că nu este nevoie de mulţime, ci de oameni în stare să înţeleagă şi să aprecieze proclamaţia dată. în această proclamaţie, Fuad considera revoluţia *„o rebeliune izvorâtă din acel duh al comunismului împotriva cănjia se bate şi triumfează acum Europa întreagă”,* apoi conchidea că niciodată românii nu vor obţine legi noi pe calea revoluţiei. Drept urmare, în locul celor trei locotenenţi, era numit caimacam boierul conservator Constantin Cantacuzino .

Şi astfel, după 90 de zile de victorie a revoluţiei în Ţara Românească, armata otomană, cu sprijinul şi la solicitarea insistentă a boierimii conservatoare, reprima sângeros ridicarea poporului, nu fără a întâmpina însă rezistenţa armată în Dealul Spirii, înainte de a ocupa Capitala. Curând, intră şi cealaltă armată de invazie, cea a Rusiei, împărţind Bucureştii în două, de o parte şi de cealaltă a râului Dâmboviţa.

0 minoritate infimă, dar bogată, instruită şi puternică, atentase

212 ***Ibidem,*** **p. 285-286.**

permanent contra revoluţiei victorioase, uneltind şi complotând, în ţară şi peste hotare, numai în scopul restabilirii vechiului regim regulamentar, care le asigurase toate privile-
giile, inclusiv cel al monopolului la conducerea statului. înfuriată că fusese înlăturată din cele mai înalte funcţii ale statului, boierimea conservatoare face abstracţie de înseşi interesele naţionale, în favoarea celor de castă privilegiată, desolida- rizându-se de popor, în caz de primejdie externă, contrar vechilor uzanţe ale înaintaşilor săi, întrucât, pentru prima dată în istoria ţării, privilegiile fuseseră abolite. Revoluţia, care le înlăturase, trebuia – conform intereselor minorităţii privilegiate – să piară. Şi astfel, sângele confraţilor a curs în numele acestui interes meschin, care nu putea servi decât unor scopuri străine de cele ale naţiunii române.

ROLUL CONSERVATORILOR ÎN RESTAURAREA ŞI ÎNCERCAREA DE RECONSOLIDARE A VECHIULUI REGIM

Restaurarea vechiului regim politic regulamentar începe prin acţiuni violente, deosebit de brutale, tocmai pentru a smulge din conştiinţa poporului înaltele idealuri şi convingeri că, numai prin lupta unită a tuturor, se poate ajunge la eliberare naţională şi socială. Democraţia, întruchipată în dreptate, egalitate, fraternitate, prinsese temei în cugetul a milioane de români, care se vroiau constituiţi într-o singură ţară, precum erau o singură naţiune. De aceea, s-au manifestat cu atâta îndârjire şi cruzime adversarii libertăţii şi democraţiei, iritaţi peste măsură de pierderea, imensă pentru ei, a privilegiilor şi drepturilor de a asupri şi oprima, care decurgeau din deţinerea monopolului puterii în stat. Punând capăt pentru doar trei luni regimului politic oligarhic, revoluţia de la 1848 din Ţara Românească dovedea întregii lumi că poporul român nu se înclinase definitiv în faţa forţei brutale, că dominaţia unui regim

politic absolutist nu-l abrutizase, nu-i stinsese dorul de libertate, de descătuşare de sub asuprirea internă şi externă.

Instrument al dominaţiei străine, caimacamul Constantin Cantacuzino semna, alături de Omer Paşa, comandantul trupelor otomane de ocupaţie, o proclamaţie în care făcea cunoscută ocuparea Bucureştilor şi *„totodată cheamă întoarcerea din rătăcire a vericăruia se va fi amăgit de relele îndemnări ale tulburătorilor",* altminteri suferind rigorile legii[213].

Capitala ţării se afla sub starea legii marţiale, conducătorii revoluţiei arestaţi, ceea ce servea foarte bine interesele Rusiei . Invitaţi să se grupeze în jurul lui Fuad Effendi spre a restabili vechea stare de lucruri, boierii conservatori se grăbesc să-i răspundă afirmativ, linguşind astfel pe cotropitorul pământului ţării. într-o scrisoare din 14 septembrie 1848, se măgulește vanitatea invadatorului, care – zice-se – îşi *„revărsa asupra Ţării Româneşti facerile de bine"* cu *„generoasă binevoinţă",* izbăvind-o de suferinţele îndurate în timpul ultimelor evenimente, sultanul, cu o grijă părintească, a restabilit, *„legiuita orânduială şi fericirea între credincioşii supuşi".* îndeosebi, Fuad Effendi era cu deosebire linguşit pentru *„dovezile cele mai învederate de dragoste şi de mângâiere, şi printr-o purtare plină de înţelepciune, de iubire de oameni, de nobleţă şi totodată de statornicie, liniştea s-a restatornicit şi trebile au luat iarăşi cursul lor legal".* Boierii se grăbeau să aducă, astfel, prinos de recunoştinţă emisarului otoman pentru *„dignitatea şi iscusinţa"* cu care şi-a îndeplinit *„înalta"* misiune, mai ales *„pentru blândeţea, dragostea şi indulgenţa cu care [...] a ştiut să atragă toate inimile"*[214]*.* Aşadar, boierimea conservatoare era pe deplin satisfăcută de *„reintrarea în legalitate a vechii ordini".*

0 proclamaţie dădea şi comandantul celeilalte armate invadatoare, generalul A.N. Luders, care considera revoluţia o *„anarchie produsă [...] de facţionarii ce au pus mâna pe frânele guvernului",* care ar putea să primejduiască viitorul ţării. Guvernul provizoriu fusese un *„guvern închipuit",* anacronic, în evidentă opoziţie cu instituţiile după care s-a condus ţara, în conformitate cu tratatele în vigoare. Din care motiv, ţarul Rusiei, de acord cu sultanul, s-a decis să pună de îndată capăt unor astfel de *„neorânduieli"* şi să restabilească ordinea cea veche. Generalul Luders făcea cunoscut că avea împuterniciri ca, împreună cu trupele otomane, să ocupe Ţara Românească,

213 ***Anul 1848,* voi. IV, p. 321-322, Bucureşti, 13 septembrie 1848.**
214 ***Ibidem,* p. 350-351.**

„spre a stavila nenorocita propăşire a propagandei răzvrătitoare"[215].

După cuvintele şfichiuitoare şi lipsite total de concordanţă cu realitatea, menite numai să intimideze un popor umilit prin ocupaţia armată însăşi, adică lezarea demnităţii naţionale, era rândul mitropolitului Neofit, sufletul reacţiunii conservatoare, să intervină în sprijinul proclamaţiilor cotropitorilor, printr-o scrisoare pastorală. în ce scop se adresa el celor păstoriţi ? Pentru a-i dezlega de jurământul depus pe Constituţie la 15 iunie şi repetat la 6 septembrie 1848, când, cu prilejul unei procesiuni, fuseseră arse Regulamentul Organic şi Arhondologia şi când se aruncase anatema asupra celor ce vor să conducă ţara potrivit prevederilor menţionatului Regulament. Datorită faptului că jurământul fusese depus de către mitropolit, – zice-se – prin silnicie, împotriva unei legiuiri ca Regulamentul Organic, care adusese mari foloase, Neofit afirmă că-i dezleagă de *„acea nepravilnică şi silnică legătură [...] a vicleanului, vrăjmaşului sufletului şi liniştei omenirei",* dându-le blagoslovenia sa arhipăstorească pentru îndeplinirea obligaţiilor faţă de noua conducere a ţării[216].

în acest timp, Moldova suporta regimul tiranic al lui Mihail Sturdza : *„Mizeria cea mai adâncă domneşte în Moldova* – scria consulul francez la laşi către Bastide – *ţara este liniştită, dar de liniştea muştei căreia furnica îi suge sângele. Ţăranul este spoliat şi bătut, comerţul în întregime ruinat şi cea mai adâncă descurajare răspândită peste tot'^.* Administraţia se dedă la cele mai mari abuzuri, care, de fapt, constituie singurul pretext al intervenţiei militare. Altminteri, *„nici o exagerare în partidul taxat revoluţionar, nici o doctrină antisocială, nici o utopie periculoasă".* Nimic din toate acestea, deoarece sunt de neîmpăcat cu un sistem politic care exceptează de la impozit pe boieri, apăsând cu toată puterea asupra ţăranilor[217].

Triumful boierimii conservatoare se simţea peste tot. Bucureştii se aflau sub stare de război, boierii refugiaţi se reîntorceau la căminele lor, în timp ce militanţii pentru progres şi democraţie le părăseau pentru un timp îndelungat. Formarea unui nou guvern întâmpina însă dificultăţi: *„ca să parodieze dreptatea* – scria N. Costinescu către ***„Gazeta de Transilvania" –*** *nu s-a găsit nimeni de ministru al Dreptăţii decât tipul boierismului vechi, Grigore Grădişteanu cel bătrân, care întotdeauna strigă că n-are alt meşteşug decât iscălitura pe care niciodată n-o pune fără bani*[A]. La Interne, a fost numit LA. Filipescu, la Instrucţiune publică,

215 ***Ibidem,* p. 369-370,15 septembrie 1848.**
216 ***Ibidem,* p. 390-391.**
217 ***Ibidem, p. 413.***

Constantin Bellu, iar la Poliţie, colonelul Ion Voinescu I. Pentru a ajunge caimacam şi a-şi pune semnătura după Omer Paşa, Constantin Cantacuzino a dat 25.000 de galbeni[218].

Chiar după invazia otomană, se mai aflau boieri la Braşov, care încă mai chibzuiau dacă să revină în ţară, căci nu se încredinţaseră că intraseră şi armatele ruse, singurele în măsură să le asigure liniştea şi căminele. între ei, se aflau: Scarlat Ghica, Emanoil Băleanu, Nicolae Suţu, Ion Slătineanu, loan Golescu, G. Obedianu[219]. Cei din ţară se întreceau în manifestări de slugărnicie şi linguşire faţă de comandanţii armatelor de ocupaţie otomane şi ruse. într-o cuvântare către generalul Liiders, mitropolitul Neofit stigmatiza principiile revoluţionare, justificând intervenţia armată a ţarului Rusiei considerat *„august protector",* căci nu putea rămâne *„indiferent asupra mişcării revoluţionare, care îmbrância Valachia în prăpastie".* Deci, ţarul a salvat-o, în înţelegere cu sultanul, restabilind *„orândueala previlnică",* spre a asigura liniştea publică şi a şterge orice urmă de *„răsvrătire şi răscoală".* Venirea generalului Liiders o consideră o *„nouă împărătească facere de bine",* pentru care este profund recunoscătoare – considera Neofit – întreaga naţie, al cărei interpret norocos era el[220]. Şi, pentru a demonstra ataşament faţă de cele afirmate, mitropolitul se adresa Departamentului din Lăuntru spre a trimite dorobanţi care să ridice şi să aducă la episcopie pe preotul Radu Şapcă, precum şi unii călugări din judeţele Romanaţi, Dolj şi Vâlcea[221].

Boierii conservatori se întreceau şi în Moldova în a elogia pe cotropitori şi a se denunţa unul pe altul pentru lipsă de ataşament. Astfel, Theodor Balş a făcut o vizită generalului Luders spre a-l convinge că Nicolae Roznovanu nu este partizan al Rusiei. Prin urmare, sugera el, să nu se facă greşeala de a fi numit domn. Nu se cunoştea încă efectul produs asupra generalului: *„Balş, însă, trebuie să fie atât de triumfător, ca cum ar fi câştigat o jumătate de bătălie[6].* Prin contrast, elementele progresiste considerau că tot răul vine de la protectoratul Rusiei, principala promotoare a invaziei armate. însuşi caimacamul Constantin Cantacuzino era creatura acestei mari puteri, căci Regulamentul prevedea numirea a trei

218 ***Ibidem,* p. 450.**

219 ***Idem,* voi. V, p. 112. Scrisoarea lui Grigore Ghica adresată lui Dimitrie Ghica, Braşov, 20 septembrie 1848.**

220 ***Idem,* voi. IV, p. 540,27 septembrie 1848.**

221 ***Ibidem,* p. 554-555.**

membri ai căimăcămiei, nu unul. Astfel că, *„orice rău, orice asuprire, orice călcare a drepturilor,* se scria într-o corespondenţă din laşi către gazeta ***«Bucovina»,*** *de la ea vin"*'. într-o altă corespondenţă din laşi se relata bucuria lui Mihail Sturdza la aflarea ştirii despre înăbuşirea revoluţiei muntene. Când a aflat, se găsea tocmai la jocul de cărţi cu oamenii palatului, cărora le-a anunţat vestea : *„s-a sfârşit cu dreptatea şi frăţia muntenilor",* după care, cu toţii s-au răspândit şi au dus-o mai departe : *„Ticăloşii* – scria corespondentul către ***«Bucovina» –*** *nu se ruşinează de a-şi arăta în public mulţumirea pentru căderea fraţilor noştri"*[222].

Acţiunii de reprimare sângeroasă trebuia să-i urmeze anularea tuturor actelor Guvernului provizoriu şi Locotenenţei. între acestea, desrobirea ţiganilor era considerată atingătoare de *„chestia prosperităţii ţării",* contravenind dispoziţiunilor Regulamentului Organic[223]. Concomitent, se dădeau instrucţiuni judeţelor, în vederea restabilirii ordinei regulamentare. Astfel, orice ocârmuitor de judeţ era obligat să asigure liniştea şi ordinea, făcând cunoscute tuturor datoriile către stăpâni şi necesitatea de *„a-şi spăla din cugetele lor acele necuviincioase idei, ce le-au insuflat tulburătorii liniştii".* Ţăranii să fie îndemnaţi să lucreze pământul, orice uneltire sau agitaţie să fie reprimate cu asprime, vinovăţii să fie arestaţi. Proclamaţiile fostului guvern *„nelegiuit",* răspândite la sate, să fie strânse cu mare grijă *„ca să nu rămâie una măcar"*[A]. Generalul Duhamel se adresa caimacamului Constantin Cantacuzino pentru instituirea unei comisii de anchetă, al cărei proiect îl şi trimitea. Comisia trebuia alcătuită din trei boieri, având ca adjuncţi un ofiţer turc şi unul rus, în vederea pedepsirii celor implicaţi în ultimele evenimente şi vinovaţi de răsturnarea instituţiilor legale. Vor fi incluşi şi cei prezenţi şi cei absenţi, sentinţele urmând a fi puse în aplicare numai după aprobarea sultanului[224].

Conservatorii moderaţi îşi exprimau convingerea că numai represiunea nu era suficientă pentru liniştirea spiritelor intens agitate, fiind necesare unele reforme, căci – susţineau ei – dacă ar fi fost făcute la timp, revoluţia n-ar fi izbucnit. Dimitrie Ghica, adeptul unor reforme, înainta un memoriu comisarilor Turciei şi Rusiei în Principate, pentru a-i convinge despre o astfel de necesitate. Alături de această nevoie de reforme, el constata că şi-a făcut loc

222 ***Ibidem,*** **p. 566.**
223 ***Ibidem,*** **p. 572, Decret al lui Fuad Effendi şi C. Cantacuzino, 28 septembrie 1848.**
224 ***Ibidem,*** **p. 658-659.**

„un imens pericol” prin
exaltarea spiritelor de către doctrine demagogice, antisociale, de împrumut, care se pretează la efect asupra maselor ignorante. Aceste mase muncitoare – scria Dimitrie Ghica – trăiesc într-o stare mizerabilă şi doresc fierbinte o ameliorare a situaţiei lor şi încearcă să facă aceasta pe cale violentă, răsturnând ordinea socială. Un partid mic ca număr speculează această dorinţă a maselor, atrăgând calamităţi incalculabile asupra ţării. Tinerii, care au studiat la Paris, au revenit în patria lor, după participarea la evenimentele revoluţionare din 24 februarie 1848, considerându-se predestinaţi să joace acelaşi rol într-un mediu cu totul diferit. E drept, aprecia el, că au găsit o stare de lucruri propice aplicării planurilor lor, anume câteva instituţii defectuoase, nu atât prin ele însele, cât prin corupţia promovată de cei ce se aflau la cârma lor'.

Moderatul boier conservator, fiul cel mai mic al fostului domn Grigore Ghica, încerca zadarnic să propună îmbunătăţiri unui regim politic anacronic, menţinut prin monopolul puterii şi prin asigurarea privilegiilor unei minorităţi, tocmai când Europa se afla în plin proces de modernizare, ţările cele mai avansate înlăturând cu secole şi decenii în urmă servituţile feudale anacronice. Or, rezervarea tuturor privilegiilor oligarhiei aristocratice se putea face numai printr-o puternică presiune materială şi spirituală a imensei majorităţi a poporului, care reprezenta un real şi permanent pericol pentru regim, în condiţiile pătrunderii tot mai intense a ideologiei celei noi, bazate pe principiile liberalismului. Orice reformare a unui regim absolutist, în aceste condiţii, i-ar fi slăbit forţa de rezistenţă în faţa asaltului potenţial foarte primejdios al maselor populare. Acest pericol era întrutotul sesizat de Dimitrie Ghica, el dorind să-l preîntâmpine prin aşa-numite reforme, care de fapt nu erau altceva decât paliative, menite să salveze regimul anacronic al privilegiului. în lipsa unor astfel de reforme – continua el să argumenteze – tineri exaltaţi, veniţi de la Paris, au lansat doar o scânteie pentru a aprinde ţara întreagă. Uraganul revoluţionar a distrus astfel totul pentru a nu reclădi nimic. Prin abolirea Regulamentului Organic a rămas o societate fără lege, lăsată la capriciile arbitrariului şi violenţei. în lipsa unui control, casele publice au fost golite în profitul unor rapaci, creditul şi comerţul au decăzut, s-a pregătit o lege agrară care semăna ura în inimile ţăranilor contra proprietarilor şi delăsarea în cultivarea pământului. Oamenii care puteau să frâneze un asemenea proces s-au dat la o parte, spre a nu se compromite,

aşteptând o intervenţie militară,

1 *Ibidem,* p. 659-660.

atât de necesară restabilirii vechii ordini. Cele două Puteri, suzerană şi protectoare, care *„au veghiat totdeauna cu solicitudine paternă asupra ţării”,* au salvat-o[225].

Nu la reforme temeinice se gândea Dimitrie Ghica, atunci când propunea efectuarea lor, ci la măsuri întreprinse de administraţia de stat, în sensul modernizării, pentru a nu mai fi aşa de greoaie şi inoperantă, pentru a ţine, în fine, mai bine în mână frânele puterii, în scopul asigurării privilegiilor oligarhiei aristocratice, care se reinstalase la cârma ţării cu sprijin străin interesat din afară. După restabilirea Regulamentului Organic, Dimitrie Ghica apreciază că se impune efectuarea unor reforme. Astfel, pentru alegerea domnului, ca şi cum aceasta ar fi o reformă, el propune vârsta de 30 de ani drept condiţie de îndeplinit şi nu 40, cum prevede Regulamentul Organic, deci lărgirea cadrului eligibilităţii, precum şi a cadrului electoral, foarte restrâns. Mai propunea convocarea unei Adunări obşteşti ordinare, licenţierea miliţiei naţionale, care – chipurile – s-a dovedit nedemnă în evenimentele din urmă, trecând de partea revoluţiei, şi înfiinţarea unei şcoli de cădeţi, în locul ei, până la reorganizarea mai temeinică a armatei. întrucât exista o mobilitate prea mare, deci o instabilitate a funcţiilor publice, căci se schimbau odată cu miniştrii, Dimitrie Ghica propunea o inamovibilitate, însă nu absolută, adică pentru toate funcţiile publice[226].

în fond, prinţul Dimitrie Ghica urmărea, prin aceste reforme, pe care le propunea în memoriul său, eliminarea abuzurilor şi modernizarea statului, adică atenuarea tocmai a celor componente ale regimului care-l făceau deosebit de nepopular, opresiv şi vetust, determinând izbucnirea unor răbufniri sociale pentru că era incompatibil cu orice încercare de reformă. Un regim politic, precum cel regulamentar, menţinut prin forţă şi cu sprijin interesat din afară, nu se putea adapta la noile cerinţe ale modernizării, căci s-ar fi transformat într-un regim democratic, căruia se opuneau cu îndârjire grupările conservatoare. Egalitate, dreptate, fraternitate erau principii dispreţuite şi repudiate constant de elita conservatoare aflată la conducerea Principatelor. Procesului de democratizare a vieţii publice, singurul în măsură să asigure progresul, deci modernizarea, i se opuneau încă forţe puternice,

225 ***Ibidem,* p. 660-661.**
226 ***Ibidem,* p. 661-665.**

sub ocrotirea absolutismului şi autocraţiei Curţilor suzerană şi protectoare. Cu toate acestea, propunerile de reforme ale lui Dimitrie Ghica reprezintă încercări de adaptare a regimului regulamentar restaurat la noile cerinţe ale secolului. Astfel, în Codul penal, referitor la impunitatea unor categorii sociale, care duce la demoralizare şi la arbitrarii din partea guvernanţilor, propune aplicarea legii pentru toţi, boier sau neboier. Cu privire la necesitatea unor îmbunătăţiri a situaţiei ţăranilor, propune limitarea la 105 piaştri a arendei anuale către proprietar pentru folosirea a 8,5 pogoane sau plata în muncă prin efectuarea a 30 de zile. în afară de acestea, ţăranul clăcaş mai plătea statului 33 de piaştri. Prin reforma propusă, Dimitrie Ghica preconiza interesarea ţăranului în ameliorarea producţiei agricole, înfiinţarea unor ferme model, pe seama statului. Pentru restabilirea finanţelor secătuite în ultimele evenimente se considera necesar un împrumut sau un impozit forţat asupra tuturor claselor sociale. Se mai propunea înfiinţarea unei Bănci Naţionale, pentru a facilita operaţiunile comerciale, prin micşorarea dobânzilor foarte ridicate[227].

Iritat de ridicarea în masă a poporului la 1848, Dimitrie Ghica aprecia drept scandaloasă participarea în număr mare a clerului, a cărui menire ar fi fost moralizarea enoriaşilor cu dogmele religioase şi nu agitarea lor. De aceea, consideră necesare studii aprofundate şi complete pentru tinerii seminarişti, care trebuie primiţi pe bază de examen deosebit de riguros. în acelaşi sens, şi cu aceleaşi efecte asupra tineretului, mai propune înzestrarea învăţământului primar cu învăţători bine pregătiţi în şcoli normale, în care să se respingă doctrinele sociale false şi funeste, mai ales că în timpul revoluţiei o propagandă comunistă intensă s-a făcut printre profesori, cât şi printre ţărani. Colegiile şi şcolile medii lasă mult de dorit – scria Dimitrie Ghica. De unde, necesitatea ca învăţământul să fie într-atât de ridicat încât să nu mai fie nevoie de a trimite pe tineri la studii în străinătate, care costă foarte mult, pe de o parte, iar pe de alta, tinerii sunt lăsaţi de capul lor, fără orientare şi departe de tutela paternă, nedobândind decât cunoştinţe superficiale şi teorii nebuloase, exagerate, fără vreo legătură cu instituţiile din patria lor. înfiinţarea unor şcoli industriale ar fi bine venite pentru *„clasele inferioare”,* sprijinind formarea unor buni *„lucrători români”*[228].

0 teorie *„elitistă”* cu privire la învăţământ, menită să educe tinerimea

227 ***Ibidem,* p. 665-670.**
228 ***Ibidem,* p. 670-672.**

în respectul faţă de administraţia restaurată, departe de curentele înaintate ale timpului, căuta să statornicească pe plan suprastructural regimul politic, care-şi menţinea, astfel, neatinse principalele trăsături negative, între care favorizarea castei privilegiate, în primul rând.

Un memoriu, vădind aceeaşi concepţie conservatoare, denigra revoluţia română de la 1848. Autorii săi detestau mijloacele violente pentru înfăptuirea progresului social: *„La 11 iunie răzvrătiţi, unii împinşi de ambiţie, alţii de lăcomie au procedat la răsturnarea guvernului existent pentru a face să domnească în locul său idei imposibil de realizat. Ei au excitat pasiunile poporului român, adresându-se orgoliului unora, flatându-i prin visuri de independenţă naţională, şi lăcomiei altora, promiţându-le împărţirea averilor, o lege agrară, bazată, ziceau ei, pe evanghelie, lege prin care cel care nu avea nimic sau puţin trebuia să ia de la cel ce avea foarte mult. Vroind să pună în aplicare toate aceste utopii în timpul celor trei luni, cât a durat puterea lor, ei n-au realizat în acel timp nici o reformă, nici o îmbunătăţire, căci nimic bun, nimic durabil nu era posibil cu asemenea principii”'.*

Autorii memoriului se văd însă nevoiţi să explice succesul, fie şi temporar, al revoluţiei, şi recurg la denaturări, afirmând că, în pofida unor greşeli comise, revoluţionarii au reuşit să înrădăcineze unor oameni creduli ideile lor despre comunism, prin intermediul unei propagande care a prins în rândurile ignoranţilor şi nebunilor, uneori răspândite chiar de preoţi, care aveau mare influenţă asupra poporului. înăbuşirea revoluţiei de către armatele străine a liniştit ţara, dar se considera *„absolut necesar de a schimba moralul unor oameni rătăciţi, pentru a evita explozia falselor sentimente, care n-au fost decât comprimate”.*

Precum Dimitrie Ghica, se propuneau şi în memoriul redactat de mai mulţi boieri conservatori unele „reforme”, care, de fapt, nu erau altceva decât paliative, dar serveau, în caz de aplicare, regimului politic pentru a supravieţui, în condiţiile în care sentimentele de revoltă ale poporului n-au fost decât comprimate. în primul rând, se propunea înlăturarea, prin diverse mijloace, a abuzurilor din administraţie, abuzuri care, dacă n-au împins poporul la revoltă, au uşurat totuşi opera *„răsvrătiţilor”.* Aceştia n-au avut decât să profite de starea de spirit a unor oameni care nu ştiau – zice-se – de unde le veneau suferinţele şi cum ar putea să le aline. Şi, atunci, au dat crezare celor care le vorbeau de dreptate şi fraternitate. 0 altă măsură consta în a demonstra că ideile despre comunism răspândite în mase nu sunt în

concordanţă cu dreptatea, morala şi religia, adică să fie combătute prin aceleaşi mijloace prin care au fost răspândite : *„într-un cuvânt, în*

1 *Ibidem,* p. 675. Memorii despre măsurile pentru a combate opera revoluţiunii în Ţara Românească, septembrie-octombrie 1848.
2 *Ibidem.*

locul unei propagande de rebeliune, de furt şi de moarte, trebuie o propagandă de supunere şi dreptate"'. în scopul împlinirii acestor deziderate, se considerau necesari administratori de judeţe inteligenţi şi cu prestigiu, spre a explica oamenilor că trebuie să se supună legilor în mod riguros, apoi să înlăture cu cea mai mare atenţie şi grijă funcţionarii subalterni compromişi[229].

Aparent paradoxal, opera boierimii conservatoare de a şterge orice urme ale revoluţiei se desăvârşea sub aşa-numite propuneri de reforme, care căutau, de fapt, să atenueze cele mai opresive funcţii ale regimului politic, tocmai din dorinţa de a dăinui. Astfel, în memoriul colectiv al boierilor conservatori se mai propuneau măsuri de aplanare a nemulţumirilor provocate de tendinţele extreme ale proprietarilor şi arendaşilor, facilitate de intrarea armatelor străine, în sensul aservirii ţăranilor. Se considera necesară nu numai înlăturarea mitropolitului Neofit, dar şi o circulară răspândită în ţară care să dezlege pe toţi de jurământul la care-i îndemnase în timpul revoluţiei. Poporul trebuia, astfel, readus la sentimente religioase, de la care s-a îndepărtat prin ignoranţa, neglijenţa şi imoralitatea clerului, de care a profitat propaganda revoluţionară. Să se demonstreze poporului că toate nenorocirile care s-au abătut asupra lui se datoresc revoluţiei, că ideile de comunism contravin religiei şi justiţiei[230].

în aceeaşi manieră şi urmărind aceleaşi scopuri, un memoriu anonim denigra caracterul şi scopul revoluţiei, pe conducătorii săi. Autorul, unul dintre cei mai vehemenţi adversari ai revoluţiei, afirmă că a văzut cu propriii săi ochi desfăşurarea celor două revoluţii române, de la 1821 şi 1848. Pe când prima a fost o nobilă ridicare contra regimului turco-fanariot, care adusese poporul la disperare, a doua a fost în totală opoziţie. După opinia sa, adevăratele cauze ale revoluţiei de la 1848 constau în nemulţumirile unor utopişti obscuri contra administraţiei lui Gh. Bibescu şi în însuşi spiritul revoluţionar din epocă extins peste tot spre a suprima prin tulburări şi rebeliune ordinea legală. Au mai fost şi pasiunile personale ale unor agitatori care aşteptau îmbunătăţiri din partea

229 ***Ibidem.***
230 ***Ibidem,* p. 677-678.**

Porţii otomane, intraţi în ţară cu sabia şi flacăra revoluţiei. Ei au dus ţara la catastrofă printr-o mişcare la care n-a luat parte decât o minoritate, şi aceasta de teama de a nu-şi atrage mânia celor ce deţineau puterea[231].

în lipsa adevăraţilor patrioţi şi militanţi pentru progres, exilaţi din patria lor tocmai pentru că o vroiau scoasă din tenebrele trecutului, se puteau propune şi astfel de măsuri şi *„reforme"* pentru reconsolidarea vechiului regim regulamentar, ocrotitorul şi generatorul privilegiilor. Denigrarea revoluţiei române avea loc în condiţiile când nimeni în ţară nu mai putea da replica celor dornici să recurgă la false argumente, în discordanţă totală cu realitatea. De altfel, se reinstituia cenzura presei şi se anula dezrobirea ţiganilor[232], ca dovezi ale caracterului retrograd al administraţiei caimacamului, aflată la discreţia trupelor de ocupaţie. Oprimarea exercitată de această ocupaţie, în strânsă legătură cu boierii, reintra în preocupările curente. Pe când boierii şi soţiile lor făceau vizite de curtoazie la Cartierul General al trupelor ruse de la Colentina, ţăranii erau supuşi la tot felul de corvezi şi vexaţiuni. Ţara fusese liniştită cu forţa şi se menţinea ca atare[233].

Boierii conservatori aveau de ce să fie mulţumiţi şi mulţumirea lor căutau s-o demonstreze comandanţilor trupelor de ocupaţie. într-o adresă către Ismail Paşa, aşa-numiţii notabili din Ţara Românească, adică privilegiaţii, denigrau revoluţia română, considerând-o un jug din cele mai grele, care a tins să distrugă efectele binefăcătoare ale legislaţiei stabilite de sultan. De toate aceste rele, ţara a fost salvată prin intervenţia armată : *„Astăzi noi vedem strălucind aurora unei frumoase zile, care ne va face să renaştem la viaţă şi fericire. Glorie celor două înalte Curţi suzerană şi protectoare care veghează la bunăstarea noastră; şi dacă unii dintre noi au comis o greşeală punând semnătura lor pe vreo hârtie ilegală a revoluţionarilor căzuţi, acest act a fost în întregime efectul violenţei, căci altminteri viaţa lor se afla în pericol. Noi cerem milă şi iertare pentru această greşeală făcută într-un timp când şeful însuşi al religiei noastre a fost forţat să se plece voinţelor diverse ale acestor răzvrătiţi' .* Adresa era înaintată lui Fuad Effendi de către căimăcămia Ţării Româneşti.

231 ***Ibidem,*** **p. 678-690.**
232 ***Ibidem,*** **p. 695,697.**
233 ***Ibidem,*** **p. 709-719. Corespondenţa de sub Carpaţi către *„Gazeta de Transilvania"* din 2 octombrie 1848.**

Boierii din Oltenia nu se lăsau mai prejos decât cei din Capitală, cei din Craiova trimiţând o adresă generalului Hasford, comandantul armatelor ruse de ocupaţie, în care-şi arătau satisfacţia faţă de reprimarea revoluţiei şi sosirea trupelor în oraşul lor. La fel, cei din Râmnicu Vâlcea îşi exprimau satisfacţia *„în săltări de bucurie”,* **revenind sub protecţia ţarului Rusiei, apoi cei din Târgu Jiu, care se bucurau de mărinimia lui[234].**

Concomitent cu acţiunile de denigrare a revoluţiei şi conducătorilor săi deja exilaţi, se întreprindeau măsuri severe de urmărire şi prindere a celor ce participaseră la revoluţie. întrucât au fost mai mulţi preoţi şi călugări implicaţi în evenimente, mitropolitul Neofit se adresa egumenului mănăstirii Mărgineni să aresteze şi să pună sub pază pe membrii clerului care au luat parte la revoluţie sau pe cei care s-au pripăşit, ulterior, altminteri fiind vinovat de complicitate[235]. Mehmet Paşa, comandant al trupelor de ocupaţie otomane din Craiova, trimitea o notă căimăcămiei, la 8 octombrie 1848, în care făcea cunoscută existenţa în oraş a unor *„oameni ce nu le-a eşit din cap nebunia”,* **chiar unii judecători care** *„au luat parte la acea nebunească cauză trecută, cât şi martori la arderea Regulamentului”.* **Se propunea îndepărtarea lor din funcţii, indicându-i nominal, ceea ce s-a şi împlinit întocmai printr-o adresă a căimăcămiei către Departamentul Dreptăţii[236]. Boierul conservator Em. Florescu cerea Departamentului din Lăuntru să dea dispoziţii pentru arestarea a 11 locuitori de pe domeniul său, pentru că participaseră la revoluţie şi pentru că, nici măcar după 13 septembrie 1848,** *„nu le-a eşit din cap fumul revoluţiei”,* **cutezând să îndemne la nesupunere faţă de autorităţi[237]. încă mai mult, reacţiunea conservatoare propunea vânzarea averilor revoluţionarilor români de la 1848. Precum se scria într-o corespondenţă din Bucureşti către *J.e Siäde”,* din 8 octombrie 1848 :** *„Partidul vechiului regim cere ca bunurile revoluţionarilor să fie vândute pentru a se achita cheltuielile ocupaţiei ruse. Rudiger a răspuns protestului lui Omer Paşa ceea ce urmează: «împăratul, stăpânul meu, mi-a ordonat de a ocupa Valahia pentru a o curăţi de revoluţionari; ceea ce Omer Paşa n-a făcut»[238].*

234 ***Ibidem,* p. 48-50.**
235 ***Ibidem, p. 60-M.***
236 ***Ibidem,* p. 63, 99.**
237 ***Ibidem,* p. 64.**
238 ***Ibidem,* p. 73-74. Articol din *„Bucovina”,* 11 octombrie 1848.**

în Moldova, regimul administraţiei lui Mihail Sturdza a luat măsura interzicerii pătrunderii presei dinspre Bucovina, îndeosebi a *„Gazetei de Transilvania”* şi a *„Bucovinei”,* sau măcar predarea lor guvernului pentru cenzură. Şi ziarele europene intrau în Moldova prin Bucovina, încât se luau măsuri şi contra pătrunderii lor[6]. în Ţara Românească, deşi Fuad Effendi însuşi mărturisea că luase toate
măsurile pentru stingerea oricărei urme a revoluţiei, venise la el o delegaţie de mari boieri, pentm a-i argumenta că *„spiritul de propagandism, care a făcut mari progrese în timpul revoluţiei în rândurile populaţiei ţării, nu s-a stins şi este necesar de luat măsuri pentru a-l înnăbuşi în întregime”'.* **Fuad îşi exprimase uimirea cu privire la cererea boierilor, destul de penibilă[239]. Caimacamul, căruia se adresa demnitarul otoman, se vedea nevoit să răspundă sentimentului de jenă al acestuia, printr-o adresă către Departamentul din Lăuntru pentru a lua toate măsurile ca asemenea plângeri să nu se mai repete[240].**

Căimăcămia avea un caracter extrem de opresiv, răspunzând în întregime solicitărilor boierilor conservatori. Ea era compusă din generalul Duhamel, Fuad Effendi şi boierul român Constantin Cantacuzino, *„unul dintre cei mai devotaţi servitori ai cabinetelor din Petersburg”.* **Noul guvern se compunea din** *„boierii în genere cei mai dispreţuiţi în Valahia pentru servilismul faţă de duşmanii patriei lor; aceştia sunt: Ion Filipescu-Vulpe, Grădişteanu etc. într-un cuvânt, reacţiunea în plin triumf asupra dărâmăturilor nobilei şi loialei revoluţii valahe din 23 iunie'*.* **Această căimăcămie nu are alt sprijin decât cele două armate de ocupaţie.**

întrucât Omer Paşa se opusese vânzării averilor revoluţionarilor exilaţi, boierii conservatori cer darea lor în judecată, într-o petiţie adresată lui Fuad Paşa. Acesta a refuzat însă să-şi dea acordul. S-au adresat, apoi, comisarului ms, stabilind chiar o listă cu numele celor ce trebuiau deferiţi spre judecată unui tribunal excepţional prezidat de preşedintele Curţii criminale, Emanoil Arghiropulo, şi de Mihai Cornescu şi Constantin Lenş[241].

în Moldova, Mihail Sturdza, nemulţumit de consecinţele

239 ***Ibidem,* p. 93.**
240 ***Ibidem,* p. 99.**
241 ***Ibidem,* p. 245.**

dispoziţiilor de interzicere a pătrunderii presei străine, a dat poruncă guvernului să instituie percheziţii la domiciliu, neţinând seama că în trecut n-a existat o astfel de măsură[242]. Intensificării represiunilor de tot felul i se adăuga un servilism degradant al boierimii conservatoare faţă de Puterea protectoare. Astfel, ţarul Rusiei a impus Principatelor Române să facă un împrumut de 300.000 de ruble de argint pentru a

achita întreţinerea trupelor sale de ocupaţie. Un asemenea împrumut contravenea însă drepturilor de suzeranitate ale Porţii. Boierii, care se sprijineau pe Curtea din Petersburg, intenţionau să se întrunească spre a adresa, zice-se, în numele poporului valah, o scrisoare de mulţumire ţarului pentru împrumutul oferit Principatelor Române. Fuad Effendi, sesizând natura acestui demers, a atras atenţia caimacamului că numai unei adunări obşteşti viitoare i-ar aparţine dreptul de a delibera asupra unui asemenea împrumut. El a scris Porţii să se opună. Pe cât se pare, mitropolitul *„om de un caracter eminamente înclinat spre înşelătorie”* era instigatorul proiectului de adresă către ţar, din dorinţa de a câştiga bunăvoinţa lui. întrunirea boierilor n-a mai avut însă loc din cauza notei lui Fuad Effendi, deşi se lăsase de înţeles că se îmbolnăvise mitropolitul'.

Cu toată opoziţia lui Fuad Effendi, boierii au continuat să persiste în trimiterea unei adrese de mulţumire ţarului Rusiei. Au elaborat chiar un nou proiect, prin care să exprime recunoştinţa lor atât ţarului cât şi sultanului pentru zelul de care au dat dovadă armatele lor în reprimarea revoluţiei, cât şi pentru a cere prelungirea ocupaţiei armate. Comisarul otoman s-a opus din nou unei întruniri a boierilor, pe motiv că nu este nicidecum adunare naţională, deci nu are a se pronunţa în privinţa prelungirii ocupaţiei armate, însă nu s-a putut opune exprimării unui sentiment de gratitudine faţă de sultan şi ţar. 0 astfel de întrunire a boierilor a avut loc, însă majoritatea a refuzat să semneze adresa, cu excepţia a patru participanţi .

Precum în Moldova, şi în Ţara Românească s-au luat măsuri de cenzurare a tipăriturilor străine şi a percheziţionării străinilor care soseau în Capitală, pentru a nu aduce publicaţii şi a le răspândi înainte de a fi cenzurate. Poliţia a înaintat un raport în care se propunea ca percheziţiile să se facă mai bine la frontiere, decât la barierele Capitalei, căci ar putea fi predate locuitorilor înainte de a intra în Bucureşti[3]. Sesizată la timp, căimăcămia dădea dispoziţii Departamentului din Lăuntru să instituie paşapoarte interne cu dată de valabilitate şi cu indicarea locului deplasării,

242 ***Ibidem,* p. 303-304. Articol din *JBucovina”,* 29 octombrie 1848.**

încât cei bănuiţi de participare la revoluţie să fie identificaţi şi arestaţi[4]. în acest fel, locuitorii din zona de frontieră cu Austria, nu mai puteau trece şi reveni în secret în Transilvania.

1 *Ibidem,* p. 350-351. Depeşa lui Segur, consulul Franţei la Bucureşti către Bastide, Bucureşti, 2 noiembrie 1848.
2 *Ibidem,* p. 375, 389.
3 *Ibidem,* p. 385.
4 *Ibidem,* p. 402-403.

Servil şi înstrăinat de interesele ţării, caimacamul impunea ostaşilor un jurământ de credinţă faţă de regim. Astfel, după o proclamaţie către oştire, în care se amintea de datoriile către *„pravilniceasca stăpânire",* ostaşii erau îndemnaţi să uite trecutul şi să privească în viitor *„armaţi cu virtute, cu credinţă, cu supunere".* Prin jurământ, ostaşul se lega să servească stăpânirii legiuite stabilită de cele două Curţi *„cu credinţă şi desăvârşită jertfire" ;* că va apăra aşezămintele existente şi cele ce vor fi înfiinţate de către ambele puteri, chiar cu preţul vieţii. Mai mult, ostaşul jura să facă cunoscut *„orice cuget vrăjmăşesc sau vătămător împotriva stăpânirii",* fără a ascunde nimic *„nici pentru interes, nici pentru rudenie, nici pentru prieteşug, nici pentru vrăjmăşie".* în final, jura să se supună la toate ordinele stăpânirii şi superiorilor săi, fără să se abată măcar o clipă de la comandă[243].

Restaurarea vechiului regim regulamentar se dovedea incompatibilă cu înfăptuirea unor veritabile reforme, absolut necesare. Chiar ameliorări cu caracter administrativ şi politic dădeau de gândit boierilor conservatori, care se temeau de schimbări. Astfel, comisarul otoman, Fuad Effendi, a decretat alcătuirea unui comitet cu reprezentanţi din toate clasele sociale pentru a elabora un proiect de reforme. într-un articol din ***„Gazeta de Transilvania",*** din 15 noiembrie 1848, se relata şi comenta reacţia produsă: *„Boierii se vede că au luat pe Fuad Effendi drept un revoluţionar",* deoarece s-au întrunit şi au discutat decretul, firește numai boierii de întâiul rang, sub preşedinţia lui Barbu Ştirbei. Şi, cum acesta avea mare înclinare către Regulament, se încerca întocmirea unui alt document de acest fel, care lipsea ţara de dreptul de a-şi face legi interne: *„Fuad Effendi, se zice că ar fi făcut o observaţiune că nu sunt boierii toată ţeara şi că reformele au să se facă în folosul ţării; că d-lor n-au înţeles sensul decretului, că decretul zice că comitetul să fie compus din*

243 ***Ibidem,* p. 438-439, Bucureşti, 11 noiembrie 1848.**

oameni de toate clasele"[244]*.* Aşadar, nici măcar un astfel de decret nu era acceptat de boierii conservatori, vroind să decidă numai ei cum şi ce ameliorări să se facă.

Nimic nu vroiau boierii conservatori să se întreprindă în ţară fără a corespunde intereselor lor. Din care motiv, devin instrumente ale dominaţiei străine contra propriului popor. în urma numeroaselor arestări de persoane bănuite de participare la revoluţie, s-a alcătuit un tribunal excepţional, în fapt un mijloc de

oprimare la îndemâna generalului Al. Duhamel. Procurorul general era I. Suţu, cumnatul lui Scarlat Ghica, fiul primului domn pământean şi el membru al tribunalului, alături de Mihai Cornescu şi colonelul Garbaski, un polonez de origine, în slujba Curţii protectoare. Mihai Cornescu era un boier ruinat, omul lui Gh. Bibescu. Scarlat Ghica, odinioară opozant al lui Gh. Bibescu, a trecut de partea sa, fiind un om uşor coruptibil. Intr-atât se dovedea de devotat Curţii protectoare, încât nici el, nici soţia n-au mers la prinţesa Ghica, mama sa, ca să nu întâlnească acolo pe Fuad Effendi, căci o convorbire cu el l-ar fi compromis în faţa reprezentanţilor acestei Curţi[245].

în mod evident, comisarul otoman nu se bucura de o bună reputaţie în faţa boierilor conservatori, însă nu pentru că era emisarul unei puteri invadatoare, ci dimpotrivă, întrucât vădea înclinare spre înfăptuirea unor îmbunătăţiri, pornind chiar de la revizuirea Regulamentului Organic. Consulul Franţei, Segur, relata ministrului său de Externe, Drouyn de Lhuys, că Fuad Effendi se vedea foarte descurajat cu privire la revizuirea Regulamentului. El a declarat că venise în Principate cu intenţia să efectueze unele reforme, dar a rămas curând decepţionat. De unde, la început, boierii se arătau dispuşi să contribuie la întreţinerea administraţiei ţării, la îmbunătăţirea situaţiei ţărănimii, treptat ei şi-au schimbat atitudinea, simţin- du-se ocrotiţi de Curtea din Petersburg. Cu sprijinul acesteia, boierii îşi apără privilegiile cu tenacitate, opunându-se oricăror reforme. Pentru care motiv, comisarul otoman îşi pierduse speranţa în succesul demersurilor sale reformatoare în Principate[246].

încurajat de atitudinea Curţii din Petersburg, doctorul Apostol Arsaki,

244 ***Ibidem,*** **p. 432-433,** ***„Carul iute",*** **articol de C. Urziceanu în** ***„Gazeta de Transilvania",***
15 noiembrie 1848.

245 ***Ibidem,*** **p. 510, Segur către Bastide, Bucureşti, 26 noiembrie 1848.**

246 **Nicolae lorga,** ***Corespondenţa Iu Ştirbei Vodă, voi. II,*** **Bucureşti, 1905, p. 40, 18 septembrie 1849.**

unul dintre cei mai vajnici susţinători ai principiilor conservatoare, se adresa generalului Pavel Kiseleff spre a-şi afirma profunda gratitudine pentru ceea ce numea el binele patriei sale. Cu prilejul Anului Nou, 1850, îi ura să se bucure de sănătate şi fericire, o dorinţă nu numai a sa, dar şi a compatrioţilor săi pentru *„binefăcătorul luminat”* al Ţării Româneşti[247]. într-atât de mult prinsese inimile boierilor conservatori, încât nevăzând altă scăpare decât în sprijinul pe autocraţia ţarului Rusiei, ei măguleau, ori de câte ori li se ivea vreo ocazie, vanitatea demnitarilor şi diplo- maţilor ruşi cu mare influenţă în problemele vizând Principatele Române.

Rusia prinsese un şi mai mare ascendent în Principatele Române prin încheierea Convenţiei de la Balta Liman, prin care se consacra înăbuşirea revoluţiei de la 1848 şi se restabilea Regulamentul Organic, apoi desfiinţarea Adunărilor Obşteşti şi înlocuirea lor cu Divanuri legislative, foarte restrânse, la nivelul participării marii boierimi, prelungirea ocupaţiei armate a Principatelor. Domnii erau numiţi pe şapte ani de către sultan, în Ţara Românească Barbu Ştirbei, iar în Moldova Grigore Alexandru Ghica. Ani îndelungaţi suportase populaţia Moldovei domnia lui Mihail Sturdza, care, în pofida unor reforme, a întărit absolutismul şi a anihilat opoziţia, asigurând triumful oligarhiei conservatoare. Interesată în dezvoltarea culturii şi instituţiilor naţionale la început de veac, boierimea conservatoare cedează locul celei liberale, în frunte cu lordache şi Dinicu Golescu, cu Ion Câmpi- neanu, întrucât dezvoltarea învăţământului, a presei şi tipăriturilor de tot felul avea loc sub influenţa ideilor înaintate ale timpului cărora ea se opunea cu îndârjire. A.D. Xenopol analiza, cu deplin temei, curba ascendentă, apoi descendentă a boierimii conservatoare, sub imperiul necesităţii de a-şi apăra cu orice preţ privilegiile. în atare noi împrejurări, create după revoluţia de la 1848, *„Partidul conservator* – cum numea A.D. Xenopol boierimea conservatoare – se *arăta totdeauna gata a jertfi naţionalismul său pe altarul intereselor sale de clasă”'.* în această tendinţă a sa, se întâlnea cu cea a Puterii protectoare, care căuta să aservească Principatele prin intermediul clasei conducătoare, pe care o sprijinea şi-i asigura privilegiile, tocmai pentru că regimul său politic era bazat pe privilegiu şi pe oprimarea năzuinţelor de libertate şi egalitate. încât, solidaritatea de interese între boierii conservatori români şi Rusia se dovedea cât se poate de întemeiată, ieşind cu pregnanţă în evidenţă mai ales în timpul revoluţiei de la 1848, când se afirmaseră principiile democratice ale egalităţii,

247 **B.A.R., *Msse, Arh. Apostol Arsaki,* I, varia 13, Bucureşti, 20 decembrie 1849.**

dreptăţii şi fraternităţii: *„Partidul conservator dădu deci înapoi pe calea naţională, pentru a-şi apăra poziţia lui privilegiată, pe când partidul liberal pentru a-şi realiza pe deplin programul, trebuia să devină apărătorul totodată şi al libertăţii şi al naţionalităţii”*[248].

Evident, nu putea fi vorba de partide politice înainte de democratizarea vieţii publice şi stabilirea unui regim constituţional-liberal, deci înainte de 1866, deoarece vechiul regim absolutist, inspirat şi susţinut cu forţa din afară, nu permitea apariţia şi existenţa partidelor politice. Sub acest regim, activau cel mult grupări politice boiereşti, inspirate fie de doctrine conservatoare, fie liberale, dar
divergenţele şi disputele ideologice şi frământările politice aveau loc în rândurile clasei dominante. Abia prin scindarea categorică şi definitivă a acestei clase, în timpul revoluţiei de la 1848, se poate considera începutul procesului de formare a partidelor politice, unul naţional, care va căpăta şi denumirea de liberal sau roşu, altul conservator sau alb. De această dată, divergenţele între grupările boiereşti nu mai aveau doar aspectul luptei pentru putere şi pentru înfăptuirea egalităţii între toţi boierii, de toate rangurile, deci egalitatea în deţinerea privilegiilor, ci în scopul desfiinţării privilegiilor înseşi şi egalitatea tuturor în faţa legii, apoi necesitatea desfiinţării clăcii şi împroprietăririi ţăranilor cu loturile ce le deţineau în folosinţă. Adepţii pricipiilor democratice trec de partea liberalilor, iar cei ai menţinerii privilegiilor de clasă se întăresc sub noua formulă a proprietarilor rurali, îndeosebi după aşezămintele agrare din 1851.

În Moldova, noul domn, Grigore Al. Ghica, se urca pe tron în urma unei apăsătoare şi îndelungate administraţii a lui Mihail Sturdza, promotorul conservatorismului pe plan naţional şi sprijinitorul său intransigent. El era nepot de soră al domnului cu acelaşi nume, ucis la 1777 din porunca sultanului. Era ginere al lui Ioniţă Sandu Sturdza. Gr. Ghica studiase în Germania, apoi participase la mişcarea petiţionară de la Iaşi contra lui Mihail Sturdza, unchiul său dinspre mamă. Se remarcă prin măsuri de îmbunătăţire a stării de lucruri moştenite, permiţând intrarea în ţară a foştilor petiţionari exilaţi, unii dintre ei fiind numiţi miniştri, precum Costache Negri: *„Grigore Ghica* – precum scria A.D. Xenopol – *dovedește în tot timpul domniei lui, că-şi menţine principiile naţionale care-l însufleţiseră înainte încă de a ajunge pe tron. El emancipează pe ţigani, despăgubind pe proprietarii lor, încuviinţează tipărirea* ***Letopiseţelor ţârei Moldovei,*** *lui Mihail Kogălniceanu în 1852, iar în*

248 ***Ibidem.***

1853 pune să se tipărească pe cheltuiala domnească ***Cronica lui Şincai,*** *care apare, de astă dată, în întregul ei cuprins [...]. Câteva luni înainte de a părăsi domnia, Grigore Ghica desfiinţează cenzura şi decretează libertatea presei"'.*

Nu acelaşi lucru se întâmplă în Ţara Românească, unde Barbu Ştirbei, cu studii în capitala Franţei, deci om învăţat, devine reazemul forţelor politice conservatoare *„păzind cu scumpătate şi cu desăvârşire",* Regulamentul Organic. Precum scria Nicolae lorga, deşi i se spunea voevod şi domn, în virtutea unui *„respect pentru datină",* în fapt el era un simplu *„guvernator",* secondat de un comisar rus şi unul turc. Nimic nu mai constituia, sub domnia lui, un organ reprezentativ, nici

1 A. D. Xenopol, ***op. dt.,*** **p. 142.**

măcar la nivelul clasei boiereşti. în locul fostelor Adunări obşteşti, se constituie Divanuri ale înalţilor prelaţi şi boierilor de rangul întâi dintre cei *„mai nesupuşi, cerbioşi şi cârcotaşi".* Domnul nu avea de ales decât dobândirea încrederii celor două Curţi[249].

Nicolae lorga elogiază meritele lui Barbu Ştirbei, care trebuie – scria el – să cântărească măcar cât defectele : om învăţat, harnic, bun gospodar, spirit de ordine şi disciplină : *„Sentimente de apostol n-avea, ce-i drept, şi el cerea să i se plătească până într-un ban lista civilă, precum şi el plătea până într-un ban. Ţinea la putere, poate şi fiindcă era încredinţat că o întrebuinţează mai bine decât altul. Măsurile sale sunt aspre uneori, până la cruzime, dar aceasta venea din nemlădierea principiilor din care porneau"* . De unde veneau aceste principii nemlădiate, deci conservatoare ? Nicolae lorga consideră trei factori determinanţi: descendenţa boierească, studii efectuate în Franţa anilor Restauraţiei şi ocrotirea lui Pavel Kiseleff. De aici, înclinarea sa vădită spre conservatorism, cultul ordinii şi disciplinei, teama exagerată faţă de ideile revoluţionare. Aceasta nu însemnează că el nu era patriot, însă el „se *temea de vorbele mari aşa de mult, încât nu zicea decât «limbă valahă» sau «limbă moldovenească», văzând în cuvântul «român, românesc» un fel de steag tricolor al anarchiei'[250].*

Conservator convins şi aprig apărător al principiilor conservatoare, Barbu Ştirbei vroia şi el Unirea Principatelor şi chiar independenţa lor, dar – precum reflecta N. lorga – pe o singură cale, aceea a păstrării ordinei şi

249 **N. lorga,** ***Viaţa şi domnia lui Barbu Dimitrie Ştirbei domn al Ţării Româneşti (1849-1856/,*** **Vălenii de Munte, 1910, p. 3-4.**

250 ***Ibidem.***

securităţii în toate domeniile vieţii publice, adică, altfel spus, prin păstrarea privilegiilor clasei conducătoare sub egida vechiului regim, care le asigura şi perpetua : *„Deosebirea între el şi între revoluţionarii pe care nu i-a iertat niciodată, poate, era aceea că lui i se părea mai grabnică întemeierea înlăuntru, decât liberarea de legăturile cu străinul, pe când ceilalţi înţelegeau să înceapă întâi cu aceasta, nefiind timp de aşteptat între fălcile deschise'*.

închistat în dogmele unor principii conservatoare, Barbu Ştirbei considera o ruinare totală a ţării în timpul revoluţiei de la 1848. Pentru a-şi evidenţia meritele, el recurge la denigrarea revoluţiei, susţinând – într-un memoriu din 3/15 aprilie
1853, că Ţara Românească se afla într-o situaţie foarte critică, când a venit el pe tron, omiţând însă să atribuie cauzele dublei ocupaţii armate, care secătuise resursele. între altele, el scria : *„Câteva luni de turburări şi de anarhie n-au lăsat decât ruine, o propagandă subversivă şi foarte activă a răspândit germenii nesupunerii, a demoralizat spiritele şi încurcat toate principiile şi toate credinţele"*'.

Barbu Ştirbei denunţa lui Aali Paşa, marele vizir, pe revoluţionarii exilaţi, care ar întreţine legături în ţară prin intermediul consulatului englez, dovada con- stituind-o unele documente interceptate. în fapt, aceste *„documente"* nu erau decât scrisorile exilaţilor către rudele lor din ţară, trimise pe adresa consulatului Angliei, al cărui secretar era Effingham Grant, cumnatul lui C.A. Rosetti, căsătorit cu Zoe Racoviţă, nepoata de soră a fraţilor Goleşti. Dar, nu corespondenţa exilaţilor îl nemulţumea pe domnitor, pentru a scrie despre ei că *„persistă cu orbire incalificabilă în proiectele lor subversive",* ci activitatea lor politică şi diplomatică în străinătate. Astfel, prin Dumitru Brătianu, s-au afiliat Comitetului Central Democratic din Londra. Au organizat şi un spectacol cu o piesă în limba română la Paris, în care atacă pe domn şi cele două Puteri suzerană şi protectoare : *„Noul lor drapel* – scria Barbu Ştirbei lui Aali Paşa – *este independenţa politică a Principatelor şi a naţionalităţii române, şi, pentnj a o obţine, ei fac apel la revoluţionarii din Europa; în fine, pentru a vă face o idee asupra spiritului de care sunt animaţi, ei au celebrat recent, printr-un banchet, aniversarea revoluţiei de la Bucureşti din 11 iunie, a acelor turburări deplorabile care au provocat atâta nenorocire şi ruină ţării lor"*[251]. Poarta era solicitată să ia măsuri pentru îndepărtarea din Imperiu a perturbatorilor revoluţionari şi chiar din ţările vecine, spre a-i pune

251 ***Ibidem,*** **p. 479-480, Bucureşti, 17 decembrie 1851/8 ianuarie 1852.**

în imposibilitatea de a comunica cu cei din ţară[252].

în octombrie 1853, după izbucnirea războiului Crimeii şi ocuparea armată de către Rusia a Principatelor, cei doi domni se retrag la Viena, de unde se reîntorc în septembrie 1854, când survine ocupaţia otomană şi austriacă, în urma părăsirii de către Rusia. Sub oblăduirea armatei austriece de ocupaţie, comandată de generalul I.B. Coronini, forţele conservatoare se revigorează.

în mai 1855, Ion Bălăceanu scria din Lausanne lui Ion Ghica, precum că se deplasase în ţară, unde a fost impresionat de activitatea *„corifeilor"* aşa-zisei opoziţii patriotice, care nu dorea nimic altceva decât înlăturarea lui Barbu Ştirbei
şi urcarea pe tron a unuia dintre ei: Constantin Cantacuzino, A. Ghica, Em. Bălea- nu. între aceştia, se afla şi tatăl său, Constantin Bălăceanu considerat a fi *„cel mai bun ornament"* al opoziţiei. Ion Bălăceanu mărturiseşte că a căutat să înţeleagă bine pe oamenii politici din aşa-numita opoziţie, spre a constata ce vor ei împreună şi fiecare în parte : *„Eu am cunoscut ideile şi sentimentele lor. Jur că niciodată n-am contemplat oameni mai josnici, mai nuli, mai ignoranţi şi mai corupţi. Ideile lor merg până la Regulament; încă găsesc ei că această carte conţine dispoziţii periculoase prin liberalismul lor. Să nu crezi că mă întrec cu gluma; nimic nu este mai serios. Pentru nimic în lume ei nu vor să guverneze fără o ocupaţie străină (oricare alta decât cea turcească, spre exemplu), l-am auzit binecuvântând pe austrieci «care i-au scăpat de turci şi revoluţionari»„'.* Ei îl pârâu pe domn la consulul austriac că nu e devotat împăratului din Viena, că pune la cale o revoluţie care să-l facă prinţ ereditar. în ce scop făceau boierii conservatori aceste groteşti denunţuri, care dovedeau doar pasiunea nelimitată pentru putere ? Ca să demonstreze că ei constituiau singura grupare politică pe care putea conta Austria, care – ziceau ei – i-a salvat. La care cuvinte, consulul austriac le-a răspuns să nu fie nici filoruşi, nici filoaustrieci, ci filoromâni dacă pot[253].

Reflecţiile atât de concordante cu realităţile din ţară aparţineau fiului unui mare boier conservator, încredinţate hârtiei spre a fi cunoscute de fiul unui alt mare boier, descendent din domni şi rudă de aproape cu foştii domnitori contemporani cu acelaşi nume, Ion Ghica, ambii însă liberali moderaţi, deci trecuţi de partea altei grupări politice, care milita pentru democratizare prin desfiinţarea privilegiilor şi egalitatea în faţa legii. De

252 ***Ibidem, p.W.***
253 ***Ibidem,* p. 29.**

altminteri, datorită atitudinii şi concepţiilor sale cu totul învechite, anacronice, casta privilegiată se izolase cu totul de popor. Articole din presa străină comentau situaţia din Principate. Astfel, un articol din ziarul german ***„Wanderer",*** din 22 iunie 1855, se referea la casta privilegiată, care, orbită de putere, provoca atâta nenorocire patriei sale. Intrigile câtorva boieri plini de ambiţie, devenite aproape permanente în Principate, n-au găsit totuşi vreun sprijin în rândurile poporului, întrucât ei s-au izolat, prin exclusivitatea drepturilor şi nici o obligaţie asumată pentru întreţinerea statului. încât, intrigile şi acţiunile lor rămân cu totul străine ţării[254].

Uneltirile boierilor conservatori contra domnului, pentru a fi schimbat, se dovedeau fără vreun rezultat în favoarea lor, căci Barbu Ştirbei era el însuşi un vajnic apărător al principiilor conservatoare şi adversar redutabil al ideilor liberale. Astfel, curând după sesizarea generalului I.B. Coronini asupra existenţei unei *„broşuri subversive"* a lui C.D. Aricescu, Barbu Ştirbei făcea cunoscut că luase deja măsurile ce se impuneau. Astfel, toate exemplarele găsite în librării au fost ridicate de poliţie şi trimise la Secretariatul de Stat. S-au dat, apoi, dispoziţii administraţiei judeţului unde domicilia autorul să confişte toate exemplarele aflate la locuinţa sa. Domnitorul dădea asigurări că va întreprinde toate măsurile ce se impun contra acestui fapt, însă, din nenororcire – opina el – legile existente în materie de presă sunt incomplete, necesitând redactarea şi aprobarea unui nou regulament, în concordanţă cu noile cerinţe, care *„ar evita inconvenientul foarte grav de a face atâta vâlvă şi publicitate acestei mizerabile lucrări, ca şi autorului însuşi o importanţă şi o celebritate al cărei rezultat va fi de a fixa atenţia asupra operei şi de a pune un obscur declamator în postura de martir politic"'.*

Lucrarea incriminată nu putea fi alta decât ***Istoria Câmpulungului, prima residenţă a României,*** volumul I, publicat în 1855 cu o dedicaţie fostului domn regulamentar AI.Dim. Ghica, în care autorul introdusese paragrafe, după primirea autorizaţiei de imprimare de la cenzură. Barbu Ştirbei se scuza, într-un anume fel, faţă de contele Coronini, afirmând că exemplarele lucrării lui C.D. Aricescu, puse în circulaţie, au trecut aproape neobservate, din cauza lipsei de înclinare spre lectură, autorul vrând să le scoată din uitare printr-o vâlvă de care au profitat relele pasiuni. Apoi, în finalul scrisorii, îşi asuma o parte din vină : *„Eu nu-mi fac mai puţin o dureroasă retrospectivă asupra mea însumi constatând tendinţe din ce în ce mai deplorabile ale câtorva spirite*

254 **N. Iorga, *Corespondenţa lui Ştirbei Vodă,* voi. II, p. 251-252.**

exaltate, observând cât de rău sunt servit din cauza ignoranţei şi apatiei generale"[255]*.* Şi, această *„nenorocită elucubraţie"* – încheia Barbu Ştirbei misiva sa, cu vădită iritare – este dedicată principelui Alexandru Dimitrie Ghica, fostul domn regulamentar de dinaintea lui Gh. Bibescu *„spre semn de veneraţie şi recunoştinţă profundă din partea autorului".*

Sub auspiciile unui spirit atât de ataşat principiilor conservatoare, încât nu îngăduia nici măcar difuzarea unei cărţi, precum cea a lui C.D. Aricescu despre
istoria Câmpulungului, pe când Grigore Ghica al Moldovei îngăduise atâtea publicaţii, boierii conservatori sunt în continuă ascensiune, simţindu-se totdeauna ocrotiţi de Rusia. între cei pe deplin ataşaţi acesteia se numărau : Al. Filipescu-Vulpe, Em. Băleanu, numit ban de către generalul rus Budberg, fostul preşedinte al Divanelor celor două Principate pe timpul ocupaţiei ruseşti, Em. Arghiropol, fost ministru de Justiţie sub aceeaşi ocupaţie. Constantin Cantacuzino, numit ban în acelaşi timp cu Em. Băleanu, Ion Mânu, înfocat partizan al Curţii protectoare, Constantin Suţu, foarte devotat şi el aceleiaşi Curţi, Constantin Bălăceanu, Ion Slătineanu, bătrânul Ion Filipescu, Ion Golescu, Scarlat Bărcănescu, Ion Otete- lişanu, Ion Solomon, Ion Em. Florescu, ginerele lui Gh. Bibescu, majoritatea bătrâni trecuţi de 60 de ani. De asemenea, între boierii conservatori devotaţi Puterii protectoare, mai erau : I.A. Filipescu-Vulpe, fiul natural al lui Al. Filipescu-Vulpe, Ion Suţu, Constantin Filipescu. între boierii conservatori se afla şi Barbu Catargiu, care aparţinea unei vechi familii, în vârstă de 50 de ani, bogat, om de spirit, de talent şi probitate, dar violent şi exaltat, partizan al Rusiei, împărtăşind opinii foarte aristocratice, membru al înaltului Divan[256].

Un nou doctrinar al conservatorismului intransigent îşi face apariţia pe scena politică a ţării, tocmai în perioada de avânt al principiilor democrat-liberale în Principatele Române, în persoana logofătului Barbu Catargiu. El provenea dintr-o veche familie românească. Astfel, un lenache Catargiu este menţionat de D. Can- temir în ***Descripţia Moldaviae,*** ca ban al Craiovei, înrudit

255 ***Ibidem,*** **p. 204; Vezi: C.D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului, prima reşedinţă a Românei,* voi. I, Bucureşti, 1855,190 p.**

256 **Ilie Minea, *Petita biographie de tous les boyards de l-re classe en Valachie appelles***

***grands boyards, tfapresfordrehierarchique de leurs rang,* p. 253-259. Memoriu către M.A.E. al Franţei, cuprinzând date între 5 octombrie 1854-25 iunie 1856, descoperit de N. Corivan în Arh. M.A.E., Paris, Turquie, Moldavie et Valachie, voi. 54, f. 359 şi următoarele.**

îndeaproape cu Buzeştii. Boier credincios lui Radu Mihnea, după ce acesta este învins de Matei Basarab în 1637, se refugiază în Moldova. De atunci, Catargeştii s-au împărţit în două ramuri: Ienache şi Nicolae Catargiu au rămas în Moldova, iar un urmaş al paharnicului Gheorghe Catargiu, ginerele postelnicului Constantin Cantacuzino, a rămas în Muntenia . '

Barbu Catargiu era fiul lui Ştefan Catargiu şi al Ţiţei (Stanca) Catargiu, născută Văcărescu. S-a născut în anul 1807. Primele studii la Şcoala grecească de la Măgureanu, apoi pleacă la Paris pentru a se specializa în ştiinţe politice sau de stat. în capitala Franţei, n-a fost atras de curentele de idei înaintate,
rămânând un idealist, conservator, neînţelegând să facă afaceri prin politică. El s-a pregătit pentru o carieră de om de stat, studiind : Istoria, Finanţele, Economia politică, Dreptul. Prin 1833, se întoarce în ţară, unde participă la înfiinţarea Societăţii filarmonice, tinzând la crearea unui teatru naţional şi la tipărirea de cărţi româneşti. După unele încercări pe tărâmul creaţiei literare, Barbu Catargiu se dedică vieţii politice, devenind opozant al domnului Al.Dim. Ghica. Deşi îi era văr, are aceeaşi atitudine de opozant şi critic la adresa lui Gh. Bibescu. Este ales deputat în Adunarea Obştească, în pofida opoziţiei lui Al.Dim. Ghica. Se distinge, de la primul discurs, ca un talentat orator. N-a luat parte nici la pregătirea, nici la desfăşurarea revoluţiei de la 1848. Cu vederi diametral opuse, el nu putea fi un participant la revoluţie, întrucât nu dorea schimbări radicale. Pe revoluţionari îi considera admiratori şi imitatori ai instituţiilor franceze. Convingerea lui fermă consta în aceea că nu erau posibile transformări temeinice şi folositoare prin revoluţie, incompetentă să stăvilească abuzurile din trecut[257].

Cu profunde concepţii conservatoare, Barbu Catargiu nu numai că nu ia parte la revoluţie, dar pleacă din ţară în Franţa, de unde se reîntoarce numai după înăbuşirea ei, fiind numit de caimacamul Constantin Cantacuzino director la Departamentul Dreptăţii, funcţie ce o deţinuse şi în timpul domniei lui Gh. Bibescu[258].

' Apropierea de sfârşit a războiului Crimeii, în detrimentul protectoratului Rusiei, deci al sprijinitorului direct al boierimii conservatoare din Principate, punea cu acuitate problema reorganizării Principatelor Române, pe calea democratizării vieţii politice. Revoluţia de la 1848 înlăturase, în Ţara

257 ***Ibidem,*** **p. 13-16.**

258 ***Ibidem,*** **p. 16-17. Vezi şi *Logofătul Barbu Catargiu şi profesorul Anghel Demetrescu,* Bucureşti, 1886, p. 3-14.**

Românească, regimul regulamentar timp de trei luni. Privilegiile fuseseră puternic zdruncinate, apoi, după restabilire, se căuta cu înverşunare perpetuarea lor. Unul dintre cei mai îndârjiţi susţinători ai regimului politic bazat pe privilegiul de castă al marii boierimi conservatoare a fost Barbu Catargiu. în 1855, el publica la Bruxelles, fără a-şi menţiona numele, o broşură cu privire la starea socială din Principatele Române, pentru a argumenta şi a determina menţinerea privilegiilor boierimii conservatoare. El porneşte, în analiza sa, de la denigrarea revoluţiei române de la 1848. Barbu Catargiu constata că războiul Crimeii a pus din nou Principatele Române într-o situaţie critică. Privirile tuturor se îndreaptă spre ele. Dacă, însă, orice român se îndreaptă cu speranţă spre viitorul politic al Principatelor, nelinişti dintre cele mai
grave trezesc în conştiinţa oamenilor amintirea unor evenimente care ameninţă menţinerea ordinii sociale : *„Doctrinele periculoase care ameninţară Europa cu o mare catastrofă în timpul anului 1848, pătrunzând până în aceste paşnice ţări, au lăsat amintiri sinistre în toate spiritele. Oamenii care, prin culmea nenorocirii, figurează în această epocă în trista parodie revoluţionară din ţara noastră, au fost sau sunt atât de naivi, sau atât de perverşi pentru a împinge mişcările lor necugetate până la aberaţiile comunismului"*'.

în mod cert, pe Barbu Catargiu şi alţi boieri conservatori îi irita propaganda făcută în ţările apusene de către revoluţionarii români exilaţi. Pe ei îi stigmatizează autorul broşurii, spre a le combate concepţiile şi a le denigra activitatea politică şi diplomatică puse în slujba unei opere înnoitoare în patria lor. El atribuia aşa- numitele erori comise la 1848 unei lipse de judecată temeinică, rezultată şi ea dintr-o lipsă de instrucţiune raţională şi de experienţa de viaţă. în Principatele Române – observă el – aproape toată bogăţia se baza pe proprietatea rurală. Or, tocmai împotriva acesteia s-au îndreptat loviturile revoluţiei de la 1848. în împrejurările determinate de desfăşurarea războiului Crimeii, Marile Puteri trebuie să fie în cunoştinţă de cauză asupra situaţiei sociale a Principatelor, pentru a lua decizii ca atare, întrucât toţi cei care s-au ocupat de problemele sociale – era de părere Barbu Catargiu – au vădit completa ignoranţă a adevărului, fiind apoi mânaţi de pasiuni, de spirit de partid sau, ceea ce este şi mai rău, de interes personal. Aşadar, este necesară mai multă lumină asupra problemei sociale româneşti[259].

Pentru a face *„lumină"* şi a-şi argumenta teoriile conservatoare despre

259 ***Ibidem,* p. 7.**

problema agrară în Principatele Române, Barbu Catargiu recurge la un scurt istoric al proprietăţii şi legilor după care a fost statuată. Astfel, consideră că singura sursă de bogăţie ar fi exploatarea solului, societatea împărţindu-se în numai două clase: proprietarii funciari şi lucrătorii neproprietari. Oameni care nu aparţin nici uneia, nici alteia dintre aceste clase şi-au arogat dreptul de a reglementa interesele lor. Autorul broşurii se referă, desigur, la revoluţionari, pe care refuză să-i considere ca aparţinând vreunei clase sociale, căci, în concepţia lui, revoluţionarii de la 1848 erau nişte declasaţi, oameni fără căpătâi, animaţi de un spirit demagogic, care nu au dorit şi nu doresc nimic mai mult decât distrugere şi spoliere. Acest spirit există, deşi slab şi neînsemnat, dar totuşi prezent, dispreţuit – îi place să afirme lui Barbu Catargiu – de orice om de onoare. Oamenii care-l reprezintă
pozează în apostoli ai dreptăţii şi libertăţii în Ţara Românească. Şi, pentru a demonstra cele afirmate, autorul recurge la exemple, începând din antichitate până în contemporaneitate, ajungând la clasa boierilor (şefi, conducători), care au apărat ţara contra invadatorilor[260].

Elogiind meritele şi virtuţile clasei conducătoare, Barbu Catargiu constată decăderea ei, începând din epoca fanarioţilor. Boierii nu mai îndeplinesc rolul lor de odinioară, îngroşând numărul flatatorilor şi solicitatorilor de slujbe: *„Această stare de lucruri* – scria el – a *făcut pe ţăran stăpân exclusiv al proprietăţii boierului, când ea nu inspira acestuia din urmă decât dorinţa de a uzurpa din mica avere a celui dintâi; cu toate acestea, ţăranul nu se afla mai fericit prin imensa întindere de pământ pe care o avea la dispoziţia sa"[261].*

0 interpretare ***sui generis*** a relaţiilor agrare statornicite prin aşezământul lui Constantin Mavrocordat era în discordanţă vădită cu realitatea. Fusese desfiinţată şerbia, adică servitutea personală, dar se aservea ţăranul prin pământul acordat în folosinţă, în schimbul unor servituţi oneroase, care grevau tocmai deţinerea acestui pământ de muncă. Ţăranul nu era stăpân exclusiv al proprietăţii boierului, ci uzufructuar, în schimbul unei arenzi plătite în muncă, produse sau în bani. Cu alte cuvinte, în concepţia lui Barbu Catargiu, boierii se vedeau spoliaţi de ţăranii care încă mai râvneau şi la rezerva feudală, ce reprezenta o treime din domeniu. Prin urmare, în accepţiunea lui Barbu Catargiu, evoluţia proprietăţii în Principatele Române a avut loc în sens invers decât în alte ţări, adică de la boier la ţăran. în atare

260 ***Ibidem,* p. 7-9.**
261 ***Ibidem,* p. 10.**

situaţie, ţăranul nu se află într-o stare disperată, cum s-ar putea crede, căci în Ţara Românească nu este nici sclav, nici serv, precum le place unora să afirme. El are gospodăria sa, putând schimba locul şi satul atunci când doreşte. Poate deveni proprietar, tot aşa precum încetează de a fi, prin dotare, moştenire, cumpărare, vânzare. Indiferent de apartenenţa socială, oricine are posibilitatea de ă deveni funcţionar, prin dovedirea unor merite personale. Apoi, proprietarul rural n-a despuiat pe ţăran, ci a cumpărat pământul de la el, încă în timpuri când acesta nu avea prea mare valoare, iar banii se dovedeau puţini. Cu candoare şi în mod vădit contra adevărului istoric, Barbu Catargiu denaturează evoluţia proprietăţii rurale, considerând că *„ţăranul n-a fost oprimat de proprietari”.* Dimpotrivă, aceştia au fost interesaţi ca ţăranii să fie bogaţi, spre a putea cultiva tot mai bine pământul, adesea înţelenit. Mai adăuga Barbu Catargiu că ţăranii
n-au hrănit nici pe strămoşii, nici pe părinţii proprietarilor existenţi, căci ei înşişi au căpătat pământ pentru a se hrăni cu roadele lui în schimbul unui preţ modic'.

Dominat de o concepţie conservatoare, pusă în slujba apărării privilegiilor castei boiereşti aflată la conducerea ţării, Barbu Catargiu denatura grav esenţa relaţiilor agrare în Principate, dând vina pe ţărani, care, fără nici o îmbunătăţire funciară pe pământul dat în folosinţă, luau recolte de trei ori mai mari decât în alte ţări, căci era deosebit de fertil, nesecătuit de o cultură intensivă. Apoi, mai susţinea că în Ţara Românească nu orice proprietar este nobil şi invers, încât o mare parte din proprietăţile particulare au trecut din mâinile nobilimii în cele ale altor clase. Ca urmare, proprietatea nu este concentrată doar în mâinile unui mic număr, existând circa 60.000 de mici proprietari, cei mai mulţi ţărani, care se bucură de aceleaşi drepturi ca boierii. Dacă există mizerie în ţară, – scrie Barbu Catargiu – apoi ea se află printre aceşti mici proprietari, deoarece vexaţiunile de tot felul sunt îndreptate contra lor, căci nu au o persoană influentă care să-i protejeze, apoi se ruinează în timpul proceselor, fiind în permanente litigii între ei pentru diverse pricini, un lot mic de pământ nefiind compatibil cu cultura extensivă. De aceea, există numeroase loturi mici de pământ spre vânzare, în timp ce marii proprietari nu găsesc cumpărători pentru părţi din moşiile lor puse spre vânzare[262].

Degajat faţă de condiţia vreunei obligaţii către ţărani, Barbu Catargiu susţine că boierii români n-au dat şi n-au promis nimic ţăranilor, de natură să-i

262 ***Ibidem,*** **p. 20-22.**

antreneze în vreo mişcare revoluţionară oarecare. Or, în Principate sunt multe bune de făcut, dar nu prin răsturnări şi distrugeri: *„Reformele violente şi intempestive sunt convulsii sociale care trec şi lasă mai mult umiele răului decât germenii binelui"*[263]. Numai îmbunătăţirile treptate, în măsura în care gradul de civilizaţie al ţărilor unde se aplică, vor fi drepte şi binefăcătoare. încât – susţine Barbu Catargiu cu convingere – nu este necesar să constaţi existenţa unei clase de oameni sărmani, ci şi cauzele înapoierii, altminteri prin vindecarea răului se dezorganizează ţara care se vrea supusă unor reforme. Nu prin abolirea legilor în vigoare se va ajunge la mai bine, ci prin stârpirea abuzurilor. Astfel că, fericirea unui popor poate veni numai din stabilitatea guvernelor, din securitatea generală,
din dreptate pentru toată lumea, activitate pentru fiecare, dar, în nici un caz, din lene şi visuri himerice[264].

Tema predilectă a conservatorilor, lipsa de hărnicie şi de bună organizare constituie argumentul de bază al lui Barbu Catargiu, care nu vede vreun temei pentru schimbarea relaţiilor de proprietate, adică exproprierea latifundiarilor, desfiinţarea clăcii şi împroprietărirea ţăranilor. El constată că, în pofida bogăţiilor lor, Principatele Române sunt sărace. Numai prin domnia ordinei şi a legii se va ajunge la bogăţie, apoi, mai târziu, va fi timpul şi locul ca ţăranii să devină proprietari, dar nu prin exproprierea marilor proprietari, ci prin încurajarea de către stat a vânzării şi cumpărării de pământ, mai ales din domeniul public. Şi, astfel, proprietatea mare se va transforma în proprietate mică, dovedindu-se că nu este un furt, pentru a necesita exproprierea silită[265].

Broşura lui Barbu Catargiu a primit o replică pe măsură din partea lui Alexandru G. Golescu, care a publicat la Paris, tot în limba franceză, în anul 1856, o lucrare intitulată : ***De fabolition du servage dans les Principautes Danubiennes,*** cuprinzând 156 pagini. Toată demonstraţia lui Barbu Catargiu era combătută, prin argumente de necontestat, de pe poziţiile liberalismului moderat, criticat şi el, pentru limitele sale, de către radicalii liberali[266]. Politica de reforme propusă de Barbu Catargiu şi alţi reprezentanţi de seamă ai conservatorismului conducea, în final, la consolidarea vechiului regim al privilegiilor, adaptat, astfel, prin îmbunătăţiri, la noile împrejurări, spre a

263 ***Ibidem,*** **p. 28-29.**
264 ***Ibidem,*** **p. 29-30.**
265 ***Ibidem,*** **p. 31-32.**
266 **Vezi mai pe larg : Anastasie Iordache, *Pe urmele Găieştilor,* Bucureşti, 1982, p. 250-259.**

putea supraviețui. Un alt mare inițiator de reforme se considera a fi şi Barbu Ştirbei. El se şi adresa ambasadorului Austriei la Constantinopol, prezentându-i principii care ar conduce la reforme în Tara Românească. Astfel, în condiţiile de incertitudine existente, el se pronunţa pentru consacrarea principiului legalităţii (nu egalităţii!) în faţa legii, adică înlăturării abuzurilor în interpretarea legii, apoi alte principii, precum: impunerea oricărei proprietăţi proporţional cu venitul realizat, accesibilitatea funcţiilor publice potrivit capacităţii personale, decretarea emancipării ţiganilor şi, în genere, abolirea robiei şi oricărei servituţi, adoptarea bugetului de către un Senat, care va dezbate şi vota legi şi impozite ce vor fi propuse de şeful statului, Senat compus din 24-30 membri numiţi de domn dintre cei mai buni funcţionari cu o vechime de 12 ani[267].

Intenţiile reformatoare ale celor mai luminaţi dintre conservatori corespundeau cu adevărat unor necesităţi stringente, dar înfăptuirea lor devenea cu totul iluzorie în condiţiile dependenţei de puterile străine absolutiste, care se opuneau progresului mai accelerat, tocmai din nevoia de a păstra puterea pentru o oligarhie, în fond o minoritate, constituită în castă politică privilegiată. Reformele radicale ale timpului în Principatele Române constau în desfiinţarea privilegiilor şi rangurilor boiereşti, în exproprierea latifundiarilor şi împroprietărirea ţăranilor, apoi o adunare reprezentativă care să garanteze trecerea la un regim politic liberal- constituţional.

Trecerea de la vechiul regim absolutist oligarhic boieresc la regimul democratic devine posibilă numai prin victoria puterilor democratice ale Europei asupra Rusiei, care sprijinea şi impunea, chiar, regimuri politice similare cu al său în ţările asupra cărora îşi stabilise protectoratul. Congresul de pace de la Paris semnifica începutul procesului de democratizare, prin prevederile sale progresiste referitoare la consultarea poporului român cu privire la viitoarea reorganizare politică. Unirea Principatelor devenea posibilă, întrucât se conturează ca o problemă europeană, interesând, astfel, opinia publică internaţională.

Faptul de cea mai mare importanţă, abolirea protectoratului Rusiei, în favoarea menţinerii suzeranităţii otomane asupra Principatelor, cu garanţia Marilor Puteri, se împlinise. Un nou statut internaţional, care va fi Convenţia de la Paris, va înlocui Regulamentul Organic, (egalizator al privilegiului boierimii, căci, de unde până atunci boierii nu constituiau decât totalitatea

267 **N. Iorga, *Corespondența lu Știrbei Vodă,* voi. I, p. 216, B. Ştirbei către Prokesch-Osten, Bucureşti, 26 ianuarie/7 februarie 1856.**

dregătorilor aflaţi în funcţii sau în disponibilitate, se transformă într-o castă aristocratică, deosebit de venală, întrucât nu-şi mai trăgea dreptul nici din ereditate, nici din alegere, nici din capacitate, ci din bunăvoinţa domnului şi protectorilor săi din afară. Astfel constituit şi total dependent de Puterile suzerană şi protectoare, regimul politic regulamentar periclita însăşi fiinţa naţională şi statală, lezând grav drepturile de autonomie ale Principatelor Române. Noul statut internaţional va restabili autonomia deplină şi va garanta evoluţia democratică a poporului român în concordanţă cu aspiraţiile sale cele mai nobile.

CAPITOLUL VI

REGRUPAREA CONSERVATORILOR ÎN PERSPECTIVA ABOLIRII VECHIULUI REGIM ŞI UNIRII PRINCIPATELOR

La câteva luni după încheierea Tratatului de pace de la Paris se termina şi perioada celor şapte ani de domnie ai lui Barbu Ştirbei şi Grigore Ghica, în locul lor fiind numiţi, la 17/29 iulie 1856, caimacamii AI.Dim. Ghica, în Ţara Românească, şi boierul ultraconservator Theodor Balş, în Moldova. însuşi Barbu Ştirbei, înainte de a părăsi tronul, se vedea nevoit să constate că „o *epocă nouă se deschide pentru ţara noastră".* Cei şapte ani de domnie sunt consideraţi ca *„o lungă criză"*'.

1 ***Acte şi documente, voi.*** **III, Bucureşti, 1899, p. 610-611, Bucureşti, 25 iunie/7 iulie 1856. Pentru informare asupra perioadei, vezi N. Adăniloaie,** ***Ţărănimea şi Unirea,*** **în** ***Studii privind Unirea Principatelor,*** **Bucureşti, 1960, Dan Berindei,** ***Epoca Unirii,*** **Bucureşti, 1979 şi** ***Problema agrară în dezbaterea Divanului ad-hoc şi a adunărilor Ţării Româneşti*** **(1857-1861), în** ***„Studii",*** **XI, nr. 1, 1958; N. Corivan,** ***Activitatea antiunionistă în timpul căimăcămiei lui Theodor Balş,*** **în** ***„Studii şi cercetări ştiinţifice",*** **Iaşi, X, facs. k-2, 1959; Gh. Platon,** ***Frământări ţărăneşti în Moldova în preajma Unirii,*** **în** ***Studii privind Unirea Principatelor,*** **Bucureşti, 1960; Valerian Popovici,** ***Probleme sociale în dezbaterile Divanului ad-hoc al Moldovei,*** **în** ***«Studii şi cercetări ştiinţifice",*** **Iaşi, X, fasc. l-2, 1959; Dimitrie A. Sturdza,** ***însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iaşi şi Bucureşti în istoria renaşterii României,*** **în** ***„Analele Academiei Române",*** **seria a II-a, XXXIII, 1910-1911, Memoriile secţiei istorice şi t. XXXIV, 1911-1912.**

Pe când Poarta otomană încerca să-şi întărească dominaţia asupra Principatelor Române, în urma abolirii protectoratului Rusiei, o puternică şi de nestăvilit mişcare unionistă începe să se înfiripe, odată cu sosirea din exil a primilor revoluţionari de la 1848. Ei sunt ferm decişi să-şi făurească idealul naţional al unităţii statale, în noile împrejurări create de Congresul de pace de la Paris, încheiat printr-un Tratat la 30 martie 1856. Una din hotărârile sale consta în consultarea locuitorilor Principatelor prin alegerea unor Adunări ad-hoc, sub supravegherea directă a comisarilor celor şapte Mari Puteri.

în aşteptarea sosirii comisarilor, unioniştii îşi intensificau lupta cu boierii conservatori separatişti, deci antiunionişti. în Moldova, lupta este deosebit de anevoioasă, Theodor Balş fiind decis să împlinească dezideratele Porţii, adică menţinerea separării Principatelor. în acest principat, boierimea conservatoare ceruse ataşarea unui comisar otoman pe lângă caimacam. în Ţara Românească, în schimb, mişcarea unionistă acţiona făţiş, datorită atitudinii îngăduitoare a caimacamului Al.Dim. Ghica, un om cu vederi mai înaintate.

încurajaţi de atitudinea Porţii, categoric potrivnică Unirii Principatelor, boierii conservatori separatişti moldoveni se manifestă făţiş şi fără vreo rezervă în acelaşi scop. Astfel, la 7/19 august 1856, boierii şi alţi locuitori separatişti din judeţul Tutova adresau sultanului o petiţie în care declarau dezicerea de orice semnătură pe vreo cerere a lor pentru Unirea Principatelor, întrucât s-ar fi făcut sub constrângerea exercitată de guvernul anterior al lui Grigore Ghica. Fiind oameni cu avere, ei au cedat – chipurile – în faţa ameninţărilor, însă sub noua guvernare declară neavenite semnăturile lor, întrucât caimacamul Th. Balş le lasă liberă facultatea de a-şi exprima dorinţele. Astfel, ei se pronunţă pentru rămânerea separată a Principatului Moldovei de cel al Ţării Româneşti, bucurându-se de dreptul la autonomie sub

suzeranitatea Porţii[268].

Boierimea conservatoare antiunionistă era deosebit de puternică şi în Ţara Românească, numai că acolo se îngăduia de către caimacam manifestarea dorinţelor unioniştilor. în atare situaţie, elementele separatiste unelteau atât în ţară, cât şi peste hotare, făcând apel la solidaritate contra *„utopiilor",* adică unirea şi democratizarea.

Izolaţi de centrul lor de putere, care fusese Rusia până atunci, boierii conservatori nu mai reuşesc să reziste toţi pe poziţiile ultraconservatoare, fiind nevoiţi să se adapteze noilor condiţii şi împrejurări create după Tratatul de pace de la
Paris. Problema reorganizării Principatelor, deci a înlăturării vechiului regim regulamentar, îi pune în faţa unei situaţii cu totul noi, de repliere pe poziţii de luptă care să le permită succesul în faţa adversarilor politici, chiar şi atunci când pierduseră principalul reazem extern. Străduinţa castei privilegiate consta în perpetuarea deţinerii privilegiului politic, în cazul desfiinţării privilegiilor sociale, desfiinţare inerentă noului regim democratic care se anunţa în perspectivă imediată.

în pofida existenţei unei orientări untraconservatoare, moderatismul îşi face loc treptat şi în rândurile marii boierimi, din necesitatea stringentă de a se adapta spiritului vremii şi a păstra structura politică oligarhică a noului stat. Spre deosebire de antiunionişti sau separatişti, a căror poziţie coincidea cu cea a Marilor Puteri adversare Unirii Principatelor, se manifestă, în rândurile boierimii conservatoare, un curent moderat, care recunoştea necesitatea Unirii sub un principe indigen, în scopul deţinerii puterii tot de către oligarhia conservatoare, considerată singura forţă politică capabilă, prin instrucţie şi educaţie, să conducă. Unul dintre aceştia era însuşi Gh. Bibescu, fostul domn regulamentar. Aflat la Baden-Baden, el răspundea unei scrisori a ginerelui său Ion Em. Florescu, un boier conservator, în care-i împărtăşea unele păreri despre situaţia din ţară, una *„din cele mai critice".* Fostul domnitor se pronunţa contra dezbinărilor dintre conservatori, exprimându-şi dezideratul ca toţi să contribuie la o solidarizare în scopul unei lupte eficiente contra a ceea ce numeşte *„utopii"* şi *„patimi"* ce se vor ivi în momentul dezbaterii viitoarei reorganizări a Principatelor. în scopul urmărit, consideră necesară constituirea unui Comitet central cu organizaţii în toate judeţele pentru cei ce împărtăşesc aceleaşi idei, adică principiile conservatoare. îndeamnă pe Ion Em. Florescu să grupeze cât mai mulţi tineri în jurul său,

268 ***Acte şi documente,*** **voi. III, p. 775.**

tineret în care „se *găsesc devotamentul şi simţimintele generoase, când n-au fost falsificate de o rea călăuzire”*'.

Pentru a reuşi în acţiunile lor politice, Gh. Bibescu expune un program conservator, care prevede : unirea, domn ereditar şi neutralitatea ţării, toate condiţionate, prima de popularitatea ei în ţară, a doua de electivitatea domnului dintre pământeni, a treia de garanţia efectivă a tuturor Marilor Puteri, fără nici un amestec în afacerile interne din partea vreuneia. Aceste trei puncte sunt considerate necesare de cerut celor şapte Mari Puteri, în caz că vor să acorde ceva. Ele nu trebuie să se amestece prea mult în problemele de ordin intern, deoarece ar crea grupări politice contradictorii, ceea ce ar provoca tulburări şi răsturnări: *„Cred deci* – scria Gh. Bibescu – *că ar trebui să vă faceţi ceată împrejurul Regulamentului*

1 Gh. Gh. Bibescu, *Domnia lui Bibescu,* voi. II, p. 477-478.

Organic, spre a scăpa din el tot ce e bun. Nu prin lipsa de legi bune n-a putut să prinză nici o sămânţă bună în pământul nostru ne-ncetat scormonit I Cât de departe am fi azi, dacă nenorocitele întâmplări din 1848 şi toate urmările lor n-ar fi venit să ne oprească în cale şi să ne dea înapoi cu treizeci de ani!”]

Spirit eminamente conservator, ataşat puternic vechiului regim, Gh. Bibescu urmărea perpetuarea lui, considerând că Principatele ar fi progresat cu mult mai mult sub egida Regulamentului Organic, dacă această *„propăşire”* n-ar fi fost întreruptă de revoluţia de la 1848. El considera necesare demersuri pe lângă comisarii Marilor Puteri în scopul de a nu permite Adunărilor ad-hoc să se piardă în amănunte de ordin intern în dauna garanţiilor de statornicie. Şi, pentru a se menţine numita *„statornicie”,* Gh. Bibescu propune un program de reforme, foarte asemănător cu cel al fratelui său Barbu Ştirbei, adică: egalitatea în faţa legii, impozit general, accesibilitatea la funcţii în stat după merit, încetăţenirea străinilor, respect faţă de proprietate. Expunând aceste principii, Gh. Bibescu se pronunţa categoric contra formelor *„prea mult constituţionale”,* deoarece *„ele nu sunt făcute pentru popoare încă în copilărie ca al nostru şi care au nenorocirea de a fi molipsiţi de toate viţiurile unei civilizaţiuni înaintate,* ***fără a avea încă civilizap'unea*** *Eu unul aş vrea să văd în capul guvernului ţării mele un bărbat cu mâna de fer dar cu inima de aur”,* ca unică scăpare din situaţia în care se afla. Deşi se declară pentru Unire, Gh. Bibescu nu crede că va fi acceptată din cauza înfruntării de interese dintre Marile Puteri .

Evident, acel domn cu mâini de fier şi inimă de aur nu putea fi altul,

decât el însuşi, adică Gh. Bibescu, care dorea Unirea, dar o considera totuşi o utopie, irealizabilă. în cazul neînfăptuirii Unirii, el dorea, desigur, să reia tronul Ţării Româneşti. Un alt conservator, cunoscut prin principiile sale moderate, deosebite de cele ale ultraconservatorilor, dornic să-şi expună crezul său politic, era prinţul Dimitrie Ghica. El publica, în septembrie 1856, o broşură, intitulată : ***Amicilor şi inamicilor mei politici.*** Necesitatea unor confesiuni publice o vedea tocmai pentru a respinge criticile la adresa activităţii sale politice şi începe prin a-şi analiza atitudinea de opozant faţă de revoluţia de la 1848, întrucât era condusă de o *„partidă revoluţionară extremă",* care calomnia o întreagă clasă socială, compusă din *„exboieri şi aristocraţi",* pe care-i numea *„conspiratori şi ucigaşi"*[2].

1 *Ibidem,* p. 478.
2 *Ibidem,* p. 479.
3 *Acte şi documente,* voi. IV, p. 1020-1025.

După înăbuşirea revoluţiei, Dimitrie Ghica scrie că a rămas în inactivitate, până în 1853, când Barbu Ştirbei a părăsit tronul. Cu toate că nu era în termeni buni cu el, n-a participat la defăimarea lui de către boierii rămaşi în ţară. A acceptat un post de judecător la înalta Curte de Justiţie, pe care l-a păstrat şi după revenirea pe tron a lui Barbu Ştirbei. Ulterior, domnul l-a numit prefect de poliţie, funcţie pe care a înţeles s-o folosească în vederea stârpirii abuzurilor. Dimitrie Ghica nu era de acord cu etalarea zgomotoasă a patriotismului, ci cu cel impus de *„resignaţie şi pacienţă".* El credea în deciziile Congresului de pace de la Paris, concretizate în Tratatul de pace. Conservator, dar moderat, este în aşteptarea comisarilor Marilor Puteri, pe când unioniştii caută să-şi expună opiniile tuturor. Dacă va fi ales deputat, îşi va expune opiniile sale în Adunarea ad-hoc, căci, până la deschiderea lucrărilor acesteia : *„moderaţia trebuie să fie regula noastră de conduită. Crezând orbeşte în patriotismul celui cfîntâiu care strigă pe uliţă: Să trăiască Unirea I cu aceasta ne expunem voluntariu la triste decepţiuni 1"* El considera că nimic nu garantează că ideea Unirii aruncată între români, în acest fel, nu constituie *„mărul discordiei, să amăgească mulţimea",* spre a cădea în cursă. Nimeni nu poate dovedi că partizanii unirii întrunesc toate calităţile morale şi materiale spre a fi etichetaţi buni patrioţi. Din care motiv, este mai potrivită adoptarea rezervei şi moderaţiei, singurele în măsură să desemneze pe

oamenii cu judecată, în mod serios, preocupaţi de soarta ţării lor[269].

Conservatorii moderaţi vroiau, aşadar, şi ei Unirea, dar nu prin preponderenţa şi sub egida aşa-numitului *„patriotism-zgomotos”,* adică a elementelor libe- ral-radicale, care constituiau sufletul mişcării unioniste. în fapt, la conducerea mişcării unioniste se aflau foştii conducători ai revoluţiei de la 1848 sau adepţii lor, îndeajuns de contestaţi de prinţul Dimitrie Ghica. Ca şi alteori, elementele conservatoare se grupau în jurul şefului statului, caimacamul Al.Dim. Ghica, care avea fraţi, veri, nepoţi în rândurile castei privilegiate. între aceştia, se aflau: Gheorghe Ghica, beizadea Constantin Ghica, Scarlat şi Dimitrie Ghica, apoi alţi boieri conservatori, precum : Constantin Cantacuzino, N. Mavros, Apostol Arsaki, Constantin Suţu. Ion Bălăceanu considera că numai consulul englez l-a împins pe caimacam în braţele acestor boieri conservatori, determinându-l, apoi, să-şi schimbe guvernul şi să numească pe : Constantin Suţu, I.Al. Filipescu-Vulpe, Dim. Ghica şi I. Cantacuzino .

Uneltirile ultraconservatorilor fac obiectul unei scrisori a lui J.L. Gradowicz, emigrant polon şi informator asupra evenimentelor din Principate, către Ion Ghica. El scria că aceştia n-au protestat nicidecum contra Regulamentului Organic, nici contra firmanului de închidere a Adunării obşteşti sub domnia lui Gh. Bibescu, nici contra Convenţiei de la Balta-Liman sau a guvernării generalului rus Budberg, după octombrie 1853, întrucât toate le favorizau condiţia socială, asigurându-le privilegiile. Contra Tratatului de la Paris, care prevede egalitatea în drepturi, democratizarea şi autonomia ţării, boierii se ridică cu mânie, pe motiv că violează dreptul ginţilor, înţelegând prin aceasta acţiunea arbitrară a Occidentului, îndeosebi a Franţei, care – zice-se – a impus legi autonomiei Principatelor. Evident, principiile democratice îi iritau peste măsură.

Firmanul Porţii pentru alegerea Adunărilor ad-hoc a nemulţumit şi pe boierii conservatori, şi pe tinerii liberali, şi unii şi alţii adresând câte un protest. Caima- canul a profitat pentru a se descotorosi şi de unii şi de alţii, căci pe marii boieri îi ura, iar de tineretul liberal se temea. Speranţa lui Al.Dim. Ghica consta în alcătuirea unei Adunări antiunioniste, pentru a-şi atrage protecţia Turciei şi Austriei. Preocuparea sa era de a întări anturajul familial, mai ales beizadelele Constantin şi Dimitrie Ghica[270].

269 ***Ibidem,*** **p. 1027-1029.**
270 ***Ibidem,*** **p. 186-187, Ion Bâlăceanu către Ion Ghica, Bucureşti, 1/13**

Unanimitatea poporului român, în afara câtorva mari boieri conservatori, dorea Unirea cu prinţ străin. 0 parte dintre marii boieri se pronunţa pentru unire cu prinţ indigen şi ereditar, ei fiind, în fapt, partizanii foştilor domnitori, Gh. Bibescu şi Barbu Ştirbei, care se situau împotriva unei reorganizări radicale a administraţiei interne. AI.Dim. Ghica era pentru unire cu prinţ străin, întrucât credea că va fi mai greu de înfăptuit şi separarea se va menţine în continuare[271]. Contra grupării Ştirbei-Bibescu făcea apel la Ion Ghica beizadea Constantin Gr. Ghica, în scopul unei colaborări în jurul caimacamului[272]. Cu indignare, scria J.L. Gradowicz lui Ion Ghica despre atitudinea ultraconservatoare a unor mari boieri, care *„nu vor să facă nici o concesie pentnj progres",* în temeiul poziţiei lor privilegiate. Fiind bogaţi şi cu experienţă, ei ar putea învinge pe progresişti cărora le lipsesc acestea, în podida entuziasmului şi abnegaţiei lor. Guvernul caimacamului AI.Dim. Ghica proceda la fel ca precedentele : *„Vă rog să-mi spuneţi* – scria emigrantul polon – *cui se datoreşte că oamenii, promiţând cele mai frumoase lucruri, odată veniţi în funcţii*

nu se mai gândesc la bunăstarea guvernaţilor, ci numai la umplerea pungilor lor"| Nu exista oare în Ţara Românească un principe care să se urce pe tron şi să reziste tentaţiei de a cere mai mult decât soarta i-a hărăzit ? J.L. Gradowicz considera că un asemenea principe era Ion Ghica.

Oricum, în Ţara Românească existau mai mulţi conservatori adepţi ai Unirii Principatelor, pe când în Moldova conservatorii, aproape în totalitate, se situau contra. Precum constata Sadyk Paşa (polonezul Michal Czajkowski), boierii din Ţara Românească şi caimacamul AI.Dim. Ghica s-au arătat mult mai grăbiţi să se. înţeleagă cu el, decât cei din Moldova. încât Unirea era la ordinea zilei în Principate, fiind dorită de imensa majoritate. Minoritatea, adică separatiştii ultra- conservatori, vedea în Unire un pericol pentru poziţia sa şi chiar pentru viitorul ţării. De teama preluării puterii de către unionişti, consideraţi că repetă în mic revoluţia franceză, caimacamul Th. Balş a luat măsuri contra agitatorilor, căutând să-i discrediteze în ochii boierilor şi ai poporului[273].

Decesul reacţionarului caimacam al Moldovei, la 17 februarie/1 martie

februarie 1857.
271 ***Ibidem,* p. 195-196,199. J.L. Gradowicz către Ion Ghica, Bucureşti, 14/26 februarie 1857.**
272 ***Ibidem,* p. 199-200, Bucureşti, 21 februarie/5 martie 1857.**
273 ***Ibidem,* p. 247-248, Raportul lui Sadyk Paşa, Brăila, 30 aprilie/12 mai 1857.**

1857, n-a schimbat cu nimic situaţia, întrucât a fost numit, în locul său, Nicolae Vogoride, care amplifică acţiunile separatiste, la îndemnul Porţii şi Curţii din Viena. Dacă în Ţara Românească perspectiva alegerilor pentru Adunarea ad-hoc era favorabilă unioniştilor, în Moldova se anunţa deosebit de sumbră.

în Ţara Românească, se caută o dezbatere publică asupra privilegiilor şi necesităţii renunţării la ele din partea aristocraţiei conservatoare. Astfel, C.A. Ro- setti adresează o scrisoare deschisă către clasa întâi a privilegiaţilor, pe care o publică în ***„Românul"*** din 7/19 septembrie 1857 : *„Prin clasă privilegiată* – scria el – *înţelegem pe toţi cetăţenii fără osebire cari, după legile noastre, au dobândit un privilegiu ce le dă oarecare drepturi mai mult decât celorlalţi oameni"*[274]*.* Autorul scrisorii deschise nu recunoaşte rangurile sociale, considerând pe toţi românii egali. Până la desfiinţarea lor, mai trebuiau însă dezbateri publice. De aceea, se adresează privilegiaţilor spre a afla dacă sunt sau nu alături de popor, ce vor să facă şi. ce vor să spună : *„De lucraţi singuri şi în tăcere, lumea va bănui că lucrarea voastră este dintr-acelea ce nu se poate face în lumină; de nu lucraţi, lumea vă va zice că numai cei morţi nu lucrează"*[4]*.* Să iasă, deci, la lumina zilei, să-şi exprime deschis opiniile, altminteri sporesc bănuielile.

în fond, liberalul radical C.A. Rosetti făcea apel la înţelegere pentru cauza comună a Unirii Principatelor la categoria privilegiată a societăţii. Principiile conservatoare erau prezentate în numărul aceluiaşi ziar de către unul din fruntaşii conservatori, Constantin Brăiloiu *„om instruit, cu cunoştinţe de legi, dară cu idei retrograde, inemicu al progresului şi a! libertăţii"*'. C. Brăiloiu studiase dreptul la Universitatea din Paris, devenind un bun specialist şi ocupând diverse înalte funcţii în magistratura ţării. Descendent dintr-o veche familie boierească, el rămâne de-a lungul întregii sale vieţi un apărător al principiilor conservatoare, cărora s-a ataşat încă din tinereţe. în scrisoarea sa către C.A. Rosetti, îl felicita pentru spiritul de toleranţă politică manifestat încă din momentul apariţiei ziarului ***JlomânuF.*** Prea multă zarvă cu patriotismul etalat de unii *„samsari",* pentru a nu simţi o *„uşurare a inimii",* citind ***„Românul"*** care face apel la unirea şi înţelegerea tuturor. Constantin Brăiloiu declara că nu poate înţelege şi accepta patriotismul *„sub forma dictatorială"* sau *„monopolul patriotismului",* căci acestea constituie o politică de dezbinare. După părerea sa, Principatele nu mai trebuie să Fie o sursă de neînţelegeri între Marile Puteri vecine, în care scop este necesară întărirea

274 ***Acte fi documente,*** **voi. V, p. 594.**

dreptului de autonomie. Apoi, împlinirea deziderateului general al Unirii implică renunţarea la *„pretenţiile de dictatură”* şi apel la solidaritate şi nu *„la bănuielile cugetătorilor şi asuprirea vorbii”.* Aşadar, necesitatea de *„a curăţi atmosfera necurată şi plină de norul mâniei”* strâns deasupra capetelor celor mai mari dintre români, care au luptat atâta, *„să poată scăpa haina sfâşiată a naţionalităţii”.* Fiecare dintre ei să fie, astfel, liniştit că *„ăsta este al meu şi nu am teamă să vie străin şi să mi-l iea”*[275].

Apărător al privilegiului marii boierimi, Constantin Brăiloiu se afla în complet dezacord cu propaganda întreprinsă de liberalii radicali, care viza desfiinţarea privilegiului de clasă, exproprierea şi împroprietărirea ţăranilor, făcând apel la sentimentul patriotic, ca liant puternic al tuturor românilor. De aceea, îşi exprimă public, într-o scrisoare către C.A. Rosetti, dezacordul asupra definirii privilegiaţilor: *„Pentru un om de bună credinţă, cum eşti dumneata, nu este iertat să numească privilegiaţi o clasă de oameni cari n-au alt decât o poziţie de ierarhie ce o poate dobândi fiecare român, din orice treaptă a societăţii ar pleca. Aşi dori să aflu şi eu cari sunt acele drepturi mai mult ce au boerii decât ceilalţi şi de cari vorbiţi; căci cuvântul de privilegiu mi se pare un adevărat anahronism, astăzi când ran-*
gurile n-eu nici scutirile cu cari se dăruiau înaintea Regulamentului şi care atunci le putea da un caracter de privilegiu cel puţin personal”'.

în lipsă de alte argumente, Constantin Brăiloiu nega însăşi evidenţa, adică existenţa privilegiului, considerând că boierii ocupau funcţii ierarhice în stat potrivit capacităţilor personale, aşa precum orice român putea să ocupe. Apoi, susţinea că boierii doreau unirea Principatelor încă din timpul pregătirii Regulamentului Organic. în campania electorală pentru Adunarea ad-hoc, boierii participă la întruniri publice, îşi exprimă opiniile, dar nu s-au constituit în partid, fie şi naţional, deoarece sunt de părere că o problemă naţională nu poate fi una de partid, ci pe deasupra partidelor. Deputăţii trebuie aleşi *„dintre fruntaşii societăţii”,* **iar** *„boierii nu se socotesc în drept a se face epitropii alegătorilor'*[276].

Concomitent, adică în acelaşi număr al ziarului *Jiomânur,* **răspundea, cu deferenţă, C.A. Rosetti, din dorinţa de a nu irita spiritele.**

275 ***Ibidem,*** **p. 596-597.**

1 I.G. Valentineanu, *Biografia oamenilor mari scrisă de un om mic,* Paris, 1859, p. 39-40.

276 ***Acte şi documente,*** **voi. V, p. 602-604.**

El scria că nu este timpul să se dezbată public dacă clasa boierească este o ierarhie sau un privilegiu, pentru că nu cunoaşte şi nu poate respecta decât ierarhiile meritului, ale alegerii şi nu cunoaşte şi nu respectă pe cele din naştere. Privilegiul este dat cuiva pentru a trage foloase inexistente în dreptul comun. Este adevărat că boierii nu mai au poslușnici şi scutelnici ca înainte de Regulament, dar rangurile, chiar potrivit acestuia, nu sunt numai o ierarhie, ci şi un privilegiu şi încă foarte mare. După opinia lui C.A. Rosetti, principiile expuse de Constantin Brăiloiu erau cu totul învechite. Nu exista decât o singură cale spre viitor: uitarea trecutului, a urii, a privilegiului, în favoarea Unirii Principatelor[277].

Atmosfera generală de entuziasm şi tumultul manifestărilor publice pentru Unire nemulţumeau pe conservatorii din Ţara Românească. Caimacamul Al.Dim. Ghica este reclamat ministrului de Externe al Franţei, Al. Walewski, de către fostul domn Gh. Bibescu, pe motiv că a înlocuit din funcţii unii boieri conservatori, precum Ion Mânu, în favoarea nepotului său. Scopul urmărit nu poate fi altul decât umplerea Adunării ad-hoc cu adepţii săi. împăratul Napoleon al lll-lea are dreptul şi datoria – scria Gh. Bibescu – de a înfrâna excesele şi abuzurile caimacamului, care fac din guvernarea sa *„un element nou de anarhie"[278].*

Reîntors în ţară, la fel ca fratele său Barbu Ştirbei, Gh. Bibescu se adresa concetăţenilor săi craioveni, înainte de alegerea Adunării ad-hoc, spre a le lămuri principiile conservatoare de orientare politică. în primul rând, se cerea alcătuirea unei Adunări, apoi deputăţii să se pronunţe asupra organizării ţării, în limitele Tratatului de la Paris. Dacă se va alege bine, nu există îndoieli că deputăţii nu vor proceda ca atare, încât fiecare să aleagă pe cel care îl consideră mai bun decât pe sine însuşi. Recomandă alegătorilor să se ferească de cei ce pretind că deţin *„monopolul patriotismului şi al capacităţii",* deoarece lăudăroşenia n-are nimic comun cu patriotismul, iar cei capabili sunt modeşti[279].

0 cuvântare similară, destinată să prezinte alegătorilor principiile conservatoare, rostea Gh. bibescu şi la o întrunire din capitală. El se declară deosebit de emoţionat la reîntâlnirea cu locuitorii Bucureştilor, după ce fusese *„osândit a trăi departe"* de ei; despărţit de *„obştescul viscol de la 1848".*

277 ***Ibidem, ţ>.*** **635-641.**
278 **Gh. Gh. Bibescu, *Domida Iu Bibescu,* voi. II, p. 499-503,17/30 septembrie 1857.**
279 ***Ibidem,* p. 504-506.**

Constata că ţara se afla şi în 1857 în împrejurări deosebit de grave, urmând a se pronunţa asupra viitoarei organizări. Salvarea nu poate veni decât din moderaţie: *„dându-ne toţi mâna şi arătându-ne la acele înalte puteri, ce binevoiesc a se interesa de soarta noastră, uniţi într-una şi aceeaşi voinţă a binelui obştesc, şi cu portul, şi cu umbletul nostru cel firesc; voi să zic cu acea simplitate şi modestie, ce se cuvine unui popor mult pătimaş, carele îşi aşteaptă mântuirea de la protecţia altora, iar nu sgândărim unii altora rănile, ce putem avea fiecare, şi afect port şi umblet străin, împrumutat la popoare uriaşe, cu care nu avem nici o asemănare".* Deci, moderaţie, respect faţă de prevederile Tratatului de la Paris, peste care nu se poate trece *„căci, la cea mai mică întindere peste dânsele, pământul va fugi sub picioarele noastre"*[280].

în pofida unor apeluri de acest fel, alegătorii nu s-au lăsat convinşi de necesitatea aplicării principiilor conservatoare, încât din cei 83 de membri ai Adunării ad-hoc a Ţării Româneşti, 10 erau ultraconservatori, 15 conservatori moderaţi, 42 de progresişti şi 16 ultraprogresişti. în total, partida naţională, care milita pentru unire, inclusiv deputăţii ţăranilor şi cei conservatori moderaţi, unio- nişti şi ei, dispunea de 73 de deputaţi favorabili Unirii Principatelor[281].

în Moldova, situaţia era incomparabilă, caimacamul Nicolae Vogoride fiind instrumentul Porţii şi Curţii din Viena, în scopul menţinerii separatismului. Teroarea
şi abuzurile de tot felul se exercitau tot mai intens asupra locuitorilor, în consecinţă, alegerile fiind falsificate. în urma unor proteste interne şi internaţionale, se ajunge la acordul de la Osborne între împăratul Napoleon al lll-lea şi regina Victoria şi la anularea falsificatelor alegeri. Având loc altele, au fost aleşi, la fel ca în Ţara Românească, toţi conducătorii mişcării unioniste. Cu toate aceste succese obţinute, gruparea separatistă se menţine puternică în Adunarea ad-hoc a Moldovei, opunându-se constant Unirii Principatelor.

Prima şi-a deschis lucrările Adunarea ad-hoc din Iaşi, la 22 septembrie/4 octombrie 1857, sub preşedinţia mitropolitului. Vicepreşedinte a fost ales Costa- che Negri, iar secretari Anastasie Panu, C. Hurmuzaki, C. Rolla, D. Rallet şi P. Mavrogheni, fruntaşi ai mişcării unioniste[282]. Contra propuneri* celor 5 puncte referitoare la Unirea Principatelor, prezentată de M. Kogălniceanu în numele a mai multor deputaţi, în şedinţa din 7 octombrie

280 ***Ibidem, p. 501-^0.***
281 **N. lorga, *Corespondenţa Ivi Ştirbei Vodă,* voi. II, p. 309.**
282 **Dan Berindei, *op. cit.,* p. 56.**

1857, se ridica logofătul Alecu Balş. El a depus pe biroul Adunării o propunere semnată de el, de locţiitorul episcopului de Roman, anume Nectarie Sotiriopoleos Hermeziu, care n-a putut fi primită ca atare şi ca întâmpinare la propunerea celor 5 puncte. De fapt, întâmpinarea lui Alecu Balş se opunea Unirii Principatelor. El începea prin a menţiona că este deputat al ţinutului Putna, proprietar a 80.000 de fălci, declarând că, *„în locul răpaosului atât de dorit, după o lungă agonie şi calamităţi provenite din felurite strămutări şi prefaceri ce s-au urmat în ţeară, în care moşii şi strămoşii săi şi fiii fiilor lor s-au născut, nu poate dori a da Moldova cu privilegiurile ei, ce sunt mai avantajoase decât ale învecinatului Principat, pentru un viitor eventual şi necunoscut, care privilegii sunt cunoscute şi de către prea puternicii sultani ai Curţii suzerane, consfinţite şi prin Tratatul de la Paris a anexelor articolului 23, şi nici poate a se uni cu încorporarea patriei sale în aceea a Principatului Valahiei. Asemenea fuzie nu ar produce decât elemente de discordii, lupte, vrăjmăşii şi neprevăzute ameninţătoare intervenţii de-a pururea vătămătoare'*
.

întemeiat pe concepţii învechite, ultraconservatoare, vădind ataşament pentru instituţiile trecutului şi respingând modificările structurale în starea de lucruri existentă, Alecu Balş se dovedea reprezentantul tipic al boierimii retrograde, militantă pentru separatism. El căuta să argumenteze opoziţia sa, afirmând că Adunarea ad-hoc este chemată să se pronunţe numai asupra reorganizării Prin-
cipatului, aşa cum prevedea, de altfel, şi firmanul de convocare. în consecinţă, nu poate susţine decât menţinerea autonomiei Moldovei şi a privilegiilor sale *„pe care se razimă liniştea şi fericirea poporului moldovean"'.*

Evident, nu liniştea şi fericirea poporului moldovean urmărea Alecu Balş, ci a boierimii conservatoare, căci de ea era vorba când se referea la mai multe privilegii decât în Principatul vecin. Ca atare, el insista ca propunerea sa să fie afişată spre a fi cunoscută Adunării şi, indiferent că va fi sau nu acceptată la deliberări, să fie inclusă în actele Adunării ad-hoc, iar preşedintele ei s-o facă cunoscută comisarilor Marilor Puteri. Unii deputaţi au preopinat că locţiitorul episcopului de Roman iscălise, în anul 1856, o petiţie pentru Unirea Principatelor cu un principe străin, ceea ce produce, firește, mirare. Cel în cauză a replicat că a semnat o asemenea petiţie, dar numai *„între patru ochi",* încât nu poate fi luată în consideraţie[283].

283 ***Acte şi documente,*** **voi. VI-l, Bucureşti, 1896, p. 74-75. Proces-verbal, şedinţa din 7 octombrie 1857 a Adunării ad-hoc a Moldovei.**

Tratatul de la Paris nu indusese în cuprinsul său Unirea Principatelor Române, tocmai datorită opoziţiei unor mari puteri antiunioniste, precum Turcia şi Austria. Alecu Balş cunoştea toate acestea şi se sprijinea pe ele atunci când se opunea Unirii în Adunarea ad-hoc. De aici, dorinţa de a i se face publicitate şi de a fi adusă la cunoştinţă comisarilor Marilor Puteri întâmpinarea sa. Contra propunerii lui Alecu Balş intervine Mihail Kogălniceanu, cunoscutul fruntaş unionist, care afirmă că Adunarea trebuie să se felicite pentru că a permis celor doi deputaţi să-şi prezinte opiniile lor în şedinţă publică, deşi contravin regulamentului, care stipulează că orice amendament trebuie să întrunească cinci adeziuni pentru a fi admis şi citit în faţa deputaţilor. Adunarea s-a dovedit, aşadar, demnă de libertatea ce i s-a acordat. împotriva dorinţei generale s-au ridicat două voci *„care voesc a merge contra voinţei naţiei, în contra voinţei lui Dumnezeu, cerând păstrarea statului quo, şi prin urmare, a nămolului de nenorociri şi de abuzuri, care-i formează trista istorie, şi, cu toate acestea, Adunarea punând de o parte restricţiile regulamentului său, a învoit ca astăzi opinia, fie cât de antinaţională, cât de singuratică, să se exprime liber şi neîmpiedicată în faţa ţării, care-i va discuviinţa, în faţa Europei, care o va judeca. Aceasta este linia de purtare care ne insuflă astăzi, care trebuie să ne insufle totdeauna'*[284]. Referindu-se la opinia episcopului Nectarie Hermeziu, Mihail Kogălniceanu remarcă bizareria teoriei sale, potrivit căreia între
patru ochi are o opinie şi în public alta. Această atitudine este imorală pentru o faţă bisericească, fiind exprimată cu prea mare uşurinţă. Apoi, Alecu Balş, în loc să vorbească în calitate de deputat al ţării, a declarat că vorbeşte în calitate de mare proprietar a 80.000 de fălci de pământ. Ar trebui, însă, să ţină seama de interesele ţării, care este cu mult mai mare. Ca om al trecutului, Al. Balş a vorbit în favoarea menţinerii acestui trecut, spre a pune „o *slabă stavilă căii unei naţiuni".* Ziua de 7 octombrie 1857 este una din cele mai mari din istoria neamului, căci – spunea M. Kogălniceanu – *„astăzi nu numai că scriem, dar facem istoria ţării noastre".* Este de părere că propunerea lui Al. Balş să fie inclusă în arhiva Adunării, spre a fi cunoscută de urmaşi[285]. S-a trecut apoi la notarea celor cinci puncte, cu apel nominal: 81 pentru şi 2 contra, adică Nectarie Hermeziu şi Alecu Balş[286].

Adunarea ad-hoc a Ţării Româneşti îşi deschidea lucrările la 30

284 ***Ibidem,* p. 76.**
285 ***Ibidem,* p. 77-78.**
286 ***Ibidem,* p. 80.**

septem- brie/12 octombrie 1857. Asupra compoziţiei sale există un raport detaliat al secretarului personal Georges Le Sourd către comisarul francez, baronul Talleyrand-Perigord, din 3 octombrie 1857. El constata patru categorii de deputaţi, în funcţie de convingerile politice şi de exprimarea opiniilor, anume : conservatori, ultraconservatori, progresişti şi ultraprogresişti. în realitate, preciza Georges Le Sourd, existau două partide : conservator *„cel ce se arată satisfăcut de trecut, sau chiar de prezent"* şi partidul naţional care doreşte crearea unor instituţii liberale foarte largi. După starea socială, au fost alese cinci clase sau categorii. Clasa boierilor mari dispunea de 34 deputaţi, câte doi de fiecare judeţ şi, dacă nu cuprindea pe cei mai consideraţi oameni din societate, în orice caz pe cei mai importanţi. Marii proprietari aveau ei înşişi opinii diferite, împărţindu-se în cele patru categorii, deja enunţate. Ultraconservatorii erau reprezentaţi prin : aga Constantin Filipescu, un antiunionist vehement, Ştefan Burchi, de asemenea agă, prinţul Dimitrie Ghica (fratele său Grigore era progresist), loan Rosetti, antiunionist, Ion Solomon şi Ion Otetelişanu; conservatori sau moderaţi erau : Constantin Costescu, Emanoil Lahovary, Nicolae Tătăranu, Al. Florescu, Constantin Vălianu, Ştefan Vlădoianu, Stănuţă Cezianu, Gh. Bibescu, Barbu Ştirbei, Grigore Miculescu, Ion Ipceanu, Nicolae Lahovary[287].

Fostul domnitor Gh. Bibescu, ales deputat, îşi exprima regretul asupra împărţirii Adunării în cinci clase, ca nişte *„tabere potrivnice".* Decizia fusese însă
luată prin firman imperial şi trebuia respectată. Pentru a preîntâmpina pericolele ce ar putea decurge din această împărţire, Gheorghe Bibescu considera că nu trebuie să se intre *„în dezbateri de probleme mărunte",* adică cu caracter social, căci s-ar pierde din vedere scopul convocării Adunării. Aşadar, solidarizare în jurul principiilor generale, de natură a-i atrage pe toţi, care să ducă la stabilitate şi putere, realizate prin domnie ereditară şi Unirea Principatelor. Nu un prinţ indigen, ci unul străin, singurul în măsură să scape ţara *de „vrăjbi"'.*

în şedinţa Adunării din 9 octombrie 1857, deputăţii munteni votau în unanimitate cele patru puncte referitoare la Unirea Principatelor, ultimele două din cele cinci ale Adunării Moldovei fiind contopite într-unul. Nici un deputat nu se opusese Unirii, aşa cum se întâmplase în Adunarea de la laşi. Dorinţele exprimate au fost, ulterior, dezvoltate într-un memorandum sau ***Act***

287 ***Acte fi documente,*** **voi. V, p. 674-678.**

dezvoltător votului Adunării de la 9/21 octombrie 1857. La dezbaterea acestui memorandum, votul n-a mai fost unanim, contra fiind ultraconservatorul Ioan Rosetti şi moderatul liberal Al.G. Golescu. Ulterior, Al.G. Golescu a aderat totuşi la ***Actul dezvoltător*.***

Liberalii radicali, deşi erau în minoritate, constituiau elementul cel mai dinamic din Adunare, deţinând majoritatea locurilor în biroul său. Exista tendinţa de a se intra în dezbaterea unor probleme interne. Contra acesteia, făcea o propunere conservatorul Dimitrie Ghica, semnată de 29 deputaţi, conţinând angajamentul de a nu intra în dezbaterea altor probleme, până când nu vor fi cunoscute deciziile Marilor Puteri în privinţa dorinţelor exprimate în 9/21 octombrie 1857. în urma unor intervenţii, Dim. Ghica preciza că propunerea sa nu viza prorogarea Adunării, ci numai să nu se intre în dezbaterea problemelor interne. într-un lung discurs, liberalul radical Ion C. Brătianu atrăgea atenţia deputaţilor că misiunea lor nu putea fi considerată încheiată, până nu vor obţine Unirea Principatelor, sub un domn ereditar ales dintr-o familie domnitoare din Occident[3].

Un raport al Comisiei însărcinate cu examinarea propunerii urgente de a nu se intra în dezbaterea problemelor interne şi de a lua în consideraţie adresa Comisiei internaţionale, prezentat de Dimitrie Ghica, declina competenţa Adunării în dezbaterea unor astfel de probleme, care ar aparţine unei Adunări viitoare, ce

1 *Idem,* voi. VI-2, p. 15-17. Proces-verbal al Adunării ad-hoc a Ţării Româneşti din 2 octombrie 1857.

2 *Ibidem,* p. 81-86. Vezi şi Anastasie Iordache, *Goleştii. Locul şi roită lor în istoria României,* Bucureşti, 1979, p. 312-313.

3 *Ibidem,* p. 329-330. Şedinţa din 18 noiembrie 1857.

se va deschide după o conferinţă sau Congres al Marilor Puteri la Paris. Raportorul este susţinut şi de alţi partizani ai săi, precum C. Bilciurescu şi E. Lapati[288]. Dimitrie Ghica intra, astfel, în divergenţă de opinii cu liberalii radicali. Ion C. Brătianu susţine că Adunarea renunţă la dezbaterea problemelor interne, în virtutea dreptului său la autonomie, dar îşi rezervă facultatea de a elabora, ulterior, o lege electorală pentru alegerea unei viitoare Constituante care să adopte o nouă Constituţie .

Deosebirea dintre liberalii radicali şi ultraconservatori consta în aceea

288 ***Ibidem,* p. 338-340. Şedinţa din 25 noiembrie 1857.**

că ultimii nu vroiau menţinerea unei Adunări deschise, care să intre şi în dezbaterea altor probleme după luarea la cunoştinţă a deciziilor Marilor Puteri cu privire la Unirea Principatelor. Dimitrie Ghica declară, chiar, în Adunare că nu vede *„necesitatea de a ţine aici o arenă deschisă de lupte"*[289]. în cele din urmă, raportul prezentat de Dim. Ghica a fost adoptat cu 39 voturi contra 37. în şedinţa Adunării ad-hoc din 7 decembrie 1857, Ion C. Brătianu constata o deplasare a majorităţii în favoarea conservatorilor, care aşteptau decizia Marilor Puteri. Or, opina el, nu se poate rămâne în inactivitate. El afirmă că *„misiunea partidului conservator, care se bucură de privilegii, care, prin poziţia sa şi prin luminile sale, poate contempla lucrurile dintr-un punct de vedere elevat, este de a veghea la conservarea drepturilor politice şi a onoarei naţiunii"*[290]. Deputatul ţăranilor Constantin Tănase s-a ridicat, apoi, la tribună pentru a expune suferinţele clasei pe care o reprezenta : *„Nimeni să nu gândească să interpreteze tăcerea noastră ca o dovadă că noi suntem mulţumiţi de starea noastră internă actuală"*[6]. 0 Adunare viitoare nu va putea delibera fără reprezentanţii ţăranilor, căci legile adoptate vor fi considerate nedrepte şi opresive[6].

Conservatorul Dimitrie Ghica, impresionat neplăcut de discursul lui Ion C. Brătianu şi de intervenţia lui Constantin Tănase, se urca la tribună, replicând liberalului radical că ar face mai bine, decât să dea sfaturi clasei căreia-i place s-o denumească a privilegiaţilor, să se adreseze celei cu care se află într-o continuă legătură şi are asupra şi un mare ascendent. Aşa că, mai bine ar fi făcut

să oprească pe ţărani de a rosti un discurs care părea să apeleze la străini ca să le dea legi, căci boierii nu vor să le facă dreptate. Dim. Ghica consideră că se face o mare greşeală atunci când se acuză o înaltă clasă de a înăbuşi strigătele ţărănimii. El declară că singura preocupare a marilor proprietari este de a apăra drepturile sacre la autonomie şi nu de a înăbuşi vocile ţăranilor, în care scop aşteaptă cu nerăbdare reglementarea definitivă a dreptului de proprietate, spre a nu se mai susţine cu perfidie că proprietatea este un rapt. Prioritară, însă, între toate problemele, este cea a apărării dreptului de autonomie[291].

Conservatorii de toate nuanţele se solidarizau în Adunare contra dezbaterii problemelor interne, cu caracter social. Mai mult, chiar, li se

289 ***Ibidem.***
290 ***Ibidem,* p. 381-382. Şedinţa din *1* decembrie 1857.**
291 ***Ibidem,* p. 384-385.**

alăturau şi unii liberali moderaţi, precum Chr. Teii. Adversar al liberalilor radicali, fostul general din timpul revoluţiei de la 1848 a propus ca aceştia să lase conservatorilor apărarea cauzei naţionale. Ura contra liberalilor radicali l-a dus pe Chr. Teii de partea conservatorilor, la şedinţele cărora asista în permanenţă: *„Reacţionarii triumfau cu totul* – scria Ştefan Golescu lui Nicolae Pleşoianu – *şi, de atunci, au început atacurile, nu numai contra persoanelor, ci chiar contra partidului naţional"*[292]. Ştefan Golescu scria, chiar, lui Chr. Teii că nu înţelege pentru care motiv *„oamenii de la 1848 trebuia să se fracţioneze"* în Adunare. Este necesar ca dezbinările să aibă puncte de vedere clare, adică ale ultraconservatorilor *„care n-au învăţat nimic, şi care cred că la 58 se află tot în aceeaşi condiţie societatea în care se afla înainte de 48",* ale unor conservatori moderaţi, destul de puţini, şi ale grupării radicalilor[293].

Teama conservatorilor pentru dezbaterea unor probleme interne, de acută necesitate, se va domoli oarecum în Adunarea ad-hoc a Tării Româneşti, însă în cea a Moldovei s-a intensificat, ajungând la culme prin propunerea, în şedinţa din 15 octombrie 1857, a unui *„şir de chestii generale ce sunt a se dezbate în Adunare",* chestii în număr de 12*. După dezbateri îndelungate, s-a ajuns la adoptarea, cu 73 de voturi, a principiilor fundamentale pe care Adunarea ad-hoc a Moldovei doreşte să fie luate în consideraţia ţării: desfiinţarea privilegiilor de clasă în România, egalitatea tuturor românilor în faţa legii, impozit general şi proporţional cu averea, conscripţie militară generală, accesibilitatea tuturor românilor la funcţii în stat[294].

Pentru prima dată, într-o Adunare reprezentativă, boierii renunţaseră unanim şi solemn la rangurile şi, deci, la privilegiile lor. Eugen Lovinescu scria că această renunţare a* avut loc sub directa presiune a evenimentelor în curs, că, de fapt, ea nu a însemnat decât renunţarea la privilegiul social, cel politic rămânând intact[295]. în mod cu totul eronat, aprecia George Em. Lahovary, într-o lucrare a sa de mai târziu, renunţarea boierilor la privilegii ca un act de deplin democratism sau liberalism. El consideră că nicăieri în lume n-a existat o clasă privilegiată mai conciliantă ca în România; ea n-a trebuit să cedeze în faţa revendicărilor democraţiei, ci s-a făcut purtătoarea lor de cuvânt. Or, purtătorii de cuvânt ai libertăţii nu pot fi reacţionari, conchide G.Em.

292 ***D.U.P.,*** **voi. III, p. 342-343, Bucureşti, 25 decembrie 1857/6 ianuarie 1858.**
293 ***Ibidem,*** **p. 462,18/30 decembrie 1858.**
294 ***Ibidem,*** **p. 137-141. Şedinţa din 25 şi 29 octombrie 1857.**
295 **E. Lovinescu,** ***op. cit.,*** **p. 230-231.**

Lahovary[296].

Nimic mai fals decât concluzia lui G.Em. Lahovary, un conservator de la finele secolului, care căuta să ilustreze o pretinsă acţiune democratizatoare a boierimii în Adunarea ad-hoc. De altfel, în mod vădit nemulţumit de dezbaterea unor probleme interne, ultraconservatorul separatist Alecu Balş îşi prezenta demisia ca deputat al ţinutului Putna : *„la ocasia când Adunarea a atins o chestie politică de mare însemnătate, m-am văzut constrâns a da la act întru ceea a mea deosebită socotinţă, care după încheierea Adunării s-a depus la actele ei, după aceste, luând aminte la programa adoptată pentru lucrările Adunării, subscrisul, credincios mandatului său şi respectului pentru drepturile Moldovei, neputând contra convicţiilor mele a mă împărtăşi de lucrările Divanului, prin înscris depun mandatul meu în mâna alegătorilor şi mă retrag din misia de deputat al ţinutului Putna"*[297]*.* Drept urmare, s-a dispus facerea formalităţilor pentru alegerea unui nou deputat, Nectarie Hermeziu, al doilea deputat care a votat contra Unirii. De data aceasta, votase primul, la apelul nominal, principiile fundamentale cu privire la reorganizarea Principatelor.

Rezistenţa conservatorilor se concentrează în jurul problemei agrare, căci deţinerea latifundiilor de către majoritatea lor semnifica, pentru viitor, deţinerea privilegiului politic, sub forma censului, adică în funcţie de avere, până la adoptarea votului universal. La cunoscuta propunere a deputaţilor săteni din 26 octombrie 1857, în care se cerea căderea *„boerescului"* şi răscumpărarea lui, pentru ca ţăranii să nu mai fie ai nimănui şi numai ai ţării, să aibă şi ei o ţară, C.

Hurmuzaki citea în Adunare concluzia majorităţii Comitetului proprietarilor mari asupra acestei propuneri a sătenilor. Mai întâi de toate, se contesta autenticitatea textului propunerii *„scrisă de nişte persoane care n-au avut alt scop decât a turbura liniştea publică, folosindu-se de neştiinţa de carte a deputaţilor săteni şi încercându-se a introduce principiile unei teorii subversive şi a atâta discordie şi ură între proprietari şi ţărani"'.* Se exprima apoi nemulţumirea că marii proprietari erau denumiţi *„boieri de moşie",* apoi *„nici stilul, nici tendinţele comunistice"* nu învederează că propunerea ar fi fost scrisă de ţărani, încât răspunderea revine numai celor care au redactat-o,

296 **Georges Em. Lahovary, *Histoire tfune fiction. Les Gouvemement des Partis par...,* Bucarest, 1897, p. 54-59.**

297 ***Acte şi documente,* voi. VI-l, p. 209. Şedinţa din 12 noiembrie 1857.**

abuzând de încrederea celor subscrişi .

în concluzia majorităţii Comitetului marilor proprietari, se recunoaşte că unele plângeri sunt *„adevărate şi drepte”,* dar situaţia ţăranilor din Moldova era cu mult mai bună decât a unora din ţări mai dezvoltate. Marii proprietari au dat totuşi mai mult la transportul oştirilor decât ţăranii, au votat chiar renunţarea la privilegii şi toate celelalte principii fundamentale pentru reorganizarea ţării. înlăturarea boerescului (clăcii) o doresc şi marii proprietari, dar numai cu o dreaptă despăgubire, ci nu potrivit *„tendinţelor ostile principiului proprietăţii, care se manifestează sub auspiciile unor reformatori neîndrituiţi”.* Aceştia vor *„aplicarea unor utopii condamnate de toată lumea”,* conform cărora *„răscumpărarea boerescului”* nu este altceva decât *„o sofismă comunistă”.* Exigenţele unei asemenea *„sofisme”* comportă *„împroprietărirea universală şi plata pământului, pe carii conspiratorii propunerilor locuitorilor îi înţeleg proprietate comună a tuturor, precum este aerul şi soarele”.* Or, boerescul nu este un drept feudal, *„un privilegiu deşert al boeriei”, „un echivalent al întrebuinţării pământului”,* pământ acordat pentru hrană ţăranilor de către proprietari, cărora le aparţine incontestabil prin titluri legale, îndeobşte recunoscute[3].

în mod paradoxal, deci cu totul eronat, Comitetul marilor proprietari susţinea că boerescul (claca) nu constituia o dependenţă personală, o rămăşiţă a veciniei, desfiinţată în 1749, că ţăranii puteau obţine pământul pe care-l lucrau numai prin cumpărare. Se susţinea, fără echivoc, că ţăranii erau liberi, că lucrul efectuat de ei *„nu este un atribut al boeriei, nu este un serviciu personal”,* ci *„numai o răsplătire a întrebuinţării pământului ce ţăranii primesc de la proprietari pe a cărora moşii locuesc”,* în temeiul unei înţelegeri reciproce, care ar înceta la

1 *Ibidem,* p. 342-346.
2 *Acte şi documente,* voi. VI-l, p. 349. Şedinţa din 12 noiembrie 1857.
3 *Ibidem,* p. 354-355. Şedinţa din 18 decembrie 1857.

cerere. Pe baza acestor considerente, se propuneau de către marii proprietari următoarele principii fundamentale cu privire la viitoarea organizare : desfiinţarea modului existent de răsplătire a folosirii pământului prin lucru, adică boerescul, reglementarea raporturilor dintre ţărani şi proprietari prin înţelegeri de bunăvoie legal reglementate, în care să se specifice respectul

dreptului de proprietate[298]. Concomitent, era prezentat şi un proiect al minorităţii Comitetului marilor proprietari, între care şi M. Kogălniceanu, D. Rallet, V. Sturdza. Se propuneau desfiinţarea clădi, reglementarea relaţiilor agrare fără a dăuna vreuneia dintre clase, votarea unei legi la care să se supună toţi, ca o problemă vitală pentru Unirea Principatelor[299].

Boierul conservator Grigore Balş se urca la tribuna Adunării pentru a combate criticile la adresa proiectului majorităţii Comitetului marilor proprietari. Pentru el nu exista îndoiala că în propunerea deputaţilor săteni *„predomineazâ în adevăr un duh comunist şi idei subversive, că ea n-a fost făcută de deputăţii săteni, că scopul acelora ce au scris această tânguire n-a fost altul decât de a descrie pe de o parte înaintea Europei clasa boerilor proprietari ca o clasă de tirani, împilători norodului, iară, pe de altă parte, a dovedi Europei că, din pricina unei asemenea împilări norodul nostru este în adevăr prelucrat de idei subversive'^.*

În realitate, susţine Gr. Balş, poporul este dominat de spiritul de moderaţie, de păstrarea legalităţii. Există însă unii oameni politici care le agită spiritele pentru a-i determina să treacă la agitaţii sociale. El se ridică contra proiectului prezentat de Mihail Kogălniceanu, mare proprietar, de asemenea, susţinând că ţăranii *„n-au nici o umbră de proprietate, că proprietatea în toată întregimea ei ne este asigurată prin toate legile ţării şi prin mii de tranzacţii legale'^.* Or, în cazul anulării Aşezământului agrar în vigoare, nici ţăranul nu mai are dreptul de a cere pământ de muncă, nici proprietarul dreptul de a cere muncă, făcând, deci, necesară o nouă reglementare a relaţiilor agrare. Proprietarii mari nu trebuie să facă concesii de frică – afirmă boierul Gr. Balş – căci ei nu vor răul ţăranilor, fără de care nu pot exista. Numai că aceştia nu trebuie să dea ascultare celor care-i întărâtă contra binefăcătorilor lor[300].

O concepţie ultraconservatoare, retrogradă determina pe unii latifundiari să deformeze realitatea şi să se opună progresului, tocmai din dorinţa subiectivă de a-şi menţine privilegiile în condiţii de accentuată modernizare a societăţii româneşti. Diverse peroraţii despre aplicarea unor aşa-numite idei subversive, socialiste sau comuniste, se dovedeau doar invective, de natură să submineze demersurile benefice ale liberalilor, care aveau şi ei, în rândurile lor, mulţi latifundiari. între aceştia, se afla şi Mihail

298 ***Acte şi documente,* p. 356-359.**
299 ***Ibidem, p. 351.***
300 ***Ibidem,* p. 400-401.**

Kogălniceanu, deputat de Piatra Neamţ, care răspunde vornicului Gr. Balş. El afirmă, contrar celor expuse de preopinentul său, că ordinea socială trebuie promovată prin progres. Or, desfiinţarea boerescului deschide calea progresului. Nu proprietatea este ameninţată, cum afirmă boierii conservatori. în fapt, ea nici nu este proprietate, pentru că nu este liberă, cum crede Gr. Balş. Ca proprietate de drept există numai în ţările apusene. După ***Aşezământul agrar*** din 1851 proprietatea nu este liberă, ea fiind supusă în Principate *„unei grele şărbii"*.

Propunerea deputaţilor săteni a avut menirea de a irita pe marii proprietari şi astfel că *„sub vălul proprietăţii ameninţate"* se atacă *„voturile naţionale şi liberale"* din Adunarea ad-hoc, revigorând *„planurile separatiste şi reacţionare".* M. Kogălniceanu se pronunţa pentru încetarea agitaţiilor, în condiţiile în care regimul politic nu agrea deloc lucrările deputaţilor, afirmând că *„libertatea ce acum o avem se opreşte la uşa Adunării".* Aşadar, nu este nevoie de patimi răscolite şi de vanităţi presupus lezate, căci boierimea nu este insultată, ci numai pretinde acest lucru. A susţine propunerile marilor proprietari înseamnă a vota contra naţiunii, iar dacă se procedează de partea ţăranilor pontaşi se ridică latifundiarii contra Adunării. Din care motiv, este necesar să se înţeleagă de către toţi deputăţii că reforma propusă şi aşteptată nu poate fi îndeplinită în aşa de scurt timp[301]. După încă alte luări de cuvânt, în şedinţa din 19 decembrie 1857, se propune închiderea discuţiilor, trecându-se la vot cu apel nominal. Proiectul Comitetului majorităţii marilor proprietari e respins cu 47 voturi, 23 pentru, iar cel al deputaţilor pontaşi cu 44 contra, 25 pentru[302].

în ianuarie 1858, Mihail Kogălniceanu se afla la Bucureşti de unde scria indignat lui D. Cozadini că reacţiunea uneltea peste tot contra oamenilor progresului : *„Trebile noastre merg foarte rău. Suntem vânduţi de străini şi ce este mai*

rău suntem vânduţi de chiar fraţii noştri. Ştiu pozitiv că de câte ori Divanul nostnj rostea o dorinţă liberală, îndată unii din reacţionarii din Divan scria la Bucureşti, arătând că dorinţa este ***demagogică*** *şi* ***socialistă.*** *Dacă aceasta s-au făcut în Moldova, apoi judecă ce au trebuit să fie în Ţara Românească unde toţi oamenii din 1848 au intrat în băncile Adunării"*'.

Cu adevărat, toţi conservatorii se grupaseră contra liberalilor radicali, care preconizau efectuarea unor reforme sociale, în perspectiva

301 ***Ibidem, p. M3.***
302 ***Ibidem,*** **p. 424-425.**

imediată. Moderatul liberal Dim. Creţulescu scria lui Ion Ghica, un alt moderat, că partizanii lui Gh. Bibescu şi Barbu Ştirbei şi-au dat mâna sub deviza: „să *păstrăm tot şi să nu facem nimic"* **Corupţia ajunsese la culme în rândurile clasei conducătoare, peste tot mergeau oamenii celor doi foşti domnitori pentru a câştiga noi aderenţi:** *„Obişnuiţi să fie omul unuia sau altuia şi să nu vadă decât prin ochii stăpânilor lor, ei nu vor să înţeleagă că nu pot avea o opinie proprie şi curajul de a susţine fără a fi plătiţi pentni aceasta"*[303].

Conservatorii moldoveni nu se arătau mai prejos în intrigile lor, recurgând la bunăvoinţa demnitarilor Puterii suzerane, în scopul apărării principiilor lor. Astfel, decanul boierilor moldoveni, Th. Balş, adresa o scrisoare marelui vizir Aali Paşa, prin care reînnoia expresia devotamentului faţă de sultan, dovedit din plin în decursul ultimelor evenimente traversate cu *„compatrioţii conservatori"***; îndeosebi protestul solemn adresat de fratele său, Al. Balş, în Adunarea ad-hoc contra** *„actelor reprobabile şi ilegale".* **Th. Balş considera că ţara se afla într-un haos administrativ, efect al unei** *„propagande subversive"* **a oricărei ordini legale, ameninţată recent de anarhie completă. Existau temeri de a vedea viitorul compromis pentru totdeauna, dacă partidul nostru conservator, care s-a raliat cu fermitate cauzei juste, nu uzează permanent de toată influenţa sa pentru a stăvili valul până în momentul decisiv, când înalta înţelepciune a Puterilor garante, salvgardând drepturile noastre şi acelea ale gloriosului nostru suzeran, va reda Moldovei liniştea la care aspiră de atât de mult timp şi o ordine de lucruri capabilă a face să uite relele trecutului .**

Ca şi alte ori în trecut, boierimea conservatoare căuta sprijin în afară, acolo unde putea fi găsit, de data aceasta la înalta Poartă, căci protectoratul

fusese abolit. Atitudinea antiunionistă a lui Alecu Balş în Adunarea ad-hoc a Moldovei şi demisia sa ulterioară trebuie să fi plăcut foarte mult Puterii suzerane de îndată ce caimacamul N. Vogoride a primit o scrisoare viziralâ şi un ordin expres pentru completarea guvernului prin acordarea portofoliului Ministerului de Interne lui Alecu Balş. Or, acesta nu se remarcase vreodată prin calităţi administrative, singurul merit fiind acţiunea de protest din Adunare, de unde şi simpatiile caimacamului faţă de el. în opinia publică,

303 ***Ibidem,* p. 338-340, Bucureşti, 9/21 decembrie 1857.**

vestea numirii lui Al. Balş a stârnit un val de indignare, fiind considerată o nouă provocare a Porţii la adresa naţiunii, plasând în fruntea Consiliului de administraţie pe singurul boier care, în reprezentanţa naţională, s-a pronunţat contra dorinţei de unire[304].

Cu toate insistenţele deputaţilor progresişti ca Adunările ad-hoc să rămână în funcţiune în aşteptarea deciziilor Marilor Puteri, ele au fost închise printr-un firman al Porţii, la insistenţele ultraconservatorilor, care nu vroiau să se intre în dezbaterea unor probleme interne. Lucrările Comisiei europene trenau, încât, abia la 10/22 mai 1858 se deschideau lucrările Conferinţei de la Paris, prelungite şi ele până în luna august. în tot acest răstimp, conservatorii separatişti nu mai încetau cu uneltirile, atât în ţară, cât şi peste hotare. în fiecare principat, ei aveau candidaţii lor la domnie. Astfel, în Ţara Românească, în afara foştilor domni Al.Dim. Ghica, Gh. Bibescu şi Barbu Ştirbei, mai erau: Constantin Cantacuzino, despre care consulul francez, L. Beclard, scria contelui Walewski că este un om de o *„profundă nulitate şi de o josnicie a caracterului"* care l-au făcut acceptabil de Poartă la 1848, apoi Dimitrie Ghica, care *„s-a umplut de ridicol prin publicarea unei broşuri, intitulată:* ***Câteva pagini din viaţa mea".*** Un alt candidat părea să fie Ion Oteteleşanu, *„unul din stâlpii partidului conservator",* însă foarte compromis[305].

Asemenea lui Beclard, Victor Place informa pe contele Walewski despre candidaţii la tronul Moldovei, care, cu toţii, împărtăşeau principii conservatoare, unii moderaţi, alţii ultra. între ei, Petru Mavrogheni, un moderat unionist, adept al reformelor, inteligent, prudent; Gr. Sturdza, fiul fostului domn, colonel comandant al miliţiei în timpul domniei tatălui său, vreme îndelungată, apoi, în serviciul militar al Turciei, sub numele de Muhlis Paşa, adept al ideilor napoleoniene; Mihail Sturdza, fostul domn, nepopular, câştigând o avere imensă prin mijloace ilegale;
Lascăr Cantacuzino-Paşcanu, mare bogătaş, mai puţin capabil; Costin Catargiu, mare boier, antiunionist, favorabil Turciei şi Austriei; fraţii Theodor şi Alexandru Balş, ambii foşti miniştri de Interne, trecuţi de 60 de ani: *„reprezentanţii cei mai încăpăţânaţi ai vechiului regim al boierilor [...] de o stare de spirit care merge până la prostie";* Alexandru Sturdza, filorus, având frate în serviciul militar al armatei ruse ; N. Istrate, *„instrumentul cel mai activ*

304 ***Ibidem,*** **p. 57-58, Corespondenţa din Iaşi, 14/26 ianuarie 1858, către ziarul *JEtoile du Danube".***

305 ***Idem,*** **voi. IX, p. 47-48, Bucureşti, 11 mai 1858.**

al Austriei", şi Nicolae Vo- goride, caimacamul în funcţie, străin de neam, antiunionist[306].

Prin poziţie socială, prin influenţă politică, datorată sprijinului Porţii şi Curţii din Viena, majoritatea conservatorilor căutau să se impună, râvnind fiecare tronul unui principat. După deschiderea lucrărilor Conferinţei de la Paris, s-au deplasat, unii dintre ei, în capitala Franţei. Dimitrie Rallet, un unionist, scria de acolo lui Ion Ghica cu vădit dezgust despre uneltirile şi servilismul reacţiunii conservatoare, în frunte cu Bibescu şi Ştirbei: *„Foştii domni mai nainte de a vedea rezultatul conferinţelor, care Dumnezeu ştie cum va fi, se înghesuiesc în anticamerele miniştrilor, ale comisarilor, ale secretarilor, mi se pare şi ale portarilor. Vanitatea este mai apropiată de înjosire decât modestia, şi ei, cărora în ţară nu le puteai ajunge, cum zice vorba românească «cu prăjina la nas», aice sunt plecatele slugi ale tuturora. După datoria şi convinţia mea şi eu din parte-mi, am spus că dacă, din nenorocire nu să va face unire şi va rămânea să facă iarăşi domnii, cel puţin la o organizaţie nouă, să ne scutească de oameni vechi şi străinaţi, şi să-i excludă din numărul celor ce va putea să fie'*[307]*.* La Paris se mai aflau încă fraţii Grigore şi Dimitrie Ghica, Ion Cantacuzino, Em. Arghiripol, dar unionişti numai Dim. Rallet.

După dezbateri îndelungate, Conferinţa de la Paris a ajuns la încheierea unui act final, Convenţia, care avea să fie noul statut internaţional al Principatelor. Pe lângă numeroase prevederi cu caracter progresist, democratic, ea includea restricţii de ordin electoral, perpetuând astfel privilegiul politic, care lăsa puterea în mâna marilor proprietari rurali. încât, şi acest nou statut internaţional a păstrat structura oligarhică a statului. Principiul electoral bazat pe cens (avere) era într- atât de restrictiv, încât la un judeţ din Moldova, aşa-numitul corp electoral se compunea doar dintr-un singur alegător, care se alegea pe sine însuşi în unanimitate. Problema care se punea noului stat era cea a modificării stipulaţiilor electorale, căci altminteri nu putea rezolva problema agrară, din cauza rezistenţei înverşunate a unei Adunări legiuitoare, întotdeauna cu o majoritate conservatoare, în care marii proprietari conservatori predominau numeric şi, deci, politic[308].

în privinţa Unirii, Convenţia de la Paris nu se pronunţase în sensul do-

306 ***Ibidem,*** **p. 174-180, laşi, 15 mai 1858.**
307 ***D UP.,*** **voi. III, p. 386-387, Paris, 9/21 iunie 1858.**
308 **E. Lovinescu,** ***op. cit.,*** **voi. II, p. 232-233.**

rinţelor exprimate în Adunările ad-hoc, tocmai datorită opoziţiei unor mari puteri, precum Turcia şi Austria, direct interesate în menţinerea separării Principatelor. Prin prevederile sale, însă, Convenţia făcea posibilă Unirea, căci nici unul din articolele sale nu interzicea alegerea aceluiaşi domn în ambele Principate. încurajaţi de stipulaţiile electorale deosebit de favorabile marilor proprietari rurali, deci conservatorilor de toate nuanţele, ei încep o campanie publică de înrâurire a opiniei publice. Fostul domn, Mihail Sturdza, un pretendent la tronul Moldovei, se erijează într-un luptător pentru progresul şi fericirea ţării. El a şi dat publicităţii, la Paris, în 2/24 octombrie 1858, o profesiune de credinţă, pentru a-şi expune principiile sale politice. între altele, mărturisea că şi-ar fi jertfit anii tinereţii pentru propăşirea ţării, pe care a dotat-o cu legi şi instituţii de *„adevărat progres şi fericire".* De aceea, nu poate sta liniştit, văzând-o că nu este în *„stare de prosperitate"* şi doreşte să-şi pună în aplicare *„râvna în priinţa ţării",* pentru a o pregăti *„la un viitor progres şi de statornicire".* Oferindu-se, el aşteaptă de la compatrioţi să se *„lumineze în ceea ce va fi mai de priinţă spre înflorirea naţiei'*[309]*,* ceea ce semnifica, fără îndoială, necesitatea alegerii lui ca domn.

Cuvintele de progres şi propăşire apar cu predilecţie în scrisul şi vorbirea celor ce fuseseră stâlpii vechiului regim, servindu-le ca mijloace de adaptare la noile împrejurări generate de necesitatea accelerării procesului de modernizare a societăţii şi a statului. Pentru ca acest proces să nu aibă repercusiuni negative în privinţa latifundiarilor conservatori, se încerca dirijarea lui, prin accesul la funcţiile cele mai înalte, prima fiind cea de şef de stat. Favorizaţi de poziţia socială şi economică, apoi de cea politică, prin stipulaţiile electorale ale Convenţiei de la Paris, conservatorii continuă lupta pentru deţinerea monopolului puterii în stat, deci a privilegiului, transformat din social în politic.

Pentru prima dată, apar împerecheri de cuvinte diametral opuse ca înţeles, precum conservatori-progresişti. Astfel de conservatori, fireşte moderaţi, s-au întrunit la laşi spre a stabili programul lor în conformitate cu dispoziţiile Convenţiei de la Paris. Programul conservatorilor progresişti prevedea înlăturarea corupţiei în administraţie, printr-un control independent, cu condiţia ca, măcar în majoritate,
deputăţii să nu ocupe funcţii administrative. S-a admis o unitate confederativă, păstrând deci individualitatea politică a Moldovei şi Munteniei. O Curte de casaţie comună va pune capăt abuzurilor în justiţie.

309 ***Acte şi documente,*** **voi. Vil, p. 473-474.**

Resentimentele trebuie să dispară : *„nici un unionist inteligent nu va contesta celei mai mari părţi a conservatorilor aceleaşi idei de regenerare, aceleaşi vederi referitoare la administraţie”'.*

Conservatorii moderaţi se pronunţau contra abuzului ce ar putea fi comis de o viitoare Adunare, pentru care motiv propuneau un control sever asupra ei. Dar, ce înţelegeau conservatorii progresişti prin înlăturarea abuzului, prin propunerea ca viitoarea Adunare să nu devină un instrument al acestuia ? 0 spun de îndată şi fără echivoc : *„Trebuie avut grijă ca această Adunare să nu fie ghidată de mamă progresului, ca ea să nu poată dezvolta principii stabilite de Convenţie, de o manieră care să ducă la abolirea a ceea ce există în societatea noastră, făcând legi extremiste, vroind să aplice teorii inaplicabile, introducând reforme inutile şi nenorocire, aducând atingere religiei, naţionalităţii sau proprietăţii. Ea trebuie să fie naţională, imparţială, ostilă regimului abuzului, dar ostilă de asemenea ideologilor şi exceselor progresului”*[310]. Autorii unui astfel de program conservator erau însă conştienţi că toate vor depinde de compoziţia viitoarei Adunări. Prin urmare, compatrioţii să fie pătrunşi de adevărul că *„Adunarea generală este salvarea Moldovei”.* Graţie înţelepciunii moldovenilor nu va ajunge la o astfel de Adunare, spre a se dovedi demni de încrederea Europei. Alegerea domnului să fie încredinţată unei alte Adunări, pentru a se înlătura astfel partizile unite în jurul candidaţilor la tron.

Până şi cei mai luminaţi dintre conservatori se pronunţau contra accelerării procesului de democratizare, stăruind anume să se opună cu înverşunare alcătuirii unei Adunări care să ia în dezbatere reforme absolut necesare, de natură să îndepărteze ţara de tarele vechiului regim. împotriva unor astfel de apeluri către cetăţeni se situau oamenii progresului. Astfel, E. Alcaz publica o profesiune de credinţă, intitulată ***Dorinţa,*** prin care se apela la alegerea în viitoarea Adunare a *„unor oameni cari nu numai să se arate doritori de bine pentru patrie, spre a-şi împlini scopul intereselor personale, ci oameni cari din adâncul inimei să simtă durerile compatrioţilor, ca pe înseşi ale lor, oameni ce nu se pot cumpăra, şi să*
dea fiecăruia ce i se cuvine, oameni înaintea cărora să se sfiască voitorii de rău a unelti zavistie şi discordie”'.

Răspunsul la asemenea profesiune de credinţă îl dădea unul dintre cei mai ardenţi sprijinitori ai candidaturii lui Gr.M. Sturdza la tronul Moldovei, Gr.

310 ***Ibidem,* p. 497.**

Balş. El exprima raţiunea altor principii, pentru a demonstra că vinovăţii de dezbinare sunt acele persoane care manifestă înclinare către *„îmbrobodirea adevărului”,* în scopul de a produce confuzii. Ultraconservator şi apărător al privilegiului, Gr. Balş menţiona apariţia în fosta Adunare ad-hoc a unor *„corifei cari, ştiind a se folosi de oarecari slăbiciuni, şi-au fost format o partidă de vreo 20 de persoane, de cari mai în toate lucrările Divanului s-au slujit ca de nişte instrumente, spre a vota după cum erau povăţuiţi în zilnicile împrejurări”*[311]. După Convenţia de la Paris – scria Gr. Balş – n-au reuşit să alcătuiască o partidă, nefiind de nimeni primiţi. În ***Dorința*** lui E. Alcaz, autorul răspunsului vede o încercare ca, prin *„cuvinte pompoase şi frumoase şi cu sofismuri”,* să se facă propagandă pentru a câştiga de partea lor alegătorii. însă, îi plăcea a crede lui Gr. Balş – tentativa va eşua, deoarece partida pe care o reprezintă E. Alcaz şi care se consideră onestă şi incoruptibilă nu este nicidecum aşa precum pretinde. Presupuşii incoruptibili şi onești se cunosc, ei propovăduiesc demagogia, afirmând că alţii pun mai presus interesul personal: *„Puţini moldoveni însă sunt care ar voi să facă o republică socială în Moldova, mai ales că aceasta ar fi contra Convenției de la Paris*[12]*.*

Teama delirantă de perspectivele imediate ale înfăptuirii unor reforme, ca urmare a înlăturării vechiului regim şi adoptarea unuia democratic, crea dificultăţi mari conservatorilor în perceperea realităţii obiective. în lipsă de argumente temeinice, ei procedează la denigrarea şi calomnierea adversarilor politici, care aveau atâta audienţă în rândurile maselor populare, folosind orice prilej pentru a le contracara acţiunile de propagandă. Deşi fusese unul dintre cei care sprijinise instituirea cenzurii presei, Gr. Balş se pronunţa, în 1858, pentru libertatea ei, în scopul susţinerii de către fiecare a candidatului preferat la domnie. Alegătorii vor socoti cel mai bine cine este onest şi incoruptibil: *„Vă ziceţi liberali, domnilor; fiţi odată liberali, nu numai cu gura, ci şi cu fapta. Dacă Convenția de la Paris a refuzat la un milion cinci sute de mii de suflete ca să aibă glasul lor direct la alegerea domnului, dacă n-am putut căpăta un prinţ străin pe care-l dorea ţara,*
lăsaţi să-şi caute naţia pe unul care să aibă calităţile ce le dorim la prinţul străin, şi să-l impue opinia publică deputaţilor care vor fi aleşi în obştească Adunare”'. Aşadar, Gr. Balş se temea de perspectiva alegerii domnului de către Adunarea generală, în care liberalii să lase această importantă problemă „în mâna a 34 de deputaţi”, aleşi după dorinţa lor. Concluzia

311 ***Ibidem,*** **p. 564.**

preopinentului lui E. Alcaz consta în aceea că naţia să decidă asupra viitorului domn, nu deputăţii.

în conformitate cu articolul 49 al Convenţiei de la Paris, au fost numite căimăcămiile de trei, în scopul de a organiza alegerile pentru viitorii domni şi să menţină ordinea şi liniştea. în Ţara Românească au fost numiţi: loan Mânu şi Emanoil Băleanu, ambii ultraconservatori, apoi I.Al. Filipescu, un conservator moderat, iar în Moldova doi caimacami liberali, Anastasie Panu şi Vasile Sturdza, şi unul ultraconservator, Ştefan Catargiu. Actele de guvernare vor purta pecetea majorităţii. Astfel, încă de la instalarea sa, 18/30 octombrie 1858, căimăcămia Ţării Româneşti dădea o proclamaţie către locuitori, prin care se afirmau, de fapt, principiile conservatoare. Se făcea apel la moderaţie şi linişte. Vederile conservatoare devin mai explicite într-un ofis către mitropolit, prin care era invitat, împreună cu episcopii, să ia măsuri ca *„preoţii să se ferească de orice înrâuriri înşelătoare şi să nu se facă propovăduitori de niscaiva uneltiri viclene şi să devină ei înşişi model de moderaţie şi de iubire pentru popor, care trebuie îndemnat a nu se rătăci în idei amăgitoare, care ar turbura liniştea publică şi ar aduce ţara la peire"*[312].

Căimăcămia Moldovei dădea şi ea o proclamaţie către locuitori, dar nu în termenii celei din Ţara Românească, ci apelând la nepărtinire şi echitate, la dreptate şi respectarea legilor[313]. Printr-o rezoluţie din 25 octombrie/6 noiembrie 1858, se restabilea libertatea presei, făcând, astfel, posibilă reapariţia ziarului ***„Vulturul şi Zimbru!"*.*** La instalarea ei, 19/31 octombrie 1858, numai caimacamul ultraconservator, Ştefan Catargiu, adresa un discurs comisarului otoman, în numele căimăcămiei Moldovei, pentru a exprima *„recunoştinţă şi devotament către sultan"*. Miniştrii şi funcţionarii superiori ai statului fuseseră numiţi dintre progresişti, precum: Vasile Alecsandri, loan A. Cantacuzino, Panait Donici, Al.l. Cuza. S-a stabilit ca principiul majorităţii să stea la baza deciziilor căimăcămiei. Curând, se
ajunge la divergenţe şi chiar la sciziune, care vor avea ca urmare înlocuirea lui Ştefan Catargiu cu loan A. Cantacuzino.

în Ţara Românească, din cauza majorităţii ultraconservatoare a căimăcămiei, forţele progresului aveau de întâmpinat multiple dificultăţi. în prezenţa afirmării deschise a unor principii care să faciliteze propaganda în favoarea alegerii unor personalităţi, precum foştii domnitori Gh. Bibescu şi Barbu Ştirbei, C.A. Rosetti atrăgea atenţia, într-un articol din ***Jlomânul",*** intitulat sugestiv: ***Cine-şi caută un stăpân,*** *slugă* ***va muri,*** asupra unei

312 ***Ibidem,*** **p. 576, 580.**
313 ***Ibidem,*** **p. 604.**

ucigătoare boli: *„închinarea la oameni”.* Deci, nici o lingușire de persoane, pentru a putea străbate *„principiile cele adevărate, iar nu a cutăruia individ”*[1]. Fără desfășurarea drapelului național – conchidea C.A. Rosetti –, prin renunțarea la tarele trecutului și la supunerea influenței unui stăpân, nu este posibilă regenerarea *„fiindcă legea cea nestrămutată strigă necurmat: Cela ce-și caută stăpân, slugă va mun”.*

Cei doi caimacami reacționari își primeau, astfel, replica la proclamația lor către locuitori în cuvintele pline de adevăr ale lui C.A. Rosetti, care blama propaganda în favoarea foștilor domnitori, incapabili de a se situa în fruntea forțelor progresului. Animat de principii retrograde, ultra conservatoare, Ștefan Catargiu se adresa, iritat, printr-o scrisoare, celor doi colegi ai săi, spre a le exprima lipsa de adeziune la actele lor. El declară că nu mai poate participa la acte care contravin dispoziţiilor Regulamentului Organic, pe care-l considera încă în vigoare, deși fusese înlocuit cu Convenția de la Paris. Lui Ștefan Catargiu îi plăcea însă să apeleze la statutul internațional care-i convenea cel mai mult. Apoi, trecea la amenințări, precum că dacă cei doi caimacami progresiști se vor amesteca în probleme de justiție, care-i aparțin, el se va desolidariza de actele lor și va protesta[3]. Ceea ce a și făcut întocmai, printr-o notă de protest adresată marelui vizir, în care menționa că actele celor doi colegi ai săi contravin stipulațiilor Regulamentului Organic, fiind luate pe principiul majorității fără a se specifica lipsa de adeziune a celui de-al treilea. El mai constata că Moldova se afla sub *„un regim neregulat”,* căci fusese împiedicat, chiar, să trimită o scrisoare Puterii suzerane. Pentru care motive, protestează și declară că se abține de la participarea la luarea deciziilor, până la restabilirea prevederilor legale[4].

1 *Ibidem,* p. 643, *„Românul”* din 30 octombrie/11 noiembrie 1858.
2 *Ibidem,* p. 655.
3 *Ibidem,* p. 725-727, Iași, 3/15 noiembrie 1858.
4 *Ibidem,* p. 732-733.

Vasile Sturdza și Anastasie Panu nu lăsau fără replică afirmațiile lui Ștefan Catargiu, trimițându-i o scrisoare, în care-i atrăgeau luarea aminte că nu era momentul unor dispute, tocmai când se inițiа o mare operă națională. Or, necesitățile acelui moment impuneau desființarea restricțiilor referitoare la presă. Cei doi caimacami nu se pot nicicum supune voinței unuia singur, care nu numai că se desolidarizează de actele lor, dar strânge la locuința lui oameni, spre a câștiga aderenți, fără a se gândi că aceasta ar dăuna liniștii și

ordinii[314]. Drept urmare, Ştefan Catargiu le adresează o a doua scrisoare, prin care se desolidarizează categoric de actele lor: *„rămâneţi în puterea cu care v-aţi creat, fiindcă se împacă cu cugetările dvs. şi mă lăsaţi a aştepta de mai sus aprobaţia, pe care curăţenia intenţiilor mele legiuieşte şi pe care ţara mi-a acordat'„[1].*

Un alt îndârjit apărător al vechilor şi asfinţitelor legi şi regulamente, pe care se întemeiau privilegiile castei politice conducătoare, era neobositul boier conservator Grigore Balş. El publica o profesiune de credinţă în coloanele ziarului ***„Constitup'onariuF,*** care făcea propagandă în favoarea alegerii ca domn a lui Gr.M. Sturdza. Fiind unul dintre cei mai înfocaţi partizani ai săi, Grigore Balş făcea caz de *„capitulaţiile la Poartă",* care sunt *„baza şi paladiul existenţei naţionale".* Aplicarea lor şi a Convenţiei de la Paris trebuia să fie scopul acţiunilor viitoare. Aceste idei vor fi propagate prin ***„Constituţionariul",*** care – scria el – este şi adept al progresului, prin înfăptuirea unei reforme. Organul de presă va susţine adevăratele reforme necesare, cerute de spiritul timpului *„dar sub cuvânt de reforme, noi nu înţelegem sărituri dintr-un estrem la altul, nici răsturnarea bazelor societăţii, nici surparea autorităţii, care este o condiţie vitală a existenţei societăţii politice, nici măsuri copiate din vocabulariile revoluţiilor sau din catichismul socialismului, cari aşteaptă regenerarea şi fericirea lumei de la realizarea unor sisteme necercate şi unor teorii neaplicabile, de la adevărate utopii'^.* încât, reformele preconizate de conservatori trebuie să ţină seamă de posibilităţile de înfăptuire, de tradiţii, de nivelul de cultură al poporului, nu simple copieri din altă parte. Deci, reforme aplicabile, treptat şi nu grăbit, prin faze şi nu prin salturi, pentru a se ajunge la deplina'maturitate[315].

Teama de reforme structurale sfârşise prin mimarea necesităţii introducerii lor, pentru că devenise imposibilă opoziţia categorică, imobilismul social fiind de domeniul epocii fanariote. Dar, invocarea tradiţiilor, a lipsei de cultură în aplicarea unor reforme cu caracter social-economic, constituia tot o opoziţie contra progresului mai accentuat, determinat de rămânerea în urmă seculară. Conservatorii, în imensa lor majoritate mari proprietari rurali, nu reuşeau să înţeleagă imperativele momentului şi spiritul vremii. Convenţia de la Paris, pe lângă prevederile democratice, avea incluse, prin grija stăruitoare a Puterilor absolutiste, altele care favorizau casta privilegiată. Şi, tocmai

314 ***Ibidem,*** **p. 747-749, laşi, 4/16 noiembrie 1858.**
315 ***Ibidem.***

aceste prevederi erau intens exploatate în acţiunile şi propaganda conservatorilor. înainte de orice, ei ţinteau la alegerea de domni din rândurile lor. Cu aceste intenţii se întorsese în ţară Mihail Sturdza, după o lipsă de aproape zece ani. într-un articol din ***„Steaoa Dunării",*** se constata că nici pe departe nu este vorba de modestie, de o dovadă că fostul domn ar fi cugetat asupra actelor sale din trecut. Deşi nimeni nu mai caută să vină în apărarea sa, el sfidează prin purtare cu dezinvoltură, dând impresia unei întoarceri triumfătoare, spre a candida la domnie : *„Ce cauţi, ce vrei, umbră neputincioasă a nopţii ? i se zice din toate părţile. Nu vezi că se face ziuă ? Tu ai avut odată fiinţa şi n-ai putut fi. Acum ce mai vrei, fiica întunericului şi a pierei ? Peri, retra- ge-te înapoi în haosul uitării. Ţara vrea lumină, progres, viaţă: Tu, tu vrei să le dai ? Tu vrei s-o îmbraci cu vestmântul cel nou pe care i l-au dat cele şepte Puteri ?"* Trecutul cu Regulamentul său sunt osândite de moarte'.

Şi partizanii fostului caimacam N. Vogoride acţionau în vederea alegerii lui ca domn al Moldovei, jurându-se chiar să-şi îndeplinească scopul[316]. Conservatorii nu-şi mai găseau astâmpăr în demersurile şi uneltirile lor contra partidei naţionale. Astfel, boierii mari din Moldova adresau un protest marelui vizir contra actelor celor doi caimacami progresişti, care contraveneau vederilor lor ultraconservatoa- re. Ei scriau că Vasile Sturdza şi Anastasie Panu lucrau în *„afară den marginile firmanului, care a regulat puterea şi a Regulamentului nostru Organic".* Boierii conservatori adulau Regulamentul şi nu-l voiau nicicum schimbat, considerându-l *„al nostru",* deşi fusese impus de Puterea protectoare. Pentru care acte acuzau marii boieri pe cei doi caimacami ? între altele, că ar viola libertatea alegerilor, că ar fi modificat textul hatişerifului, ceea ce – susţineau ei – atingea *„dreptul de suveranitate"* al Porţii. în realitate, nu se atingea nici un drept, iar dacă era
de atins ceva nu era decât dreptul de suzeranitate, ci nu de suveranitate, cum le plăcea ultraconservatorilor să măgulească vanitatea înalţilor demnitari otomani. Mai reclamau ei că libertatea presei este nelimitată *„fără control şi aşa de imperfectă pentru ţările noastre".* Această presă a aruncat tulburare în spirite, făcând apel la patimi. Apoi, căimăcămia a publicat un *„Monitor Oficial al Principatelor Unite",* ca şi cum ar fi al ambelor ţări, instrucţiunile sale electorale sunt cu totul arbitrare, făcând imposibil un control al actelor deputaţilor[317].

316 ***Ibidem,?.*** **813-815.**
317 ***Idem,*** **voi. VIII, p. 3-6, Iaşi, noiembrie 1858.**

Boierii conservatori uitau că însăşi Convenţia de la Paris, deşi nu stipulase Unirea Principatelor, prevedea totuşi ca măcar să poarte denumirea de Principatele Unite ale Moldovei şi Valahiei, ceea ce şi făceau întocmai cei doi caimacami progresişti, atunci când denumeau *„Monitorul Oficial”* Ultraconservatorii se considerau animaţi de sentimentul de dreptate şi patriotism, dar se adresau, ca şi alteori în trecut, străinului pentru a obţine această *„dreptate”* contra compatrioţilor lor, pe care nu aveau tăria sufletească să-i combată altfel, adică prin argumente şi nu prin forţă. Intrigaţi peste măsură de actele celor doi caimacami, boierii conservatori intervin făţiş în sprijinul lui Ştefan Catargiu. Astfel, boierul moldovean Dimitrie Danu trimite o scrisoare către ***„Steaoa Dunării”',*** care o publică în numărul din 18/30 noiembrie 1858. în numele marii boierimi, autorul menţiona faptul că o mare parte din alegători, fiind lipsită de drepturi politice, în loc să se îndrepte fulgerele mâniei contra Convenţiei de la Paris, care prevedea restricţii în stipulaţiile sale electorale, acestea se descarcă asupra a ceeea ce se numeşte *„privilegiaţii societăţii”,* adică marii proprietari rurali. Mai sunt învinuiţi boierii că s-au adunat la ministrul de Interne, Costin Catargiu, spre a decide asupra înscrierilor în listele electorale. Acest lucru este considerat cu atât mai necesar, cu cât căimăcămia dorea ca boierii cei mari să nu participe la alegerea celor 19 deputaţi ai oraşelor. Dimitrie Danu acuză ***„Steaoa Dunării”*** că face apel la patimi politice *„după metodul revoluţionarilor”,* susţinând că dacă spiritul legii electorale este conservator, aplicarea ei să fie anti conservatoare. în acest fel, se aprinde ura socială, se aţâţă focul *„nesăţioşilor turburători”,* pe de o parte, când pe de altă parte se face apel la unire, pace, armonie, moderaţie, în vederea realizării scopului comun[318].

Evident, propaganda oamenilor politici progresişti nu convenea ultraconservatorilor, marii privilegiaţi ai societăţii, rămaşi astfel, în continuare, prin transformarea privilegiului social în privilegiu politic, datorită unei legi electorale care

favoriza pe marii proprietari rurali. De aceea, scrisoarea lui Dimitrie Danu stârneşte indignarea care necesita un răspuns. Şi, acesta este dat la 18/30 noiembrie 1858. Autorul se miră că până şi postelnicul Danu şi-a pus pana în slujba apărării principiilor conservatoare ! Atunci înseamnă cu adevărat că Moldova se mişcă. Anterior, acest boier de modă veche propusese surghiunirea revoluţionarilor la mănăstiri. în 1858, partea cea mai luminată din boierime a renunţat la privilegii, iar tinerii boieri au trecut de partea

318 ***Idem,*** **voi. VII, p. 884-887.**

progresului, precum: Goleştii, Costăcheştii, Bălăcenii, Sturdzeştii, Filipeştii, Ghiculeştii etc. Chiar şi oamenii trecutului se simt atraşi de vârtejul progresului, prefăcându-se revoluţionari, precum boierul Dimitrie Danu, care apare în postura de publicist, recunoscând astfel dreptul presei[319]. Oamenii progresului – încheie preopinentul vajnicului apărător al principiilor conservatoare – nu-şi fac o vină din a se considera adepţii revoluţionarilor: *„ca partizani ai constituţiei, faţă în faţă cu partizanii reglementului, cu duşmanii autonomiei ţării, cu slugile străinilor, cu conservatorii abuzului, noi dar, oameni constituţionali, independenţi, ne fălim de a fi calificaţi de revoluţionari"[320].*

Denigrarea organelor de presă ale partidei naţionale, propagatoare ale ideologiei progresului şi înfăptuirii Unirii Principatelor constituia obiectivul principal al acţiunilor latifundiarilor conservatori. Astfel, logofătul Gheorghe Sturdza stigmatiza ***„Steaoa Dunării"*** ca *„inimica declarată a boerimii",* iar ***„Zimbrul"*** pentru că *„aruncă veninul celor mai obrasnice injurări şi calomnii asupra tuturor cari nu adoptează escentricele producte ale aprinşilor lui creeri'[321].* El recomanda cu căldură candidatura la domnie a lui Gr. Sturdza care *„va fi un apărător curagios al naţio- nalităţei, al autonomiei, cu un cuvânt al drepturilor ţârei, înscrise în capitulaţii, un amic al progresului înţelept'[322].*

Ce semnificaţie avea pentru marii boieri conservatori *„progresul înţelept",* este îndeobşte cunoscut, dar cuvântul progres se afla pe buzele tuturor, chiar şi ale celor care erau cu adevărat adversarii lui, căci nici o propagandă nu putea fi eficientă fără recunoaşterea necesităţii unor reforme, fie ele cât de limitate, deci minore. Oamenii progresului demonstrau, însă, că nu numai tatăl, Mihail Sturdza, dar şi fiul său, Grigore, este nedemn de a candida la tronul Moldovei, întrucât

ambii sunt periculoşi pentru instituţiile ce vor să creeze românii. Dacă tatăl a fost combătut cu vehemenţă, fiul iese din discuţie, deoarece el este paşă turc, sub numele de Muhlis Paşa. Din care motiv, candidatura sa contravine legilor în vigoare : *„Fostul beizade Grigore Sturdza este astăzi funcţionar otoman, este Muhlis Paşa* – se scria într-un articol din ***«Steaoa Dunării» –,*** *şi puind capul ţării pe un paşă, Moldova s-ar preface în paşalâc"*| De altfel, prin decizia

319 ***Ibidem,*** **p. 891-895.**

320 ***Ibidem,*** **p. 896.**

321 ***Ibidem,*** **p. 819. Scrisoarea logofătului Gheorghe Sturdza către partizanii prinţului Grigore Sturdza din 12/24 noiembrie 1858.**

322 ***Ibidem,*** **p. 820.**

Tribunalului de Fălciu, din decembrie 1858, Gr. Sturdza era declarat inapt să candideze la tron sau chiar la ocuparea unui loc de deputat, până nu va aduce dovada demisiei sale din armata otomana .

Articolul din ***„Steaoa Dunării*** a stârnit vii reacţii în rândurile partizanilor lui Gr. Sturdza, care se şi grăbesc să răspundă, la 17/29 noiembrie 1858, într-un articol publicat în organul lor de presă ***„Constituţionariur.*** Fiul de domn este prezentat ca un veritabil promotor al prevederilor constituţionale şi un vajnic apărător al lor: *„Periculoasă poate fi candidatura Luminăţiei Sale numai pentru revoluţionari, pentru inimicii ordinului legal şi al liniştei publice, pentru comunişti şi socialişti, precum şi pentru acei deprinşi a avea un domn slab, spre a-l purta de nas şi spre a esploata slăbiciunea sa şi mijloacele ţării în folosul lor privat*[3]. Semnau : Scarlat Rosetti, C. Hurmuzaki, Al. Mavrocordat, Iorgu Scorţeanu, Nicolae Ghica, Costache Luca, Dim. Korne, Al. Scorţescu, N. Vârnav, Costin Vârnav, M. Buzdugan, Dim. Miclescu, Iorgu Ghica, Mihail Cerkez, N. Iamandi, Dim. Gherghel, Iorgu Gane etc.

Redactorii de la ***„Steaoa Dunării*** vedeau un bine venit prilej pentru a răspunde partizanilor lui Gr. Sturdza. într-un articol, intitulat ***Răspuns la Grigorieni,*** se constată că organul lor de presă ***„Constituționariur*** nu este cu adevărat adeptul principiilor constituţionale, cum anunţă prin titlu, ci organul unui singur om, al candidatului la domnie Muhlis Paşa, adică Grigore Sturdza. Partizanii săi sunt deja prea bine cunoscuţi şi nu vor nici mai mult nici mai puţin decât impunerea candidatului lor prin manifestaţii, calomnii, ameninţări. Ei au acţionat în trecut sub multe drapele, dar toate conservatoare : *„Cum voiţi ca să vă credem însufleţiţi de simţiminte priincioase pentru România, când, până astăzi, din partea voastră nu vedem altă profesie de credinţă, decât o neadormită stăruinţă de a lega ţara către voi; când dacă iubiţi Constituţia, dacă sunteţi hotărâţi a o păzi;*

1 ***Ibidem,*** **p. 851-852, Iaşi, 17/19 noiembrie 1858.**
2 ***Iiridem,*** **p. 934.**
3 ***Ibidem.*** **p. 948-949.**

voi trebuie să vă legaţi către ţară!"] încât, nimic nu va putea opri forţele progresului să combată pe cele ale reacţiunii. Atât Sturdza tatăl, cât şi fiul sunt deopotrivă periculoşi pentru constituţia viitoare, întrucât unul întruchipează corupţia, iar altul despotismul .

Cuvintelor pline de adevăr din ***„Steaoa DunănT*** li se opuneau

vehement aşa-numiţii conservatori-constituţionali, numai şi numai să convingă opinia publică despre necesitatea alegerii candidatului lor. în organul de presă înfiinţat în acest scop, se caută desprinderea trăsăturilor care să determine respingerea unui anume candidat la domnie. Astfel, un candidat poate fi legat numai de înnoirea abuzurilor trecutului, fugind de progres, sprijinindu-se pe străini; el fiind un retrograd şi reacţionar, altul vede progresul numai prin aplicarea unor utopii, fără respectarea vreunui principiu conservator sau vreunui drept, fără vreo limită pentru extinderea libertăţii instituţiilor: *„Pentru acesta, rodul muncei, respectul cuvenit formelor, adevărata măsură în exersarea dritului personal, precum şi a libertăţilor, nu sunt decât stavilele externe a pretinsei sale propăşiri, de la a căreia realizare nici crimele nu-l opresc, ţara se simte cuprinsă de cutremur înaintea acestui aspirant şi fuge de el; căci pe fruntea sa stă scris: «Socialist radical»„*[3].

Conservatorii zişi constituţionali se considerau adepţii unei domnii care să evite cele două extreme, ale reacţiunii şi ale revoluţiei, şi să promoveze principiile conservaţiei, considerate cele mai adecvate propăşirii sociale. Nici reacţionar, nici revoluţionar este, fără îndoială, în lumina principiilor conservatoare, Gr.M. Sturdza. Potrivit considerentelor exprimate de partizanii săi, aceste principii ar feri ţara de despotism şi de o Adunare lipsită de orice putere, de corupţie şi de venalitate, dar şi de acele teorii, ale acelor ce nu văd binele şi înflorirea ţării lor, decât în zdruncinări şi răsturnări ale bazelor celor mai sacre ale societăţii[4].

în realitate, o a treia cale nu exista, adepţii lui Gr. Sturdza, fiind, de fapt, şi cei ai trecutului regim politic regulamentar. Ei căutau să înşele pe alegători, urmărind cu adevărat numai combaterea adepţilor progresului, deşi afirmau, desigur, demagogic, că reprezentau veritabilul constituţionalism, conform căruia reformele trebuiau făcute în spiritul şi după nevoile românilor, adică potrivit unor

1 *Ibidem,* p. 959, Iaşi, 20 noiembrie/2 decembrie 1858.
2 *Ibidem.*
3 *Ibidem,* p. 1020-1021, *Aspiranţii la domnie,* articol din *„ConstitutionariuT,* 24 noiembrie/6 decembrie 1858.
4 *ibidem, p. 1021.*

principii de conservaţie socială : egalitatea în faţa legilor, promovarea în funcţii după merite personale, o Adunare care să voteze legile şi bugetul, o

comisie centrală care să propună legi ambelor Principate, un domn care să aplice legile, ferindu-le de orice ingerinţe. Or, un candidat, care să respecte aceste principii şi să întrunească toate calităţile cerute, se considera a fi prinţul Gr. Sturdza, care a promis *„de a propaga principiile şi doctrinele adevăratului constituţionalism"'.*

în lupta acerbă cu forţele progresului, cele ale trecutului afişau zgomotos principii constituţionale, pentru a promova, în realitate, principii conservatoare, deghizate în aspiraţii democratice. Partizanii prinţului Grigore Sturdza se consideră, pentru acest motiv, îndreptă-ţiţi să adreseze un ***Apel la toate partidele,*** pe care-l publică în ziarul lor ***„ConstitutionariuF*** din 28 noiembrie/10 decembrie 1858. Ca şi alterori, îşi preamăresc principiile conservatoare-constituţionale, ca fiind singurele salvatoare pentru naţiune, în împrejurările existente. Spre deosebire de aceşti iniţiatori ai salvării naţiunii, existau – pretindeau ei – unii presupuşi doritori de progres, care însă nu vor să scoată în evidenţă numele candidatului lor, alţii vor interzicerea exprimării opiniei publice. în fapt – susţin adepţii lui Gr. Sturdza –, ei voiesc să impună ţării candidatura *„unei mici partizi",* înţelegând prin aceasta partida naţională. Constituindu-se comitetele electorale, alegătorii sunt invitaţi de către partizanii lui Gr. Sturdza să participe la ele, sub deviza : *„Respectarea drepturilor Principatelor în cuprinderea capitulaţiilor, sincera aplicare a Convenţiei din 19 august şi dezvoltarea frumoaselor principii înscrise în ea" ,* spre deosebire de cea a partidei naţionale, care cerea : *„Autonomia Principatelor Unite şi a Constituţiei'^.*

Numai că, partida naţională din Moldova era alcătuită şi din conservatori moderaţi, ceea ce izola cu totul pe adepţii principiilor ultraconservatoare. în lipsa unui curent radical liberal, precum în Ţara Românească, liberalii moderaţi moldoveni şi conservatorii moderaţi s-au constituit în partida naţională. în profesiunea lor de credinţă, adică programul electoral, se pronunţau pentru *„respectarea şi dezvoltarea Constituţiei, prin neatârnarea Adunării obşteşti[4].* Ei declară că nu au un candidat anume, ci vor accepta pe cel ce va fi ales de Adunare. Atenţia lor se va îndrepta, deci, spre modul de alcătuire al acesteia. în esenţă, crezul politic

1 *Ibidem,p.* 1021-1023.
2 *Ibidem, p. 1019.*
3 *Ibidem, p. 1035.*
4 *Ibidem,* p. 1033-1034, laşi, 26 noiembrie/8 decembrie 1858.

al partidei naţionale se prezenta astfel: *„Partizani aipropăşirei, însă acea propăşire operată pe calea legală şi corespunzătoare la trebuinţele noastre, dând timpului de faţă aceea ce se reclamă de timpul de faţă şi lăsând viitonilui aceea ce se cuvine viitorului, adversari declaraţi ai tuturor utopiilor, vie aceste de la bizuirile despotismului sau de la principiile subversive ale răsturnătorilor, subscrişii nu sunt nici reacţionari, nici socialişti"'.* Susţineau, aşadar, propăşirea ţării prin păstrarea şi întărirea bazelor societăţii, considerate a fi familia şi proprietatea. Explicabil de ce la acest program au aderat conservatori, precum : Lascăr Catargiu, vărul caimacamului reacţionar Ştefan Catargiu, apoi Petre Carp, Petre Mavrogheni, alături de liberali moderaţi ca : M. Kogălniceanu şi E. Alcaz. Conservatorii-moderaţi, în schimbul unor concesii la principiile lor, nu-şi legau opţiunile politice de personalităţi compromise ca Mihail şi Grigore Sturdza.

în prezenţa ***„Profesiei de credinţă a partidului naţional din Moldova",*** de fapt un program electoral, Gr. Sturdza nu întârzie să publice şi el o astfel de *„profesie".* Considerându-se aclamat de compatrioţii săi pentru a candida la domnie, el îşi prezenta un program de îndeplinit, în cazul că va fi ales. în primul rând, se angaja să păzească cu sfinţenie autonomia ţării, în scopul consolidării naţiunii române. Apoi, declara respect faţă de legi şi regulamente, abuzurile din trecut datorându-se tocmai nerespectării lor. Principiile conservatoare devin însă vizibile atunci când afirmă că va aplica constituţia, dezvoltând noile instituţii de guvernare, însă fără a părăsi impulsul şi privegherea ce se cere de la o cârmuire într-o ţară unde acele aşezăminte încă nu au dobândit trăinicia cuvenită[323]. Mai declară că va respecta prevederile Convenţiei de la Paris. De altfel, nici nu putea ieşi din cadrul acestei Convenţii, care includea libertăţile generale democratice.

Mult mai abil decât tatăl său, Mihail Sturdza, care se pronunţase, îndată după venirea în ţară, contra libertăţii presei[324], Grigore Sturdza afişa opţiuni pentru principiile înscrise în Convenţia de la Paris şi se arăta dispus să aplice şi să apere prevederile unei Constituţii, pe care n-o voia, însă, liberală, ci conservatoare, de îndată ce se declara adversar al principiilor de reformă socială, propagate de liberali. în sprijinul aceloraşi concepţii şi opţiuni politice, dar cu accente mult mai vădit ultraconservatoare, apărea la laşi ziarul conservator ***„Patria".*** în articolul de fond al acestui organ de presă, din 8/20 decembrie 1858, se defineau principiile

323 ***Ibidem,* p. 1163, laşi, 30 noiembrie/12 decembrie 1858.**
324 ***Ibidem, ţ>. 1091.***

şi scopurile urmărite : *„Partida obştească numită conservatoare, pentru că a ţinut la păstrarea Moldovei, adică a administraţiei ei deosebite, precum din vechime a existat, se vede de câtva timp expusă atacurilor a oarecărora jurnale, cari o acuză că ar fi retrogradă, reacţionară, că ar voi, într-un cuvânt, să readucă vechea stare de lucruri desfiinţată prin convenţia din 7/19 august"'.* Cu ce scop se îndreptau aceste atacuri ? Pentru a atrage ura alegătorilor contra partidei conservatoare, răspund redactorii de la ***„Patria",*** deci spre a eşua în alegeri. A nu răspunde unor astfel de atacuri – se susţine în continuare – este deosebit de primejdios. Drept urmare, declară că nu sunt conservatori, în sensul dorit de adversari, ci numai separatişti, acesta fiind cuvântul potrivit, căci ei s-au pronunţat totdeauna pentru menţinerea separării politice a Principatelor. Aşadar, sunt conservatori numai din acest punct de vedere, altminteri nu vor să păstreze vechiul regim cu viciile sale. Ca atare, se declară şi ei adepţi ai progresului, însă ai acelui progres *„resonat şi sistematic",* adică adepţi ai *„reformelor treptate şi metodice".* Conservatorii separatişti afirmă că nu pot să contravină spiritului secolului, dar, prin imitarea umbletului *„broaştei ţestoase"* şi nu prin *„cotiturile epurelui".* Cu alte cuvinte : ***„Festina lente,*** *adică grăbeşte-te încet"* – aceasta este deviza partidei conservatoare .

Conservatorii se ataşau cu obstinaţie, ca de atâtea ori în trecut, de necesitatea respectului faţă de moravurile şi datinile româneşti, ca şi cum liberalii le-ar fi nesocotit vreodată. în realitate, mersul broaştei ţestoase ar fi contribuit la menţinerea în continuare a marelui decalaj dintre Principatele Române şi ţările dezvoltate. Toţi conservatorii erau dominaţi de teama că viitoarea Adunare va desemna ca domn tocmai un om politic cu vederi progresiste, deci un anticon- servator. Din acest motiv, ei atacau în ***„Patria"*** actele caimacamilor progresişti[3], căci tindeau să aducă pe tron un domn care nu era pe placul lor. La Bucureşti, conflictul se iscase între cei doi caimacami ultraconservatori, Ion Mânu şi Emanoil Băleanu, şi conservatorul moderat LAI. Filipescu, ministrul de Justiţie. Deci, spre deosebire de moldoveni, muntenii aveau de întâmpinat rezistenţa a doi caimacami reacţionari, care se opuneau înscrierii în listele electorale a tuturor celor ce nu aveau un venit funciar, deşi realizau venituri în industrie şi comerţ de chiar 100.000 de galbeni. Caimacamul moderat a dat totuşi dispoziţii de înscriere pe liste a

1 ***Ibidem,*** **voi. VIII, p. 31.**
2 ***Ibidem.***

3 *Ibidem,* p. 42-43.

multora respinşi de guvern, precum C.A. Rosetti şi Vasile Boerescu. Cei doi caimacami au revenit însă asupra deciziei lui I.AI. Filipescu, ceea ce l-a determinat să se retragă la moşia sa, în semn de protest[325]. Ofisul său a fost însă citit şi aplaudat la Tribunalul Ilfov[326]. Cei doi colegi ai săi au încercat să aresteze la domiciliu pe judecători pentru a împiedica punerea în aplicare a ofisului ministrului de Justiţie[327]. Colegiul electoral din Bucureşti mulţumea, apoi, caimacamului I.AI. Filipescu pentru independenţa şi imparţialitatea păstrată tribunalelor în timpul alegerilor de deputaţi[328].

Campania electorală decurgea în condiţii deosebit de grele, întrucât corpul electoral era cu mult mai restrâns, decât în precedentele alegeri pentru Adunările ad-hoc. Din înfruntarea care a avut loc între partida naţională şi partida conservatoare, în Ţara Românească victoria au repurtat-o conservatorii, care au obţinut majoritatea, pe când în Moldova, unde partida naţională a avut sprijinul celor doi caimacami, aceasta a ieşit învingătoare. Lucrările Adunării elective a Moldovei au început în ziua de 28 decembrie 1858/9 ianuarie 1859, prezidată de Petrache Rosetti Bălănescu, decanul de vârstă, întrucât mitropolitul Sofronie refuzase să prezideze. El trimisese o scrisoare caimacamilor V. Sturdza şi Anastasie Panu, la 20 decembrie 1858/1 ianuarie 1859, în care declara că nu poate, după cele împărtăşite de Ştefan Catargiu, să deschidă „o *adunare a căreia înfiinţare se află pătată de felurite abateri şi violaţii a principiilor hotărâte prin Convenţia din 7/19 august".* între alte abateri, mitropolitul consideră că a fost şi aceea a alegerii unor persoane fără avere între proprietarii mari, apoi înscrierea între alegători a unor supuşi străini neîmpământeniţi. Cei doi caimacami, la care se alăturase şi I.A. Cantacuzino, în locul lui Ştefan Catargiu, răspundeau că regretă declaraţia mitropolitului, invitându-l să renunţe, deoarece, *„nici un deputat, în parte, nici prezidentul nu-şi poate atribui însuşirile Adunării, căci dacă ar atârna de prezidenta invalidă după voinţă alegerile deputaţilor şi a deschide Adunarea când va voi, atunci principiul de mandatari ai naţiei ar deveni iluzorii şi Adunarea, în loc să fie expresia ţării, ar fi numai resultatul voinţei absolute a*

325 ***Ibidem,* p. 141-142. Corespondenţă din Bucureşti din 26 decembrie/7 ianuarie 1859, publicată în *„Steaoa DunănT.***

326 ***Ibidem, p. 161.***

327 ***Ibidem,* p. 162.**

328 ***Ibidem,* p. 185.**

presidentului"[6].

Întrucât mitropolitul a stăruit în refuzul său, Adunarea electivă s-a deschis sub conducerea vicepreşedintelui Petre Mavrogheni. După validarea alegerii de- putaţilor, s-a ridicat problema refuzului mitropolitului de a prezida lucrările, pe motiv că se încălcaseră prevederile Convenţiei de la Paris, dar, în realitate, sub influenţa conservatorilor, care se temeau de năruirea planurilor lor, în consecinţă, căutând să amâne deschiderea Adunării. Mihail Kogălniceanu afirma că mitropolitul nu numai că nu se află în fruntea Adunării, însă chiar o acuză, asumându-şi un drept pe deasupra guvernului, ceea ce înseamnă o insultă la adresa naţiunii, care necesita punerea lui sub acuzare. în urma tuturor demersurilor întreprinse, mitropolitul a rămas neclintit în decizia sa[329]. La 29 decembrie 1858/10 ianuarie 1859, el se adresa Adunării elective, regretând deschiderea lucrărilor fără preşedinţia sa şi împotriva cererii sale, precum şi prin respingerea din rândurile deputaţilor a episcopilor de Roman şi Huşi, deci aprecia *e*l-*"prin jignirea dignităţii clericale şi ştirbirea jurisdicţiei [...] statornicite de Puterile garante"[330].*

în timp ce forţele progresului erau reprezentate de partida unionistă sau partida naţională, cele ale reacţiunii erau reprezentate de partidul sau gruparea separatistă. Aceste partide, de fapt grupări, căci partidele, ca atare, apar mult mai târziu, se prezentau foarte distinct până la Convenţia de la Paris. S-au produs, apoi, regrupări, încât, după terminarea alegerilor, se prefigurau : partida naţională, reunind în Moldova pe moderaţii liberali şi conservatori, apoi conservatorii separatişti, divizaţi în două grupări, una a proprietarilor mari, care susţinea pe Mihail Sturdza, alcătuită din *„câţiva vechi vampiri"*,* a doua formată din ceilalţi proprietari, îndeosebi fanatici partizani ai lui Gr.M. Sturdza, denumiţi mai simplu Mihăileni şi Grigorieni. unii dintre partizanii lui Gr. Sturdza făcuseră parte până mai de curând din partida naţională. Trecerea lor de partea prinţului se datora convingerii că acesta s-ar dovedi demn să ocupe tronul Moldovei[331].

în noaptea care a precedat alegerea domnului, Mihail Sturdza potrivit afirmaţiilor lui Vasile Alecsandri, a oferit 300.000 ducaţi deputaţilor, în vederea alegerii sale, însă *„nimeni nu s-a atins de aurul său blestemat".* De

329 ***Ibidem,*** **p. 231-235.**

330 ***Ibidem,*** **p. 236-237.**

331 ***Acte şi documente,*** **voi. VIII, p. 296-299. Articol de G. Sion, publicat în *JdomânuT,* din 3/15 ianuarie 1859.**

ciudă, i s-a ridicat
într-atât tensiunea, încât a fost nevoie să i se ia sânge de două ori, pentru a nu fi lovit de apoplexie. Cât priveşte pe fiul său Grigore, el a fost invitat să apere drepturile ţării în faţa Adunării. Candidatura sa a fost respinsă, mărindu-se număml partizanilor Unirii, prin alăturarea foştilor membri ai partidei naţionale trecuţi recent de partea lui Grigore Sturdza. în cele din urmă, a fost ales candidatul partidei naţionale, Alexandru loan Cuza. Şi, astfel, scrie V. Alecsandri: *„Gregorieni şi Mihăileni ne-au dat mâna pentru a proclama domnul nostru în unanimitate'''.* Bucuria de a fi scăpat de cei doi Sturdza a fost imensă, locuitorii laşilor manifestând şi scandând timp de trei zile : *„Trăiască domnul I Jos strigoii, moarte lui Mihail Sturdza"*[332].

în urma alegerii lui Alexandru loan Cuza ca domn, câţiva deputaţi căutau să determine alegerea lui Ştefan Catargiu în funcţia de vicepreşedinte al Adunării, într-un articol din ***Steaoa Dunării"*** se susţinea că nu este cu nimic justificată alegerea, în locul rămas vacant, ocupat de un fruntaş al mişcării unioniste, a fostului caimacam reacţionar, care a refuzat să voteze pe Alexandru loan Cuza, prin neparticiparea la alegerea lui, într-o Adunare pe care o acuza şi denigra, îndreptând proteste către Poartă şi Puterile garante[333].

Mult mai puternică, pentru că deţinea majoritatea în Adunarea electivă (53 de deputaţi conservatori separatişti şi numai 29 unionişti, faţă de 22 conservatori separatişti şi 33 unionişti în Moldova), gruparea separatistă din Ţara Românească era cu mult mai dificil de învins. Lucrările se deschideau la 22 ia- nuarie/3 februarie 1859. Partida naţională se afla în minoritate, însă şi adversarii politici nu alcătuiau majoritatea decât dacă se uneau adepţii lui Gh. Bibescu şi cu cei ai fratelui său Gh. Ştirbei. Fără presiunea puternică a mulţimii adunate în jurul palatului Adunării, deputăţii partidei naţionale n-ar fi reuşit să-şi impună candidatul lor, care nu era altul decât tot alesul Adunării Moldovei, în urma renunţării la candidatură a lui Nicolae Golescu. Toate uneltirile reacţiunii, sprijinită din plin de către cei doi caimacami ultraconservatori, au eşuat, sub presiunea exercitată : *„Când poporul se adună în ziua alegerei la Mitropolie, el veni cu gândul hotărât de a cere alegerea lui Cuza de domn al Muntemiei'^A* – scria A.D. Xenopol. Şi, în sprijinul afirmaţiei sale, aduce mai multe surse documentare.

Bucuria tuturor românilor a fost deosebit de mare, la aflarea ştirii

332 ***Ibidem,*** **p. 486.**
333 ***Acte şi documente,*** **voi. VIII, p. 535-536, laşi, 20 ianuarie/1 februarie 1859.**

alegerii domnului Moldovei în Ţara Românească. Strădaniile forţelor progresului, sprijinite de întreaga naţiune, repurtau o istorică izbândă asupra forţelor trecutului, întruchipate în grupările separatiste din ambele Principate.

încă din timpul revoluţiei de la 1848-1849, se întrevăzuse necesitatea unirii românilor pentru a rezista opresiunii reacţiunii şi absolutismului, dar ideea Unirii Principatelor prinsese contur mai ales după Congresul de pace de la Paris, care consfinţea victoria aliaţilor contra Rusiei şi abolirea protectoratului, singurul sprijin de nădejde al vechiului regim. Scăpate de sub constrângerile vechiului regim, forţele progresului se angajau într-o luptă ce se dovedea anevoioasă, dar, oricum, cu perspectiva succesului în puterea lor, căci aveau adeziunea întregii naţiuni.

Grupările conservatoare, în faţa tendinţelor spre democraţie şi progres, găsesc alte forme de rezistenţă, rămânând, în continuare, adepte ale principiilor călăuzitoare ale tuturor manifestărilor lor. Prin separatism, urmăreau, de fapt, menţinerea privilegiilor de clasă conducătoare. Alegerea candidatului partidei naţionale le punea sub un grav semn de întrebare toate strădaniile pentru menţinerea monopolului puterii, deci a privilegiilor.

OPOZIŢIA CONSERVATOARE LA REFORMELE DIN TIMPUL DOMNIEI LUI ALEXANDRU I0AN CUZA

Dubla alegere a lui Alexandru loan Cuza ca domn al Principatelor Unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti semnifica un început de bun augur pentru prefacerile economice, politice, sociale şi culturale de mai târziu. Domnul Unirii, un liberal-moderat, militant pentru democraţie şi progres, va întreprinde însemnate şi numeroase reforme, menite să pună bazele statului naţional român modern.

După unirea Principatelor, conservatorii constituiau gruparea politică cea mai puternică în Adunările elective, datorită stipulaţiilor electorale favorabile, bazate pe cens, din Convenţia de la Paris. între fruntaşi, se aflau : Barbu Catargiu, Constantin N. Brăiloiu, Apostol Arsaki şi Dimitrie Ghica, în Muntenia, şi Gr. M. Sturdza, L. Catargiu, Petre Mavrogheni şi Alexandru C. Moruzi, în Moldova. Deşi nu se constituiseră în partjd, toţi conservatorii reprezentau interesele latifundiarilor, fiind apărători ai marii proprietăţi.

înfăptuirea progresului era preconizată de ei numai pe cale evolutivă, adică prin reforme convenabile dezvoltării lente şi treptate
a societăţii româneşti, care să le asigure dominaţia politică şi economică. Legea electorală în vigoare le acorda privilegii politice, încât se vor opune cu îndârjire oricărei modificări, în sensul lărgirii drepturilor electorale, precum şi exproprierii şi împroprietăririi ţăranilor pe pământul pe care-l aveau în folosinţă. Conservatorii se vor afla în permanente divergenţe cu liberalii, ajungând totuşi la compromisuri, spre a se putea guverna'.

Deosebit de puternici în Ţara Românească, noul domn a trebuit să ţină seama că deputăţii conservatori deţineau majoritatea în Adunare, numind în fruntea guvernului pe conservatorul moderat LAI. Filipescu. Mai intrau în guvern conservatorii : Barbu Catargiu, Ion Cantacuzino, Gr. Filipescu, generalul Barbu Vlădoianu, alături de liberalii radicali Nicolae Golescu şi Dumitru Brătianu. în Moldova fusese însă numit prim-ministru liberalul moderat Vasile Sturdza, care va avea de întâmpinat adversitatea conservatorilor nemulţumiţi. Curând, ambele guverne vor cădea, fiind numite altele moderate sub preşedinţia lui Ion Ghica şi Manolache Costache Epureanu, în Moldova, şi sub cea a lui C.A. şi N. Creţulescu, apoi a lui Ghica, în Ţara Românească[334].

Precum în Adunarea ad-hoc, în Adunarea electivă a Ţării Româneşti, conservatorii se înfruntă deosebit de vehement cu fruntaşii grupării radicale, care aveau de făcut faţă majorităţii. Astfel, această majoritate conservatoare adoptase principiul votului secret, contra propunerii votului deschis susţinut de liberali, într-un articol din ***„Românul",*** intitulat ***Votul secret,*** Ion C. Brătianu se situa contra atitudinii conservatorilor din Adunare. El susţinea că, deşi au votat alegerea lui Alexandru loan Cuza, conservatorii n-au încetat de *„a adora trecutul şi a urî prezentul, ce inaugurează reconstituirea României'*[335]. 0 prăpastie s-a deschis între grupările din Adunarea electivă, cu toate declaraţiile sentimentale de confratemi- tate: *„Cine nu simte că, prin votul secret şi în întunerec* – se adresa Ion C. Brătianu adversarilor politici –, *aţi dori să recâştigaţi ce n-aţi putut păstra în faţa*
lumei; căci dacă sunteţi reprezentanţii naţiei iar nu ai unei clase, dacă sunteţi conduşi în lucrările d-voastră de interesul ţării, iar nu de al altcuiva, de ce vă e teamă să lucraţi şi să votaţi în faţa ei ? Ce vorbiţi de opresiunea apiniei publice ? Ce ? Vă este teamă că ea vă va face silă de a lucra contra intereselor ţării ? Sau aveţi pretenţia că fiecare din d-voastră este mai luminat asupra

334 **A.D. Xenopol, *Istoria românilor,* voi. XII, p. 24-44.**
335 ***Acte şi documente,* voi. VIII, p. 958-959.**

intereselor neamului şi simte păsurile lui mai mult decât însuşi neamul întreg ? Şi cine v-a dat dreptul de a impune naţiei chiar un bine ce ea nu-l simte, nu-l înţelege şi nu-l voeşte ? Nu înţelegeţi că timpul de «aşa voesc, aşa fac» a trecut ?"]

în Adunarea electivă, se ridică în favoarea votului secret unul din fruntaşii conservatori, Constantin Brăiloiu, care se referă la dezbaterile din şedinţa precedentă asupra acestei probleme. Ştiind cât de favorabil era votul secret pentru majoritatea conservatoare, reprezentantul ei consideră foarte bună această procedură, căci, astfel, se evitau influenţele guvernamentale. în realitate, conservatorii vroiau să-şi ascundă împotrivirile personale la unele acte, prin intermediul votului secret, care-i punea la adăpost de stigmatizarea opiniei publice şi de acuzaţiile de reacţionarism. Din care motiv, Constantin Brăiloiu consideră votul public adecvat numai în situaţii normale, ceea ce nu era – după opinia lui – cazul în Adunarea existentă : *„Votul secret este cel mai util; el apără Adunarea contra înflăcărărilor unei discuţii. 0 lege nu poate avea caracter de stabilitate decât atunci când este adoptată după o dezbatere chibzuită. Dezbaterea poate dura o zi întreagă sau chiar mai multe zile în cursul căreia se pot introduce dispoziţii fără nici o legătură cu dispoziţiile votate mai înainte. Pentru a îndrepta această eroare, există un alt mijloc decât votul secret* **?" întreba Constantin Brăiloiu. Ion C. Brătia- nu replica, dacă discuţia este publică, atunci de ce votul să fie secret ?[336] Opiniile sincere impun un vot public, deschis. Preopinentul său răspundea, însă, că votul secret este necesar pentru ca Adunarea să-şi păstreze independenţa. Dimitrie Ghica, un alt fruntaş conservator, exprima aceeaşi părere, adică menţinerea independenţei Adunării, din moment ce ţara nu se află într-o situaţie normală[337]. în cele din urmă, s-a adoptat votul secret. Majoritatea conservatoare din Adunare nu vroia în nici un fel să-şi piardă preponderenţa politică în probleme de maximă importanţă dezbătute în Adunare, dar nici nu vroia să se arate deschis potrivnică**

unor măsuri legislative, care contraveneau intereselor sale specifice. Prinţul Dimitrie Ghica dezvăluia, chiar, motivele pentru care majoritatea se pronunţa în favoarea votului secret, anume că România trecea prea repede de la un regim politic la altul, opinia publică nefiind încă pregătită

336 ***Ibidem,*** **p. 944-945, Adunarea electivă a Ţării Româneşti. Şedinţa din 12/24 februarie 1859.**

337 ***Ibidem,*** **p. 946-951.**

să judece cu sânge rece o problemă sau alta[338]. Votul secret era susţinut şi de conservatorii Ion Em. Florescu şi Barbu Catargiu[339]. Referitor la cele afirmate de conservatori în Adunare, Ion C. Brătianu scria în *„RomânuF :* *„Din ziua nefastă de la 12 februarie, frământ şi răsfrământ toate aceste argumente în capul meu şi mă întreb, prin ce nălucire dl. Catargiu şi dl. Brăiloiu uitară legea supremă a ţărei, uitară în numele cui fac legi în dealul Mitropoliei şi, călcând pe una, nesocotind pe cealaltă, vin în numele autorităţii istoriei vechi [...] spre a impune legi, fără ca să iea asupra-le răspunderea faptelor d-lor ?'ª* **De aceea, consideră că cei doi fruntaşi conservatori nu de înţelepciune au fost călăuziţi atunci când au susţinut votul secret şi nici măcar de un principiu conservator, folositor clasei lor, întrucât Camera va fi slăbită prin bănuielile ce vor cădea asupra ei[340].**

Intrigat de afirmaţiile făcute de Barbu Catargiu în Adunare, C.A. Rosetti comenta în paginile ziarului *„RomânuT* apelul adresat stângii de liderul conservator, anume : *„Să tragem o perdea de fer asupra trecutului şi, mai cu seamă, asupra acestor zece ani din urmă".* **Fruntaşul liberal radical constata o anume generozitate din partea deputatului dreptei, prin care, chipurile, s-ar trece cu vederea violenţele stângii şi suferinţele adversarilor săi politici în ultimul deceniu. Ministrul de Finanţe, încă şi vicepreşedinte al Adunării, Barbu Catargiu, face apel la uitarea trecutului. Alţi conservatori, înaintea sa, apelau la uitarea celor întâmplate între 1821 şi 1849.** *„Mai bine ar proceda în mod deschis* – **scria C.A. Rosetti referindu-se la probleme concrete –** *întrucât stânga nu primeşte generozitate sau milă din partea nimănui. Conservatorii sunt liberi să separe trecutul de viitor printr-o perdea de fier, n-au decât s-o facă, însă pentru trecutul lor, nu al altora, întrucât trecutul asupra căruia trebuie păstrată tăcerea le aparţine numai lor. Un lucru să fie clar,* **afirmă C.A. Rosetti,** *cei care au ceva de iertat sunt liberalii, nu conservatorii care au provocat numai ură şi discordie. Trecutul stângii nu poate şi nu trebuie să fie ascuns, ea desfide pe adversarii săi să procedeze asemenea, prin*
comparaţie: «trecutul cel rău nu se poate ascunde cu perdele de fer, ci cu un zid de fapte bune şi patriotice, cu frăţie, cu lucrare necontenită şi bună, cu fapte naţionale şi cu voturi pe faţă, iar nu cu rezemate pe străini şi cu voturi în întunericul odăilor sau al conştiinţelor»„'.

338 ***Ibidem,*** **p. 951-952.**
339 ***Ibidem,*** **p. 953-957.**
340 ***Ibidem,*** **p. 964.**

Om politic de stânga, militant pentru progres şi democratizarea vieţii publice, C.A. Rosetti desprindea trăsăturile definitorii ale conservatorismului românesc, care nu se mlădia spre a se adapta cerinţelor vremii, rezistând tenace sau opunându-se vehement prefacerilor radicale ce se impuneau perioadei de trecere rapidă de la vechiul la noul regim. Sesizându-i tendinţele înnoitoare, liderii conservatori căutau să le domolească avântul prin măsuri legislative care constituiau paliative bune de aplicat cu câteva decenii în urmă. înapoierea la care fuseseră condamnate Principatele Române de către asuprirea străină, prin menţinerea şi sprijinirea unui regim politic absolutist oligarhic, în detrimentul progresului şi democratizării vieţii publice, necesita reforme structurale, cu consecinţe binefăcătoare pentru toate clasele sociale, de natură să reducă marele decalaj dintre Principatele Române şi ţările avansate. Lupta dintre stânga şi dreapta în Adunarea electivă avea loc tocmai pe temeiul acestor necesităţi stringente. C.A. Rosetti dezvăluia public mobilurile intervenţiei lui Barbu Catargiu, de fapt liderul necontestat al conservatorilor, aceea de a separa, prin aşa-numita *„perdea de fer”,* dreapta de stânga în Adunare, apoi să şi-o facă steag de luptă sub deviza ascunsă dar ameninţătoare : *„la spatele perdelelor de fer şi întunericul conştiinţelor vom birui”.*

Atitudinea conservatorilor nu însemna numai rezistenţa în faţa reformelor şi nici măcar numai opoziţie, dar şi luptă, căci, fiind în majoritate în Adunarea electivă, ei trec la' ofensivă, spre a lua iniţiativa legislativă, dar în sens negativ. Astfel, de la o iertare dispreţuitoare acordată liberalilor, Ion Em. Florescu, tot în numele majorităţii conservatoare, cere preşedintelui Adunării să se adreseze domnitorului Alexandru Ioan Cuza pentru a întreprinde măsuri în vederea îngrădirii libertăţii tiparului, precum în Cameră propunea îngrădirea libertăţii cuvântului. Cererea lui Ion Em. Florescu viza, fără îndoială, ziarul ***„Românul”*** şi pe C.A. Rosetti, care pasă-mi-te, nu ar avea dreptul să comenteze problemele din Adunare. Şi, cine punea această chestiune ? întreba directorul ***„Românului”,*** desigur conservatorii care deţineau concomitent câte două şi chiar trei funcţii. Când vor înţelege

1 ***Ibidem,*** **p. 972-973.**
2 ***Ibidem,*** **p. 973.**

oare Barbu Catargiu şi Ion Em. Florescu – întreba iarăşi C.A. Rosetti – că deputăţii Adunării în funcţiune nu mai sunt una cu cei ai Adunării Obşteşti

bazată pe ranguri boiereşti? Pentru că, rangurile, se ştie, au fost abolite[341].

Barbu Catargiu acuza pe liberali că rătăcesc opinia publică prin scrierile lor. Dar, dacă sunt oameni moderaţi şi plini de înţelepciune, de ce se plâng oare conservatorii „stăpânirii" contra acestor pretinse rătăciri, în maniera deja cunoscută *„ca copiii la dascăl, ca slugile la stăpân, ca boierii trecuţi la străini",* cu intenţia să *„sugrume omul rătăcit"* ? De ce oare – scria C.A. Rosetti – se îndoiesc conservatorii de puterea adevărului ? Au ei îndoieli că opinia publică nu va şti *„să aleagă neghina din grâu"?*[342] Dacă sunt cu adevărat ceea ce pretind şi le place să afirme, adică apărători ai drepturilor naţiunii, atunci conservatorii n-au a se teme de aprinderea făcliei adevărului în faţa ei, liberalii vor rămâne de ruşine dacă acest adevăr le este potrivnic. Opinia publică este o putere care va discerne şi va deosebi binele de rău şi nu există nici o raţiune pentru care Barbu Catargiu şi Ion Em. Florescu s-o nesocotească. Coloanele ziarului ***„Românul" –*** o ştiu şi ei – sunt deschise, fără deosebire, tuturor. Să denunţe public – aşadar – greşelile adversarilor lor, nu să ceară îngrădirea libertăţii tiparului şi a cuvântului. Şi, să fie siguri că nu vor fi reclamaţi de adversarii lor politici la stăpânire şi la tribunale. Viaţa publică a oamenilor trebuie să se desfăşoare la lumina zilei, deoarece – susţinea C.A. Rosetti – *„şoaptele pentru noi sunt calomnii; oamenii care se ascund, noi îi bănuim; căci am crezut şi stăruim a crede că numai păcatul se ascunde, numai cel culpeş se teme de lumina zilei şi de dreptatea opiniei publice"*[343].

Nu toţi conservatorii aveau aceeaşi atitudine şi împărtăşeau exact aceleaşi concepţii cu privire la oameni şi evenimente. C.A. Rosetti dădea exemplul lui Dimitrie Ghica, care ar trebui urmat şi de alţi conservatori. Astfel, el a fost primul, care a propus şi a susţinut, în Adunarea electivă din 24 ianuarie 1859, alegerea lui Alexandru loan Cuza ca domn, pe faţă şi nu în secret. Tot în Adunare, el a susţinut, contrar propunerii lui Constantin Brăiloiu, Barbu Catargiu şi altor conservatori, că va vota public şi nu în secret *„Să se curme dar* – conchidea C.A. Rosetti – *şi şoaptele şi calomniile şi înăbuşelile; să se surpe toate perdelele şi toate cutiile cele secrete şi să începem, în sfârşit şi noi a vorbi şi a lucra la*
lumina cea mare, ca oameni şi cetăţeni, iar nu ca liliecii în întuneric şi cu jălbile în proţap la stăpânire şi la străini".

341 ***Ibidem,*** **p. 975-976.**
342 ***Ibidem,*** **p. 976.**
343 ***Ibidem.*** **p. 977-978.**

Obişnuită cu practica politică din timpul vechiului regim, casta privilegiată, chiar în condiţiile în care fuseseră abolite rangurile boiereşti, nu renunţa la elitismul social, fiind deosebit de iritată şi reacţionând vehement la dezvăluirea publică a avatarurilor sale. în fond, condiţia economică, politică şi culturală le asigura în continuare privilegii de clasă, chiar după abolirea rangurilor boiereşti, prin Convenţia de la Paris. Boierii, fără ranguri, rămân posesori de domenii, divizate în rezervă feudală şi pământ dat în folosinţă ţăranilor clăcaşi, până la adoptarea legii rurale din 1864, contra voinţei lor şi în pofida opoziţiei vehemente, care a condus la lovitura de stat de la 2 mai şi dizolvarea Adunării cu majoritate conservatoare potrivnică. încât, atâta timp cât există ţărani clăcaşi, deţinători ai unui lot de pământ dat în folosinţă, în schimbul clăcii, există şi cealaltă clasă socială legată de relaţiile agrare – boierimea. Nu întâmplător. Ion C. Brătianu o denumea ca atare şi se referea la categoria boierilor mari, într-un memoriu prezentat domnitorului Alexandru loan Cuza, la prima venire în Bucureşti, în februarie 1859. El arăta că societatea românească se împărţea în patru clase sau categorii: boierii mari, boierii mici, negustorii şi meseriaşii, ţăranii. Referitor la prima categorie, Ion C. Brătianu susţinea că este alcătuită din câteva familii, deţinând în trecut, sub formă de monopol, toate marile funcţii în stat, pe cele mici vânzându-le celor ce ofereau mai mult. Ocupaţia esenţială a boierilor a fost de a intriga în vederea obţinerii înaltelor dregătorii şi apoi a păstrării lor. Toate celelalte ocupaţii, adică industrie, comerţ, agricultură, le-au fost cu totul străine. Ei nu s-au ocupat nici măcar cu administrarea domeniilor lor, pe care le-au încredinţat arendaşilor. Numai funcţia deţinută în stat a fost preocuparea boierimii, creându-i posibilitatea de a câştiga foarte mult fără muncă, în deplină securitate, câştig cheltuit apoi pe lux, care-i conferea însemnătate socială. De aceea, boierii nu aveau simţ practic, fiind utopişti, fără vreo teorie anume. Şi, astfel, au dus-o boierii cei mari, în decursul a mai multor generaţii, acest fel de trai devenind o a doua natură, fără de care se considerau pedepsiţi. Din care motiv, pentru a dobândi o funcţie în stat, şi, prin urmare, putere, sau pentru a se menţine în ea *„devin îndrăzneţi, facţioşi, până a goni frate pe frate şi tată pe fiu, până a deveni instrumentele oarbe ale străinilor şi chiar a provoca năvălirea lor*[344]*.*

Liderul liberal radical, el însuşi fiu de boier, căci tatăl său, Dincă Brătianu, fusese ridicat de la rangul de stolnic la cel de mare clucer, primul rang din a doua categorie de boieri, de către Alexandru Dimitrie Ghica, în

344 ***Ibidem, p.*** **1130-1131.**

1839, făcea un aspru rechizitoriu clasei din care provenea, tocmai pentru că se opunea progresului. La fel ca nobilimea din ţările vecine. Ungaria, Polonia, nobilimea română se scindează în boierime liberală, care trece definitiv în 1848 de partea forţelor progresului şi boierimea conservatoare, care se reduce, cu timpul, numai la casta privilegiată a marii boierimi, adversară a reformelor radicale. Astfel se explică de ce, descendenţi din mari boieri, ca Goleştii, Ion Ghica, Bălăcenii, Grădiştenii, Câmpinenii şi alţii, provenind din 10 familii, au participat la revoluţia de la 1848, integrându-se între conducătorii săi. Mai mult, chiar, în Moldova, unde se urmărea numai înlăturarea domnului, cu *„sfânta păzite a Regulamentului Organic”* şi adoptarea unui program limitat de reforme, participarea boierimii liberale la mişcare a fost încă mai puternică, între cei mai de seamă numărându-se: Costache Negri, Lascăr Rosetti, Al. Mavrocordat, Alecu Aslan, Gr. Ghica, P. Cazimir, C. Hurmuzaki, Vasile Sturdza, Alecu Sturdza, V. Canta, N. Ghica, Al. Russo, B. Mălinescu ş.a.

De partea cealaltă a adversarilor liberalismului rămăsese numai o minoritate, boierimea conservatoare, alcătuită din protipendadă, adică din câţiva mari boieri, cei mai îndârjiţi apărători ai privilegiului de castă, căci nu mai putea fi vorba de întreaga clasă boierească. încă, şi această castă nu se mai menţine omogenă din punct de vedere politic, căci apar elemente moderate în rândurile sale, precum prinţul Dimitrie Ghica, mai întâi disident conservator, apoi devenit liberal, în 1879, împreună cu Vasile Boerescu, luând chiar conducerea formală a Partidului Naţional Liberal, în 1884.

La casta privilegiată a marii boierimi se referea Ion C. Brătianu în memoriul său către Alexandru loan Cuza, spre a-i desprinde trăsăturile definitorii şi a-i demonstra gradul de periculozitate politică în opera de constituire a statului naţional român modern. între altele, el se referea la lipsa de aderenţă la popor a marilor boieri conservatori, datorită rapacităţii lor şi recurgerii la sprijinul străinilor. Pentru a-şi menţine privilegiul de clasă sau de castă *„boierii cei mari [...] n-au putut dobândi o influenţă în ţară, ba, încă, ei sunt priviţi cu acelaşi sentiment cu care erau priviţi străinii apăsători. Toată puterea ce aveau în ţară le venia numai de la administraţia ce o deţineau de la străini. Ura, de care boierii se simt urmăriţi din partea naţiei şi care ei o întorc cu prisos, îi întărâtă şi mai rău şi-i face să fie adesea mai inamici ai naţionalităţii române decât străinii chiar”*[1].

1 ***Ibidem,*** **p. 1131.**

în contrast cu marea boierime, Ion C. Brătianu situează pe boierii mici, cu mult mai numeroşi şi deosebit de laborioşi, pe categoria lor rezemându-se

„toată lucrarea serioasă din toate ramurile administrative şi judecătoreşti din ţară; alăturea cu ţăranii, oamenii din clasa aceasta deschid singuri pântecele pământului şi-l fac să rodească"'. Funcţiile deţinute de ei în stat le erau vândute de boierii cei mari. Şi, în acest fel, Ion C. Brătianu ajunge la atitudinea marii boierimi faţă de Unirea Principatelor. El argumentează că, la fel ca Marile Puteri ostile, boierii mari s-au opus emancipării naţionale. După Unire, ei au început să năruie actul înfăptuit şi prin semnăturile lor, la fel ca la 9 octombrie 1857, în Adunarea ad-hoc. Candidatul lor s-a întors imediat în Apus, spre a întreprinde demersuri în vederea anulării dublei alegeri a lui Alexandru loan Cuza. Cei din ţară, reprezentaţi de majoritatea din Adunare, nu fac altceva decât să se opună oricărei măsuri de consolidare a Unirii. în afara Camerei, ei caută să aţâţe ţăranii şi să descurajeze celelalte categorii sociale, prin răspândirea de zvonuri că guvernul numit este efemer: *„Reaua voinţă a boerilor, intrigile lor, revolta lor contra guvernului sunt atât de evidente, încât simt trebuinţa să le acopere cu un pretext, şi acest pretext este tot acela de la Divanul ad-hoc, adică pericolul în care s-ar afla proprietatea ; în numele proprietăţii, se despart de naţie, se pronunţă cu o neruşinare nemaipomenită în contra tuturor chestiunilor de viaţă, ce de la tratatul de la Paris sunt la ordinul zilei; în numele proprietăţei, se opun ca naţia să facă un singur pas înainte zicând că nu l-ar putea face fără să calce, să violeze proprietatea*[345].

Că le lipseşte simţul practic – susţine în continuare Ion C. Brătianu – nu mai încape nici o îndoială, dar le lipseşte încă chiar bunul simţ, căci, pretinzând că apără proprietatea, boierii conservatori primejduiesc cauza naţională şi, odată cu ea, însăşi proprietatea. Drept urmare, numai o Adunare populară – este de părere liderul liberal radical – cu adevărat naţională, sprijinită pe un guvern naţional, poate rezolva gravele probleme reclamate de interesele cele mari ale statului. Opoziţia boierilor s-ar atenua de la sine, cu timpul, dacă n-ar exista ameninţarea externă. Dar, situaţia externă necesită grabnice măsuri pentru întărirea celei interne. Principatele Unite sunt mai periclitate ca în trecut, din cauza intensificării rivalităţii dintre Marile Puteri, în condiţiile menţinerii echilibrului european. Aşadar, situaţia externă nu permite o amânare a soluţiei politicii interne. Liberalii – declară Ion C. Brătianu – nu se opun ideilor de ordine şi conservare, căci concură la
bunul mers al societăţii, dar aceasta nu trebuie să însemne menţinerea instituţiilor prezente şi ale oamenilor trecutului, căci ar însemna menţinerea unei Românii slabe, la discreţia puterilor străine. Nimic nu trebuie lăsat să

345 ***Ibidem,*** **p. 1135-1136.**

contribuie la slăbiciunea internă, care ar genera intrigi şi ambiţii, deci repetarea unor scene din trecutul de tristă memorie[346].

Conştient de marele pericol ce-l reprezenta atitudinea refractară la reforme şi evident agresivă în viaţa politică a ţării a latifundiarilor conservatori, Ion C. Brătianu îşi dezvoltă argumentele din memoriul adresat domnitorului într-una din şedinţele Adunării, făcând – în faţa majorităţii conservatoare – asprul rechizitoriu la adresa boierimii. în replică la discursul său, a luat cuvântul liderul grupării conservatoare, Barbu Catargiu, care afirma că fruntaşul liberal are un veritabil coşmar în privinţa marilor boieri, pe care-i situează la originea relelor existente, ceea ce apreciază ca inexact. Astfel, contrar afirmaţiilor lui Ion C. Brătianu, Barbu Catargiu susţine că dreapta a votat multe proiecte de legi, precum cel al impozitului general. Dacă ar fi fost atunci în Adunare, – declară şeful grupării conservatoare – ar fi votat contra acestui proiect de lege, nu pentru că n-ar admite principiul, ci pentru că a fost pornit din ură, din spirit de şicană. Cu toate acestea, dreapta a votat impozitul general. Mai sunt acuzaţi boierii că nu mai au calităţile strămoşilor lor, care străluceau prin fapte de arme. Barbu Catargiu face apel să nu se uite că urmaşii au păstrat totuşi instituţiile naţionale. Ei nu se opun înaintării pe merit a celor din alte clase. Barbu Catargiu li se adresa totuşi reprezentanţilor acestor clase din Adunare, spunându-le să n-o ia chiar aşa repede, ci să parcurgă mai încet, din treaptă în treaptă, pentru a nu *„sări din capul de jos al scării tocmai la cel de sus pe straşină"*[347]. Deci, mai multă moderaţie, spe a fi mai bine pentru toţi: *„Credeţi-ne* – afirmă el în continuare –, *avem trebuinţă de oameni capabili în tara noastră şi nimeni din noi nu este aşa de nesocotit, încât să ceară a avea monopolul tuturor capacităţilor' .*

în pledoaria sa, în favoarea boierimii, Barbu Catargiu ajunge să nege evidenţa, susţinând că nu a existat un privilegiu din naştere, ci, dacă va fi existat vreunul, acela este al capacităţii sau meritelor personale, omiţând însă din raţionamentul său cât de dificil era pentru fiii celor neprivilegiaţi să ajungă la învăţături înalte, care să le favorizeze ocuparea de funcţii în stat după merit. El neagă chiar existenţa
altor privilegii pentru boierime. Referindu-se la instituţia scutelnicilor, liderul conservator, urcându-se la tribuna Adunării, afirmă că nu ia cuvântul spre a apăra un privilegiu, ci pentru a îndrepta o idee eronată, care a dezbinat stânga de dreapta. Era vorba de faptul că deputăţii stângii indicaseră problema

346 ***Ibidem, ţ>.*** **1136-1137.**
347 ***Ibidem,*** **p. 159.**

acordării, pe nedrept, a unor indemnizaţii de către stat, în schimbul desfiinţării scutelnicilor. Barbu Catargiu nu considera instituţia scutelnicilor ca un privilegiu *„ci o simplă indemnizaţie sub o formă viţioasă”.* Cu scutelnici – susţine el – erau răsplătiţi cei ce slujeau ţara. Or, nu poate fi considerat un privilegiu ceea ce constituie o răsplată. Scutelnicii se acordau după rang, iar rangul se acorda ca o răsplată a unor servicii. Astfel că, în loc să dea bir statului, scutelnicii îl dădeau particularilor. Instituţia scutelnicilor a dispărut însă, acordându-se beneficiarilor o indemnizaţie de către stat, ca o pensie, Barbu Catargiu nu consideră omenesc să se desfiinţeze această indemnizaţie unor oameni bătrâni sau văduvelor lor *„numai pentru că aceştia au avut reaua soartă de a sluji ţării lor înaintea Regulamentului, în vreme ce toţi slujbaşii de la Regulament încoa se bucură de nişte pensii mult mai înseninătoare”*[1]. Pentru care motiv, propunerea desfiinţării *acestei „pensii”,* care este un drept şi nu un privilegiu, este cu adevărat *„barbară”,* fiind pornită din ura neîmpăcată a unor oameni contra a ceea ce numesc ei aristocraţie, clasă socială acuzată, incriminată, calomniată, timp de zece ani. De ce atâta ură contra clasei care a condus şi servit ţara ? Votarea unor impozite directe a avut ca scop tocmai umilirea aristocraţiei – susţine Barbu Catargiu –, însă ea nu se simte umilită, ci dimpotrivă, onorată de impozitul direct. Se face totuşi o mare nedreptate celor ce primeau indemnizaţii sub formă de pensii pentru desfiinţarea instituţiei scutelnicilor[348].

înverşunat apărător al privilegiilor marii boierimi, Barbu Catargiu recurge la false judecăţi de valoare, căutând să introducă în domeniul dreptului comun ceea ce aparţin celui privat, adică regimul privilegiilor. în sensul celor afirmate, el susţine în Adunare că rangurile de nobleţe se acordau pentru slujbele aduse ţării, încât oricine putea deveni nobil. Convenţia de la Paris tocmai acest lucru l-a stabilit, adică posibilitatea pentru toţi de a deveni nobili prin activitatea lor. Ca atare, de drepturile de care se bucura numai o clasă, după 1858 se bucurau toţi. Prin urmare, Convenţia de la Paris n-a desfiinţat decât excepţia[349].

O mistificare a realităţii, pornindu-se totuşi de la un adevăr, anume că, în vechime, rangurile se acordau de către domni şi celor ce se distingeau prin fapte de arme pe câmpul de bătălie. Adeseori se acordau, însă, pentru motive personale, iar, mai târziu, în epoca fanarioţilor şi în timpul Regulamentului

348 ***Ibidem,* p. 151.**
349 ***Ibidem,* p. 189. Şedinţa din 24 mai 1860.**

Organic, celor care dădeau mai mulţi bani, sau celor ce serveau interesele Rusiei şi Turciei. Barbu Catargiu ajunge la o falsă argumentare şi în privinţa relaţiilor agrare. Luând cuvântul în Adunare, el constata că libertatea ţăranilor nu este absolută, ci în dependenţă de stat şi de proprietar. El nu crede în teoria aşa-numitelor învoieli apăsătoare pentru săteni, deoarece, după cât ştie *„nu poate fi un proprietar aşa de nemernic, încât să ceară de la locuitorii săteni nişte astfel de condiţiuni, căci, din contra, este în interesul lor să concure cu alţi proprietari în a da mai multe avantaje săteanului şi această concurenţă este în favoarea săteanului şi în defavoarea proprietarului apăsător"*. îşi exprima, apoi, convingerea că învoielile existente vor ajunge odată libere, adică nu va mai fi nevoie de lege, ci de libertate şi înţelegere. în acest fel, Barbu Catargiu recunoştea inexistenţa unei libertăţi în încheierea tocmelilor agricole, deci, implicit posibilitatea constrângerii prin lege. De altminteri, deţinătorul de moşie nu era încă proprietar, ci tot posesor al unui domeniu feudal, căci pe acest domeniu lucrau ţărani clăcaşi. Liderului conservator îi plăcea însă să creadă că boierul devenise *„proprietar",* iar ţăranul *„chiriaş",* aşa precum se preconizase prin aşezământul agrar din 1851. Numai că nu se desfiinţase claca, pentru a predomina arenda în bani, deci nu se desfiinţase boierescul, clasa boierimii caracteristică a vechiului regim.

Conservatorii acţionau febril în toate organismele puterii de stat, numai şi numai în scopul apărării privilegiilor de clasă, atâtea cât le mai rămăseseră după Convenţia de la Paris. Unul din aceste organisme era Comisia Centrală de la Focşani, care avea menirea să dezbată şi să propună legi comune ambelor Principate Unite. în Comisie au fost aleşi 8 moldoveni şi 8 munteni, în număr egal, atât liberali cât şi conservatori, atâta doar că ultimii aveau preponderenţă prin alegerea conservatorului Radu Rosetti, ca preşedinte. Membrii conservatori ai Comisiei se numărau printre cei mai proeminenţi apărători ai privilegiilor, precum Apostol Arsaki, Constantin Brăiloiu, Ioan Em. Florescu, din Muntenia, Grigore Sturdza, Petru Rosetti-Bălănescu, Radu Rosetti, din Moldova[350].

Intenţiile legislative ale conservatorilor nu-şi aveau originea în vreo concepţie modernă, dornică de progres şi democratizare accentuată a vieţii publice. Astfel că, ei propuneau ca bază pentru noua Constituţie a Principatelor Unite un Regulament Organic revizuit. în şedinţa din 2 iunie 1859,

350 ***Protocoalele Comisiei Centrale a Principatelor Unite (P.C.C.P.U.).*** **Protocolul nr. 1.**

Şedinţa din 10 mai, p. 1.

conservatorii Gr. Sturdza, Ap. Arsaki şi Petru Rosetti au propus revizuirea unor capitole din Regulamentul Organic şi redactarea mai multor proiecte de legi. Gr. Sturdza, I.Em. Florescu, C. Brăiloiu completează propunerea, în sensul de a se cere Comitetului însărcinat cu revizuirea capitolului despre administraţie, să alcătuiască un proiect referitor la unele nelămuriri cu privire la aplicarea legii electorale, precum şi alcătuirea unui proiect de lege referitor la organizarea armatei'.

Reprezentanţii susţinătorilor vechiului regim propuneau, astfel, ca bază pentru noua Constituţie fostul *„codice al muncii de clacă",* adică legea fundamentală a trecutului care consfinţea privilegiile pentru clasa conducătoare. Şi, aceasta tocmai când se pusese capăt regimului regulamentar. Aristocraţii nu vroiau, firește, decât adoptarea constituţiei lor, căci aceasta era natura Regulamentului Organic. La propunerea conservatorilor din Comisia Centrală, liberalii Chr. Teii, Şt. Golescu şi Gr. Arghiropol prezintă o contrapropunere, anume să nu se ia ca bază Regulamentul Organic, ci să se alcătuiască o nouă Constituţie. Liberalii Şt. Golescu, Chr. Teii, E. Predescu, Gr. Arghiropol, L. Steege, V. Mălinescu şi M. Kogălniceanu propun, apoi, rectificarea legii electorale şi unificarea instrucţiunilor pentru aplicarea ei. întrucât legea electorală perpetua privilegiul politic al latifundiarilor conservatori, Gr. Sturdza se declară categoric contra revizuirii sale, în scopul de a acorda acces mai multor cetăţeni, considerând propunerea liberalilor ca *„intempestivă şi amenințătoare pentru libertăţile publice"*[351]. Şi, explică de ce, anume că Adunările au fost alese pe 7 ani, existând aşadar, suficient timp pentru a medita asupra reformei, altminteri periculoasă, întrucât ar acorda guvernelor posibilitatea dizolvării lor şi organizarea de noi alegeri, tocmai în vederea aplicării ei. Aşadar, guvernele ar putea avea Adunări dependente de ele[352].

Grigore Sturdza, fostul candidat la tronul Moldovei, în ianuarie 1859, se opunea, aşadar, numai la câteva luni de la dubla alegere a lui Alexandru loan Cuza, unei reforme electorale, dovedind conservatorismul ultra al concepţiilor sale, pe care vroia atunci, ca să le prezinte ca fiind moderne, constituţionale, în care

351 ***Ibidem.***
352 ***Ibidem.***

scop şi înfiinţase un organ de presă, intitulat ***„Constitutionariul”.*** El se temea de perspectiva alegerii unor noi Camere, prin adoptarea reformei electorale, care să înlocuiască pe cele existente, aflate la discreţia majorităţii conservatoare. Din care motiv, cere să nu se ia în consideraţie propunerea de reformă. Apostol Arsaki se alătură, afirmând că propunerea făcută de liberali contravine Convenţiei de la Paris, Constantin Brăiloiu, de asemenea, susţine că prevederile bazate pe cens din Convenţie nu pot fi nesocotite sau modificate. Liberalii M. Kogălniceanu şi Vasile Mălinescu contestă dezvoltările pe această temă ale preopinenţilor lor conservatori, Constantin Brăiloiu afirma, chiar, că extinderea drepturilor electorale, printr-o reformă, ar duce la vot universal, or, se ştie – argumenta el – că *„adevărata reprezentare naţională nu sta în număr, ci în calităţile alegătorilor şi aleşilor”'.*

Cu toate precizările făcute de Chr. Teii, M. Kogălniceanu şi V. Mălinescu, conservatorii rămân fermi în hotărârea lor. C. Brăiloiu afirma că nu poate vedea în propunere decât o reformă, care nu este necesară, aplicarea defectuoasă a legii electorale în vigoare datorându-se pasiunilor politice. Tot ce putea să le convină era numai o unificare a instrucţiunilor de aplicare a legii existente pentru ambele Principate. I.Em. Florescu respingea şi el propunerea de reformă, întrucât a sări prea iute şi într-un chip intempestiv *„înseamnă a compromite şi primejdui libertăţile constituţionale”,* înţelegând prin acestea pe cele deja obţinute de latifundiari. Supusă la vot, propunerea liberalilor a fost respinsă cu 8 contra 8, prevalând votul contra al preşedintelui, Radu Rosetti[353].

Propunerea conservatorilor de a se avea în vedere Regulamentul Organic, ca bază, pentru noua Constituţie, se sprijinea pe art. 32 din Convenţia de la Paris, care prevedea revizuirea Regulamentului Organic, dar nu în scopul adoptării unei noi Constituţii, ci numai partea sa administrativă, căci partea din Regulament referitoare la o constituţie fusese desfiinţată prin Convenţia de la Paris: *„Când deci mai mulţi din membrii dreptei din Comisiunea Centrală, precum principele Grigore Sturdza, C. Brăiloiu, voiau să facă din Regulamentul Organic temelia nouei constituţii, ei nu făceau decât a se încleşta de formaţiunile trecutului, aşa de greu părăsit pentru cei ce se folosise din ele, şi când ne aducem aminte despre cele ce se spusese, că domnul răspinsese regulamentul ce i se înfăţoşase de mitropolit în ziua jurământului,* – scria A.D. Xenopol – *ne putem închipui ce efect a trebuit*
să facă în ţară asemene propunere şi în ce lumină a trebuit să pună ea pe membrii comisiei centrale”'. Numai că, în acest organism, conservatorii aveau

353 ***Ibidem,*** **p. 29-30.**

preponderenţă şi puteau respinge contrapropunerile liberale. Precum observa A.D. Xenopol, nu era posibil să se susţină că *„partidul conservator”,* cum numea el gruparea conservatoare, nu năzuia la menţinerea trecutului cu toate privilegiile sale, căci aceasta nu mai concorda cu prevederile Convenţiei de la Paris, „se *silea a întârzia pe cât se putea mai mult momentul când trebuia să pună el însuşi toporul la picioarele arborelui secular, din roadele căruia trăise atâta timp, şi, pe de altă parte, mai dorei ca reformele să fie cât mai dulci cu putinţă. Nu era decât prea firesc lucru* – remarca A.D. Xenopol – *ca să caute a apăra, cum şi pe cât putea, poziţia în care se afla, mai ales când conducerea trebilor îi era dată pe mană”.*

încurajaţi de preponderenţa ce o puteau avea la votarea oricărui proiect sau propunere în Comisia Centrală, conservatorii devin intransigenţi. La atacurile violente ale liberalilor faţă de propunerea de a se avea ca bază pentru noua constituţie Regulamentul Organic revăzut, Grigore Sturdza susţine că acestea sunt lipsite de temei, întrucât Regulamentul nu este o literă moartă, că însăşi Convenţia de la Paris prevedea acest lucru. Deci, noul statut internaţional recunoştea Regulamentul Organic ca fiind încă în vigoare. Or, susţinea, în mod exagerat şi fără temei Gr. Sturdza – liberalii neagă tocmai existenţa legilor fundamentale ale ţării, ca şi cum Regulamentul Organic mai putea fi aşa ceva după semnarea Convenţiei de la Paris. Mai preopina Gr. Sturdza asupra afirmaţiilor liberalilor, precum că unii doreau menţinerea titlurilor de nobleţe. Oricum, – conchide el – toate popoarele au în vedere legile lor vechi pentru a alcătui altele noi: *„A nega legiuirile unei ţări ar fi o monstruozitate neîngăduită nici la un popor care se respectă”.* Dacă *„ar declara desfiinţată legiuirea fundamentală a ţării, înainte de a pune în loc o altă legiuire mai bună”,* Comisia Centrală s-ar discredita în ochii tuturor, deoarece ar acţiona contra prevederilor Convenţiei şi a bunului sens. Gr. Sturdza respinge afirmaţia că *„Regulamentul a fost mijlocul absurdurilor*[3]*.*

Conservatorii din Comisia Centrală se ridică în sprijinul afirmaţiilor lui Grigore Sturdza. Astfel, Constantin Brăiloiu argumentează îndelung asupra necesităţii adoptării Regulamentului Organic revizuit, susţinând, fără echivoc : *„Să lepădăm dar departe de noi ideea că Regulamentul este literă moartă. Nu, domnilor, nu*

1 A.D. Xenopol, *Istoria românilor,* voi. XIII, p. 47.
2 *Ibidem,* p. 45.
3 *P.C.C.P.U.,* Protocol XIV. Şedinţa din 8 iunie 1859, p. 48-49.

este literă moartă, ci literă vie, pe care suntem chemaţi a o transforma spre a da impulsie nouă naţiunei noastre. Aceasta este ţinta propunere! de revizuire care dezbatem, şi sunt la mirare cum i se poate presupune cu bună credinţă intenţiunea de a păstra abuzurile"'. Abuzurile – precizează el – ar veni din partea liberalilor, care caută intenţii rele acolo unde nu există[354]. Susţinută, încă, de conservatori, prin luări de cuvânt, în pofida contraargumentării liberalilor, îndeosebi M. Kogălni- ceanu, L. Steege, V. Mălinescu, propunerea de adoptare a Regulamentului Organic revizuit ca bază pentru noua Constituţie a fost adoptată cu 8 voturi, contra 8, votul preşedintelui, Radu Rosetti, fiind pentru[355].

Conservatorii fac rezerve la propunerea lui V. Mălinescu, susţinută de alţi opt membri ai Comisiei, de a se introduce alfabetul latin în toate lucrările acesteia. Constantin Brăiloiu afirmă că nu se opune, dar să se tipărească şi un exemplar al lucrărilor Comisiei cu caractere chirilice, menţionând că guvernul n-a introdus încă alfabetul latin în publicaţiile sale oficiale. Gr. Sturdza nu se opune nici el, remarcând, totuşi, că publicitatea protocoalelor va fi imperfectă. Radu Rosetti constată că, mai tot timpul, conservatorii au fost denunţaţi opiniei publice drept *„staţionari",* apărători ai privilegiilor, veniţi în Comisia Centrală numai pentru a-şi apăra moşiile contra celorlalţi. în scopul cunoaşterii de către un public cât mai larg, el este de părere ca protocoalele să fie publicate în alfabetul chirilic, folosit de toate ziarele, căci altminteri, pentru cei mai mulţi, ar fi ca într-o limbă străină, în pofida unor intervenţii ale liberalilor, conservatorii rămân fermi pe poziţia lor. Constantin Brăiloiu preciza : *„Comisia Centrală nu e chemată a îndeplini misiunea unei Academii. Uterele latine se pot răspândi adoptându-se în instrucţiunea publică".* Ion Em. Florescu este de părere că alfabetul latin să fie introdus „progresiv". Propunerea lui V. Mălinescu a fost însă adoptată cu 8 contra 6; C. Brăiloiu, Petre Rosetti, Ion şi Gr. Sturdza, I. Em. Florescu, R. Rosetti[356].

în august 1859, aveau loc dezbaterile proiectului de Constituţie, care, la art. 13, prevedea expropierea numai pentru utilitate publică: drumuri, şosele, canale etc. M. Kogălniceanu a propus însă un amendament prin care exproprierea în interesul public să se facă cu prealabilă şi dreaptă despăgubire. Constantin Brăiloiu declară că nu dorea să vadă înscris nici în Convenţie, nici în Constituţie

354 ***Ibidem,*** **p. 53.**
355 ***Ibidem,*** **p. 56.**
356 ***Ibidem,*** **p. 67-68.**

cuvântul *„expropriere”,* motivând că *„amestecul puterii publice în drepturile private este una din cele mai mari şi mai grave violaţiuni în contra libertăţii omului”*'. Paradoxal, liderul conservator considera că principiul exproprierii ar fi aplicat numai de statele autocrate. Dacă este însă necesar de adoptat, pentru că este înscris în Convenţie, Constantin Brăiloiu precizează că atunci trebuie lămurit ce înseamnă exproprierea, pentru că de câţiva ani se răspândesc aşa-zisele idei sociale, prin care se atacă dreptul de proprietate. Or, acest drept – opinează el – este inseparabil libertăţii personale. Exproprierea constituie una din aceste idei care preconizează împroprietărirea ţăranilor, adică *„voesc a smulge din mâna omului averea muncită cu sudoarea lui şi a părinţilor săi ca să o dea acelora carii nu au nici un drit la dânsa, cu un cuvânt, pentru interes public, dând aşa ideei de exproprieaţiune un înţeles ce n-are năcăiri”*[357]. Prin urmare, cere determinarea înţelesului termenului de expropriere, tocmai datorită existenţei şi circulaţiei unor idei sociale. De altfel, toţi conservatorii cereau precizarea noţiunii de expropriere, pe care, altminteri, o considerau o măsură socialistă sau comunistă. încât, nici măcar pentru interes de utilitate publică, nu admitea noţiunea de expropriere, fără determinarea ei precisă, deşi M. Kogălniceanu propusese un amendament, prin care să se acorde expropriaţilor o prealabilă şi dreaptă despăgubire.

în timpul dezbaterilor proiectului de Constituţie, M. Kogălniceanu a mai propus un amendament la art. 147, prin care se preconiza modificarea legii electorale, îndată după stabilirea impozitului general, cu scopul extinderii drepturilor electorale şi cu menţinerea unui cens determinat. Se preciza că legea în vigoare era dintre cele mai defectuoase, recunoscută ca atare chiar de Puterile garante. Conservatorul Gr. Sturdza obiecta că nu înţelegea raţiunea includerii unei reforme a legii electorale în Constituţie, când acest atribut revine Adunării legislative. 0 reformă nu se poate anunţa, deci, în Constituţie, înainte de a se fi făcut, fiind necesară o lege specială. Constantin Brăiloiu se pronunţa şi el categoric contra amendamentului lui M. Kogălniceanu, considerându-l *„un principiu de nestatornicie”.* Apoi, rezultatele sistemului electoral în vigoare nu pot fi cunoscute anticipat[358]. Pentru el, stipulaţiile electorale ale Convenţiei de la Paris erau cât se poate de liberale, încât nu vede de ce ar trebui modificate[359].

Opoziţia categorică contra reformei electorale din partea latifundiarilor

357 ***Ibidem,*** **p. 12.**
358 ***Idem,*** **LXV. Şedinţa din 2 octombrie 1859, p. 1.**
359 ***Ibidem,*** **p. 5.**

conservatori privilegiaţi prin Convenţia de la Paris, care stipula condiţii deosebite de avere, a avut răsunet în epocă, izolând şi mai mult elita aristocratică de restul naţiunii. Această opoziţie este totală, adică contra oricăror reforme, de natură să le modifice poziţia economică, socială sau politică. Principiile conservatoare ies şi mai mult în evidenţă în timpul dezbaterii legii rurale în Comisia Centrală de la Focşani. Astfel, fără a nega consecinţele favorabile ale prefacerilor democratice care au urmat Tratatului de pace de la Paris din 1856, Alexandru D. Moruzi, unul din liderii conservatorismului român din Moldova, economist de seamă, căuta să tempereze zelul radicalilor liberali în problema îmbunătăţirii stării locuitorilor, adică a ţăranilor, preconizată în art. 46 al Convenţiei de la Paris. El considera suficientă egalitatea în faţa legilor: *„nu mai e stăpân, ci toţi liberi deopotrivă înaintea drepturilor şi a îndatoririlor"*. Numai că Unirea Principatelor s-a făcut înaintea unirii cetăţenilor. După părerea sa, existau două grupuri politice divergente în privinţa îmbunătăţirii soartei ţăranilor: *„unul apasă pe locuitor peste măsură, altul, drepturile proprietăţii tot cu acea aprindere"*[360]. Este nevoie de un compromis, prin atenuarea extremelor. De aceea, soarta viitoare a ţăranului nu trebuie să preocupe prea mult pe legiuitori, în condiţiile libertăţii şi egalităţii. Rămân de proclamat *„drepturile proprietăţii, libertatea industriei şi a muncii"*[361]. Al.D. Moruzi consideră că nu este nevoie de legi protecţioniste, întrucât oricine poate avea cât de mult în condiţiile nou create, dacă dovedeşte hărnicie şi inteligenţă. Prin urmare, este necesar de întărit principiile libertăţii şi egalităţii, propice unei dezvoltări viitoare.

Oameni de înaltă cultură, foarte buni specialişti în domeniul ştiinţelor politice, economice, juridice, liderii conservatori îşi foloseau cunoştinţele în marile foruri de dezbatere ale ţării în sens negativ, împotriva interesului general, al rezolvării unor probleme de stringentă necesitate, precum reformele electorală şi agrară, fără de care nu era posibil progresul politic, social şi economic. Pentru că reputatul economist Al.D. Moruzi înfrunta cu bună ştiinţă realităţile vremii sale, adică marea discrepanţă dintre clasele sociale legate de agricultură, datorită menţinerii clăcii şi lipsei de pământ de muncă în condiţii avantajoase. Prin menţinerea relaţiilor agrare vetuste în agricultură, care îngrădeau libertatea învoie-
lilor, devenea iluzorie orice pledoarie despre existenţa unei libertăţi şi unei egalităţi în faţa legii a tuturor locuitorilor Principatelor Unite. Proclamarea

360 ***Ibidem,*** **p. 234.**
361 ***Ibidem,*** **p. 235.**

principiilor nu însemna deloc şi aplicarea lor. Retorica savantă nu putea escamota deplorabila stare de lucruri existentă, la trecerea unui deceniu de la împlinirea jumătăţii de secol. Pentru că, în Comisia Centrală de la Focşani, ALO. Moruzi ajunge îndată la opoziţia categorică contra dreptului ţăranilor la pământul pe care-l deţineau în folosinţă. El declara că nu este de acord cu susţinerea de către V. Mălinescu a acestui drept, deoarece se confundă dreptul cu dreptatea. Dreptul de proprietate al stăpânului de pământ n-a fost niciodată contestat, încât ţărănimea nu poate fi împroprietărită *„prin silnica încălcare a dritului proprietăţii”,* întrucât nu există un drept pentru ţăran de a primi pământ de la proprietar, el fiind creat în mod artificial, o proprietate iluzorie : *„Se caută a introduce pe nesimţite, prin chipuri extra-legale pe ţăran între proprietari”'.* învăţatul economist susţine că nu este echitabil şi etic să se pretindă ca numai *„câţiva proprietari să asigure mijloace de existenţă la cinci milioane de suflete”,* comiţându-se mare nedreptate. Din care motiv, să se lase libertatea învoielilor agricole şi atunci ţăranul, având braţe şi vite de muncă, nu va muri de foame, folosindu-le : *„Asociaţiunea proprietarului cu ţăranul stă în firea lucrurilor; ea există şi se va face numaidecât fără cea mai mică presiune sau înrâurire în contra lor înşişi, prin singura atragere ce rezultă din nevoile reciproce”*[362]. Fiecare îşi cunoaşte mai bine valoarea şi posibilităţile de care dispune, încât învoielile libere constituie singura selecţie echitabilă, şi nu pro- tecţionismul impus cu sila[363].

Preopinentul liberalilor din Comisia Centrală omitea, însă, cu desăvârşire din argumentaţia sa că, precum ţăranul nu era proprietar pe lotul dat în folosinţă, tot aşa stăpânul domeniului nu era proprietar, în sensul modern al relaţiilor de proprietate, adică să dispună aşa cum doreşte de posesiunile sale agrare. Pământul locuit de ţărani clăcaşi, vândut odată cu aceştia, avea un preţ cu atât mai ridicat cu cât ei se aflau în număr mai mare. Libertatea învoielilor agricole nu va fi o realitate nici măcar după legea rurală din 1864 şi nici mai târziu. Problemele în dezbatere nu evoluau diferit în Adunările legislative. Astfel, Barbu Catargiu, preşedintele Adunării din Ţara Românească, lua, ca şi în trecut, apărarea latifundiarilor. La dezbaterea asupra impozitului de proprietate, el constata că
există unii deputaţi *„ce par a nu voi altceva decât să persecute şi să apese necontenit proprietatea, fără a se ocupa de oportunitatea vremii şi de tristele efecte ce întotdeauna dă această pornire”'.* El consideră că proprietarii nu se

362 ***Ibidem,* p. 239.**
363 ***Ibidem, p. 240-241.***

eschivează de la nici o contribuţie, însă mai întâi vor să li se asigure proprietatea : *„spuneţi întâi soarta proprietăţii şi apoi vă spunem ceea ce putem plăti”* zic proprietarii. Prin urmare, marii proprietari ar fi de acord să plătească impozit, dar condiţionat de menţinerea integrităţii proprietăţilor lor: *„Recunosc* – spunea Barbu Catargiu – *că proprietatea este cea dintâi ce trebuie să vie în ajutorul statului, dar ea zice că este ostenită de ameninţările necontenite de cari e bântuită, că aceste ameninţări au sleit creditul, din care ea sufere şi, împreună cu dânsa, toată societatea. Atunci temelia societăţii este pusă când veţi aduce lucrurile în aşa stare încât creditul să nu se mai depărteze de proprietate, ci din contra să vină de sineşi în ajutorul ei”*[364].

Omul politic conservator, care studiase la cele mai înalte instituţii de învăţământ ale Franţei, dovedea o uimitoare îngustime de vederi când trata, în mod părtinitor şi evident egoist, o problemă de cea mai mare importanţă pentru consolidarea noului stat, condiţionând impozitul pe marea proprietate de asigurarea menţinerii integrităţii ei. De pe poziţii ultraconservatoare, retrograde, în calitatea sa de preşedinte al Adunării, găsea că în Principatele Unite există o zdruncinare a principiului proprietăţii cauzată de oameni rău-cunoscători ai situaţiei, români şi chiar străini. De aceea, consideră că în privinţa impozitului asupra proprietăţii nu se poate lua decât o măsură provizorie. Apoi, trebuie stabilit cuantumul contribuţiei, pentru că *„nu e drept ca, dacă deficitul va fi de 100 de milioane, să omorâm pe proprietari, ca să acopere ei acest deficit'*[365].

Problema stabilirii impozitului pe venit era una din cele mai importante în lucrările Adunării legislative. Barbu Catargiu se pronunţa însă pentru o sumă fixă şi nu una progresivă, în raport cu venitul realizat, această din urmă soluţie părându-i-se o *„idee monstruoasă”.* Ion C. Brătianu contraargumenta, afirmând cât de firească era plata impozitului progresiv, adică proporţional cu venitul realizat. Liderul conservator considera aceasta doar un sentiment nobil şi nu un raţionament, deoarece bogatul nu este deloc un trântor, care consumă şi nu produce nimic. Averile sunt productive – susţine Barbu Catargiu –, aduc venituri,

care se revarsă binefăcător asupra întregii societăţi: *„Marile capitaluri sunt în societate ceea ce râurile, gârlele, lacurile sunt în natură. Ele se împrăştie ca aburii apelor în rouă şi ploaie şi merg de fructifică până la cele mai de pe urmă părţi ale societăţii, aşa precum rouă şi ploaia fructifică toată faţa pământului*

364 ***Ibidem,* p. 198-199.**
365 ***Ibidem,* p. 200-201. Şedinţa Adunării din 6 septembrie 1860.**

ce ele vin de adapă şi răcoresc"'. Orice alt raţionament constituie o eroare; deci – potrivit părerii lui Barbu Catargiu – trebuie să se înceteze hulirea celor bogaţi şi tânguirea claselor de jos ale societăţii, altminteri întreţinându-se ura, lenea, invidia, nerăbdarea. Fiecare să ajungă, aşadar, acolo unde merită, dar, să fie bine ştiut, că nu toti pot să fie conducători, să dea ordine şi nimeni să nu se supună. 0 piramidă socială este cât se poate de necesară şi ea nu trebuie răsturnată cu vârful în jos[366].

0 concepţie elitistă, ultraconservatoare îşi afla în Barbu Catargiu un propagator autorizat, dublat de un orator strălucit, cum arareori se întâmplase până atunci, în dezbaterile parlamentare. El îşi punea tot talentul său în slujba minorităţii aristocrate din societatea românească, cu tendinţa vădită de a-i păstra cât mai multe din privilegiile pe care le deţinea. Ajunge chiar să invoce noile principii democratice în scopul urmărit: integritatea proprietăţii şi a privilegiului politic. Astfel, în proiectul de răspuns la Mesajul Tronului, prezentat în şedinţa Adunării din 14 ianuarie 1861, se menţiona, între altele, intenţia de *„a îmbunătăţi starea ţăranilor printr-o justă regulare a raporturilor lor cu proprietarii"[367].* Barbu Catargiu a luat cuvântul pentru a preciza că nu se prejudiciază nici o problemă socială dacă se recunoaşte libertatea individuală şi respectul proprietăţii. Fără aceste principii, – declara el – o societate nu poate trăi[368].

Atunci când principiile democratice serveau interesele latifundiarilor conservatori, acestea erau invocate cu prioritate în apărarea lor. Precum îşi pusese toată elocinţa şi dorinţa de a convinge în apărarea integrităţii şi aşa-numitelor drepturi ale marii proprietăţi, tot aşa procedează Barbu Catargiu ori de câte ori venea în dezbatere necesitatea adoptării unei noi legi electorale. în şedinţa Adunării din 23 mai 1861, el adresa o interpelare guvernului prezidat de radical- liberalul Ştefan Golescu. între altele, afirma că guvernele trebuie să acorde sprijin şi respect legilor, ci nu să dea prilejuri de frământări sociale, provocări, calomnii.

şi exemplifică cu unele aşa-zise *„infamii îngrozitoare"* ce s-ar fi comis în timpul alegerilor. întreabă, deci, ce face guvernul cu legea electorală ? Nu cumva are de gând să legifereze toate ilegalităţile săvârşite până atunci ? Căci, în acest fel, s-ar viola drepturile ţării, sub masca democraţiei, căzându-se în *„despotismul ochlo- craţiei",* adică atotputernicia mulţimii, care este mai rău

366 ***Ibidem,*** **p. 207-208.**
367 ***Ibidem,*** **p. 228.**
368 ***Ibidem.***

decât toate despotismele, deoarece *„mai bine zece ani de tiranie, decât o noapte de anarhie”.* Anarhia – conchide Barbu Catargiu – nu este bună, pentru că nu intră în *„ordinea lucrurilor stabilite”*', ca şi cum tirania ar reprezenta o astfel de ordine.

Menţinerea în ceea ce numea Barbu Catargiu *„legalitate”* constituie tema de predilecţie a oricărui conservator, pentru că legile cele noi abia erau în pregătire, Comisia Centrală de la Focşani având tocmai această sarcină. Convenţia de la Paris constituia un cadru general, o afirmare de principii democratice, aplicarea lor urmând abia a se face. Or, conservatorii căutau să întârzie sau să stăvilească, dacă era posibil, avântul spre democratizare, care presupunea înfiinţarea de noi instituţii şi adoptarea de legi noi. Barbu Catargiu şi declară, de altfel, în Cameră, că atât el, cât şi ceilalţi conservatori nu susţin şi nu vor susţine desfiinţarea Convenţiei de la Paris. Ei nu acuză pe nimeni, ci doar constată o stare de lucruri rea în ţară, tocmai pentru că nu se menţine legalitatea. Liberalii, însă, scormonesc în trecut cu intenţia de a acuza, dar o fac zadarnic, întrucât conservatorii pot dovedi că multe erau mai bune altădată decât în prezent: *„Dacă nu altceva* – afirma Barbu Catargiu –, *cel puţin era siguranţa publică, dormeau oamenii în mijlocul drumului cu mii de galbeni şi dacă se întâmpla vreo călcare, era caz excepţional, lucru neauzit”*[369]. Or, în 1860 mişunau tâlharii peste tot, încât liberalii n-au de ce să se arate altfel decât sunt, pentru că sunt foarte bine cu- noscuţi. Să nu perverteaască conştiinţele prin discuţii abile, dar lipsite de temei: *„Nu zicem că trecutul era bun* – mai afirma Barbu Catargiu –, *dar ceea ce era bun atunci, vedem că azi lipseşte, adică creditul şi siguranţa. Vedeţi dar că aceasta nu e decât o constatare, iar nu o desfidere*'[21].

Cu dezinvoltură şi nici o tresărire de conştiinţă, se căuta poleirea trecutului regim politic care, într-adevăr, garanta *„creditul şi siguranţa”* pentru elita aristocratică, singura privilegiată în societate, deci, pusă în mod excepţional în afara dreptului comun. Perspectiva intrării în cadrul acestui drept şi ieşirii din cea de
castă privilegiată trezea resentimente, greu de stăpânit, acuzaţii grave despre încălcarea *„legalităţii”,* înţelegând prin aceasta ameninţarea permanentă a privilegiilor de tot felul. întăriţi în convingerile lor aristocratice, conservatorii alcătuiesc chiar un proiect de protest contra modificării legii electorale, nemulţumiţi de dezbaterile şi interpelările din şedinţa Adunării din 23 mai 1861. Astfel, ei îşi propuneau să protesteze contra oricărui *„proiect atingător*

369 ***Ibidem,*** **p. 250.**

de prefaceri în legea electorală, care s-ar elabora de guvern pentru conferinţele care au a se deschide, fără împărtăşirea Corpurilor legiuitoare ale ţării", pe motiv că *„ar fi o călcare a drepturilor noastre strămoşeşti şi a Convenţiei ce ni le-a restatornicit"*'.

într-un alt document, în limba franceză, intitulat ***Seance du 23 Mai. Le Prince Demetrie Ghika,*** se motiva în mod similar, anume că românii datorează recunoştinţă Puterilor garante *„care au cheltuit miliarde şi au vărsat sângele lor pentru apărarea naţionalităţii noastre".* încât, propunerea din proiectul de protest al conservatorilor *„n-are alt scop decât a protesta contra oricărui* ***profet*** *de lege ce se va înfăţişa conferinţelor, fără ce acel projet să fie elaborat de Corpurile legiuitoare, conform stipulaţiilor din Convenţia de la Paris 7/19 august"*[370].

Intenţia conservatorilor era de a bloca orice demers al guvernului, pe plan diplomatic, în scopul lărgirii drepturilor electorale, prin modificarea legii existente, cărora se opuseseră cu îndârjire, în diversele foruri, reprezentanţii dreptei. Scriind lui Apostol Arsaki, Constantin Brăiloiu îl informa că trebuia să se deplaseze curând de la Bucureşti la Focşani, pentru a participa la lucrările Comisiei Centrale, unde aveau loc *„lupte sterile",* şi unde *„roşii* (liberalii – n.a.) *sunt puţin cam fâstâciţi; dar aceasta nu-i împiedică de a fi recurs la astfel de tactică neloială care le-a reuşit întotdeauna de când au venit să arunce în ţară sământa dezordinii",* anume de a găsi tot felul de pretexte pentru a cere modificarea legii electorale[371].

Concomitent, în Adunare, Barbu Catargiu expunea cunoscutele principii conservatoare cu privire la soluţionarea relaţiilor agrare. El recunoştea că aceasta este o problemă de mare importanţă, vitală pentru viitorul României, amânându-se, în repetate rânduri. Problema constituie, într-adevăr, *„piatra unghiulară a edificiului nostru social",* însă *„a ajuns o armă de scandal şi de discordie",* căci ea se pune din punctul de vedere al *„principiilor năprasnice ale comunismului",* precum afirmă
unii membri conservatori ai Comisiei Centrale, care văd în proiectul de lege electorală un apel la *„cei ce inspiră jaful şi a fi legiuitorii noştri"*'. Dacă din ruina financiară statul poate scăpa, din cea socială – afirma Barbu Catargiu – nu mai poate. 0 sabie a lui Damocles atârnă deasupra proprietăţii (latifundiilor – n.a.) şi *„ceea ce e încă mai înfricoşător este o mână nevăzută, infernală, o*

370 ***Ibidem, act.]%.***
371 ***Ibidem,* Bucureşti, 27 mai 1861. S 13/CCCXXXI. Original, în limba franceză.**

zguduire asupra capetelor noastre"[372]*.* Liderul conservatorilor munteni se pronunţa pentru tăierea acelui fir care ameninţa, degajându-se astfel cei copleşiţi de spectrul răzvrătirilor şi neliniştirilor, al anarhiei ce ţinteşte la răsturnarea marii proprietăţi. în atare situaţie, Barbu Catargiu considera că Adunările legislative trebuiau ţinute deschise până la votarea unei legi rurale : *„chestiunea proprietăţii, până când nu va primi o soluţiune va fi o cauză de discredit, de mizerie, într-un cuvânt de moarte a societăţii româneşti"*[373]*.* Drept urmare, face o propunere de rezolvare a problemei rurale înainte de închiderea sesiunii Adunării, pe motiv că proprietarii nu mai pot suporta presiunea soluţionării acestei probleme asupra lor.

Barbu Catargiu, prin vehemenţa şi tenacitatea cu care apăra interesele latifundiarilor conservatori, coalizase în jurul lui pe cei mai intransigenţi susţinători ai principiilor ultraconservatoare, puternic legaţi prin interesele lor comune de grup sau de grupare. Capacităţile lor creatoare şi de luptă serveau în întregime salvării acestor interese de *„castă"* care nu înţelegea să renunţe la nimic, să nu facă nici un compromis în problema agrară. Dispunând de privilegiul politic, ultraconserva- torii îşi apără cu tenacitate şi pe celelalte. Din necesitatea de a se afla strâns uniţi, ei se coalizează în jurul unui şef. Acesta va fi Barbu Catargiu, chiar îndată după Unirea Principatelor. El avea sprijinul unui comitet coordonator, care se întrunea la locuinţa sa din Bucureşti, de fiecare dată câte trei membri desemnaţi din Al. Plagino, D. Ghica, I.Em. Florescu, Ion Bălăceanu, Gh. Lenş. în comun, decideau asupra problemelor organizatorice, de program politic, de orientare a grupurilor conservatoare din Adunare şi Comisia Centrală[374].

în acel timp, Barbu Catargiu nu avea intenţia constituirii unui partid, în sensul modern, ci să cimenteze legăturile dintre membrii unei *„caste"* politice, în scopul perpetuării monopolului de conducere a statului. Din care moti^, conser-

vatorii întreţineau o stare de spirit încordată cu preopinenţii lor radical-liberali. Orientarea aceasta politică intransigentă, de esenţă ultraconservatoare, îi situează pe şeful grupării şi pe acoliţii săi de partea forţelor reacţiunii politice româneşti, care devine ţinta unor numeroase articole de presă şi discursuri politice. Barbu Catargiu încearcă dezamăgiri, se retrage chiar la moşia sa, de

372 ***Ibidem,* p. 263.**

373 ***Ibidem,* p. 264.**

374 **Vezi Apostol Stan, *Grupări şi curente politice în fiomănia între Unire şi Independenţă,* Bucureşti, 1959, p. 79-81.**

unde este implorat să revină în viaţa politică de către partizanii săi. Stigmatizat public şi indicat ca adversar al progresului, curentul reprezentat de Barbu Catargiu sfârşeşte prin a avea disidenţi. Primul a fost George Ştirbei, apoi prinţul Dimitrie Ghica, ambii cu vederi conservator-moderate. împărtăşind încă mai de multă vreme concepţii moderate, Dimitrie Ghica nu agrea aroganţa politică a lui Barbu Catargiu şi tendinţele sale absolutiste, dictatoriale. înfiinţase chiar un organ de presă, intitulat ***Conservatorul progresist"'.***

în pofida oricăror deosebiri de atitudine şi concepţii, gruparea conservatoare munteană se concentra totuşi în jurul unui interes comun, care prevala asupra tuturor: apărarea integrităţii marii proprietăţi. încât, apropierea evenimentului unirii definitive îi găsea strâns uniţi. în Moldova, unde conservatorii nu aveau de înfruntat o grupare radical-liberală, conservatorii erau şi mai puternici decât în Muntenia. în frunte cu Gr. Sturdza, fostul candidat la domnie, ei aveau sentimente de ostilitate faţă de Alexandru loan Cuza. Ulterior, încearcă să ia conducerea grupării AI.C. Moruzi-Zvorişteanu, care împărtăşea concepţii similare cu cele ale lui Barbu Catargiu. Cu toţii, conservatorii moldoveni se opuneau grupării liberale, în frunte cu M. Kogălniceanu, ale cărui proiecte de reforme erau etichetate drept ficţiuni şi utopii de către AI.C. Moruzi: *„Deşi doreau să se prezinte ca spirite pragmatice, hotărâte şi capabile să reformeze societatea românească, întocmai ca cei din Muntenia, conservatorii din Moldova n-au fost preocupaţi, în primii trei ani de domnie a lui Cuza, decât de apărarea privilegiilor şi împiedicarea unor reforme autentice .*

Unirea definitivă, adică pe plan politico-administrativ, a avut loc în prezenţa unor înfruntări de opinii, căci o parte din conservatorii munteni se opunea propunerii de proclamare în ambele Corpuri legiuitoare întrunite, iar cei moldoveni, în frunte cu AI.C. Moruzi, se pronunţau mai degrabă pentru o federalizare a Principatelor. Pentru el. Bucureştii constituiau un *„oentru haotic",* unde se înfruntau interese şi idei politice contradictorii. Evident, exista o teamă explicabilă faţă de

1 ***Ibidem,*** **p. 82-87.**
2 ***Ibidem,*** **p. 89.**

activitatea extrem de intensă a radicalilor liberali munteni. Opoziţia înverşunată contra reformelor agrară şi electorală strânge şi mai mult

rândurile conservatorilor de toate nuanţele, în jurul liderului de necontestat, Barbu Catargiu, care este numit primul-ministru al guvernului comun al celor două Principate Unite, în urma proclamării unirii administrative, la 24 ianuarie 1862[375].

Fără un program şi fără organizaţii locale, fără un comitet executiv, gruparea conservatoare, în pofida coeziunii realizate în jurul lui Barbu Catargiu, nu poate deveni un partid, aşa cum era denumit, uneori. Intransigenţa ultraconser- vatorilor, dar mai ales a şefului grupării, totodată şi primul-ministru al guvernului, în apărarea principiului integrităţii marii proprietăţi şi a privilegiului electoral, îi aduce în acută divergenţă de opinii cu liberalii din Adunarea legiuitoare. în şedinţa din 29 mai 1862, AI.D. Moruzi constata atacuri violente contra proiectului de lege rurală al Comisiei Centrale, mai bine zis contra majorităţii conservatoare, care l-a adoptat. Cel mai aspru critic a fost Mihail Kogălniceanu, ale cărui teorii sunt considerate inacceptabile, mai ales cea cu privire la aşa-zisa *„proprietate relativă”.* Aceasta constituie un abuz de putere, în scopul spolierii proprietarilor. Or, un act de tiranie – precizează AI.D. Moruzi – nu înseamnă nicidecum un drept. Fără îndoială că Mihail Kogălniceanu s-a rătăcit în îndelunga sa pledoarie contra Comisiei Centrale, căutând *„ordinea în dezordine, bogăţia în gaspilagiul (risipirea) capitalurilor adunate prin munca secolelor; puterea în nemişcare şi trândăvie; întemeierea naţionalităţii române pe constituţiunile Rusiei şi Austriei”.* N-ar fi cazul să uite că fericirea generală consta în *„concordia tuturor intereselor legitime într-o înţeleaptă libertate'*[376]*.*

Exproprierea latifundiarilor şi împroprietărirea ţăranilor erau, aşadar, privite ca măsuri cu caracter autocratic, absolutist, la fel ca în imperiile vecine. Conservatorii apelau, în mod paradoxal, la principiile democratice, ale libertăţii şi respectului proprietăţii individuale. Referitor la proiectul de lege rurală prezentat de M. Kogălniceanu în şedinţa Adunării din 25 mai 1862, care prevedea împroprietărirea ţăranilor şi abolirea clăcii, Barbu Catargiu, primul-ministru, se urcă la tribuna Adunării şi constată cu satisfacţie că antevorbitorii săi, între care : Gr. Cuza, Dim. Ghica, AI.D. Moruzi, Ap. Arsaki, Constantin Brăiloiu, i-au dat *„lovituri grele”,* sfâşiindu-l în bucăţi. De aceea, fiind un om generos, nu va mai proceda ca atare.

El nu poate zice altceva decât: *„Totul pentru ţară, nimic pentru noi I”.* Cu

375 ***Ibidem,*** **p. 89-93.**

376 **Victor Slăvescu, *AIJ). Moruzi,* p. 245-248. Cuvântare în şedinţa din 29 mai 1862 a Adunării legiuitoare.**

privire la cuvântarea lui M. Kogălniceanu, Barbu Catargiu, deşi prelinsese că va fi *„generos”,* totuşi, afirma : *„Acel discurs a fost o chimeră, o chimeră ciudată, paradoxală, o chimeră cu capul de porumbiţă, făgăduind multă blândeţe, cu trunchiul de aspidă, plin de venin, şi cu coadă de şopârlă mâglisitoare căci, după ce ne-a făgăduit împăcăciunea, abnegaţia de pasiune şi de interese meschine, apropierea şi înfrăţirea, a stigmatizat proprietatea cu cele mai înveninate cuvinte, cu cele mai degradatoare calomnii, cu un cuvânt a sanctificat principiile lui Proudhon, care zice că proprietatea e o hoţie; în fine, d-sa a încheiat cerând, cu multă umilinţă, a se da ţăranului, ca un fel de milostenie, pământul ce cultivă astăzi”*[376].

Incisiv, arogant, erijat în apărător al intereselor tuturor, ironic şi distribuitor de epitete la adresa adversarilor politici, Barbu Catargiu uita cu bună ştiinţă că M. Kogălniceanu era el însuşi un mare proprietar, dar liberal şi nu conservator, urmărind nici mai mult, nici mai puţin decât atenuarea marilor discrepanţe sociale, prin desfiinţarea clăcii şi împroprietărirea ţăranilor pe pământul pe care-l aveau deja în folosinţă. Cu prefăcută grijă faţă de soarta ţăranului, pe care declară că şi el o doreşte tot mai bună, Barbu Catargiu afirma că populaţia majoritară nu trebuie să trăiască din *„milostenie”.* Căci, pentru a fi liber, ţăranul trebuie să fie virtuos, şi aceasta nu se face decât prin moralizare. Or, răpirea avutului altuia nu poate duce la scopul urmărit. Ţăranii nu sunt nişte milogi sau cerşetori sau, pur şi simplu, briganzi. Virtutea se capătă altfel, adică prin respectul avutului altuia, pentru ca, apoi, să i se respecte şi lui drepturile. Prin urmare, nimic nu trebuie să atenteze contra proprietăţii *„care e elementul şi izvorul tuturor bogăţiilor”*[377]*.* Primul-ministru al ţării şi şeful grupării conservatoare considera că problema agrară nu se poate rezolva prin discursuri precum cel al lui M. Kogălniceanu, căci ea se întemeiază pe principii solide, sănătoase ale dreptului şi economiei politice. Astfel că proprietarii trebuie să-şi susţină dreptul lor, pentru că în acest fel susţin naţiunea. Jertfe pot fi făcute, dar nu luând de la unul şi dând la celălalt; proprietăţile nu pot fi împărţite ţăranilor, pentru că lor le trebuie libertate individuală şi vor cumpăra, apoi, pământ cât le va trebui. Atunci, vor pune mai mare preţ pe avere, decât dacă o vor dobândi pe gratis. Aşadar, să-şi creeze singuri averile, pentru a nu mai râvni la cele ale altora. Numai învoielile agricole să fie libere, la libera concurenţă[378].

în mod curios, un cunoscător al dreptului şi economiei politice făcea abstracţie de situaţia economică generală a ţării, destul de grea, de lipsa de

377 ***Ibidem,* p. 342.**
378 ***Ibidem,* p. 345-346.**

tehnică agricolă şi de îmbunătăţiri funciare, care impuneau o agricultură extensivă, pe suprafeţe relativ mari de pământ, spre a îndestula cu hrană o familie ţărănească, în condiţiile existente, şi încă multă vreme de atunci înainte, unica soluţie pentru ameliorarea soartei ţăranilor era împroprietărirea pe loturile pe care le aveau în folosinţă şi abolirea clădi. Omul învăţat, care era Barbu Catargiu, copleşit de patima politică în servirea interesului de a apăra integritatea marii proprietăţi, apărea la tribuna Adunării în postura de înverşunat adversar al progresului social, economic şi politic, opunându-se perseverent şi tenace oricăror proiecte de autentice reforme. Cu dezinvoltură, el se pronunţă categoric contra a ceea ce pretinde că s-ar dori, anume egalizarea averilor. Din care motiv, susţine ca ţăranilor să li se insufle hărnicia, întrucât sunt oarecum delăsători. Or, hărnicia nu se insuflă prin acordarea gratuită a unui petic de pământ. A face proprietar cu de-a sila pe cineva pentru a zdrobi principiul respectării proprietăţii înseamnă a izbi în cheia de boltă a unei societăţi. încât, naţiunea română nu trebuie supusă unor *„instigări^ .*

în mod cert, primul-ministru al ţării era în divergenţă de opinii asupra rezolvării problemei agrare cu domnitorul Alexandru loan Cuza şi cu M. Kogălniceanu, fiind adversarul soluţiei lor, încă şi mai înverşunat contra proiectului liberalilor radicali. Venirea sa la putere provocase consternare în rândurile adversarilor politici. Atunci de ce-l chemase totuşi Alexandru loan Cuza să formeze un guvern îndată după Unirea administrativă ? Frederic Dame considera că, pentru a-i pune pe conservatori în imposibilitate de a guverna, până la recunoaşterea Unirii definitive de către Marile Puteri[379].

Divergenţele între liberali şi conservatori, în dezbaterile din Adunare privind legea rurală, erau deosebit de accentuate, punctele de vedere fiind diametral opuse. Conservatorii se pronunţau pentru o muncă liberă, înţelegând prin aceasta desfiinţarea clăcii, dar nu şi împroprietărirea, ţăranii urmând să-şi cumpere treptat pământul de care aveau nevoie. Susţinătorilor acestor principii li se obiecta că proprietatea nu avea un caracter absolut, ci condiţionat. Prin urmare, se cuvine exproprierea latifundiarilor şi împroprietărirea ţăranilor. Dezbaterile la proiectul de
lege rurală au fost dintre cele mai aprinse, stârnind reacţii şi agitaţii contra conservatorilor aflaţi la guvern. Cu prilejul aniversării revoluţiei de la 1848, liberalii preconizaseră o manifestaţie publică pe Câmpia Libertăţii. Deputatul

379 **Fredâric Dame, *Histoire de la Roumanie contemporaine (1822-1900),* Paris, 1900, p. 116-118.**

conservator C. Filipescu a adresat o interpelare guvernului cu privire la organizarea întrunirii. Barbu Catargiu răspunde, în numele guvernului, stigmatizând în termeni foarte duri intenţiile adversarilor politici, dând asigurări că va prefera să moară decât să admită încălcarea păcii şi liniştii ţării. La ieşirea din Adunare, în ziua de 8/20 iunie 1862, vajnicul orator, care admonestase cu vădită iritare pe liberali, interzicându-le întrunirea, este asasinat sub clopotniţa Mitropoliei[380].

Conducerea guvernului a fost preluată de Apostol Arsaki, care dobândeşte * puteri discreţionare din partea Adunării, cu majoritate conservatoare. în ziua de 11/23 iunie 1862, se vota proiectul de lege rurală propus de guvern, care îngăduia împroprietărirea fiecărei familii cu maximum 1,5 ha, ceea ce era cu totul neîndestulător. 0 astfel de *„rezolvare"* a problemei agrare contravenea flagrant vederilor înaintate ale domnitorului, sprijinit de M. Kogălniceanu, al cărui proiect fusese atât de înverşunat atacat de deputăţii conservatori. Prin mesajul de închidere a lucrărilor Adunării, prezentat în şedinţa din 25 iunie 1862, domnitorul dădea de înţeles că nu va sancţiona legea rurală. Guvernul conservator este nevoit să se retragă de la putere, după unele încercări de reconstituire sub preşedinţia lui, Lascăr Catargiu sau Dimitrie Ghica. Este numit un guvern de centru, sub conducerea liberalului moderat Nicolae Creţulescu, alcătuit, firește, din liberali moderaţi[381], f

Om politic liberal moderat, domnitorul numise un guvern al"că« *de mijloc",* tocmai pentru a contracara extremele liberale şi pe cele conservatoare, care intraseră într-un acut conflict în Adunare cu privire la dezbaterea legii rurale. Se caută, şi se găsesc, unele elemente moderate, atât liberale, cât şi conservatoare, precum: Ion Ghica, Chr. Teii, M.C. Epureanu, Vasile Boerescu, provenit din gruparea radicală, G. Costaforu, C. Bosianu. Mai mult decât combaterea conservatorilor, gruparea centristă, agreată de domnitor, urmărea atenuarea exceselor radicalilor[382].

După asasinarea liderului lor, conservatorii nu mai au vigoarea şi coeziunea anterioară. Nici unul dintre fruntaşii conservatori nu întrunea calităţile defunctului pentru a menţine strâns unită gruparea conservatoare. 0 grupare a conservatorilor
se va reface sub şefia moldoveanului Lascăr Catargiu, care va avea un rol de seamă în viaţa politică a ţării, mai ales după 1866. Conservatorii se raliază

380 **A.D. Xenopol,** ***op. cit.,*** **voi. XIII, p. 141-144.**
381 ***Ibidem, p. MS.***
382 **Apostol Stan,** ***op. cit.,*** **p. 62-64.**

totuşi unui scop comun, anume înlăturarea de la domnie a lui Alexandru loan Cuza, întâlnindu-se, doar în acest obiectiv urmărit, cu liberalii radicali, şi ei foarte iritaţi şi nemulţumiţi că fuseseră definitiv înlăturaţi de la putere de către şeful statului, în 1863, se şi constituie l*n „monstruoasa coaliţie'',* denumită astfel, tocmai pentru că întrunea, în acelaşi scop, extremele liberale şi conservatoare. Această coaliţie se înfăptuieşte după redeschiderea lucrărilor Adunării, care ajunge în conflict cu domnitorul.

împotriva proiectului moderat de răspuns la Mesajul Tronului, prezentat în şedinţa din 22 ianuarie/5 februarie 1863, se coalizează atât radicalii, cât şi conservatorii, care-l resping, votând, în majoritate, un amendament expus de Anastasie Panu. între sprijinitorii acestuia se aflau : I.C. Brătianu, C.A. Rosetti, An. Panu şi Ştefan Golescu, alături de conservatorii: G. Ştirbei, Gr. Sturdza, Ap. Arsaki şi Dim. Ghica. întrucât dorea să-şi pună în aplicare proiectele sale de reforme, Alexandru loan Cuza chibzuieşte la soluţia loviturii de stat. Găseşte şi omul potrivit pentru a lua conducerea guvernului care s-o înfăptuiască, în persoana liberalului moderat M. Kogălniceanu. Prin lovitura de stat de la 2 mai 1864, se asigura înfăptuirea legii rurale şi a celei electorale[383].

La 2 mai 1864, s-a lovit în oligarhia agrară în favoarea puterii centrale, fără însă a fi distrusă. S-a procedat la o democratizare a vieţii publice, prin ***Statutul dezvoltător al Convenţiei de la Paris,*** prevăzându-se două colegii electorale : alegători direcţi şi indirecţi. Astfel, au avut acces în viaţa politică a ţării toate celelalte categorii sociale, susceptibile însă de a urma orientarea politică a şefului statului către domnia autoritară. Lovitura de stat a avut menirea de a strânge şi mai mult rândurile *„monstruoasei coaliţii",* care nu are decât un scop : detronarea lui Cuza Vodă şi aducerea pe tronul României a unui principe străin. în lipsa domnitorului din ţară, plecat la băile din Ems, izbucneşte o mişcare la Bucureşti, în ziua de 3/15 august 1865, reprimată sângeros de guvern. Puternic marcată, opoziţia se regrupează într-o societate secretă din care făceau parte fruntaşi radicali şi conservatori în scopul detronării domnului. 0 campanie de presă este deschisă în străinătate pentru a denunţa faptele de cruzime comise în ziua de 3/15 august 1865, care au un deosebit răsunet. Folosindu-se de unele scăderi

383 **Dan Berindei, *op. at.,* p. 103-113.**

personale ale domnitorului Unirii, adversarii săi politici reuşesc să-l detroneze în ziua de 11 februarie 1866, silindu-l să semneze un act de abdicare[384].

O opoziţie îndârjită contra reformelor, din partea grupărilor conservatoare, se manifestă în timpul întregii domnii a lui Alexandru loan Cuza. Prin Convenţia de la Paris fuseseră desfiinţate doar privilegiul social şi cel fiscal, cel politic rămânând în continuare, fiind chiar întărit prin stipulaţiile restrictive în privinţa participării la viaţa politică a marii majorităţi a cetăţenilor. Deţinerea pământului reprezintă singura forţă de dominaţie politică a latifundiarilor conservatori, care vor să-şi menţină monopolul conducerii statului. întreaga viaţă politică este absorbită de rezolvarea problemei agrare.

Prin dispariţia de pe scena politică a ţării a lui Barbu Catargiu, conservatorismul vetusat şi intransigent, adversar al reformelor de structură, închistat în dogmele trecutului, foarte ataşat vechiului regim politic, rămâne fără vigoarea de odinioară, ceea ce îngăduie domnitorului Alexandru loan Cuza să înfrângă rezistenţa şi să înfăptuiască reformele agrară şi politică impuse de necesitatea accelerării progresului în toate domeniile vieţii sociale.

Apariţia junimismului literar, apoi a celui politic, curente de esenţă consen/atoare, dar sub influenţa culturii occidentale, la fel ca liberalismul, numai că aveau surse diferite, mlădiază principiile conservatoare, îngăduind posibilitatea unor guvernări, care să ţină seama de necesităţile de modernizare ale societăţii româneşti, adică de spiritul vremii.

CAPITOLUL VIII

384 **A.D. Xenopol, *op. cit.,* voi. XIV, p. 78-83.**

COALIZAREA GRUPĂRILOR ŞI CONSTITUIREA PARTIDULUI CONSERVATOR DIN ROMÂNIA

în urma abdicării lui Alexandru Ioan Cuza, s-a constituit o Locotenenţă domnească din : Lascăr Catargiu, conservator, Nicolae Golescu, liberal-radical, şi colonelul Nicolae Haralambie, din partea armatei. A fost numit un guvern provizoriu sub conducerea liberalului moderat muntean Ion Ghica. Pericole externe şi interne ameninţau unirea de dată recentă a celor două Principate. 0 mişcare separatistă se înfiripă la laşi, în frunte cu elemente ultraconservatoare, aflate sub influenţa reacţiunii politice din afară, care militaseră febril contra Unirii înainte şi după 1859. însuşi mitropolitul, Calinic Miclescu, s-a situat în fruntea grupului de separatişti, care se îndreaptă spre palatul administrativ, unde sosiseră de la Bucureşti loco- tenenţii domneşti Lascăr Catargiu şi Nicolae Golescu. S-a recurs la mijloace extreme pentru împrăştierea grupului de separatişti, adică la folosirea armatei[385].

La începutul lunii aprilie 1866, se organizase un plebiscit pentru alegerea prinţului Carol de Hohenzollern-Sigmaringen ca domn al României. Prinţul a fost proclamat de către Adunarea aleasă la 9/21 aprilie 1866, sub numele de Carol I. Primul său guvern a fost constituit sub preşedinţia lui Lascăr Catargiu, atât din liberali, cât şi din conservatori. Primul-ministru se născuse la laşi, în ziua de 1 noiembrie 1823, într-o veche şi mare familie de boieri moldoveni. Pârcălab al judeţului Neamţ, în 1845, apoi, în 1853, la laşi, în 1854 la Covurlui, Lascăr Catargiu ajunge şef de poliţie în timpul domniei lui Gr.AI. Ghica, retrăgându-se, odată cu acesta, în 1856. A protestat energic contra falsificării alegerilor de către Nicolae Vogoride[386]. La 27 aprilie 1859 a fost numit ministru secretar de stat la Departamentul din Lăuntru în guvernul moldovean prezidat de Manolache Costache Epu- reanu, care a urmat demisiei guvernului de sub conducerea munteanului Ion Ghica[387].

385 **Vezi Anastasie Iordache.** ***Găieştii. Locul şi rolul lorîn istoria României,*** **Bucureşti, 1979, p. 378-379.**

386 ***Lascăr Catargiu,*** **Bucureşti, 1907, p. 5-6.**

387 **Biblioteca Academiei Române (B.A.R.), Secţia Manuscrise,** ***Ariiiva Lascăr***

Alegerea făcută de domnitorul Carol I, în persoana lui Lascăr Catargiu, ca prim-ministru, îndată după venirea sa în ţară, era considerată dintre cele mai bune : *„întreg felul de a fi al acestui bărbat de stat, nicidecum înaintat în vârstă, respira linişte şi prudenţă, deoarece a trăit mai mult în cuibul său propriu, decât în centrele apusului european'^.* Un produs intern, cu alte cuvinte, adânc ataşat principiilor conservatoare, foarte deosebit în convingeri de Ion C. Brătianu, deşi ambii erau inspiraţi de aceleaşi sentimente patriotice. însă, *„pe când liberalul Brătianu, conform ideilor parlamentarismului modern francez, aşteaptă toată mântuirea de la hotărârea poporului însuşi asupra soartei sale şi voeşte să con- ceadă influenţa asupra guvernului ţârei unor straturi cât se poate de largi ale poporului, Catargiu, mai liniştit şi mai practic, pune temeiul de căpetenie pe înfiinţarea unei administraţii sistematice organizate'*.*

Un act de maximă importanţă pentru instituirea regimului politic democra- tic-parlamentar l-a constituit promulgarea Constituţiei, la 1/13 iulie 1866, după o prealabilă dezbatere şi adoptare, în unanimitate, de către Adunarea Constituantă. Spirit prin excelenţă conservator, Titu Maiorescu considera Constituţia din 1866

ca fiind pătrunsă de un liberalism prematur, cu care însă principele Carol nu a avut prea mult de luptat pentru a se adapta. Deşi ofiţer prusian, *„trăind în atmosfera Curţii din Berlin, unde democraţia liberală era foarte rău văzută”,* Carol I avea relaţii apropiate cu moştenitorul tronului, care nutrea principii şi aspiraţii constituţionale, venind în contact cu societatea burgheză a Berlinului, adversara conservatorismului aristocratic. Se vorbea chiar de o avansare întârziată a lui Carol de Hohenzollern la gradul de căpitan, din cauza principiilor sale liberale deja manifestate[388].

împărtăşind principii conservatoare, Titu Maiorescu exagera, în mod evident, asupra convingerilor liberale ale domnitorului Carol I, care puteau părea şi astfel unui adept al doctrinei conservatoare. Pentru că, din scrisoarea publicată în ***„Augsburger Allgemeine Zeitung”*** din 15/27 ianuarie 1871, nu rezulta nicidecum adeziunea sa la principiile liberale, ci dimpotrivă. Analizând

Catargiu,

Mapa I, act. 1. Act emis de ministrul Afacerilor Străine ad-interim, la 27 aprilie 1859.

388 **Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare,* Cu privire asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I, voi. I, (1866-1876), Bucureşti, 1897, p. 12.**

situaţia din ţară, în ultimii cinci ani, domnitorul considera că vina nu era nici a lui, nici a poporului, ci a celor ce şi-au însuşit dreptul de a conduce ţara, în care s-au născut, dar s-au format spiritual în Apus. Era vorba de liberalii radicali, care, reveniţi în patria lor – zice-se – au uitat de condiţiile specifice de dezvoltare, căutând să aplice idei de import ce nu se potrivesc cu această dezvoltare, deoarece erau utopice. Şi, astfel, România *„a trecut deodată şi fără mijlocire de la un regim despotic la cea mai liberală constituţiune, precum nu are nici un popor din Europa"*[389]. Prin urmare, conchidea domnitorul Carol I, românii nu sunt încă apţi din punct de vedere politic pentru a avea o formă de stat cvasi-republicană[390].

Se va fi aflat, firește, domnitorul Carol I sub impresia neplăcută a unor manifestaţii antidinastice şi republicane din anii 1870-1871, pentru a-şi încredinţa scrisului gândurile şi frământările, dar, realmente, se dovedea un spirit conservator, împărtăşind alte principii decât cele liberale. Acesta este motivul esenţial care-l determinase să se orienteze spre Lascăr Catargiu, atât la venirea sa în ţară, în 1866, cât şi după intenţia de abdicare, din 1871, când liderul conservator se opune, fiind numit prim-ministru pentru o relativ lungă guvernare conservatoare, ce a urmat celor 10 guverne şi 30 de remanieri ministeriale într-un răstimp de numai 5 ani[391].

Reacţia conservatorilor la aplicarea prevederilor Constituţiei liberale adoptată în 1866 nu va întârzia, deşi fusese votată în unanimitate de către Adunarea Constituantă. Sistemul electoral păstra totuşi privilegiul politic pentru elita socială conservatoare, prin stabilirea numărului colegiilor electorale, bazate pe cens, la 4 şi prin înfiinţarea Senatului, care se afla la discreţia latifundiarilor, funcţionând concomitent cu Adunarea deputaţilor sau Camera, unde aveau multe locuri şi influenţă deosebită.

Conservatorii dispuneau de forţele politice ale unei mari părţi a latifundiarilor, precum şi de oameni politici de înaltă formaţie culturală, aşa cum erau mulţi dintre junimişti. Fără a fi reuşit să se închege într-o mare grupare sau coaliţie, conservatorii se raliau diverselor grupuri constituite în jurul unei personalităţi politice : *„Aruncaţi în opoziţie la scurt timp după crearea noului regim, conservatorii îşi consumau eforturile pentru răsturnarea guvernelor liberale, preocupându-se, când era cazul, de contactul cu corpul electoral, fără a se gândi la unirea lor într-o formaţie puternică, cu o singură*

389 ***Ibidem,* p. 28.**
390 ***Ibidem,* p. 29.**
391 ***Istoria parlamentului,* p. 172.**

direcţie de acţiune, cu un ziar care să le difuzeze ideile şi să pledeze pentru câştigarea de aderenţi"'.

În Moldova, personalitatea în jurul căreia se uniseră câţiva conservatori era Gr.M. Sturdza. El edita ziarul ***„Constituţiunea"*** la 24 septembrie 1866, cu o apariţie efemeră. între aderenţii la acest grup se numărau vechi conservatori ca : Iordache Beldiman, Constantin D. Sturdza, Alex. C. Mavrocordat, alături de junimişti, precum V. Pogor şi alţii[2]. în acelaşi timp şi urmărind aceleaşi scopuri, fusese editat, la 18/30 august 1866, ziarul ***„Ordinea",*** care înlocuia ziarul ***„Dezbaterile".*** El era condus de un comitet alcătuit din: Lascăr Catargiu, Gh. Costaforu, Dim. Ghica, Aristide Pascal, Al. Ştirbei, Manolachi Costachi Epureanu şi Constantin Brăiloiu, sub deviza : *„Astăzi era revoluţiunilor fiind închisă, n-avem decât a lucra cu toţii în unire pentru stabilirea* ***Ordine!*** *create după Constituţiune şi aceasta va fi scopul ziarului nostru'^.*

Grupul constituit în jurul acestui organ de presă, în care activau şi moderaţi, tindea la înfiinţarea unui *„partid al ordinai",* fiind orientat, în acest sens, de către Dim. Ghica şi Vasile Boerescu. Ei urmăreau, în mod vădit, o apropiere de masele populare, întrucât diversele grupări conservatoare se aflau rupte de popor. Cu deplin temei, reflecta Fr. Dame : *„partidul conservator n-a ştiut niciodată să*

1 Apostol Stan, *op. cit.,* p. 209.
2 *Ibidem.*
3 B.A.R., Msse, *Arh. L. Catargiu,* I, imprimate 1. Listă de subscriere la ziarul *„Ordinea".*

se pună în contact cu poporul. El nu ţinea întruniri publice şi n-avea ziare, în timp ce roşii (liberalii radicali – n.a.) *mişcau masele după 1857"'.* Liberalii făceau propagandă eficientă contra clasei privilegiaţilor, considerată ca descinzând din fa- narioţi, exagerând, fireşte, întrucât în jurul lui Lascăr Catargiu s-au raliat oamenilor politici din fosta clasă conducătoare şi oameni noi, cu studii strălucite în Occident, precum: Gh. Costaforu, V. Boerescu, T. Maiorescu, apoi foşti conducători ai revoluţiei de la 1848, precum Chr. Teii[392].

în general, conservatorismul românesc evoluează mai moderat şi, deci, conciliator, după 1866, mai ales prin dezvoltarea junimismului, curent de esenţă occidentală, la fel ca liberalismul, dar emanând din alte surse de inspiraţie doctrinară. Precum scria E. Lovinescu, junimiştii *„au fost exponentul*

392 ***Ibidem,*** **p. 232.**

2
3
2

culturii apusene, întocmai ca şi paşoptiştii, dar, pe când aceştia reprezentau ideile revoluţiei franceze, ***junimiştii*** *reprezentau istorismul german şi evoluţionismul englez"[393].* Liberalii munteni îi considerau totuşi reacţionari, adică opuşi civilizaţiei occidentale. Occi- dentalismul junimiştilor s-a manifestat îndeosebi în domeniul culturii, prin combaterea unor exagerări în limbă, literatură, istorie. De aceea, transilvănenii, mai ales, erau înclinaţi să-i considere cosmopoliţi, lipsiţi de sentimentul naţional, înstrăinaţi de neam, ceea ce, firește, constituiau exagerări. în acelaşi timp, liberalii, care au fost şi ei influenţaţi, dar de ideile revoluţiei franceze, au adoptat constituţii, legi etc., fără să fi fost etichetaţi drept cosmopoliţi[394].

Criticismul junimist avea ca punct de pornire realitatea obiectivă, fiind consecvent şi nu un act individual, ci colectiv, al unor generaţii de intelectuali faţă de regimul constituţional-liberal instaurat la 1866. Conservatorismul social existase şi anterior, având la bază interesul de clasă şi vizând menţinerea privilegiilor. Având ca mobil tot interesul de clasă, conservatorismul părăseşte ideile imobilismului social, îndreptându-se spre tradiţionalism şi evoluţionism[395]. Privilegiul de clasă este apărat prin lupta pentru privilegiul electoral (politic), în scopul apărării proprietăţii. Fiind alcătuită din oameni de cultură, mişcarea junimistă se arăta dezinteresată de luptele politice pentru putere, considerându-se o mişcare pur ideologică. Ea constituia o reacţie contra generaţiei de revoluţionari de la
1848, a evoluţionismului anglo-german contra raţionalismului de esenţă franceză. De la 1866 înainte, această mişcare de reacţiune *„avea să se opună [...] cadenţei tot mai revoluţionare pe care o lua procesul de consolidare a statului".* Emiţând temeinice judecăţi de valoare, în această privinţă, E. Lovinescu conchidea : *„Oricât de mare ar fi fost rolul lui Maiorescu în formularea ideologiei culturale şi al lui P.P. Carp în domeniul politicei, unde-l impusese cultura, inteligenţa şi autoritatea de conducător al generaţiei, – criticismul junimist constitue o stare generală de reacţiune faţă de anticipările revoluţionare, într-un spirit unitar. Originalitatea acţiunilor sociale stă, aşadar, în energia cu care au fost formulate, generalizate şi impuse"'.*

Evoluţia conservatorismului românesc are loc de la rezistenţa contra prefacerilor radicale la capitulare şi, deci, acceptarea lor, în vederea unei noi rezistenţe şi altei capitulări, încât aspectul său general este al unui lanţ de

393 **E. Lovinescu, *Titu Maiorescu,* voi. I, Bucureşti, 1940, p. 306.**
394 ***Ibidem,* p. 307.**
395 ***Ibidem,* p. 274-275.**

rezistenţe şi capitulări succesive. Cel mai reprezentativ om politic conservator pentru atitudinea de rezistenţă, apoi de acceptare, în scopul rezistenţei faţă de alte cerinţe ale spiritului vremii, a fost desigur, Petre P. Carp : *„Cu un fond de idei conservatoare, înţelegând şi revoluţia socială îndeplinită, el a voit, totuşi, să colaboreze cu ea pentru a o modera"*[396]. Valoarea lui politică rezidă tocmai în recunoaşterea desfăşurării evenimentelor din răstimpul 1848-1866 : *„Toţi oamenii serioşi,* declara el într-un discurs din 1881, *trebuie să consimtă la faptul împlinit, trebuind să admită revoluţia socială, democratizarea societăţii noastre, ca un ce irevocabil, şi că lupta nu mai poate avea loc decât în privirea mijloacelor ce trebuie să întrebuinţăm ca să micşorăm pe cât se poate relele rezultate, ce pornesc din modul defectuos cum această democratizare a fost făptuită. A fost o nenorocire la noi că democratizarea s-a făcut de sus în jos, iar nu de jos în sus' .*

S-ar părea că omul politic conservator ar fi împărtăşit principiul cel mai democratic, preamărind iniţiativa maselor. în realitate, se critica democratizarea înfăptuită sub directa influenţă a liberalilor. Unul din actele sale este Constituţia din 1866, pe care P.P. Carp a acceptat-o însă în întregime, militând chiar cu ardoare pentru respectarea ei. Junimiştii nu s-au situat contra pactului fundamental, ci dimpotrivă, de teama de a nu fi obligaţi la noi concesii, ei au apărat-o, colaborând, chiar, cu Ion C. Brătianu, P.P. Carp afirma, în timpul guvernării liberale,

că *„epoca luptelor constituţionale s-a terminat; că libertăţile dobândite sunt îndestulătoare nu pentru 10-20 ani, ci pentru generaţiuni întregi"'.* El considera că revenea generaţiei sale sarcina de a organiza statul creat de generaţia de la 1848 : *„Numai contra acelora,* spunea el, *care comit eroarea de a crede că libertăţile prin ele însile pot da rezultate practice, numai contra acelora ne declarăm, fiindcă acea eroare a produs o şcoală politică modernă, care se aruncă din transformare politică în tranformare politică şi la care orice neajuns pune lupta pe tărâmul constituţional, niciodată pe tărâmul ideilor de organizare de muncă naţională"*[2].

Conservatorul junimist P.P. Carp se considera superior liberalilor tocmai în procesul de organizare şi administrare a statului. în fapt, el se pronunţa contra *„uşurinţei cu care un om poate să parvină astăzi în statul român".* 0 dată mai mult, se dovedea împotrivirea conservatorismului la procesul de

396 ***Ibidem,* p. 276.**

2 E. Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne,* voi. II, p. 284.

3 *Ibidem,* vezi: P.P. Carp, *Discursuri,* voi. 1,1868-1888, Bucureşti, 1907, p. 260.

permeabilitate a claselor sociale şi de interpenetrare a lor. Concepţia elitismului politic, ceea ce altă dată fusese cel social, domina întreaga sa concepţie aristocratică, cu privire la accesul la funcţii în stat. El excludea burghezia din rândul claselor sociale, care nu erau, în concepţia sa, decât trei: ţăranii, meseriaşii şi clasa conducătoare. 0 concepţie rurală despre stat căuta a-şi face loc în folosul doctrinei conservatoare. Ea consta în protejarea ţăranului şi a proprietăţii sale, fără a se opri nici măcar o clipă, ba dimpotrivă, la o împroprietărire largă pe baza exproprierii latifundiilor, menţinându-se constant la prevederile legii rurale din 1864 : *„Cu toată revoluţia socială, pe care o simţise şi o recunoscuse ca înfăptuită, Carp voia, deci, să fixeze societatea română tot pe piloţii vechiului regim, neîncrezător în «libertăţi» şi în «forme constituţionale», deşi le primise, acţiunea lui se punea numai pe terenul practic al unei bune gospodării economice şi administrative şi al unei ordini de stat strâns legate de principiul dinastic'[a].*

Cu toate că acceptau democratizarea rezultată din revoluţia socială, junimiştii regretau lipsa unui progres evolutiv, care să fi determinat democratizarea de jos în sus. Aşa se face că P.P. Carp admite Constituţia din 1866, făcându-se unul din apărătorii ei cei mai fervenţi: *„Frica de alte libertăţi şi concesiuni* – scria E. Lovinescu – *i-a prefăcut pe junimişti în apărătorii ei zeloşi şi chiar colaboratori intermitenţi ai lui Brătianu'[A].*

1 E. Lovinescu, *Istoria civilizaţiei,* voi. II, p. 285.
2 P.P. Carp, *Discursuri,* I, p. 328-329.
3 E. Lovinescu, *Istoria civilizaţiei,* II, p. 285-286.
4 *Idem, Titu Maiorescu,* I, p. 300.

. Contribuţia cea mai însemnată a junimismului la revigorarea conservatorismului românesc consta în rezistenţa psihologică contra spiritului revoluţionar al vremii. Conservatorii au rezistat organizat şi treptat contra desfiinţării privilegiilor fiscal şi social, până în 1857, apoi contra abolirii privilegiilor politic şi funciar care au dispărut abia după primul război mondial, în spatele tuturor neexistând altceva decât interesul de clasă. Cea mai puternică dintre toate a fost însă rezistenţa sufletească, dintre toate, ideile şi concepţiile schimbându-se cel mai greu. Junimismul a fost una dintre aceste rezistenţe spirituale, la baza căruia au stat concepţiile sociale ale lui P.P. Carp'. Criticismul junimist a apărut, nu întâmplător, în Moldova, şi sub influenţa directă a culturii germane, ca o reacţie faţă de liberalismul muntean : *„însemnătatea **Junimii** –* preciza E. Lovinescu – *nu stă în noutatea formulei, ci*

în solidaritatea intelectuală a unui grup de individualităţi şi în omogenitatea atitudinii faţă de problemele culturale şi sociale ale statului nostru, în prestigiul talentului, prin care, ieşind în lumea teoriilor abstracte, junimismul a lucrat ca un reactiv contra liberalismului. Consideraţiuni critice identice s-au mai făcut; în ordinea socială, însă, valoarea principiilor nu se determină prin acţiunea lor asupra spiritului public şi a mersului societăţii"[397]. Aşadar, problema originalităţii formelor culturale cade pe plan secund, pe prim plan fiind acţiunea în general a spiritualităţii româneşti. Junimismul a fost singura forţă organizată a reacţiunii contra liberalismului şi, dacă n-a reuşit să împiedice procesul de liberalizare politică şi culturală, a exercitat totuşi o puternică influenţă spirituală după 1866.

Dacă în domeniul cultural junimismul a avut un rol pozitiv, în cel social a fost depăşit însă de realitatea obiectivă. Astfel că Titu Maiorescu considera Constituţia de la 1848 o *„operă de fantezie, fără valoare practică"* o *„naivă aşternere pe hârtie a unui amalgam de idei nebuloase cum mişunau pe atunci în broşurile frazeologilor din alte ţări'*[398]. Şi în domeniul vieţii sociale, Titu Maiorescu se întemeia pe principii de logică formală, dar, dacă avea, în mod teoretic, dreptate, practic, intra în domeniul unor regretabile şi fundamentale erori. Ideile revoluţionare au cuprins efectiv popoarele dornice de libertate, trezind resentimente şi ură faţă de regimurile politice reacţionare. Constituţia de la 1848 avea un caracter republican şi nu putea fi altfel. Ea constituia un veritabil punct de plecare în dezvoltarea ulterioară a societăţii româneşti: *„ea reprezintă gestul simbolic, prin care axa*
vieţii noastre politice şi culturale s-a schimbat din răsărit în apus; de ea se leagă viitoarea formaţie revoluţionară a civilizaţiei româneşti – singura cu putinţă"'. Orice societate intrată brusc în contact cu civilizaţii mai dezvoltate reacţionează pe cale revoluţionară şi nu evolutivă, precum în ţările apusene, unde fenomenul s-a petrecut în timp îndelungat, adică prin parcurgerea a mai multor etape .

Şi despre Constituţia din 1866, Titu Maiorescu vorbea cu vădită ironie afirmând că *„avem chiar o constituţie"* după modelul celei belgiene, cea mai înaintată din Europa. Ea fusese însă rezultatul unui compromis între liberali şi conservatori într-un parlament cu majoritate conservatoare, care avea ca preşedinte pe Manolache Costache Epureanu, un conservator. Precum sublinia A.D. Xenopol: *„Conservatorii din Constituantă erau, în felul lor, tot liberali, deşi*

397 ***Ibidem,*** **p. 292.**
398 **Titu Maiorescu,** ***Discursuri,*** **voi. I, p. 45.**

nu aşa de înaintaţi în idei ca partidul roşilor, după cum s-a văzut aceasta din dezbatenle urmate în chestia Senatului şi în acele ale legii electorale. Conservatorii din 1866 sunt acei ce votaseră în Divanurile ad-hoc abolirea privilegiilor şi care nu înţelegeau să mai considere poporul prin perspectiva principiilor aristocratice ale privilegiului, ci prin aceea a democraţiei şi egalităţii[3]. Din care motiv, regimul politic după 1866 este unul consti- tuţional-liberal, căci liberalismul este trăsătura dominantă a vieţii politice.

Evoluţionismul social preconizat de junimişti presupunea o continuitate în cele deja existente. Pe această cale, societatea românească ar fi rămas încă multă vreme în feudalism : *„Crezând în acţiunea creatoare a ideii, liberalismul revoluţionar anticipează asupra evoluţiei încete; pentnj a progresa, societăţile au nevoie în anumite momente istorice de soluţia de continuitate a revoluţiei şi, de fapt, în deosebire de popoarele anglo-saxone, mai toate popoarele europene şi, mai ales, cele latine – au trăit mai bine de un veac pe baze revoluţionare"*. Numai după ce are loc o revoluţie, aceasta se completează prin evoluţie, adică timpul necesar dezvoltării de la formă la fond : *„Revoluţia* – scria E. Lovinescu – *nu ni s-a impus prin preferinţă, ci prin necesitatea interdependenţei morale şi materiale a veacului nostru, întrucât exista un spirit al veacului, un* ***saeculum,*** *adică o totalitate de condiţii materiale şi morale configuratoare ale vieţii popoarelor europene. Sensul procesului de formaţie a statului şi civilizaţiei noastre a fost impus de*

1 E. Lovinescu, *Titu Maiorescu,* voi. I, p. 288-289.
2 *Ibidem,* p. 290.
3 A.D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România,* voi. I, Bucureşti, 1910, p. 539; E. Lovinescu, *Titu Maiorescu,* I, p. 291.
4 E. Lovinescu, *rrtu Maiorescu,* I, p. 292-293.

acest determinism social"[1]. Cu alte cuvinte, nu era posibilă în România refacerea etapelor evoluţiei civilizaţiei engleze. Junimismul ignora, aşadar, existenţa a două tipuri de formaţie, căci din cauza rămânerii prea mult în urma altor popoare, singura formaţie ce se impunea era cea revoluţionară *„nu prin preferinţă, ci prin fatalitate socială"*[399].

Absolutizând teoria formelor fără fond, Titu Maiorescu a ajuns atât de departe, încât intenţiona să desfiinţeze universităţile, conservatoarele, academia, şcolile de arte frumoase. 0 gravă şi imensă eroare, întrucât *„progresul nu iese din distrugerea formelor, ci din creşterea inversă a fondului*

399 ***Ibidem,* p. 294.**

pentru umplerea formei prin acţiunea înceată a timpului şi a oamenilor de guvernământ[413].

De la înfiinţare, ***Junimea*** nu şi-a afirmat făţiş principiile politice, făcând ceea ce numea G. Panu *„politică deghizată".* De altfel, şeful ei politic, P.P. Carp, devine efectiv preponderent în grupare după 1880, când îşi publică programul intitulat ***„Era nouă"*** în 1881. Totuşi, şi până la 1870 s-a făcut politică la ***Junimea,*** anume o politică antiliberală, îndreptată mai ales contra ramurii moldovene a radicalismului, reprezentată de ***Fracţiunea liberă şi independentă.*** Abia prin venirea la putere a lui Lacăr Catargiu, în 1871, junimiştii încep să facă politică conservatoare militantă, fiind numiţi şi în guvern[400]. Dacă în domeniul literaturii junimismul s-a afirmat şi a făcut şcoală, în domeniul politic nu a dobândit adepţi căci profesa o *„doctrină conservatoare îngustă, înăduşitoare de aspiraţii, fără orizont, fără circulaţie de aer liber, doctrină bazată pe observaţii de fapt scurte, pe deducţii fără privire largă, pe un fel de pesimism încăpăţânat"*[401]. De aceea, nu putea câştiga marele public, impasibil la raţionamente subtile, dar foarte receptiv la afirmarea unor idealuri pline de optimism, la afirmarea unor formule simple, uşor inteligibile. ***Junimea*** nu dispunea, însă, de astfel de mijloace, pentru că le detesta. De la o doctrină literară şi artistică, junimiştii au ajuns şi la o doctrină politică conservatoare *„îngustă, încadrată în puncte fixe, care să nu lase loc vreunei surprinderi sau la ceva necunoscut"*[6]. Formularea doctrinei politice i-a aparţinut tot lui Titu Maiorescu, în 1868, după ce formulase pe cea estetică. în formularea doctrinei politice, el s-a înşelat, pesimismul şi previziunile sale dovedindu-se factice, irealizabile, oamenii politici combătuţi de ***Junimea,*** având totuşi dreptate'.

Nimeni n-a dat urmare propunerilor lui Titu Maiorescu de a desfiinţa instituţiile de ştiinţă şi cultură, deoarece erau absurde, lipsite de contactul cu realitatea : *„Concepţiile doctrinare politice, mai ales cele care sunt produsul gândirii filosofice, cu toate că au caracterul riguros ştiinţific, sunt false când cauţi a le aplica la societate, care este un corp viu în vecinică mişcare, a cărei viaţă e compusă din mii şi mii de elemente, care are resorturi ascunse de o putere de expansiune gigantică, care conţine comori de putere şi de vigoare latentă, pentru care o formă goală, o ocazie, este destul ca să se manifesteze cu o forţă de improvizaţie incalculabilă"*[402]. Dacă în medicină – conchide G.

400 **G. Panu, *Amintiri de la Junimea" din Iaşi,* voi. I, Bucureşti, 1908, p. 243-244,249. Vezi şi Alexandru Papacostea, *Romăma politică. Doctrină, idei, figuri,* Bucureşti, 1932, p. 145-148.**

401 ***Ibidem, 0.321.***

402 ***Ibidem,* p. 324.**

Panu – se poate proceda absolut ştiinţific cu un cadavru, regulile ştiinţei nu se pot aplica corpului social ca unui cadavru. Acest corp social nu poate fi disecat pur şi simplu spre a-i afla motorul evoluţiei, ci trebuie să-i creezi un larg cadru de dezvoltare. El umple în timp forma goală cu produsul activităţii umane : *„Când ni se vorbeşte de formă fără fond, se scapă din vedere un proces foarte real. Un fond poate nu are nevoie de formă, dar o formă are nevoie de un fond şi forma aduce de multe ori fondul. Aşa, şcoli înfiinţate provoacă cultura, în acelaşi timp cultura este consacrată de şcoli'*[123].

Oricâte scăderi a avut junimismul politic, el a refortificat conservatorismul românesc, întemeindu-i o doctrină aparent raţională, îndepărtându-l de frazeologia vădit reacţionară şi retrogradă a foştilor boieri, dându-i strălucire formală, prin apariţia în Parlament a unor excelenţi oratori, oameni de înaltă distincţie intelectuală, cu realizări mult mai importante în alte domenii decât în cel politic. Consolidarea şi persistenţa conservatorismului românesc nici nu erau posibile fără aportul considerabil al junimismului politic, grupare şi curent de centru-dreapta, care respingea atât excesele liberalismului, reprezentate de radicali, cât şi atitudinea retrogradă, reacţionară a ultra conservatorilor, foşti susţinători ai vechiului regim. Prin atitudinea lor moderată în viaţa politică, junimiştii au facilitat colaborarea cu Ion C. Brătianu, în timpul marii guvernări liberale, când, oameni de prestigiu, precum P.P. Carp, au înţeles să servească interesele ţării, peste hotare.

Un curent moderat era reprezentat de Dimitrie Ghica şi Vasile Boerescu. Primul fusese bine caracterizat de către tatăl domnitorului Carol I, prinţul Carol Anton, pe care-l vizitase la 13 iunie 1866 la Diisseldorf: *„A făcut o impresie excelentă asupra noastră atât ca* ***grand Seigneur,*** *cât şi prin amabilitatea sa personală. Atâta numai că mi se pare a fi de culoare foarte conservativă: Brătianu şi Rosetti îi sunt spini în ochi"'.* Conservator moderat, Dim. Ghica va trece în rândurile Partidului Naţional-Liberal, în 1879, fiind ales pe chiar şef nominal, în 1884, pentru a uşura sarcina de guvernare a lui Ion C. Brătianu.

Un alt grup conservator moderat format din tineri oameni politici, între care şi participanţi la ***Junimea*** din Iaşi, se intitula ***Juna dreaptă.*** Spre deosebire de ***Vechea Dreaptă*** se declara şi el animat de păstrarea ordinii şi aplicarea sinceră a legilor, fiind alcătuit din : P.P. Carp, N. Blaremberg, A. Pascal etc. în 1867, au început editarea ziarului ***„Terra"***[403]***.*** în 1868 apare şi primul număr al

403 **Apostol Stan,** ***op. cit.,*** **p. 213.**

ziarului ***„Pressa”,*** de orientare centrist-moderată, din iniţiativa lui V. Boerescu. La fel ca junimismul, gruparea centrist-moderată din jurul ziarului ***„Pressa”*** dezagrea atât radicalismul liberal, cât şi conservatorismul retrograd. Ambele grupări şi curente moderate nu se vor depărta însă prea mult de ideologia conservatoare, fiind nevoite să colaboreze cu vechii conservatori, de sub conducerea lui Lascăr Catargiu, care vine la guvern, în 1871. Un obiectiv comun, care-i unea, se dovedea destul de puternic spre a coaliza toate grupările conservatoare, anume lupta împotriva radicalismului liberal. încât, la 9 mai 1870, gruparea Dim. Ghica – V. Boerescu se uneşte cu cea a vechilor conservatori, între care I. Em. Florescu, A. Plagino, Ion Mânu, C. Brăiloiu, semnând împreună un manifest electoral, în total 42 de oameni politici. Nucleul grupării îl constituiau tot Dim. Ghica şi V. Boerescu, care alcătuiesc o grupare de centru-dreapta, având ca scop *„să lichideze apatia şi lipsa de energie a conservatorilor”* pentru a menţine ordinea şi legalitatea[404].

Nici gruparea moderată condusă de Dim. Ghica şi Vasile Boerescu, nici *„micul partid”* junimist condus de P.P. Carp, Titu Maiorescu şi V. Pogor, de la laşi, cu aderenţi munteni în persoana lui A. Pascal, Al. Lahovari, C. Grădişteanu, nu-şi vor afla locul decât în marea coaliţie conservatoare grupată în jurul lui Lascăr Catargiu, în timpul marii guvernări conservatoare. Manifestările republicane şi anti- dinastice culminează cu hotărârea de abdicare a domnitorului Carol I, care invită
la palat pe foştii locotenenţi domneşti din 1866. Lascăr Catargiu se opune categoric actului de abdicare, preluând conducerea guvernului, la 11 martie 1871, în următoarea componenţă : generalul I. Em. Florescu, generalul Chr. Teii, Nicolae Creţulescu, P. Mavrogheni, G. Costaforu. Precum scria Titu Maiorescu, guvernul nou format, *„era cea mai tare expresie a ideei conservatoare în limitele Consti- tuţiunii de la 1866”*'.

Foarte bucuros de schimbarea de guvern, desigur în bine pentru tron, domnitorul Carol I scria cu satisfacţie tatălui său, la 7/19 iunie 1871 : *„Cabinetul actual reuneşte elementele conservatoare ale ambelor nuanţe: aceia care erau pentru şi aceia care erau contra lui 11 februarie. Lascăr Catargi şi Mavrogheni sunt oameni foarte cinstiţi şi sinceri totodată, cari m-au povăţuit totdeauna bine în aceşti din urmă ani”*[405]. Costaforu şi Teii erau ieşiţi din popor, ultimul fost paşoptist, contra principelui străin odinioară, devenit conservator şi adept al monarhiei. Nicolae Creţulescu a fost ministru şi prim-

404 ***Ibidem, p.*** **214-216.** '
405 ***Memoriile regelui Carol I,*** **tom. VI, p. 34.**

ministru sub domnia lui Al.I. Cuza. Şi generalul I.Em. Florescu a servit sub precedenta domnie, ca ministru de Război: *„Ce deosebire între acest minister şi acela din iarna trecută I* – scria Carol I. *Azi am bărbaţi cari duc cu energie şi curaj cârma statului; atunci aveam miniştri pe care-i zguduiau discursurile fiecărui deputat"*[406]*.* în alegerile recente, nu reuşise nici un membru al fostului guvern prezidat de Ion Ghica, iar din rândurile opoziţiei doar 5 *„fracţionişti"* din Moldova şi 5 liberali din Muntenia.

în decursul anilor, guvernul s-a remaniat de mai multe ori: Manolache Cos- tache Epureanu, apoi Al. Lahovari la Justiţie, V. Boerescu şi Ion Bălăceanu, la Externe, G. Cantacuzino şi Ion Strat, la Finanţe, T. Maiorescu şi P.P. Carp, la Culte şi Instrucţiune publică[407]. Ca primă sarcină, guvernul îşi impune *„liniştirea spiritelor şi,*
după trebuinţă, înfrânarea agitatorilor"'. Ministru al Cultelor şi Instrucţiunii publice fusese numit generalul Chr. Teii *„un om foarte cumsecade, un caracter, dar care numai la instrucţie nu era locul său"*[408]*.* Cei mai buni dintre conservatori se simt jigniţi de numire. îndată, generalul procedează la conducerea ministerului cu legi şi regulamente, ca la armată : *„Om cu voinţă de fer, lipsit de orice deprindere de proceduri de detail, el tae în dreapta şi în stânga la ministerul de instrucţie cum îi convine'*[409]*.* Astfel, el dă *„un ordin de zi pe şcoli",* în care se fixează ortografia, care oscila între latinism şi fonetism. Considerându-se mai competent decât Teii, Maiorescu ironizează, criticând, pe bună dreptate, pe titularul portofoliului şi colaboratorii săi în ***Direcţia nouă,*** publicată în ***Convorbiri literare"*.**

întrebându-se în ce direcţie trebuie să se îndrepte România în viitor, Titu Maiorescu răspundea, fără rezerve, că pe calea evoluţionismului: *„Cu modul de judecată istorică ce predomnea între noi, mai mult englezeşte evoluţionar, decât franţuzeşte revoluţionar, aşa-numita regenerare de la 1848 nu ne părea să aibă gradul de importanţă ce i-l atribuiau liberalii în Muntenia'*[3]*.* Recunoştea, firește, meritele revoluţiei de la 1848 în trezirea conştiinţei naţionale, dar respingea obiectivitatea existenţei vreunei concepţii de organizare statală. DupăT. Maiorescu, Constituţia de la 1848 nu era altceva decât *„o operă de fantasie".* Regenerarea politică a României – considera el – *„trebuia să înceapă nu de la această «frazeologie», ci de la cele cinci puncte*

406 ***Ibidem,* p. 35. Vezi şi Fr. Dame, *op. cit.,* p. 233.**
407 **T. Maiorescu, *Istoria contimporană,* p. 34.**
408 **G. Panu, *op. cit.,* I, p. 99.**
409 ***Ibidem.***

adoptate de Adunările ad-hoc la 1867". Acest program, conservatorii îl susţineau cu convingere, pe motiv că fusese primejduit de agitaţiile politice liberale din primăvara anului 1871[410]. Evident, programul Adunărilor ad-hoc convenea conservatorilor, căci nici unul dintre cele cinci puncte nu se referea la problemele sociale, întrucât se urmărea, în primul rând, înfăptuirea Unirii.

Titu Maiorescu consideră, în mod obiectiv, apropierea junimiştilor de gruparea conservatoare, pe motiv că membrii săi *„erau, firește, mai deprinşi cel puţin cu suprafaţa elegantă a culturei occidentale"*[1]. Aceasta, şi nu alt considerent, a stat la baza apropierii. De unde, părerea greşită de a confunda Partidul Conservator
cu vechea boierime. în condiţiile în care sentimental şi resentimentul de clasă este foarte puternic – susţine T. Maiorescu – se emite părerea că principiile conservatoare au ca temei deosebirea dintre boierime şi burghezime, de unde *„ura (poate şi invidia) democratică în contra vechei boierimi",* ca o rămăşiţă a trecutului. Chiar în trecut, boierimea vremelnică, adică de funcţii, nu se putea compara cu nobilimea statornică din Occident. Aristocraţia prin naştere a fost însă desfiinţată în România. Aşa se face că există tot atât de mulţi descendenţi din boieri la liberali, cât există şi la conservatori. Titu Maiorescu afirmă că junimiştii au fost consecvent monarhici şi dinastici, deşi monarhia ereditară fusese un principiu promovat de liberali. Acest principiu monarhic trebuie propagat şi înrădăcinat în popor. De aici, consecvenţa şi decizia de a determina pe domnitorul Carol I să renunţe la abdicare, în 1871[411].

Voit, sau nu, Titu Maiorescu lua apărarea latifundiarilor conservatori, prin teoria asupra evoluţiei clasei boiereşti şi cea a interpenetrării claselor sociale. El făcea abstracţie de realităţile politice şi ideologice, căci nu se întrebase niciodată, pentru a răspunde, cum se explica trecerea de partea revoluţiei a unor fii de boieri, la 1848 şi după, apoi, trecerea unor moşieri după 1866 de partea liberalismului politic.

Ca o reacţie la agitaţiile liberale din anii 1870-1871, conservatorii, veniţi la putere, se gândesc şi propun modificarea în sens restrictiv a Constituţiei din 1866. Iniţiatorii, precum afirmă însuşi Titu Maiorescu, au fost Manolache Costache Epureanu şi Gr. Sturdza, sub forma unei adrese subscrise apoi de mii de alegători. Este faimoasa ***„Petiţie de la Iaşi".*** Autorii petiţiei constatau scurgerea a cinci ani de la adoptarea Constituţiei, consideraţi destul de concludenţi pentru a constata starea de *„anarhie"* care ar putea

410 ***Ibidem,* p. 46-48.**
411 ***Ibidem,* p. 51-53.**

„dezorganiza şi perde o ţară întreagă"[412]*.* însuşi domnul ţării – susţineau ei – era gata de a părăsi tronul *„fiindcă licenţa şi anarhia domneau în ţară".* în atare situaţie, Puterile garante îşi puteau pierde răbdarea şi determina ocupaţia armată a ţării. Drept urmare, se propun Corpurilor legislative remedii. Se începe prin constatarea lipsei de dreptate. Astfel, egalitatea proclamată este nedreaptă, rea : *„este nedrept ca cel ce nu are nimica să voteze impozite pe spinarea aceluia care are ceva, şi de aceea această egalitate este rea"*[413]*.* în petiţie se declară, fără echivoc: *„nu ne trebuie faimoasa trilogie revoluţionară, cu atât mai vârtos că atunci când s-a proclamat fraternitatea, s-au făcut*

despoierile cele mai neruşinate şi măcelurile cele mai crunte; ci ne trebuie mai presus de toate libertatea şi dreptatea. Acolo unde dreptatea nu există; libertatea degenerează în licenţă. Acesta este cazul la noi. Dreptatea înfrănătoare lipseşte şi impunitatea este garantată tuturor delictelor şi tuturor crimelor"'.

Un spirit ultraconservator mărturisea resentimente îndelung reprimate din partea foştilor şi încă existenţilor privilegiaţi, chiar în condiţiile aplicării principiilor de dreptate, egalitate şi fraternitate. Se face apel la dreptate, dar ce fel de dreptate ? Aceea de a acţiona contra egalităţii în faţa legii a celor ce nu au cu cei care au ceva, adică a micilor proprietari cu marii proprietari. între multele *„rele"* de care suferea ţara, ca urmare a *unor „principii extrem de dăunătoare",* petiţionarii considerau şi *„licenţa presei",* care ajunsese *„până a fi un adevărat scandal".* Nu se susţine necesitatea introducerii unei cenzuri, ci judecarea aşa-numitelor *„calomnii de presă"* de către tribunale corecţionale. Cineva – susţineau ei – se ridică cu arma în mână şi proclamă republica, pentru care *„crimă"* este achitat şi ales deputat în Adunare şi încă, culmea, face parte din Comisia de delegaţi care să înainteze răspunsul la Mesajul Tronului! 0 astfel de *„neruşinare şi impunitate"* nu pot merge mai departe. Autorii petiţiei cer introducerea pedepsei cu moartea *„în cazurile prevăzute de Codul penal militar şi pentru asasinat".* De asemenea, se propunea desfiinţarea juriului până la formarea unui *„spirit public mai conştiincios .*

Adânc tulburaţi de manifestările normale ale unei vieţi politice cu adevărat democratice, în limitele Constituţiei şi ale legilor în vigoare, ultraconservatorii cer astfel revizuirea şi modificarea pactului fundamental, spre a restrânge cadrul juridic al unor astfel de manifestări, ajungând până a

412 ***Ibidem,*** **p. 54-55.**
413 ***Ibidem,*** **p. 57.**

propune introducerea pedepsei cu moartea. Chiar cele patru colegii electorale, bazate pe avere, erau criticate, pe motiv că falsificau principiul reprezentativ în Parlament. în ce consta falsificarea ? Desigur, în aceea că la colegiul I, alături de marii proprietari erau incluşi şi cei care dispuneau de un venit de 300 de galbeni, în condiţiile în care o moşie mijlocie aducea un venit de 700 de galbeni. încă mai rău – apreciau ei – erau incluşi la colegiul I şi cei care realizau venituri din întreprinderi industriale, alături de marii proprietari rurali. Pe de altă parte, proprietarii rurali erau determinaţi să voteze la colegiul III al orăşenilor, colegiu care dispune de un drept *„abuziv",* deoarece lasă alegerile la discreţia celor cu impozit mic, în defavoarea moşierilor şi industriaşilor.

1 *Ibidem,* p. 58.
2 *Ibidem,* p. 60-61.

Apoi, numărul deputaţilor oraşelor era prea mare în comparaţie cu interesele pe care le reprezenta[414].

Cu toate că deţineau privilegiul politic prin sistemul electoral bazat pe avere, autorii petiţiei de la laşi propuneau restricţii şi mai mari, în sensul ca din primul colegiu să facă parte numai marii proprietari rurali cu un venit de 700 de galbeni, din colegiul doi cei cu un venit între 200 şi 700 galbeni. Toate propunerile favorizau pe latifundiari. Se mai cerea reînfiinţarea Consiliului de Stat, pentru a facilita elaborarea proiectelor de legi, numirea primarilor direct de către şeful statului, pentru ca guvernul să aibă reprezentantul său în consiliul comunal, în care să intre de drept şi acel ce *„are singur în proprietatea sa atât pământ, cât toţi ceilalţi locuitori ai comunei împreună",* reprezentat, la nevoie, şi prin delegaţie. în cazul că propunerile nu ar fi acceptate, alegătorii, care ar fi subscris-o, se angajau să întreprindă o propagandă activă pentru ca în viitor deputăţii şi senatorii refractari să nu mai fie aleşi. Numai în acest fel – conchideau autorii ***„Petiţiei" –*** se va determina alegerea unui Parlament *„care să răspundă la trebuinţele ţârei",* imperios necesar de a fi salvată *„de anarhie şi de peire" .*

Astfel de concepţii ultraconservatoare, evident retrograde, care aminteau de practicile vechiului regim politic al privilegiilor nu puteau fi împărtăşite de conservatorii moderaţi, între care, în primul rând junimiştii. Titu Maiorescu afirma că în mod eronat şi pe nedrept ***.Petiţia"*** a fost atribuită junimiştilor, când se ştie că P.P. Carp a fost cu totul străin de conţinutul ei, de

414 ***Ibidem,* p. 62.**

altfel, absent din Iaşi, în momentul elaborării. Atunci când a aflat de ***.Petiţie",*** Carp a combătut-o, fiind convins că nu prin modificarea Constituţiei se remediau relele de care suferea ţara. Chiar junimiştii, care au participat la dezbaterea ***Petitiei"*** în locuinţa lui Gr. Sturdza, au fost împotrivă. S-a propus subscrierea ***Petiţiei"*** numai de către acei membri care-i împărtăşeau conţinutul în întregime ; între ei n-a fost nici un junimist. Cu toate acestea, unii junimişti s-au asociat propunerii de a fi trimisă Adunării deputaţilor, precum : V. Pogor, Iacob Negruzzi, Titu Maiorescu. ***Petitia"*** a fost depusă pe biroul Camerei, fără a fi fost nici măcar citită. Guvernul s-a raliat opiniei prinţului Dim. Ghica, preşedintele Camerei, şi lui V. Boerescu, care au organizat o întrunire a grupării conservatoare în Capitală. S-a decis *„să se lase chestia în suspensie",* căci situaţia se va îndrepta şi fără modificarea Constituţiei. Titu Maiorescu considera că s-a procedat cu înţelepciune, totuşi Guvernul trebuia să ia măsuri pentru întărirea administraţiei, pentru combaterea energică a opoziţiei în Parlament şi pentru o modificare parţială a legilor existente în scopul înfrânării *„agitărilor sterile".* El era de părere ca să se înceapă o îndreptare economică treptată şi o bună orientare a învăţământului public[415].

Extremismul conservatorilor ultra eşuase în încercarea de modificare în sens restrictiv a Constituţiei, prin însăşi atitudinea moderată a unor conservatori, care refuzaseră să o ia în consideraţie. între autorii ***„Petiţiei de la Iaşi"*** se aflau vechii susţinători ai regimului bazat pe privilegii, precum : Gr. M. Sturdza, D. Korne, P. Rosetti-Bălănescu, I. Cantacuzino, C.D. Sturdza, generalii G. Ghica şi N. Ma- vrocordat, St. Mavrodi ş.a. încercarea eşuată a contribuit însă la o mai accentuată diferenţiere în rândurile conservatorilor, moderaţii constituind o grupare aparte, denumită *„partidul conservator liberal",* împerechere ciudată de cuvinte, care indica totuşi orientarea spre liberali, cu care se vor şi contopi după războiul de Independenţă.

Vechii conservatori şi junimiştii rămân însă fermi pe poziţiile lor de atac contra liberalilor, mai ales contra celor radicali. în Adunarea deputaţilor, Titu Maiorescu se ridică împotriva ***Fractiumi libere şi independente,*** susţinând libertatea exprimării ideilor, de la cele conservatoare până la cele liberale, însă în limitele *„compatibile cu Statutul constituit după modul Constituţiunilor din Europa civilizată'* . De aceea, detesta introducerea unor teorii care aveau ca scop răsturnarea *„oricărei ordini de lucruri constituite în stat şi provocarea cestiunilor sociale într-un mod cum nu a venit încă timpul, şi cum poate nu va*

415 ***Ibidem, P.1&-11.***

veni niciodată a se resolvi'^. Astfel de principii – susţinea T. Maiorescu – erau introduse la universitatea din Iaşi de către profesori membri ai ***Fracţiunii libere şi independente.*** Unul dintre aceste principii era cel afirmat de Simion Bărnuţiu, potrivit căruia este de ajuns un singur vot în Camera constituantă *„pentru a proclama pe principe de nul şi imposibil".* Or – preciza T. Maiorescu – era foarte periculos să se susţină în faţa studenţilor o astfel de teorie[416].

Pledoariile pentru ordinea de stat legal constituită şi pentru apărarea liniştii interne continuau să aibă acelaşi conţinut şi aceeaşi semnificaţie de la prima

reacţie a conservatorismului contra pătrunderii ideilor şi principiilor liberale, etichetate şi stigmatizate ca fiind socialiste şi comuniste, pentru a reuşi în combaterea lor faţă de o opinie publică nedeprinsă cu noţiunile şi categoriile socio-politice utilizate. Precum marii boieri conservatori de dinainte de 1858, Titu Maiorescu se opunea propunerii liberale a exproprierii latifundiilor şi împroprietăririi ţăranilor, pe motiv că era o *„teorie comunistă **sui generis** pusă înainte ca o idee de regenerare a României".* El o consideră de-a dreptul o nechibzuinţă, întrucât se trezeau resentimentele şi *„luptele acelora care nu au nimica, contra acelora care au ceva",* prejudiciindu-se viitorul, printr-o astfel de *„teorie comunistă",* care este pusă la temelia regenerării statului român. De aceea, în pofida oricărei libertăţi existente, Titu Maiorescu declară că nu poate fi de acord cu propagarea de la catedră a unor teorii care să dărâme bazele statului prin sistemul său de învăţământ, rău înţeles şi rău aplicat. Nu le exclude totuşi profesorilor liberali bunele intenţii, dar să-şi propage ideile, teoriile în presă, în discursuri publice, şi nu de la catedră, pentru că statul nu trebuie să-şi permită naivitatea de a plăti funcţionari care să contribuie la dărâmarea temeliilor sale[417].

În urma discursurilor lui Nicolae Ionescu, Cezar Bolliac şi N. Blaremberg, Titu Maiorescu se simte obligat să facă unele precizări, dezvoltându-şi punctele sale de vedere. Ca atare, el propune să fie îndepărtaţi toţi cei care propagă de la catedră răsturnarea ordinii de lucruri stabilită şi cei care fac politică militantă, adică toţi cei care fac *„o arenă politică din instrucţiunea poporului"[418].* El declară că nu poate admite transformarea şcolilor în nişte *„cluburi de intrigi politice, spre ruinarea instrucţiunii publice",* pentru că este un lucru de excepţie să vezi transformarea corpului profesoral în focar de

416 ***Ibidem,* p. 76-78.**
417 ***Ibidem,* p. 78-79.**
418 ***Ibidem,* p. 82-83.**

pasiuni politice. Nicăieri nu se admite aşa ceva, adică predominarea agitaţiilor politice în rândul cadrelor didactice, prin urmare nu poate fi tolerată nici în România[419].

Om de cultură de mare rafinament, cu studii îndelungate la şcolile Apusului, conservator luminat, Titu Maiorescu se pronunţa pentru măsuri administrative contra unor adversari politici, precum profesorul de la Universitatea din laşi, liberalul radical Nicolae lonescu. împreună cu alţi deputaţi conservatori, el propunea chiar suprimarea a patru catedre şi înlocuirea lor cu alte patru. Cele patru catedre erau ocupate de liberali fracţionişti *„care tind a răsturna bazele pro-*

419 ***Ibidem,*** **p. 83.**

prietăţei, a declara nulă şi neavenită ideea unui principe străin"'. Aceste idei, susţinute de Simion Bărnuţiu înainte de 1864, au fost, apoi, împărtăşite şi susţinute de discipolii săi, după decesul său survenit în acel an. Dacă ei au dreptul să susţină teoriile lor ca persoane private, nu o pot face însă de la catedră, căci formează profesori de liceu care ţintesc la răsturnarea stării de lucruri existente. Din moment ce sunt acordate toate libertăţile cetăţeneşti – conchide Titu Maiorescu – nu se poate refuza *„statului libertatea de a-şi plăti numai pe acei funcţionari, cari lucrează în sensul existenţei sale".* Or, ideile şcolii lui S. Bărnuţiu *„sunt răsturnătoare .*

în mod paradoxal, Titu Maiorescu omitea din raţionamentul său că statul modern cu instituţiile sale fusese mai ales opera unor oameni ca Simion Bărnuţiu şi a discipolilor săi; că liberalii radicali contribuiseră atât de mult la constituirea şi consolidarea statului naţional român, că însăşi Constituţia din 1866 era una liberală, dintre cele mai avansate din Europa. Fără îndoială, deţinerea puterii de către conservatori era confundată cu statul însuşi, căci nu la interesele statului se gândea Titu Maiorescu, în primul rând, ci la cele ale guvernului şi grupării conservatoare raliate în jurul lui Lascăr Catargiu. El apăra, evident, interesele acestei grupări politice, şi nu generale sau naţionale, atunci când se opunea exproprierii latifundiilor şi împroprietăririi ţăranilor, pe motiv că se şubrezeau temeliile statului prin aplicarea unor *„teorii comuniste".* Şi aici mentorul ***„Junimii"*** exagera în mod voit, pentru că numai la aplicarea unor astfel de teorii nu se gândea profesorul de drept de la Universitatea din laşi, Simion Bărnuţiu, când punea cu acuitate problema stabilirii şi consolidării noilor relaţii de proprietate, şi nu socialiste sau comuniste. Măsurile extreme propuse, de suprimare a catedrelor, denotă o iritare profundă în rândurile tuturor consen/atorilor, care, aflaţi la putere, căutau să restrângă libertăţile democratice, începând chiar cu modificarea Constituţiei, iar, în caz de nereuşită, să procedeze la măsuri legislative care s-o compenseze.

Lascăr Catargiu reuşise să grupeze în jurul său pe toţi şefii grupărilor şi fracţiunilor conservatoare, adică: Dimitrie Ghica, M.C. Epureanu, I.Em. Florescu, Gr. Sturdza, cărora s-au alăturat: Chr. Teii, N. Creţulescu, (foşti liberali), P. Ma- vrogheni, Gheorghe Costaforu şi Vasile Boerescu. Din coaliţie mai făceau parte membrii ***„Junimii"*** din laşi: P.P. Carp, Th. Rosetti, Ion Strat şi Titu Maiorescu, precum şi cei ai ***Junei drepte*** de la Bucureşti: Al. Lahovari, Gh.Gr. Cantacuzino,

1 ***Ibidem,*** **p. 98. Şedinţa Camerei din 29 iunie 1871.**
2 ***Ibidem, p. 104.***

Ion Cantacuzino ş.a. Indiferent de poziţia lor moderată sau ultra, conservatorii se coalizaseră pentm a lupta contra liberalilor, îndeosebi a celor radicali, consideraţi deosebit de primejdioşi ***„stabilităţii şi ordinii",*** **atât prin propaganda, cât şi prin acţiunile lor. Totuşi, n-au reuşit să se constituie în partid politic decât în 1880, cu cinci ani mai târziu decât liberalii, preluând, de fapt, modelul lor de organizare centrală şi locală. Ei nu aveau nici măcar un singur organ de presă, deşi Lascăr Catargiu recomandase ca** ***„Pressa"*** **să îndeplinească acest rol. Alături de alte organe de presă conservatoare, apar altele noi ca:** ***Jndependenţa română", „Opiniunea publică", „Curierul Bucureştilor^.*** **Cu toate că exista un club conservator în Bucureşti, el nu era unul de decizii, ci de dezbateri. Constituirea unui partid a întârziat, în pofida unei coalizări, timp de 4 ani, în jurul lui L. Catargiu, din cauza unor deosebiri de concepţii şi interese, a existenţei mai multor mari personalităţi, dintre care fiecare se vroia şef[420]. Interesul de a deţine şi consolida puterea a prevalat celui al formării unui partid, această ultimă problemă punân- du-se mai accentuat, după căderea guvernului Lascăr Catargiu, deci în opoziţie. Unele grupări conservatoare, precum junimiştii, deşi se raliază coaliţiei, nu se dizolvă totuşi în ea, rămânând distincte. Nevoia de a se afirma în viaţa politică i-a determinat pe junimişti să se ralieze coaliţiei conservatoare, căci, altminteri, ei constituiau un** ***„strălucit stat major, dar fără armată",*** **precum afirma Fr. Dame. Parlamentarii junimişti se dovedeau deosebit de activi, luând iniţiative legislative şi propagând de la tribună ordinea şi stabilitatea. Cu toate acestea, activitatea guvernului L. Catargiu regresează, uzându-se în măsuri legislative lipsite de însemnătate generală, antrenată fatalmente spre declin şi stagnare. De unde, în 1871, domnitorul Carol I se arăta foarte entuziasmat de Guvern şi Cameră, în 1873 consemnează realitatea :** ***„Lucrările Camerei merg încet de tot; opoziţia contra ministerului creşte, majoritatea e fără vlagă şi multe proiecte însemnate abia că vor fi votate. Patimile politice izbucnesc cu prilejul tratativelor privitoare la înfiinţarea unui credit funciar naţional; partidele cele mai extreme îşi dau mâna contra guvernului, fiindcă acesta ar voi să lase putinţa de a atrage capitaluri străine contra unui credit funciar privilegiat"[421].*** **La 14/26 ianuarie**

420 **Vezi mai pe larg: Apostol Stan,** ***op. dt.,*** **p. 416-420.**
421 ***Memorate regelm Carol I,*** **VII, p. 21,27 ianuarie/8 februarie 1873.**

1875, se consemnau încă lucruri şi mai grave, anume că guvernul era atacat nu numai de opoziţia liberală, dar şi de către unii conservatori, foşti miniştri ai cabinetului în funcţie, cum era generalul Chr. Teii. Acesta, în Adunarea deputaţilor, acuza guvernul că a înşelat

statul cu peste 500.000 lei la concesionarea monopolului tutunului. Manolache Costache Epureanu vorbea şi el pe acelaşi *„ton duşmănos”.* Domnitorul Carol I relata, astfel, tatălui său *„gravitatea situaţiei”*[1].

Generalul Chr. Teii demisionase din funcţia de ministru al Cultelor şi Instrucţiunii publice, la 9 ianuarie 1874, datorită unor afaceri dubioase tolerate de miniştri şi chiar de către şeful guvernului, în discordanţă cu concepţiile sale. După un interimat al lui V. Boerescu, ministru de Externe, portofoliul va fi preluat de Titu Maiorescu[422].

Deocamdată, în primele luni ale anului 1874, mentorul ***„Junimii”*** se înfrunta la tribuna Camerei cu profesorul ieşean Nicolae Ionescu pe tema reprezentării în consiliile comunale. Liberalul fracţionist moldovean nu era de acord cu modificarea legii comunale, care nu ţinea seama de privilegiul politic al latifundiarilor conservatori. Titu Maiorescu, dimpotrivă, o susţinea, argumentând că reprezentarea este defectuoasă, fiind necesară o modificare, întrucât, nimic nu s-a realizat *„sub forma electivă mai democratică”.* El nu era de acord nici cu afirmaţiile liberalului Anastasie Stolojan, potrivit cărora oamenii în suferinţă sunt cei mai indicaţi să remedieze relele existente, adică ţăranii. Ei suferă, într-adevăr, dar nu ştiu de ce şi nici cum să înlăture suferinţele. De unde, atunci, convingerea pentru Titu Maiorescu *„că modul de a înăbuşi voturile celor inteligenţi din comună prin voturile mulţimii este modul cel mai greşit pentru a susţinea interesele comunale în România ?”*[a]. Titu Maiorescu susţinea, aşadar, modificări restrictive în legea comunală, pentru a deveni preponderente voturile pe bază de cens ale latifundiarilor: *„Să primim proprietatea cea mare* – se adresa el deputaţilor, *să sporim pentru o parte a voturilor condiţiunea censului atât, încât să avem speranţă că se vor îndrepta lucrurile şi că vom găsi în proprietarii mari mai multă îngrijire şi inteligenţă decât am găsit-o în mulţimea ignorantă”*[423].

în sprijinul lui Titu Maiorescu, cărturarul luminat care se temea de mulţimea ignorantă, intervine însuşi bunul său prieten, P.P. Carp, un latifundiar conservator, şeful junimismului politic. Mai întâi de toate, el combate teoria dreptului absolut, potrivit căreia *„drepturile cetăţeneşti şi politice sunt nişte*

422 **Atanasie Iordache-Constantin Vlăduţ, *Chr. Teii,* Craiova, 1976, p. 138-139.**
423 ***Ibidem, p. 22]-222.***

drepturi absolute ale omului, afară de orice calitate şi de orice dovadă că un om este capabil de a le exercita"'. Această teorie este susţinută de liberali. Conservatorii, însă, au susţinut contrariul, adică *„drepturile politice sunt bunuri ce se câştigă ca toate drepturile, iară nu se nasc cu noi".* Apoi, susţinea că importul de legi este dăunător: *„ne-am deprins la o importaţiune de legi, de idei şi de cetăţeni din străinătate; am uitat însă că odată cu ideea şi legea am fi trebuit să introducem şi metoda ce le-a creat. în dosul fiecărei idei este o lucrare pregătitoare, o epocă de preparaţiune a cărei resultantă este legea respectivă; şi a introduce d-a gata ideea, fără ca nimic să o fi pregătit, este a planta, cum zice poetul, flori pe un pământ de nisip; ele degrabă se veştejesc şi veştede sunt cele mai multe din creaţiunile noastre"[2].* Deci, înainte de orice, o lucrare, o experienţă, o practică locală, apoi aplicarea unor idei şi teorii din alte ţări: *„Eu voi condamna* – declara Carp – *totdeauna autoritatea care ni se aduce, când în dosul acelei autorităţi nu voi vedea că este o lucrare locală care justifică şi după ce am făcut experienţa, ne aduce tot la acele concluziuni la cari au ajuns şi străinii'[3].*

Practica politică şi experienţa anterioară, tradiţia de care făcea atâta caz P.P. Carp şi toţi conservatorii, odată cu el, erau cele ale vechiului regim bazat pe privilegii. Mobilul pledoariilor sale contra legii comunale, stabilită pe baze democratice, evidenţia interesul pentru restatornicirea privilegiului politic şi în alegerile pentru consiliile comunale, spre a prevala votul pe bază de cens ridicat, deci preponderenţa latifundiarilor. întrucât opoziţia cerea insistent libertatea alegerilor, P.P. Carp se urca la tribună pentru a declara că primul guvern Lascăr Catargiu, din 1866, a căzut în urma intrigilor liberale. De aceea, libertatea alegerilor, la care se face un insistent apel, de către adversarii politici, înseamnă *„a lăsa libere afacerile roşilor".* Recunoscând existenţa *„Partidului Conservator",* Carp o contestă, însă, pe cea a *„Partidului Liberal": „Contestez legitimitatea partidului liberal la noi, el nu este decât un ce factice. Nu înţeleg partid liberal decât în acele ţări unde munca poporului a avut de rezultat naşterea a noi elemente cu noi interese, cari cer la rândul lor locul legitim în stat. Dar nu poate exista partid liberal acolo unde sunt numai nişte fraze create în alte ţări pentru situaţiuni ce nu există la noi, şi în numele lor se pretinde că există un element a cărui existenţă, însă, nu se vede nicăieri"*.*

1 P.P. Carp, *Discursuri,* voi. I, p. 40. Şedinţa Camerei din 5 februarie 1874.
2 *Ibidem, p. 4].*

3 ***Ibidem,*** **p. 42.**

4 ***Ibidem,*** **p. 66. Şedinţa Camerei din 1 februarie 1875.**

în acel timp, nu existau desigur partide, ci diverse grupări, fie liberale, fie conservatoare. în realitate, P.P. Carp nega dreptul la existenţă a unui liberalism, fie sub orice expresie politică, pe motiv că nu-şi găsea legitimarea într-o ţară eminamente agrară, în care burghezia se reducea la o minoritate, pentru el neglijabilă, iar ideologia ei, la *„ambiţiunea a doi sau trei oameni”.* Profitori ai unei situaţii de excepţie, ei au pus mâna pe putere, altminteri *„în timpuri normale n-ar fi putut aspira la onoarea de a cârmui această ţară”.* Liberalii, în concepţia lui P.P. Carp, nu meritau nici prin vorbe, nici prin fapte încrederea naţiunii. De fapt, negaţia lui survenea în urma cuvântării lui G. Vernescu, care nega existenţa unui partid conservator, recte a conservatorismului: *„Negaţi-ne existenţa* – spunea Carp –, *noi ne vom mărgini a merge înainte, şi sper că nu d-voastră ne veţi opri în calea ce urmăm”'.*

în pofida negaţiei dreptului la existenţă legitimă din partea lui P.P. Carp, o puternică coaliţie liberală se constituise în ianuarie 1875, care edita un ziar cu titlu semnificativ ***.Alegătorul liberi',*** indicând astfel şi scopul. La 4 iunie 1875, ***„Românul”*** publica programul Partidului Naţional Liberal, iar în ziua următoare, numele membrilor fondatori ai primului partid istoric din vechea Românie. în acest timp, coaliţia conservatoare, compusă din ***Vechea dreaptă*** în frunte cu C. Brăiloiu, de ***Juna dreaptă,*** incluzând şi pe junimişti, şi de gruparea centrist-moderată, începe să se destrame . Precum consemna C.C. Bacalbaşa, în 1875, Dimitrie Ghica, preşedintele Adunării deputaţilor, *„nu mai era în termeni dulci cu Lascăr Catargiu”.* Unitatea conservatorilor slăbeşte: *„dihonia intrase în partidul de la cârmă”,* care dispunea de prea mulţi oameni de valoare, intraţi în rivalităţi. Mulţi doreau locul lui Lascăr Catargiu, între ei numărându-se şi Dim. Ghica şi I.Em. Florescu. Astfel că, la 23 ianuarie 1875, Dim. Ghica se afla între membrii ***„Alegătorului liberi',*** organul de presă nou înfiinţat al coaliţiei electorale, alături de fraţii Ion şi Dumitru Brătianu, Dim. A. Sturdza, Ion Ghica etc[3]. Curând, în luna martie, va fi atras şi conservatorul M.C. Epureanu. Opoziţia, astfel constituită, se întruneşte în casa maiorului englez St. Lakeman, în scopul unei alianţe parlamentare (coaliţia de la Mazar-Paşa), care a pus bazele Partidului Naţional Liberal.

în urma eşecului în alegerile parlamentare din aprilie 1875, o parte din conservatori şi-a dat seama că nu mai putea avea succes, *„decât cu o mască*

1 *Ibidem,* p. 67.
2 Vezi Apostol Stan, *op. cit,* p. 410-412.
3 C.C. Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată,* voi. I, Bucureşti, 1927, p. 129-133.

liberală". Drept urmare, din marea coaliţie conservatoare se desprinde ***Centrul,*** care ia denumirea de *„partid liberal conservator",* sub preşedinţia lui Dim. Ghica, fost preşedinte al Adunării deputaţilor. El a şi publicat un manifest al Partidei Liberal-Conservatoare, semnat între alţii, de: Constantin Boerescu, Nicolae Bla- remberg, Ion Lahovary, VI. Ghica, Al. Ştirbei[424].

Guvernul se afla în grea cumpănă. În afară de vechii conservatori, este susţinut cu fervoare de către junimişti. Astfel, în şedinţa Adunării din 29 iunie 1875, contra votării raportului cu privire la adoptarea legii ratificării Convenţiei comerciale cu Austro-Ungaria s-au ridicat M. Kogălniceanu şi Ion C. Brătianu. P.P. Carp respingea afirmaţiile celor doi deputaţi liberali, conform cărora aprobarea Convenţiei ar însemna *„un act de trădare şi că noi, votându-l, am demerita de marii domni Ştefan, Mircea, Vlad şi de toţi eroii cari ilustrează trecutul nostru"*[425]*.* P.P. Carp, dimpotrivă, consideră bună Convenţia, căci ar contribui la independenţa economică a României: *„Să lăsăm la o parte pe Ştefan cel Mare şi pe Mihai cel Brav* – replica el – *căci ei, pentru timpurile lor, au făcut tot ce au putut. Să recunoaştem însă că, schimbându-se timpurile, se schimbă şi mijloacele, şi că noi, fără să scoatem paloşul, putem crea neatârnarea noastră economică; prin urmare, nu ne mai trimiteţi cu trâmbiţa războinică la fruntarii ca să le apărăm'?.*

în mod vădit, P.P. Carp era adeptul lărgirii drepturilor de autonomie până la independenţa deplină, pe cale paşnică, considerând Convenţia cu Austro-Un- garia un act politic de desprindere faţă de Poarta otomană. în realitate, fără a se nega şi o astfel de semnificaţie, convenţia avantaja pe latifundiarii conservatori care exportau produse agricole, şi dezavantaja industria, concurată pe piaţa internă de produsele din imperiul vecin, încât şi prin susţinerea Convenţiei, P.P. Carp apăra un interes de grupare politică. Deşi era un vehement apărător al dreptei, de la tribuna Adunării el respinge afirmaţia că ar face parte din extrema dreaptă pe considerent că este adept al filosofiei lui Schopenhauer. Or, contra- argumentează el –, acesta a fost un filosof şi nu un om politic. Adresându-se lui Gr. Ventura, care făcuse astfel de afirmaţie, P.P. Carp, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii publice, replică : *„pe ce vă bazaţi d-voastră ca să ziceţi că acei cari sunt de şcoala lui Schopenhauer*

424 ***Ibidem,* p. 147.**
425 **P.P. Carp, *Discursuri,* I, p. 84.**

sunt din extrema dreaptă ? Cine v-a spus d-vstră că sunt din extrema dreaptă ? Unde a-ţi văzut d-vstră în viaţa mea politică că sunt contra libertăţilor ? Voiţi să ştiţi ce combat ? Combat falsul liberalism, acela care a adus decăderea, nu a României, dar a ţărilor mult mai puternice decât România"'. Apoi, dă exemplul Franţei, care suferă de pe urma unui aşa-numit fals liberalism, încât, o experienţă eşuată, nu mai este necesar de refăcut. P.P. Carp, cu adevărat nu făcea parte din extrema dreaptă diriguită de C. Brăiloiu, sub numele de ***Vechea dreaptă,*** ci din ***Juna dreaptă,*** o grupare moderată, dar statornic conservatoare : *„Eu retrograd* ? – se apăra el de învinuirile aduse. *Dar nu sunt unul din acei cari la 11 fevruar au contribuit, pentru o mică parte este drept, dar în fine au contribuit a fi o tribună liberă în această ţară ? Nu d-lor, nu este serioasă acuzaţiunea şi nu va putea surpa reputaţiunea mea .*

Nu era extremist de dreapta P.P. Carp, dar, alături de Titu Maiorescu, se dovedea cel mai vajnic apărător al principiilor conservatoare, făurind chiar doctrina partidului, în 1881, prin cunoscutul său program de reforme, intitulat ***„Era nouă":*** *„Adepţi ai unui regim politic în care autoritarismul luminat se îmbina cu liberalismul, junimiştii detestau conservatorismul retrograd'^[3].* Ralierea la ***Vechea dreaptă,*** în 1871, avusese ca scop să participe la guvern, pentru a-şi pune în aplicare concepţiile despre evoluţia socială, economică, politică şi culturală, aşadar, de adaptare a conservatorismului la spiritul vremii. în concepţia lor, statul trebuia organizat pe temeinice baze de ordine şi stabilitate, dar şi pe respectul faţă de libertăţile general-democratice. Explicabilă, deci, atitudinea de repudiere a abuzurilor comise de vechii conservatori aflaţi la putere, care promovau concepţii elitiste asupra deţinerii puterii, în fapt *„coterii"* politice cum le denumea Titu Maiorescu. La laşi, junimiştii intraseră în divergenţă cu vechii conservatori, precum Gr. Sturdza şi N. Aslan, în timpul campaniei electorale din mai 1875, şi, dacă n-au acţionat contra lor, s-a datorat spiritului de disciplină germană de care erau dominaţi. P.P. Carp mărturisea că, pe viitor, nu va mai face astfel de concesii[4].

Reacţia opiniei publice la unele acte reprobabile ale guvernului l-a împins pe Lascăr Catargiu spre şi mai multe şi mai grave abuzuri de putere, în primul rând ingerinţele electorale, spre a dobândi majoritatea necesară. Detestat şi părăsit de elementele moderate, precum Dim. Ghica şi V. Boerescu, care înfiinţează aşa-numitul *„partid conservator liberal",* apoi de M.C. Epureanu, care

1 ***Ibidem,*** **p. 111. Şedinţa Camerei din 9 februarie 1875.**
2 ***Ibidem.***
3 Apostol Stan, ***op. cit.,*** **p. 422.**
4 ***Ibidem,*** **p. 423.**
devine şeful conservatorilor independenţi, Lascăr Catargiu înclină tot mai mult spre dreapta, accentuându-şi poziţia extremistă, retrogradă. în jurul lui se grupează oameni interesaţi, lipsiţi de onestitate, care îl compromit. Ruina financiară a stat însă la temelia căderii guvernului conservator. Interesul comun, din momentul închegării coaliţiei conservatoare, slăbise, deoarece moderaţii nu vroiau în nici un chip să se identifice cu actele de guvern şi cu practicile politice ale extremei drepte. Această extremă era decisă să apere cu orice preţ interesele latifundiarilor, fie chiar prin îngăduirea unor violenţe şi abuzuri, care atentau vădit la temeliile regimului politic constituit la 1866, începând chiar cu tentativa de modificare în sens restrictiv a Constituţiei. încât, la începutul anului 1876, guvernul nu se mai identifica cu interesele tuturor conservatorilor, căci devenise instrumentul unor tendinţe retrograde, ultraconservatoare.

Ostilităţile contra lui sunt declarate făţiş, nu numai de către adversarii politici tradiţionali, dar chiar de către foştii colaboratori, care se distanţează spre a nu se compromite. 0 broşură apărută în martie 1876 la Dusseldorf stigmatiza în termeni foarte aspri guvernarea lui Lascăr Catargiu : *„Tot ce a avut reacţiunea mai ruginit* – scria autorul semnat cu pseudonimul Caius Manlius Publicola –, *mai autoritar, mai desfrânat, mai brutal, mai putred în inimă şi corp, scoase din sânul ei, îl aduna, îl grupa şi combina sinistrul minister din lugubra noapte de 11 martie"'.* Pătimaş, autorul exagera, deşi avea unele motive s-o facă. Evident, nu putea fi vorba de *„despotism şi tiranie"* sau de *„vampiri sugători de sânge",* ci doar de un regim autoritar, cu puternice accente conservatoare de dreapta. La 16 februarie 1876, generalul I.Em. Florescu demisionase de la Ministerul de Război, iar Dim. Ghica din preşedinţia Camerei. Rugat stăruitor de Lascăr Catargiu să rămână, Dim. Ghica a refuzat, fiind ales, în locul rămas vacant, C. Brăiloiu. Spre a sancţiona pe conservatorii disidenţi, adică Dim. Ghica, V. Boerescu, AL Orăscu, primul-mi- nistru dizolvă Senatul, ceea ce a însemnat începutul sfârşitului său. Au loc noi alegeri, care se termină cu un eşec pentru guvern[426]. La 30 martie 1876, se prezenta demisia : *„Prinţul o primeşte cu mare părere de rău"* – se consemna în ***Memoriile regelui Carol I*** **–** întrucât timp de cinci ani, îşi îndeplinise sarcina,

426 **C.C. Bacalbaşa,** ***op. at.,*** **p. 157-159.**

„cu energie şi circumspecţiune şi a introdus multe reforme folositoare”, pentru care poate fi mulţumit[427].

Este numit apoi un guvern de tranziţie, prezidat de I.Em. Florescu, la 4/16 aprilie 1876, apoi un guvern liberal, prezidat de fostul colaborator al lui Lascăr Catargiu, M.C. Epureanu, la 27 aprilie/9 mai 1876, pentru ca, la 24 iulie/5 august 1876, să preia puterea şeful Partidului Naţional-Liberal, Ion C. Brătianu. Un comitet de punere sub acuzare a foştilor miniştri din guvernul Lascăr Catargiu fusese numit, încă din timpul guvernării precedente, prin votul Adunării deputaţilor, exprimat în şedinţa din 20 iulie 1876. Primind un mandat de înfăţişare, la moşia sa Golăşei, semnat de membrii comitetului (An. Stolojan, Em. Costinescu, 0. Giani, N. Eleva, G. Missail), L. Catargiu răspundea că nu le poate recunoaşte calitatea de judecători de instrucţie pe care şi-o atribuie : *„în ci priveşti ameninţare că la caz de neurmare se va da în contrami (sic !) mandat di aducire. Protestez şi deşi nu cred că se va găsi un împiegat să execuţi un mandat dat din parte unor oamini cari nici o legi nu le dă dreptul ce emiţi un aseminea mandat. Vă declar că şi la aseminea caz nu voi recunoaşte dreptul de judecători, voi protesta la locurile competenti şi nu voi răspundi la nici una din întrebările ci mi se va faci, fiindcă după Constituţiuni nu cunosc di legitimi nici judecători decât înalta Curţi de Casaţie şi Justiţie”'.*

Problema dării în judecată constituia o problemă prea gravă pentru a nu preocupa în mod deosebit pe junimişti, care nu-şi găseau locul decât alături de conservatorii care părăsiseră puterea. întrebat de Titu Maiorescu asupra atitudinii de adoptat în această problemă, P.P. Carp scria că nu poate da un răspuns cu privire la modalitatea de paralizare a poziţiei Camerei. Oricum, opina ca toţi conservatorii, indiferent de nuanţă politică, să-şi afirme solidaritatea în faţa acţiunii de dare în judecată, sprijinind astfel moral pe cei acuzaţi: *„După mine* – afirma P.P. Carp – *tot ce putem face în cazul de faţă este de a deveni din acuzaţi apărători şi a stabili dinaintea Curţii de Casaţiune atât solidaritatea noastră, cât şi perfecta identitate de posiţiune”*[428]. în final, declara că se va asocia cu T. Maiorescu la orice măsură ce se va crede de cuviinţă.

în pofida oricăror adeziuni de acest fel, gruparea conservatoare nu mai avea un şef, Lascăr Catargiu nemaiavând autoritatea necesară. Darea în judecată se termină prin afişarea în localităţile ţării, în 1877, a numelor celor acuzaţi şi a învinuirilor ce li se aduceau fără alte urmări căci, la alegerile din 24

427 ***Memoriile regelui Carol I,*** **tom. VIII, p. 44.**
428 ***Idem, Fond Titu Maiorescu,*** **S 18(32)/XII. laşi, 24 decembrie 1876.**

ianuarie 1878,
vor fi aleşi în Parlament şi Lascăr Catargiu şi alţi foşti miniştri din guvernul său, precum T. Maiorescu[429].

Faţă de criza orientală, reizbucnită prin răscoala din Bosnia şi Herzegovina în primăvara anului 1876, conservatorii reacţionează diferit de liberalii aflaţi la putere. Astfel, P.P. Carp se pronunţă nu pentru neutralitate, ci pentru *„alianţa cu anglo-turcii",* ca *„singura politică sănătoasă".* Mărturisea însă prietenului său Titu Maiorescu că, a declara deschis această opţiune politică, ar însemna să-şi lege un clopoţel de picioare, care i-ar împiedica pe conservatori în evoluţia politică, creându-le o situaţie periculoasă, mai ales dacă ostilităţile ar începe printr-o ocupaţie armată rusească. Considera necesară înfiinţarea unui ziar, orice altceva fiind imposibil de întreprins[430].

Destrămarea coaliţiei conservatoare din jurul lui Lascăr Catargiu determinase realizarea unei noi regrupări, care are loc în jurul ziarului ***„TimpuT'*** înfiinţat la 15 martie 1876, chiar înainte de demisia guvernului, căci fostul ziar al coaliţiei ***pressa")*** devenise organ de presă al disidenţilor Dim. Ghica şi V. Boerescu. Astfel că prima organizaţie politică conservatoare, premergătoare constituirii partidului, este înfiinţată în 1878, din necesitatea de a susţine editarea ziarului ***„Tim- puf.*** 0 societate se înfiinţa, în acest scop, ziarul apărând până în 1900. Primul comitet de redacţie era alcătuit din Al. Ştirbei, P. Mavrogheni, C. Suţu, T. Maiorescu, Th. Rosetti. Ulterior, a fost sub redacţia lui Mihai Eminescu. S-au redactat şi ***Statutele*** pentru susţinerea ziarului ***„Timpul".*** între membrii fondatori ai ziarului se aflau L. Catargiu, I. Em. Florescu, P. Mavrogheni, Al. Lahovari, T. Maiorescu, Th. Rosetti, Al. Ştirbei. Ei participau la susţinerea ziarului cu *„bilete de cotizaţie",* neurmărind vreun câştig material, ci doar politic .

Evenimentele politice evoluau spre o convenţie româno-rusă, în perspectiva participării României la conflictul ruso-turc ce se anunţa cu persistenţă. P.P. Carp, contrar politicii guvernului, respinge Convenţia româno-rusă de la 4 aprilie 1877, considerând legea de ratificare prezentată în Senat ca nefiind dezbătută în mod liber întrucât trupe străine se aflau pe teritoriul ţării. Potrivit concepţiei sale, singura politică înţeleaptă este expectativa căci altfel ar fi repudiat Tratatul de la Paris din 1856, care stipula garanţia celor şapte Mari Puteri: *„pentru ce am jertfi banii noştrii şi sângele soldaţilor noştrii; când în loc de a mări drepturile noastre,*

429 **T. Maiorescu, *Istoria contimporană a României,* p. 88-103**
430 **B.A.R., *Fond Titu Maiorescu,* S 18(31)/XII, laşi, 11 noiembrie 1876.**

noi le micşorăm ?" – se întreba P.P. Carp în Senat. Apoi, declară că nu crede într-o cooperare leală cu armatele ruseşti la sudul Dunării. De aceea, afirmă că votează contra Convenţiei de la 4 aprilie 1877, întrucât schimbă, fără vreun temei şi folos bazele Convenţiei de la Paris din 1858 : *„Votez contra acestei convenţiuni, pentru că este primul pas al unei alianţe care, în schimbul unor mari sacrificii, nu ne va da nici un folos"'.* în şedinţa Senatului din 23 aprilie 1877, P.P. Carp se ridica şi contra proiectul de răspuns la Mesajul Tronului, pe aceleaşi considerente : părăsirea unei garanţii colective, în schimbul uneia unilaterale, pentru a obţine cel mult un ***statu-quo.*** Aşadar, se pronunţa pentru neutralitate definitivă[431].

Cu principii conservatorare imuabile, vizând menţinerea, pentru timp îndelungat, a celor deja dobândite (constituţie, legi, statut internaţional, instituţii), tocmai de teama unor prefaceri profunde, radicale, P.P. Carp se menţinea şi în domeniul politicii externe ca şi în cel al politicii interne, în | *imite*|*e „ordinii stabilite".* Pentru el, continua tendinţă de expansiune a Rusiei spre sud-estul european semnifica perspectiva unor întâmplări neprevăzute, poate chiar fatale. De aceea, ordinea internaţională deja stabilită, adică garanţia celor şapte Mari Puteri, i se părea mijlocul cel mai sigur pentru menţinerea integrităţii statale şi securităţii naţionale. în spiritul aceloraşi principii conservatoare, se opune, în şedinţa Senatului din 28 februarie 1879, revizuirii, în sens liberal, a Constituţiei. El afirmă că pactul fundamental a fost opera tuturor grupărilor politice şi nu poate fi modificată unilateral, de un singur partid : *„vă declar că dacă aş crede că partidul liberal astăzi ar voi să modifice Constituţiunea în sens mai liberal, eu unul nu m-aş mai crede în drept a respecta acea Constituţiune, fiindcă ea atunci n-ar mai fi opera ţârei, ci ar fi opera unui singur partid; şi că ce zic de adversari, trebuie să o recunosc şi pentru mine; şi precum lor nu le dau dreptul să o modifice în sens mai liberal decât este astăzi, tot asemenea şi mie-mi refuz dreptul să o modific în sens mai restrictiv .*

Cucerirea Independenţei de stat, la care o contribuţie esenţială o avusese guvernul liberal, determina o recţie conservatoare la creşterea sensibilă în prestigiu a adversarilor politici, cărora le tăgăduiau orice încercare de modificare a Constituţiei şi a legislaţiei în vigoare, absolut necesare, în condiţiile nou create de Tratatul de la Berlin referitoare la unirea Dobrogei cu România. Pentru neutra-

431 ***Ibidem, p. 135.***

litate se pronunţase şi moderatul Dim. Ghica, dar după 1878 recunoaşte meritele guvernului, trecând chiar în Partidul Naţional-Liberal. în iunie 1879, este ales vicepreşedinte al Senatului, negociind apoi formarea guvernului de coaliţie, în care Vasile Boerescu este numit ministru de Externe. La 15 noiembrie 1881, va fi ales preşedinte al Senatului, apoi reales până în 1888. în 1884, devine chiar şef nominal al Partidului Naţional-Liberal[432].

în astfel de împrejurări deloc prielnice conservatorilor, se impunea cu necesitate strângerea rândurilor şi unificarea, fără de care s-ar fi aflat sub pericolul destrămării definitive. Iniţiatorul acestei acţiuni este însuşi şeful coaliţiei de la Mazar-Paşa. Descendent dintr-o familie de boieri moldoveni, Manolache Costache Epureanu s-a născut la laşi în ziua de 22 august 1820, ca fiu al vornicului Ion Epureanu şi Catincăi, fiica spătarului Costache Negri. încă de tânăr, a fost trimis la Heidelberg, apoi la Berlin, Gotingen şi Jena unde obţine titlul de doctor în drept la 26 octombrie 1839. Era al doilea român cu titlul de doctor în drept de la universităţile germane, primul fiind fratele său Grigore. Pleacă, apoi, la Paris, de unde vine în patrie, la 1843. Este numit preşedinte al tribunalului Tutova, participă la mişcarea petiţionară de la laşi din 1848, fiind arestat în locuinţa lui Al. Mavrocordat de către Gr.M. Sturdza. Scapă din arest, la Brăila, şi se duce în capitala Franţei de unde revine în ţară, după numirea ca domn a lui Gr.AI. Ghica. Ocupă diverse funcţii, apoi, în 1857, este ales în Adunarea ad-hoc a Moldovei, mani- festându-se ca un militant unionist. Membru în Comisia Centrală, el devine prim- ministru în timpul domniei lui Cuza-Vodă. Invitat de domn să ia conducerea guvernului în aprilie 1864, după votul de blam dat celui în funcţiune, Manolache Costache Epureanu a refuzat deoarece era adeptul unor reforme pe cale paşnică şi nu prin intermediul unei lovituri de stat. Preşedinte al Camerei, apoi al Adunării Constituante, după 11 februarie 1866, prim-ministru, în 1870, după căderea guvernului Al. G. Golescu, el a înăbuşit mişcarea republicană de la Ploieşti din 7 august 1870. Ministru de Justiţie în guvernul Lascăr Catargiu, la 29 octombrie 1872, se retrage, la 15 aprilie 1873, nefiindu-i acceptate unele propuneri de reforme. El se voia şeful unui partid reformator. A combătut Convenţia comercială cu Austro-Ungaria, în 1875, care a fost totuşi votată de o Cameră conservatoare supusă voinţei lui L. Catargiu, din care motiv trece în opoziţie, formând coaliţia de la Mazar-Paşa, alcătuită din diverse grupări liberale[433]. M. Kogălniceanu spunea

432 **M. Theodorian-Carada, *Beizadea Mitică,* Bucureşti, f.a., p. 28-30.**
433 **Vezi Emil loachimovici, *O pagină din istoria politică a Bomăniei – Manolache***

despre el, pentru a risipi unele îndoieli despre crezul lui politic : *„Nu vă miraţi dar dacă astăzi îl vedeţi reîntorcându-se în rândurile liberalilor, căci falşii liberali l-au făcut conservator, astăzi falşii conservatori îl fac din nou liberal"'.* Era totuşi un conservator, căci susţinea ideea conducerii statului de către o elită *„neatârnată prin avere şi cultură",* care stat ar decădea *„când începe pe mâna oamenilor- care-şi fac din politică o meserie de câştig"*[434]*.* 0 concepţie similară cu cea a lui P.P. Carp.

0 interesantă caracterizare face Nicolae lorga conservatorului moderat, care a fost şi a rămas M. C. Epureanu, de două ori trecut la liberali, dar care a întemeiat Partidul Conservator din România şi a murit conservator la 7 septembrie 1880, curând după acest important act politic: *„moldovean, de o coloare nu tocmai clară, – evident nu mazzinian, nu revoluţionar, dar nici un conservator după datina boierească, neasemănat mai cult decât Lascăr Catargiu, având acelaşi fond de onestitate personală ca şi dânsul, dar ceva mai puţină hotărâre, el prezintă avantagii pentru principele Carol: era om de şcoală germană, fără să aibă talentul oratoric, nici largile concepţii, nici specialitatea de istoric a lui Kogălniceanu, dar, în loc, un fel de impunătoare soliditate"*[435]*.*

Preferinţa pentru colaborare cu Manolache Costache Epureanu din partea domnitorului Carol I nu era văzută cu ochi buni de către conservatorii intransigenţi, care considerau o *„dezertare"* din rândurile lor trecerea sa de partea coaliţiei de la Mazar Paşa. P.P. Carp, îndeosebi, care împărtăşea astfel de opinii, era cel mai iritat de concepţia ce domina organizaţia politică din jurul ziarului ***„Timpul".*** De altminteri, din considerente de acest fel, rămăsese în afara ei, cum va rămâne şi dintre membrii fondatori ai Partidului Conservator[436].

înfiinţarea Clubului conservator şi, implicit, a Partidului Conservator din România, este legată de numele lui Manolache Costache Epureanu, omul politic conservator asupra căruia planau tot felul de îndoieli din partea intransigenţilor din propria grupare. El se dovedeşte, însă, singurul în măsură, tocmai prin elasticitatea principiilor politice, să ralieze în jurul său diversele facţiuni conservatoare, spre a închega un partid. Primul Club conservator din România a fost înfiinţat la

Kostaki

434 ***Ibidem.***

435 **N. lorga, *Politica externă a regelui Caroll,* Bucureşti, 1916, p. 89.**

436 **Apostol Stan, *op. cit.,* p. 430.**

Epureanu, Bucureşti, 1913.

3 februarie 1880. între membrii fondatori, în număr de 88, se aflau aproape toţi liderii, cu excepţia lui P.P. Carp, Gh.Gr. Cantacuzino şi Dim. Ghica. Lascăr Catargiu şi Al. Lahovari au acceptat, însă, şefia lui M. C. Epureanu. între membrii fondatori se aflau : G. şi T. Balş, C. Bălăceanu, M. Cornea, P. Mavrogheni, A.I. şi N. Lahovari, T. Maiorescu, Th. Rosetti, V. Pogor, generalul I.Em. Florescu, L. Catargiu, T. Aslan, Gr. Păucescu. Al. Ştirbei, M. Ghermani, Şt. Cesianu etc. Clubul avea un program redactat, în întregime, de preşedintele său, M. C. Epureanu[437].

Adoptarea unui program şi a statutelor semnifica formarea celui de-al doilea partid politic din istoria României, după cel liberal, ale cărui structuri organizatorice le preluase. în program, se constata situaţia ţării după proclamarea independenţei, responsabilităţile ce-i revin pe plan internaţional, în relaţiile cu alte state suverane. De unde, necesitatea unei mai sporite prevederi, spre a trage toate foloasele posibile. Inspirat de adversitatea politică faţă de liberali, în urma succeselor obţinute pe plan extern, programul evidenţia că situaţia internă generează îngrijorare. Bugetul crescuse, dar se înregistrase un deficit de 15 milioane lei. Contribuabilii s-au văzut nevoiţi să consimtă la sporirea obligaţiilor către stat. Se pune întrebarea dacă cei ce guvernează ţara „se *pot crede împăcaţi în conştiinţa lor la adăpostul formelor exterioare ale regimului parlamentar*"[438].

Guvernarea liberală de aproape patru ani era considerată, desigur, perimată, spre a lăsa locul opoziţiei. De aceea, se procedează la critici şi atacuri vehemente la adresa guvernului, prin a cărui politică, presupusă a fi fost autoritară, se renunţase la *„partidele constituţionale".* Este drept că oamenii politici conservatori fuseseră puşi în afara evenimentelor, dar din vina lor, mai ales, ci nu a partidului aflat la putere. în timpul războiului de Independenţă, majoritatea dintre ei adoptase o politică de expectativă, apoi de neutralitate definitivă, încât contribuţia conservatorilor n-a fost deloc pe măsura pretenţiilor afirmate după cucerirea Independenţei. Resentimentele faţă de succesele adversarilor îl determină pe M.C. Epureanu să menţioneze în program că statul nu trebuie condus după sentimente, ci potrivit unei ştiinţe, care impune *„conservarea individualităţii naţionale"* în conformitate cu legile

437 ***Conservatorii",* an. XIII, nr. 123 din 8 iunie 1913, p. 1 ; Apostol Stan, *op. cit.,* p. 430-431 ; Titu Maiorescu, *Istoria contimporană,* p. 977-978.**

438 ***Statutele Clubului conservatorilor şi programul partidului,* Bucureşti, 1880, p. 3-4.**

organice şi cu gradul de cultură spirituală şi materială al poporului. Considera că şi-au făcut loc tot mai mult teorii abstracte, cosmopolite, care au micşorat sentimentul solidarităţii naţionale, prejudiciind, astfel, o naţiune
mică şi slab dezvoltată. Din dorinţa de a realiza progresul cu orice preţ, şi-au făcut loc, de asemenea, practici politice *„demagogice”,* care eludează realitatea[439].

Ca şi alte ori, în trecut, conservatorii se temeau de prea marele ascendent politic al Partidului Liberal, care, în noile împrejurări create, ar putea proceda la alte noi prefaceri şi reforme, în discordanţă cu interesele latifundiarilor conservatori. De aceea, în program, guvernanţii sunt criticaţi pentru că fac mare caz de formele exterioare ale libertăţilor publice, depăşind, pe această cale, limitele constituţionale, mulţumindu-se cu *„etichetele instituţiunilor progresului, fără a căuta dacă acele instituţiuni pot rodi la noi şi cer altele mai costisitoare şi mai neroditoare”.* în consecinţă, instituţiile grevează bugetul, iar libertăţile sunt de folos numai câtorva *„oameni luminaţi”, „care le exploatează în favoarea lor, ca o armă [...] de aţâţări şi discordie între proprietari şi muncitori, cei doi factori principali ai avuţiei naţionale”*[440].

Iritaţi peste măsură de efectele propagandei liberale asupra maselor populare, conservatorii credeau că-şi fac o datorie de onoare de a denunţa public practicile politice ale adversarilor, ca fiind extrem de dăunătoare. Acestora li s-a răspuns însă cu dispreţ de către liberali, precum că preopinenţii lor sunt boieri şi reacţionari. Când s-a replicat că instituţiile nou create sunt foarte costisitoare, conservatorii au fost etichetaţi ca duşmani ai progresului şi ai poporului. Şi astfel, – se scria în program –, prin demagogie, s-a reuşit atragerea tinerilor spre *„aparenţele libertăţii”.* într-o asemenea situaţie, nu se poate însă rămâne la nesfârşit, fiind necesară demascarea manoperelor liberale şi evidenţierea scopului urmărit de conservatori[441].

Organizaţi în partid politic, cu program şi statute, cu vechime de cinci ani, liberalii constituiau o forţă greu de combătut, mai ales că se aflau şi la putere. De aceea, se recurge la măsura imperios necesară a înfiinţării unui partid conservator, de asemenea cu program şi statute. Neavând posibilitatea să se prezinte ţării cu un program pozitiv, de reforme, programul Partidului Conservator recurge la frazeologie, la raţionamente false, oricum forţate,

439 ***Ibidem,*** **p. 5.**
440 ***Ibidem.***
441 ***Ibidem,*** **p. 6-7.**

pentru a reuşi în lupta cu un adversar care dispunea de alte arme politice şi ideologice. Spre a fi mai convingător, programul caută să definească conservatorismul. Astfel, prin însuşi cuvântul conservator se defineşte întreg programul partidului. A fi conservator -
se scrie în program – înseamnă a duce o politică de moderaţie şi respect faţă de toate marile puteri, însă totodată demnă şi consecventă, pentru a evita pericolele ce rezultă dintr-o politică aventuroasă, deci o *„politică onestă şi consecventă, care să ne concilieze bunăvoinţa şi să inspire încrederea”.* Din punct de vedere al politicii interne, a fi conservator înseamnă susţinerea individualităţii naţionale, în locul unor teorii abstracte, pretins umanitare, propagate de Partidul Naţional-Liberal. Conservatorii nu pot admite depăşirea limitelor constituţionale, ci consolidarea instituţiilor deja create, de care, însă, să se bucure toţi. Se mai menţiona că adversarii se folosesc cu abilitate de ignoranţă, bizuindu-se pe elementele parazitare şi turbulente ale societăţii, cu alte cuvinte pe brutalitatea forţei, contravenind libertăţilor constituţionale. Conservatorii opun acestor practici politice ideea constituţională, sprijinindu-se pe *„clasele avute şi luminate şi pe elementele muncitoare şi liniştite, adică pe raţiune”.* Mobilităţii instituţionale şi sociale preconizată de liberali, ei opun stabilitatea acestora, adică *„progresul măsurat, dar continuu”.* în loc de forme fără fond şi fraze goale, ei opun adevărul. Acesta este crezul politic al conservatorilor.

Evident, poziţia de continuă defensivă spre a rezista în faţa asaltului impetuos al forţelor progresului, descătuşate după 1878 de relaţiile de vasalitate faţă de Imperiul Otoman, defavoriza pe conservatorii foarte jenaţi că înfăptuiseră atât de puţin, în anii din urmă. încât, se consideră îndreptăţiţi să vină cu soluţii de remediere a situaţiei interne, pe care o apreciau gravă şi îngrijorătoare. Astfel, ei declară că vor şi cer învăţământ obligatoriu şi orientarea lui reală, spre probleme practice, posibil de a facilita învăţarea unei meserii pentru fiii de orăşeni, iar pentru cei de săteni să-şi cunoască mai bine interesele. în acest scop, îşi propun *„protejarea claselor muncitoare contra exploatatorilor de pretutindeni şi contra propriei lor neprevederi”,* pentru restabilirea *„armoniei între proprietari şi muncitorii agricoli”.* în acest fel, s-ar putea crea garanţii pentru primii *„contra intrigilor de jos şipenetraţiunilor politice de sus”,* iar pentru ultimii *„contra speculaţiunilor cărora sunt expuşi”.* Aşadar, protejarea micii proprietăţi, prin legi speciale, care să stăvilească camăta[442].

442 ***Ibidem,*** **p. 8-9.**

în fapt, conservatorii preconizau scoaterea celor mulţi de sub efectele propagandei liberale, prin promisiuni formale, veritabile paliative, care nu mai aveau audienţă la public, ci numai în cadrul restrâns al latifundiarilor conservatori. Ca măsuri antiliberale, ei mai propuneau simplificarea aparatului administrativ, excluderea arbitrariului şi abuzului de putere, evitarea înfiinţării oricăror instituţii costi-
sitoare, de natură să sporească nepermis de mult impozitele. în împlinirea acestor scopuri, conservatorii declarau că se vor folosi numai de mijloacele legale. Dezvoltarea viitoare a ţării – în concepţia lor – va fi posibilă numai prin respectul faţă de principiile constituţionale monarhice şi activitatea Corpurilor legiuitoare. înainte de orice, deci, conservatorii preconizau aplicarea sistemului reprezentativ, prin instituirea unui control eficient întemeiat pe independenţa alegătorilor[443].

Legalitatea, stabilitatea, liniştea şi armonia internă erau cuvintele de ordine socială ale conservatorilor.

Acum, când impozitele grevau şi asupra latifundiarilor, ei se considerau prea apăsaţi de povara lor, mai ales că, în bună parte, erau destinate întreţinerii unor instituţii create de liberali, apreciate ca deosebit de costisitoare şi de puţin folos. în finalul programului lor, ei se pronunţau împotriva a ceea ce numeau *„calomniere",* care trebuie combătută fără teama de a fi consideraţi reacţionari, întrucât *„abuzul de cuvinte"* este extrem de dăunător în viaţa politică a unei naţiuni. Aşadar, înainte de orice, fapte şi nu vorbe, libertate şi nu aparenţă de libertate, adică demagogie : *„Şi, cu modul acesta, lăsând certele de vorbe, cari ne-au despărţit, şi frazele sunătoare, cari ne-au ascuns realitatea şi ne-au rătăcit de la adevărata ţintă ce trebuia să urmărim, să ne convingem că numai prin muncă şi prin adevăr vom face din libertăţile publice o realitate şi din naţionalitatea noastră o tărie capabilă de a înfrunta pericolele prin care trecem*' . Semna preşedintele Comitetului, M. Kostaki.

Un program politic, care nu depăşea *„obişnuitele generalităţi",* cuprinzând *„fraze anodine, lipsite de orice preciziune şi pe care puteau să le subscrie şi membrii partidului opus. Ce deosebire între acest elaborat şi programul naţional de la 18571 Şi, în ce şovăire şi confuzie s-ar fi aflat direcţia politică a ţării de la 1857 până acum, dacă Divanurile* ***ad-hoc,*** *în locul celor 5 puncte precize, s-ar fi mulţumit cu fraze despre «sfinţenia obligaţiunilor» şi*

443 ***Ibidem,*** **p. 10.**

«fiinţa adevărului» I[444]*.* Acestea erau reflecţiile asupra programului ale unuia din membrii fondatori ai Clubului şi deci ai Partidului Conservator, anume junimistul Titu Maiorescu. El era profund nemulţumit, pe considerentul că ar fi aprobat, incontestabil, ca fiind mai bun, programul conservator expus de P.P. Carp în Parlament, la 28 septembrie 1879, publicat în 1881 sub numele de ***„Era Nouă”.*** P.P. Carp, şeful junimiştilor, din
acest motiv, a refuzat să adere la programul lui M.C. Epureanu şi să rămână în afara primei organizaţii politice a Partidului Conservator: *„Spiritul pozitiv al lui Carp* – scria biograful său C. Gane – *care luptase atâta vreme împotriva frazeologiei liberale, nu se putea împăca s-o vadă trecând deodată în tabăra conservatoare. El se ţinu deci la o parte, nefigurând printre membrii comitetului clubului, nici sub preşedinţia lui Manolachi Kostaki, nici după moartea acestuia (întâmplată la 7 septembrie 1880) sub preşedinţia lui Lascăr Catargi”*'.

Fără a avea un program pozitiv, Manolache Costache Epureanu se încumeta să înfiinţeze un Club central şi un Partid Conservator. în statute, era prezentat scopul înfiinţării Clubului, anume de a realiza o mai strânsă coeziune între membrii partidului, care va avea ca membrii fondatori pe toţi semnatarii programului şi statutelor adoptate în şedinţa din 3 februarie 1880 şi vor trimite adeziunea până la data de 12 februarie 1880. După această dată, vor avea titlul de membri per- manenţi. Putea deveni membru fondator sau permanent al Clubului orice persoană recomandată de doi membri fondatori sau permanenţi, după ce vor fi aderat în scris la program şi statute. Pentru a fi primit membru, candidatul trebuia să întrunească două treimi din numărul voturilor exprimate, care nu putea fi mai mic decât jumătate din totalul membrilor clubului. Membrii comitetelor judeţene aveau posibilitatea de a deveni membri ai Clubului Central, cu condiţia de a adera la program şi statute şi cu acordul Comitetului Clubului. Membrii Clubului erau obligaţi să plătească o cotizaţie anuală de 120 lei. Cei ce contraveneau prevederilor programului şi statutului se excludeau de către adunarea generală, la propunerea Comitetului Partidului Conservator. La fel, erau excluşi cei ce nu plăteau cotizaţia la termenul stabilit[445].

Comitetul Clubului era, în acelaşi timp, şi comitetul Partidului Conservator, fiind constituit din : Manolache Costache Epureanu, preşedinte ; Petre Mavrogheni, generalul I.Em. Florescu şi Th. Rosetti – vicepreşedinţi; ALB. Ştirbei, Al. Laho- vari, T.L. Maiorescu, A.T. Zisso, T. Veissa, M. Ghermani, Gr.

444 **Titu Maiorescu, *Istoria contimporană,* p. 1*11.***
445 **Statutele *„Clubului Conservatorilor,* p. 11-12.**

Păucescu, Gr. Triandafil şi P. Teulescu – membri[446]. Comitetul Partidului era permanent, membrii săi fiind aleşi la fiecare primă decadă a lunii ianuarie. Adunarea generală putea fi convocată la cererea a cel puţin 20 de membri, având sarcina de a alege membrii Comitetului şi votarea bugetului. Preşedintele avea dreptul de a convoca oricând credea de cuviinţă adunarea generală a Partidului Conservator. Parlamentarii conservatori se întruneau în localul Clubului, care dispunea de un corp redacţional şi administrativ pentru ziarul partidului, precum şi de un birou de corespondenţă cu comitetele judeţene. Clubul Conservator se considera întemeiat la data de 1 ianuarie 1880. Se menţiona, în final, că aplicarea Statutelor se va face printr-un regulament[447]. Semna, de asemenea, preşedintele M. Kostaki.

Cu program, statute, club central, Partidul Conservator nu se considera, însă, definitiv constituit, fiind necesară înfiinţarea de comitete judeţene, deci organizaţii politice locale, în întreaga ţară. Din care motiv, preşedintele Clubului Central şi al Partidului Conservator trimite o convocare către toţi conservatorii, prin care erau înştiinţaţi de constituirea Clubului conservator şi a Partidului. După o circulară anterioară, cu toţii erau convocaţi să alcătuiască comitete conservatoare judeţene, pe care să le pună în legătură cu Comitetul Central, în vederea unei colaborări bazate pe principiile incluse în Programul deja publicat : *„Domnul meu* – începea M. C. Epureanu convocarea adresată, *Partidul Conservator, în fada stării nenorocite în care se află astăzi România, a simţit nevoia de a-şi întruni toate forţele sale pentru a putea lucra cu mai multă tărie şi cu mai multă unitate la uşurarea relelor publice. Spre acest sfârşit, un Club conservator a fost format în Bucureşti, după cum am avut onoarea a vă face cunoscut prin circulara noastră anterioară; la acest Club au aderat toţi acei care, de la începutul actualului regim, au luptat în rândurile conservatorilor, pentru a da politicii române o direcţiune înţeleaptă şi binefăcătoare"*[448].

Constituirea Partidului Conservator era considerată absolut necesară, în condiţiile existente ale unei stări generale, *„de care* – afirma M. C. Epureanu – *cu toţii suferim".* Preşedintele Clubului din Bucureşti critica, mai ales, starea grea financiară a ţării, generată de numeroase împrumuturi contractate de o emisiune bancară sub forma unor bilete ipotecare, criză ce putea fi agravată de înfiinţarea Băncii Naţionale, care va emite monedă-hârtie, de mărirea

446 **B.A.R., Msse, *Arh. Lascăr Catargiu,* I, varia 7.**
447 **Statutele *„Clubului Conservatorilor',* p. 12.**
448 **B.A.R., Msse, *Arii. Lascăr Catargiu,* I, varia 7.**

bugetelor la 120 milioane lei, toate prevestind o *„catastrofă financiară”.* Conservatorii se considerau *„salvatorii ţării”* dintr-o astfel de catastrofă, iar preşedintele Clubului din Bucureşti apela la ieşirea din apatie şi indiferenţă, în scopul salvării a ceea ce mai este posibil *„din această moşie strămoşească pe care un guvern vitreg o tratează mai rău decât o ţară cucerită. Să ne strângem cu toţii în contra acelor cari au împărţit România în biruiţi şi biruitori, în exploataţi şi exploatatori'*[449]*.*

La fel ca în programul publicat, M.C. Epureanu ataca vehement politica guvernului şi a Partidului Liberal, în termenii şi în maniera care nu mai puteau ascunde dorinţa arzătoare de a prelua puterea. Recomanda totuşi rămânerea în cadrul mijloacelor legale de luptă. Pentru a-şi atinge, însă, scopul, conservatorii trebuiau să se organizeze în timp util şi cu folos, spre a se întruni şi consulta cum să acţioneze în Corpurile legiuitoare. Şeful Clubului şi Partidului îndeamnă pe conservatorii din toată ţara să se întrunească pentru a reuşi să facă auzit *„glasul adevărat al naţiunei, căci* – considera el – *voinţa ţării nu este represintată prin Corpurile legiuitoare actuale şi chiar voinţa acestor majorităţi oficiale nu este represintată în guvern, care din ce în ce mai mult se rezumă într-o singură persoană^,* adică la şeful partidului şi al guvernului liberal, Ion C. Brătianu.

Succesele dobândite în războiul de Independenţă sporeau prestigiul guvernului şi primului său ministru, încât atacurile contra sa devin tot mai frecvente, invectivele depăşind limitele realităţii. Astfel, se aprecia de către şeful partidului nou înfiinţat, cu veleităţi de a ajunge viitor preşedinte de cabinet, că, în condiţiile create după 1878, nu mai poate fi vorba de o situaţie politică constituţională. De aceea, datoria fiecărui conservator era de a preîntâmpina *„acele convulsiuni ale desperării, care adeseori vindecă un rău printr-un rău mai mare”.* Prin urmare, se recomanda evitarea mişcărilor politice de stradă sau a altora mai mari, cu urmări de neprevăzut, detestate, oricum, de conservatori. în încheiere, preşedintele Clubului îşi exprima speranţa în tendinţa spre mai bine a conservatorilor din întreaga ţară şi în concursul lor la îndeplinirea obiectivelor propuse, prin constituirea de comitete ale Cluburilor judeţene. După constituire, se solicita comunicarea numelor şi adreselor membrilor[450].

Nu numai liderii junimiştilor, dar şi cei ai vechilor conservatori nu împărtăşeau principiile programatice ale preşedintelui partidului. Ei considerau programul cel puţin insuficient, dar avea şi alte lipsuri, căci se menţinea în

449 ***Ibidem.***
450 ***Ibidem.***

generalităţi, deşi căuta să acrediteze opinii favorabile despre conservatori, într-o perioadă de declin politic, manifestat cu evidenţă prin poziţia lor negativă faţă de evenimentele în curs. Preşedintele Partidului Conservator încetează, însă, subit din viaţă, în ziua de 7 septembrie 1880. în locul rămas vacant este ales Lascăr Catargiu, la 20 decembrie 1880. La începutul anului 1881, se alcătuieşte noul Comitet dirigent al partidului, din care fac parte membri vechi, însă şi alţii noi, precum generalul Gh. Mânu. Problema de orientare ce se punea era atitudinea în politica
externă. Vechiul conservator moldovean, prinţul Gr.M. Sturdza, căruia se alătura şi Chr. Teii, înfiinţează un organ de presă ***„Democratia naţională",*** în care propaga o apropiere de Rusia. Titu Maiorescu consideră această orientare ca fiind periculoasă şi publică un articol în ***„Deutsche Revue"*** de la 1 ianuarie 1881, în care argumenta pentru o politică externă legată de Puterile Centrale. Această ultimă opţiune de politică externă este violent atacată de C.A. Rosetti în ***„Românul".*** Chiar conservatorii de sub conducerea lui Lascăr Catargiu dezavuează punctele de vedere ale lui Titu Maiorescu, pe motiv că nu s-a consultat, înainte de publicarea articolului, cu Comitetul dirigent al partidului. Demisia junimiştilor din conducerea Partidului Conservator devine iminentă, fiind amânată de proclamarea Regatului, la 14 martie 1881[451].

Fără aportul junimiştilor, Lascăr Catargiu se afla în grea cumpănă, căci nu reuşea să reorganizeze partidul. Cu toate că era dispus să accepte programul lui P.P. Carp, intitulat ***Era nouă*** şi publicat în ziarul ***„Timpul",*** la 2 aprilie 1881, junimiştii vor, odată cu un program nou, şi un om nou, adică un alt şef al partidului. înţelegând tendinţele junimiştilor, Lascăr Catargiu demisionează şi se retrage la moşia sa Golăşei din judeţul Covurlui, fiind ales preşedinte al Clubului, în locul său, Al. Ştirbei, alegere respinsă însă de Adunarea generală a partidului. Este rechemat la şefie Lascăr Catargiu, la 22 noiembrie 1881[452]. Drept urmare, toţi membrii junimişti din conducerea partidului demisionează alăturându-se lui P.P. Carp, şeful lor politic, redevenind grupare conservatoare aparte. Lascăr Catargiu recurge la sprijinul disidenţelor liberale, în manifestările sale politice contra guvernului liberal. în acest fel, gruparea politică junimistă, condusă de P.P. Carp, ajunge la colaborare cu guvernul liberal, deşi nu acceptă portofolii ministeriale. Astfel că, de la început, Partidul Conservator avea disidenţa sa politică, precum cel

451 **C. Gane,** ***op. cit.,*** **voi. I, p. 242-248.**
452 **B.A.R., Msse,** ***Arh. Lascăr Catargiu,*** **Mapa I, acte 10-20.**

Liberal, va avea nu una, ci chiar mai multe disidenţe, generate de rivalităţi pentru putere în interiorul partidului. Lascăr Catargiu dispunea de un nou Comitet dirigent, de un nou ***Statut organic pentru reprezen- taţiunea centrală a Partidului Conservator din România,*** adoptat, încă înainte de demisia junimiştilor din comitetul dirigent, căci era semnat de : Lascăr Catargiu, Al. Lahovari, I.Em. Florescu, ALB. Ştirbei, T. Maiorescu, G. Triandafil, Th. Rosetti, I. Ne- gruzzi, N. Gane, G. Rosnovanu[453].

în *noul Statut organic* se menţiona că Partidul Conservator îşi avea sediul în Capitală, fiind alcătuit din Adunarea generală şi Comitetul dirigent. Adunarea generală se compunea din parlamentarii în funcţiune, recunoscuţi ca membri de către Comitetul dirigent, de delegaţii comitetelor conservatoare constituite sau ce se vor alcătui pe viitor în judeţe. Comitetul dirigent se compunea din: preşedinte, 10 membri şi din parlamentarii conservatori în funcţiune, aleşi în fiecare an, permanent reeligibili. Nici un membru nu putea avea mai mult de un vot. Comitetul dirigent constituia organul central de conducere al partidului, care punea în aplicare hotărârile adunării generale. Preşedintele avea un rol deosebit de important: prezida adunările generale, asigura ordinea şi disciplina la şedinţe, exercitând autoritatea supremă şi deţinând un drept nelimitat de disciplină asupra redactorilor de presă, casierilor, secretarilor şi oricăror funcţionari ai organelor de conducere. în privinţa organelor politice judeţene, se admitea numai un singur comitet judeţean. Preşedintele partidului avea dreptul să convoace în şedinţă Comitetele judeţene spre a le face comunicări[454].

Prin noul Statut adoptat, Partidul Conservator din România era pe deplin constituit şi consolidat, evoluând şi activând ca un organism politic modern, dispunând de toată reţeaua de organizaţii judeţene, de organele de presă etc. Cu toate că se opusese, cu înverşunare, procesului accelerat de democratizare a vieţii publice, acceptând şi rezistând succesiv în faţa faptului împlinit, conservatorii beneficiau de condiţiile favorabile create după instituirea regimului monarhic constituţional- liberal în 1866, fără de care devenea deosebit de anevoioasă, dacă nu imposibilă, formarea partidefor politice. Reprezentând interese specifice de clasă, care se reduceau la cele ale unei minorităţi sociale, în discordanţă evidentă cu interesele generale ale celorlalte categorii şi clase, diversele grupări conservatoare, în pofida existenţei unor divergenţe între ele, rezultate din orgolii şi ambiţii politice ale

453 ***Ibidem,*** **Mapa I, varia 1.**
454 ***Ibidem.***

atâtor mari personalităţi care generau rivalităţi şi fricţiuni, au reuşit să se coalizeze şi să se constituie, cinci ani mai târziu după Partidul Naţional Liberal, în partid politic. Necesităţile de adaptare la cerinţele vieţii politice dominate de liberalism l-au determinat la concesii pentru a reuşi să supravieţuiască şi să conducă alternativ cu celălalt partid de guvernământ, dar numai până la reforma agrară din 1921 şi adoptarea votului universal.

ÎNCHEIERE

Determinată de pătrunderea în Principatele Române a ideilor revoluţiei franceze din 1789, reacţiunea politică s-a produs ca un fenomen firesc faţă de tendinţele de înnoire ale vieţii sociale, închistată în limitele foarte strâmte ale unui egoism de castă, intrat în tot mai acută divergenţă cu interesele imensei majorităţi, începând chiar cu cele ale boierimii mici şi mijlocii, exceptate de la funcţii de stat.

O infimă minoritate de mari boieri, constituită în castă politică, dornică cu orice preţ să-şi menţină şi să-şi perpetueze monopolul puterii, recurgea la sprijinul imperiilor vecine, absolutiste şi retrograde, în scopul deţinerii supremaţiei politice, fie chiar şi împotriva intereselor naţionale, din cauza lipsei de aderenţă, nu numai în straturile adânci sociale, dar nici măcar la nivelul întregii clase boiereşti.

Frustrată de drepturi egale şi umilită, mica boierime preia, pe cât îi convine, şi promovează principiile liberale ale revoluţiei franceze, în scopul vădit şi mărturisit al înfăptuirii unei egalităţi la vârf, adică între privilegiaţii societăţii. Pentru că, începuturile firave de democratizare în

Principate au avut ca scop o egalizare în privilegii, altminteri nefiind concepută o existenţă socială legală, demnă şi relativ

stabilă. Cei lipsiţi de privilegii erau abandonaţi bunului plac al stăpânirii despotice de tip oriental, care provoca insecuritate socială şi mizerie de nedescris, prin tot felul de necurmate abuzuri şi vexaţiuni : *„Nu există poate popor mai asuprit de un guvern despotic şi mai strivit de biruri şi de angarale decât ţăranii din Moldova şi Ţara Românească* – scria consulul englez W. Wikinson *nici un alt popor n-ar suferi cu aceeaşi răbdare şi resemnare jumătate din sarcinile care-l copleşesc"'.*

Fără privilegii, orice locuitor putea fi redus la o astfel de stare. De unde, lupta înverşunată pentru menţinerea unora şi obţinerea altora, până la egalizarea în drepturi a tuturor privilegiaţilor. Cum egalizarea nu era posibilă, din cauza rezistenţei infimei minorităţi care deţinea monopolul puterii, lupta pentru privilegii sfârşeşte prin dezbinarea boierimii în liberală şi conservatoare. Cu timpul, boierimea liberală se constituie în partidă naţională, căci începe a reprezenta interesele generale, atât împotriva oprimării interne, cât şi împotriva asupririi străine.

Conservatorismul politic românesc nu se identifică cu întreaga clasă boierească şi nici măcar cu întreaga mare boierime, din rândurile căreia s-au ridicat cărturari luminaţi şi militanţi pentru propagarea culturii naţionale, precum fraţii Gheorghe şi Constantin Golescu, Văcăreştii, Ion Câmpineanu etc. Aşadar, conservatorismul se reduce la un număr de mari privilegiaţi, care, sub pretextul menţinerii ordinii şi stabilităţii sociale şi politice, urmăreau deţinerea monopolului puterii. Mihail Sturdza, unul din fruntaşii acestei grupări boiereşti, este primul care foloseşte termenul de conservator, pentru a defini principiile călăuzitoare ale acestei caste politice, izolate prin tendinţe şi idealuri de imensa majoritate a populaţiei.

Dacă faţă de răscoala din 1821 boierimea reacţionează unitar, căci interesele tuturor erau periclitate prin proclamaţia lui Tudor Vladimirescu, faţă de revoluţia din 1848 reacţionează diferit, scindându-se, pentru prima dată, boierimea liberală trecând de partea forţelor revoluţionare. Prin integrare, ea şi dispare ca boierime privilegiată, căci renunţă definitiv la idealurile clasei din care provenea pentru a le îmbrăţişa pe cele ale noii clase în ascensiune. Exemplele sunt numeroase, mai ales în Moldova, unde boierimea liberală, provenind din toate categoriile, urmărea, în primul rând,

detronarea ultraconservatorului domn Mihail Sturdza, multă vreme diriguitorul castei politice din care făcea parte.

1 W. Wilkinson, *An account on the Principalities of Wallachia and Moldavia,* London, 1820, p. 155. Cf. Andrei Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă în ţările româneşti 1821-1822,* Bucureşti, 1945, p. 66-67.

Într-un vădit, dar efemer reviriment politic, după înăbuşirea revoluţiei de la 1848, conservatorismul român, care complotase tot timpul desfăşurării acesteia contra conducerii, solicitând sprijin din afară împotriva propriului popor, intră în domeniul unor profunde confruntări de interese, care anunţau sfârşitul apropiat al regimului politic bazat pe privilegii şi absolutism. Mişcarea unionistă, dezbaterile din Adunările ad-hoc delimitează strict grupările politice, în ceea ce s-a denumit dreapta şi stânga sau albii şi roşii, semnificând conservatorii şi liberalii, fiecare grupare având moderaţi şi extremişti, de dreapta – ultraconservatori, de stânga – radicali.

Evoluţia spre democratizare se deschide şi se accentuează ca urmare a înlăturării protectoratului Rusiei şi adoptării unui nou statut internaţional pentru Principatele Române, menit a le integra concertului civilizaţiei europene, prin înfăptuirea unor mari şi însemnate reforme, care să micşoreze decalajul în care se aflau faţă de ţările avansate.

De la teoria imobilismului social, promovată de boierimea ultraconserva- toare de la începutul secolului al XIX-lea, ca o primă şi necontrolată reacţie contra pătrunderii principiilor liberale ale revoluţiei franceze, se ajunge la teoria evoluţio- nismului, sub directa înrâurire a filosofiei engleze şi germane. îmbrăţişată, la început, doar de câţiva conservatori moderaţi, personalităţi proeminente ale vieţii publice, teoria evoluţionismului devine dominantă, prin aportul considerabil al junimismului literar, apoi cel politic, care conferă putere de rezistenţă şi combativitate contra afirmării tot mai accentuate a principiilor liberal-democratice. Comparativ cu iraţionalismul şi intransigenţa fostei caste politice privilegiate din timpul vechiului regim, raţionalismul, întemeiat pe rezistenţă şi concesii alternative necesare supravieţuirii clasei latifundiarilor conservatori, determină coalizarea grupărilor şi constituirea unui partid, deci unui organism politic modern. Acest organism se dovedeşte capabil să înfrunte adversităţile şi să apere interesele latifundiarilor, în condiţiile unor lupte politice deschise, care antrenau într-o largă măsură opinia publică.

Organizat pe plan naţional, cu club central şi organizaţii judeţene, cu organe de presă şi cu statute şi programe, Partidul Conservator se instalează

pentru o perioadă de patru decenii, ca singura alternativă acceptată de guvernare pentru Partidul Liberal, înfiinţat în 1875. Apărător îndârjit al privilegiilor politic şi funciar, Partidul Conservator din România se menţine concomitent cu acestea, dispărând definitiv de pe scena politică a ţării, odată cu ele, prin înfăptuirea reformelor democratice, de după primul război mondial, care au consolidat statul naţional român unitar.

CUPRINS

Introducere.....5
Cap. I Reacţiunea politică românească faţă de răscoala din 1821.....17
Cap. 11 Opoziţia boierimii conservatoare la prefacerile înnoitoare din timpul domniilor pământene.....40
Cap. III Supremaţia oligarhiei conservatoare sub domniile regulamentare. 72
Cap. IV Acţiunile contrarevoluţionare ale boierimii conservatoare la 1848 . . 93
Cap. V Rolul conservatorilor în restaurarea şi încercarea de reconsolidare a vechiului regim.....127
Cap. VI Regruparea conservatorilor în perspectiva abolirii vechiului regim şi Unirii Principatelor.....156
Cap. VII Opoziţia conservatoare la reformele din timpul domniei lui Alexandru loan Cuza.....197
Cap. VIII Coalizarea grupărilor şi constituirea Partidului Conservator din România.....228
încheiere.....269

Tehnoredactare computerizată : CODRA electric srl

Tipărit la Atelierele Tipografice
METMPOL

Alexandru Dimitrie Ghica,
Domnul Munteniei

Ion Gr. Ghica,
fiul lui Grigore V Ghica

Mihail Dim.
Sturdza

Grigore Al.
Ghica, Domnul
Moldovei

Generalul loan Em. Florescu

Dimitrie Gr. Ghica

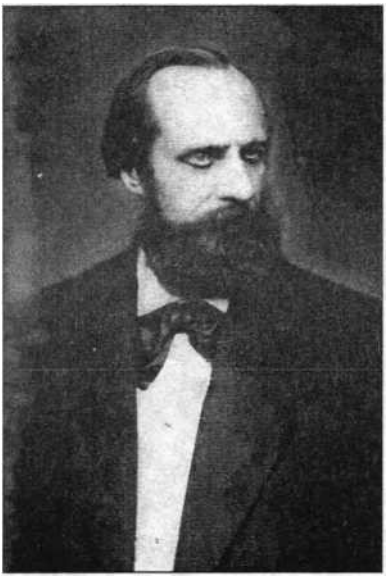

Beizadea Grigore M. Sturdza

Theodor Rosetti

Petre P. Carp

Titu Maiorescu

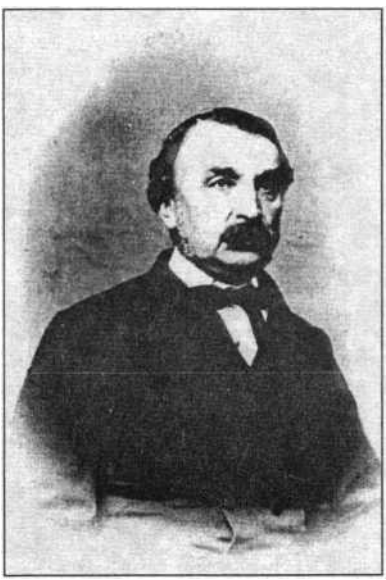

Constantin Brăiloiu

Gheorghe Costaforu

Petre Mavrogheni

Dimitrie Neniţescu

Vasile

Apostol

1 Emil Vârtosu, ***Napoleon Bonaparte fi proiectul unei .republici aristo-***

democraticeşti" în Moldova, la 1802, **ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1947, p. 8-9.**

2 ***Ibidem,*** **p. 63; A.D. Xenopol,** ***op. cit.,*** **p. 39-40.**

3 V.A. Urechia, ***Istoria românilor,*** **Seria 1800-1834, tom. IV, Bucureşti, 1900, p. 27, V. Mălinescu,** ***Ţăranii sub A. Moruzi.***

1 Vezi C. Dissescu, ***Partidele într-un stat constituţional,*** **Bucureşti, 1884, p. 280-282.**

1 ***Ibidem,*** **p. XXVII. Vezi:** ***„Arhiva românească",*** **voi. II, p. 202-210.**

1 ***Ibidem,*** **p. 222-223.**

1 ***Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*** **(în continuare D.I.R., 1821), voi. V, Bucureşti, 1962, p. 268.**

1 ***Ibidem,*** **p. 114-115, Bucureşti, 30 ianuarie 1821.**

4 ***Ibidem,*** **p. 253.**

1 ***Ibidem,*** **p. 259-260,11 februarie 1821.**

2 ***Ibidem, $.2^.***

5 ***D./.H., 1821, l,p. 312-313.***

1 ***Ibidem,*** **p. 365.**

3 ***Ibidem,*** **p. 375, Bucureşti, 17 martie 1821.**

2 D.I.R. – 1821, **voi V, p.** ***211-218.***

2 ***Ibidem,*** **p. 380, Bucureşti, 18 martie 1821.**

4 ***Ibidem, p.SSI.***

1 ***Ibidem,*** **p. 433-434.**

2 ***Ibidem,*** **p. 32-33, 4 aprilie 1821.**

1 ***Ibidem,*** **p. 44.**

1 ***Ibidem,*** **p. 55.**

1 ***Ibidem,*** **p. 67.**

2 A.D. Xenopol, ***Istoria românilor,*** **voi. X, p. 71.**

1 ***Ibidem,*** **p. 73.**

4 ***DJP. – 1821,*** **voi. III, p. 227.**

1 ***Hurmuzaki,*** **X, p. LXVII-LXVIII, Prefaţa lui N. lorga.**

1 ***Ibidem,*** **p. LXXIII.**

3 ***Ibidem.***

5 I.C. Filitti, ***op. cit.,*** **p. 122-123.**

1 ***Ibidem,*** **p. 123.**

1 ***Ibidem.*** **Cf. A.D. Xenopol,** ***op. cit.,*** **voi. XI, p. 41.**

1 ***Hurmuzaki,*** **X, p. LXIX.**

2 ***Ibidem,*** **p. 8.**

1 ***Ibidem,*** **p. 28-29, Scrisoarea din laşi referitoare la starea de lucruri din Moldova, 3 februarie 1823.**

1 ***Ibidem,*** **p. 35-36.**

2 ***Ibidem,*** **p. 36.**

4 ***Ibidem,*** **voi. X, p. 596.**

1 ***Ibidem.***

3 ***Ibidem,*** **p. 67.**

5 ***Ibidem,*** **p. 86-88.**

2 A.D. Xenopol, ***Istoria românilor,*** **ed. a III-a, voi. XI, p. 12-13.**

3 A.D. Xenopol, ***Istoria românilor,*** **voi. XI, p. 53.**

1 E. Lovinescu, ***op. cit.,*** **voi. II, p. 225.**

3 E. Lovinescu, II, p. 223-224.

5 ***Ibidem.***

1 ***Acte şi documente,*** **voi. IX, p. 427.** ***Memoriu! asupra clasei boierilor în Moldo-Valahia şi asupra Adunărilor naţionale ordinare şi extraordinare. Din***

martie 1857, **Bucureşti.**

1 ***Hurmuzaki,*** **Supliment I-4, p. 396-397, Bucureşti, 2 aprilie 1832.**
1 ***Hurmuzaki,*** **Supliment I-4, p. 406.**

5 ***Ibidem,*** **p. 104-105, M. Sturdza către P. Kiseleff. Constantinopol, 19 iunie 1834.**

1 ***Ibidem,*** **p. 105.**
1 ***Ibidem,*** **p. 273-274.**
6 ***Ibidem,*** **p. 141-142,21 februarie 1838.**
2 Ibidem, p. 20].
1 ***Ibidem,*** **p.** ***19.***
3 ***Ibidem,*** **p. 132.**
1 ***Ibidem,*** **p. 137.**
1 Gheorghe Gh. Bibescu, ***Domnia lu Bibescu,*** **tom. II, Bucureşti, 1894, p. 152.**
4 ***Ibidem,*** **p. 221-222.**
1 ***Ibidem,*** **p. 227-228, St. Petersburg, 14 aprilie 1844.**
3 Gh. G. Bibescu, ***Domnia lui Bibescu,*** **I, p. 310-311, Breaza, 16 august 1847.**
2 ***Ibidem,?.*** **180-181.**

3 ***Ibidem,*** **p. 193-194, Depeşa lui Dore de Nion, consulul Franţei la Bucureşti, către ministrul de Externe, Al. de Lamartine, Bucureşti, 30 martie 1848.**

5 ***Ibidem.***

2 ***Ibidem,*** **p. 414,** ***în numele Moldovei, a omenirii şi a lui Dumnezeu,*** **Broşură, 20 p., mai 1848.**

1 Gh. Gh. Bibescu, ***Domnia lui Bibescu,*** **voi. II, p. 385-387.**
1 ***Ibidem,*** **p. 388.**
1 ***Ibidem,*** **p. 402.** ' <

2 ***Ibidem,*** **p. 64.**
3 ***Ibidem,*** **p.** ***177.***

5 ***Ibidem,*** **p. 191 -192. Nota Ministerului Afacerilor Străine al Ţării Româneşti, către consulii Marilor Puteri, anunţând reîntoarcerea Guvernului provizoriu, iunie 1848.**

2 ***Ibidem,*** **p. 270-271, laşi. Informare a lui F. Faustain, delegatul Comitetului naţional polonez către Guvernul provizoriu al Ţării Româneştii**

2 ***Ibidem,*** **p. 606-609, Giurgiu, 19 iulie 1848.**
2 ***Anul 1848,*** **voi. II, p. 635-636. Articol din „Le Siecle", 20 iulie 1848.**

4 Biblioteca Academiei, Manuscrise, ***Arhiva Apostol Arsaki,*** **I, varia** ***1,*** **Original, în limba franceză, iulie-august 1848.**

1 ***Ibidem.***

1 N. lorga. ***Politica externă a regelui Caro! f,*** **ed. a II-a, Bucureşti, 1923, p. 77.**

1 ***Ibidem,*** **p. 624-625.**
1 ***Ibidem,*** **p. 34.**
5 ***Ibidem, P.2W-21}.***
1 ***Ibidem,*** **p. 603-604.**
5 ***Ibidem,*** **p. 678, Focşani, 25 august 1848.**
1 ***Ibidem,*** **voi. IV, p. 18-21.**
1 ***Ibidem,*** **p. 201-202, Braşov, 4 septembrie 1848.**
3 ***Ibidem,p.*** **319-321.**
2 ***Ibidem,*** **p. 329.**
2 ***Ibidem,*** **p. 412-413, laşi, 17 septembrie 1848.**
4 ***Ibidem,*** **p. 449.**
5 ***Ibidem,*** **p. 549, G. Apostoleanu către M. Kogălniceanu, 27 septembrie 1848.**

1 ***Ibidem,*** **p. 564-565.**

4 *Ibidem,* p. 617-618.
1 *Ibidem,* p. 676.
3 *Idem,* voi. V, p. 25-26, Bucureşti, 5 octombrie 1848.
5 *Ibidem,* p. 72.
1 *Ibidem,* p. 92-93.

4 *Ibidem,* p. 123, *Dare de seamă despre căderea revolup'unii române,* 12 octombrie 1848.

1 A.D. Xenopol, *Istoria românilor,* voi. XII, p. 116.
2 *Idem, Corespondenţa ha Ştirbei Vodă,* voi. I, Bucureşti, 1904, p. VII.

4 *Ibidem,* p. IX.

1 *Ibidem,* p. 260.
1 *Documente privind Unirea Principatelor* (în continuare: *D.UP.}.* Corespondenţa politică (1855-1859), voi. III, Bucureşti, 1963, p. 28.

1 *Idem,* voi. I, p. 203-204, *Barbu Ştirba către contele Coronini,* Bucureşti, 31 octombrie/12 noiembrie 1855.

2 Al. Vernescu, *Barbu Catargiu. Studiu istoric rezumativ,* Buzău, 1928, p. 5-6.

1 [Barbu Catargiu], *Etat social das Principautes Danubiennes,* Bruxelles, 1855, p. 5-6.
1 *Ibidem, p. 11-24.*
2 *D.UP.,* voi. III, p. 167, Ion Bălăceanu către Ion Ghica, Bucureşti, 6/18 decembrie 1856.
1 *Ibidem,* p. 234-235, Bucureşti, 28 aprilie 1857.
1 *Ibidem,* p. 631-632, *JemânuT* din 14/26 septembrie 1857.
2 *Ibidem,* p. 633.
1 *Ibidem,* p. 75.
2 *Ibidem.*
2 *Ibidem,* p. 342-346.
3 *Ibidem,* p. 346.
5 *Ibidem,* p. 383.
4 *Acte ţi documente,* voi. VI-l, p. 85-88.
3 *Ibidem,* p. 397-398.
4 *Acte şi documente,* p. 399-401.
1 *Acte şi documente,* p. 407-413.
1 *D.U.P.,* voi. III, p. 347, Bucureşti, 28 ianuarie 1858.

3 *Acte şi documente,* voi. VII, p. 54-55, laşi, 14/26 ianuarie 1858. Este vorba de generalul Theodor Balş, fratele lui Alecu Bal.

1 *Ibidem,* p. 495-496, Corespondenţa din laşi conţinând programa conservatorilor moldoveni, publicată în *J.e JoumaT.*

1 *Ibidem,* p. 562, laşi, 17/29 octombrie 1858.
3 *Ibidem,* p. 565.
1 *Ibidem,* p. 566.
4 *Ibidem, p.bll.*
5 *Ibidem,* p. 585.
2 *Ibidem,* p. 761, laşi, 5/17 noiembrie 1858.
3 *Hudem,* p. 803, laşi, 10/22 noiembrie 1858.
1 *Ibidem,* p. 806-807. *„Steaoa Dunării",* din 10/22 noiembrie 1858.
1 *Ibidem,* p. 1035.
5 *Ibidem,* p. 148-149.

3 *D.U.P.,* voi. VIII, p. 483, Vasile Alecsandri către loan Alecsandri, laşi, 20 ianuarie/1 februarie 1859.

1 *D.U.P.,* voi. VII, p. 485-486.
4 A.D. Xenopol, *Istoria româmlor,* voi. XII, p. 301.
1 Vezi: Valeriu Stan, *Regimid parlamentar în anii 1859-1864,* în *Istoria*

parlamentului, **p. 101. Pentru domnia lui Cuza Vodă, vezi: Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă,* ed. a II-a, Bucureşti, 1970; A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă* (voi. XIII-XIV din *Istoria romămlor,* ed. a III-a). Bucureşti, 1930, Dan Berindei, *Epoca Unirii,* Bucureşti, 1979; N. Adăniloaie şi Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864,* Bucureşti, 1967; Apostol Stan, *Grupări şi curente politice în România între Unire şi Independenţă,* Bucureşti, 1979; Dan Berindei, *Aspecte ale problemei agrare în Ţara Românească la începutul domniei lui Cuza Vodă,* în *.Studii şi materiale de istorie modernă",* 1,1957.**

1 *Ibidem,* p. 959.

3 *Ibidem,* p. 963.

1 *Ibidem,* p. 978.

1 *Ibidem.*

3 *Ibidem,* p. 160.

1 Barbu Catargiu, *Discursuri pariamentare,* ed. Petre V. Haneş, Bucureşti, 1914, p. 144-145, Şedinţa Adunării din 24 iunie 1859.

1 *Ibidem,* p. 100. Şedinţa Adunării din 6 martie 1859.

1 *Ibidem,* p 27.

1 *Ibidem,* p. 28-29.

1 *Ibidem,* p. 52.

1 *Idem,* XLI. Şedinţa din 20 august 1859, p. 11.

1 Victor Slăvescu, *Activitatea şi opera economistului Alexandru D. Moruzi 1815-1878,*

Bucureşti, 1941, p. 233. Cuvântare în şedinţa din 23 iulie 1860 a Comisiei Centrale.

1 *Ibidem,* p. 237-238. Cuvântare în şedinţa din 26 iulie 1860.

1 Barbu Catargiu, *Discursuri,* p. 197. Şedinţa din 19 iulie 1860.

1 *Ibidem,* p. 206.

1 *Ibidem,* p. 247.

3 *Ibidem,* p. 253.

1 Biblioteca Academiei Române (B.A.R.), Manuscrise, *Arhiva ApostolArsaki,* mapa I, act. 19, Ciornă.

1 Barbu Catargiu, *Discursuri,* p. 261-262. Şedinţa Adunării din 17 iunie 1861.

1 Barbu Catargiu, *Discursuri,* p. 340-341. Şedinţa Adunării din 29 mai 1862. Legea rurală.

1 *Ibidem,* p. 346-349.

3 *Memoriile regelui Carol I al României (De un martor ocular),* voi. I, Bucureşti, 1892, p. 82.

4 *Ibidem,* p. 83.

1 Fr. Damă, *op. cit.,* p. 231.

1 *Idem, Istoria civilizaţiei,* voi. II, p. 287-291.

2 *Ibidem,* p. 296.

3 *Ibidem,* p. 299.

5 G. Panu, *op. cit,* p. 318.

1 *Ibidem,* p. 322.

3 *Ibidem.*

1 *Memoriile regelui Carol I,* voi. I, p. 116.

1 Titu Maiorescu, *Istoria contimporană a României (1866-1900),* Bucureşti, 1925, p. 3 4. Vezi şi V. Russu şi M. Timofte, *împrejurările şi semnificaţia instaurării guvernării conservatoare Lascăr Catargiu (martie 1871),* în *„Anuarul Institutului de istorie şi arheologie", „A.D. Xenopor,* XVI, 1979, p. 359-384; V. Russu, *Din frământările politice ale perioadei de instabilitate*

guvernamentală şi parlamentară 1866-1871 **şi consideraţii privind constituirea partidului conservator în România, în *„Analele ştiinţifice ale Universităţii «AU. Cuza»“*, din Iaşi, Secţiunea III, a. Istorie, tom. XVIII, fasc. 1,2/î 972; V. Russu şi D. Vitcu, *Frământări politice interne în vremea guvernării D. Ghica – M. Kogălniceanu (1868-1870),* în *Anuarul Institutidui de istorie şi arheologie „A-D. Xenopor,* VIII, 1971.**

1 *Ibidem,* p. 35.
4 *Ibidem.*
5 T. Maiorescu, *Discursuri,* I, p. 45.
7 *Ibidem,* p. 50.
2 *Ibidem,* p. 68.
2 *Ibidem,* p. 75. Contra agitării politice la Universitatea din Iaşi. Şedinţa Camerei din 27 iunie 1871.

3 *Ibidem.*

1 *Ibidem,* p. 92-93.
3 T. Maiorescu, *Discursuri,* I, p. 221. Şedinţa Camerei din 31 ian. 1874.
3 *Ibidem,* p. 85.
1 *Ministrul Lascăr Catargiu sau anei ani de dictatură viziralâ,* Dusseldorf, 1876, p. 1.
1 B.A.R., Msse, *Arii. LascărCatargiu,* Mapa I, act. 31,1876, Decemvri unsprideci, Goleşei.
Scrisoare autografă.
3 *„Conservatorul”,* an XIII, nr. 126 din 12 iunie 1913, p. 1
1 P.P. Carp, *Discursuri,* I, p. 131-132. Şedinţa Senatului din 17 aprilie 1877.
3 *Ibidem, p. 132.*
1 *Ibidem,* p. 87. Vezi şi *„Conservatorur,* XIII, nr. 124 din 9 iulie 1913, p. 1.
2 *Ibidem.*
1 C. Gane, *P.P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării,* voi. I, Bucureşti, 1936, p. 240.
1 *Ibidem.*